

Panssaroitu maskuliinisuus

Panssaroitu maskuliinisuus

Mies, väkivalta ja kulttuuri

Arto Jokinen

ISBN 951-44-5593-2 (pdf)

Copyright ©2000 Tampere University Press

Myynti

TAJU, Tampereen yliopiston julkaisujen myynti
PL 617, 33101 Tampere
Puhelin (03) 215 6055, Fax (03) 215 7150
Sähköposti taju@uta.fi
<http://granum.uta.fi>

Taitto

Jarkko Lindqvist

ISBN 951-44-4720-4

Vammalan Kirjapaino Oy
Vammala 2000

Sisältö

Osa I

Siitä on puhuttava, mistä on vaiettu

1. Miesten väkivalta 11

Väkivallan varjossa, 13 – Suomalainen väkivaltatutkimus,
23 – Sukupuolistunut väkivalta, 25 – Mitä on miesten
väkivalta?, 28 – Väkivaltaan normaalistuminen, 49

2. Kalevalan Lemminkäinen ja Kullervo 51

Tohtori Lönnrotin leikkauspöytä, 52 – Syntyneet
sankareiksi?, 56 – Miehuuskokeet, 68 – Miehen merkit,
81 – Äitien aikuiset pojat, 87 – Miehuuden narunuket ,
99

Osa II

Tekstit joissa miehiä tehdään

3. Teoriaa: diskurssit ja representaatiot

Diskurssiteoria, 108 – Representaatiot, 116

4. Sotilaallinen diskurssi 127

Sotilastekstit, 128 – Kielen kuviointi, 131 – Älä tapa!
Tapa!, 151 – Ryhmän imussa, 163 – Kukoistava sota,
166 – Suomalaisia miessotilaita, 170 – Diskursiivinen
muodostuma, 184 – Luvun lopuksi, 197

Osa III

Mistä on miehet tehty?

5. Mies 203

Miehen sukupuoli, 204 – Toimintaa: maskuliinisuus,
209 – Homot ja 'homot', 221 – Miehenä esiintymisen
taito, 228

6. Väkivallan merkkioppia 231

Pääkallo merkinä, 232 – Merkki ja myytti, 236 –
Väkivallan merkit ja kontekstit, 244

7. Lopuksi 247

Kirjallisuus 252

Sana- ja asiahakemisto 267

Aluksi

Tämä kirja pohjautuu samannimiseen Suomen kirjallisuuden lisensiaatintutkimukseeni, joka hyväksyttiin kesällä 1999, mutta ei ole yhtä kuin tuo tutkimus. *Panssaroitu maskuliinisuus* on kirja, joka perustuu tuohon työhön, mutta olen kirjoittanut materiaalin osittain uusiksi ja järjestänyt luvut eri tavoin. Lukuun yksi, ”Miesten väkivalta”, olen suodattanut kaiken sen tiedon, mitä minulla nykyisin on väkivallan sukupuolistuneisuudesta ja sen liittymisestä miehiin. Toivon, että siitä on hyötyä kaikille, jotka työskentelevät väkivaltaa käyttäneiden miesten ja väkivaltaa kohdanneiden naisten, lasten ja miesten kanssa. Luku kolme käsittelee suppeasti ja toivottavasti myös ymmärrettävästi diskurssiteoriaa ja representaatioiden teoriaa. Sen tavoitteena on selventää kyseisiä käsitteitä ja esitellä vuorovaikutusten analyyseistä poikkeava diskurssianalyttinen malli. Luvussa viisi teoretisoin maskuliinisuuksia

Tekstianalyttiset luvut ovat näiden teoreettis-metodologisten lukujen välissä. Luvussa kaksi analysoin Lemminkäisestä ja Kullervosta kertovia runoja esimerkkinä siitä, miten miesten väkivaltaa voidaan tarkastella kaunokirjallisuuden kautta.

Luvussa neljä puran esittelemäni diskurssianalyttisen mallin avulla Suomen Puolustusvoimien ohjesääntöjä, sotilasslangia ja epävirallisia marssilauluja. Luvussa kuusi pohdin, miten tietyt merkit ja myytit alkavat konnotoida väkivaltaa ja miten mies voi ”pukeutua” väkivaltaan. Samalla kehitellen väkivallan maskuliinista merkkioppia. Kirja jakautuu kolmeen osaan, joissa kussakin on ensin teoreettinen ja sitten tekstianalyttinen luku.

Lisensiaatintutkimuksen ja kirjan valmistumisesta haluan kiittää erityisesti viittä ihmistä. Markku Ihonen tuki minua työn alkuvaiheessa, kun hain suuntaa elämäni ja opintojeni kanssa. Asta Tenhunen kesti kiukutteluni ja epätoivoni ja jaksoi uutterasti korjata tekstiä, vaikka toisinaan työ tökki ja elämä kläämi. Suvi Ronkainen osoitti, mikä on olennaista, minkä toivon näkyvän tässä kirjaversiossa. Samppa Varis ja Maippi Tapanainen ovat tukeneet minua kautta rantain kaikessa.

Panssaroitu maskuliinisuus on minulle rakas kirja. Olen kulkenut sen kanssa aikakaudesta toiseen. Minä omistan sen pojille — erityisesti Toukolle, Ohvolle ja Santulle.

arto jokinen
tampereella 26.3.2000

Osa I

Siitä on puhuttava,
mistä on vaiettu

1. Miesten väkivalta

Poika makaa bunkassaan ja tuijottaa rivoa kuvaa yläsängyn pohjassa, viimeistä kertaa, ja niin hän kaivertaa navaksi rintojen alle itkevän O:n. Vaikkei verta oo nähty kuin unissaan, sen tuoksu soi tuulessa isänmaan. Kädet ristissä rinnallaan hän nukahtaa. Huomenna veri punnitaan.

Yö erottaa pojasta miehen. Kynttilät hartioillaan hän sukeltaa läpi elämänsä. On juhlavaa, niin vitun juhlavaa.

Pelko painaa päänsä rintaan ritarin. Viha valuu voimattomiin kyyneliin. Päällikkö työntää nyrkin kurkkuun ja oksentaa nielustaan pois palan niskuroivaa lakeijaa. Taistelun kaunistaa purppuraa taivaankannella katsastaa, kädet ristissä rinnallaan pari harakkaa. Smokissa veri punnitaan. (Alanko 1984.)

Tekstien väkivalta viettelee lukijan matkalle maailmaan, jossa väkivalta on kiehtovaa, kaunista ja viihdyttävää. Väkivallasta on helppo tehdä taidetta, siinä on läsnä koko elämän draama – ainakin miehen elämän. Kulttuurisissa stereotypioissa naisen synnyttämä poika syntyy taistelussa uudelleen mieheksi, ja verikaste vihkii hänet soturiksi, jonka taistojen tie vie sankari-kuolemaan. Väkivaltadraama tarjoaa lukijoille maailman, jossa miesten elämä on väkivaltainen, lyhyt ja julma, mutta miehuullinen ja kunniallinen ja ennen kaikkea naisista riippumaton it-

senäinen maskuliininen projekti. Väkipalalta on miesten laji – niille kentille, kehiin ja matkoille ei naisilla ole asiaa.

Väkipalalta on myös totta.

Väkipallasta voi nauttia, niin kauan kuin se ei todella satu- ta, niin kauan kuin se pysyy tekstien, representaatioiden ja ide- oiden puitteissa, niin kauan kuin se on hallittavissa. Väkipalalta ei enää viehätä, kun se pomppaa runosta olohuoneen matolle ja lyö kasvoihin. Väkipalalta ei enää kiinnosta, kun se ei pysy iltapäivälehtien lööpeissä, vaan tulee kotiisi. Väkipalalta ei ole enää kunniaakasta, kun luoti ei tavoita Antti Rokkaa, vaan isä- si, poikasi, veljesi — sinut.

Väkipalalta esitetään miehekkäänä ja tavoiteltavana; väki- vallon tekijät ovat sekä fiktiossa että elämässä miehiä. Väki- valtainen nainen Anja Kaurasen *Pelon maantieteessä* (1995) tai helsinkiläisellä ampuradalla on poikkeus.¹ Vaikka väkivallan tekijät ovat sukupuoleltaan lähes poikkeuksetta miehiä, uhrit ovat tasapuolisesti miehiä ja naisia. Väkipalalta on sukupuolis- tunut ilmiö; väkivallan tekijän sukupuoli on miehen sukupuoli.

Miksi?

Mikä väkivallassa on sellaista, että se liittyy nimenomaan miehiin? Miksi miehet ovat väkivaltaisia? Miten väkipalalta tar- joillaan miehille? Mikä siinä on maskuliinista? Vai onko väki- vallassa mitään maskuliinista? Liittyykö väkipalalta sukupuoleen, sosiaaliseen luokkaan, yksilön ongelmiin, yhteiskunnan raken- teisiin, kulttuuriin? Miten yleensä kielteiseksi koettu ilmiö voi- daan esittää tavoiteltavana ja kiehtovana – vai voidaanko? Vä- hentääkö väkipalalta miehen miehekkyyttä vai lisääkö se? Onko väkipalalta se tekijä, joka erottaa miehet naisista ja pojista?

¹ Kaurasen romaanissa esiintyy joukko väkivaltaisia, kostonhalusia feministejä, jotka pahoinpitelevät miehiä. Nainen ampui helsinkiläisellä ampumaradalla kolme miestä talvella 1999.

Väkivallan varjossa

Väkivallan monet muodot ja selitysmallit

Väkivalta voi olla tekoja kuten tönimistä, lyömistä, ampumista ja pakottamista seksiin. Väkivalta voi olla kielellistä: nimitteilyä, uhkauskirjeitä ja loukkaavia vitsejä. Väkivaltaa ovat myös pakottaminen, pelotteleminen, vangitseminen ja eristäminen. Tällainen 'suora väkivalta' merkitsee yleensä henkistä tai fyysistä voimankäyttöä toista ihmistä tai ihmisryhmää kohtaan. Suora väkivalta edellyttää uhkaavaa aggressiivista käyttäytymistä, jonka tarkoituksena on vahingoittaa tai alistaa toista ihmistä tai riistää ja tuhota hänen omaisuuttaan (Miedzian 1992, 41).

Pelkoa pidetään usein väkivallan tai väkivallan uhan tunnuksena. Pelkkä oven paukuttaminen kiinni voi aiemman kokemuksen perusteella merkityksellistyä potentiaalisen väkivallan uhan tunnukseksi, mielenilmaukseksi tai yllättäväksi säröksi arjessa. Onko tulija väsynyt, kiukkuinen vai tuuliko työnsi? Toisaalta väkivalta edellyttää myös kykyä määritellä ilmiö. Jos uhri ei pelkää eikä pidä kohteluaan väkivaltaisena, kyse saattaa olla siitä, ettei hän tiedä muunlaisesta kohtelusta. Tietäntyyppiset heteroseksuaaliset suhteet, jotka aikoinaan pidettiin normatiivisena, on nyttemmin käsitetty naista väkivaltaisesti alistaviksi. 90-luvun lopulla lasten hyväksikäytön erilaiset muodot ovat nousseet puheenaiheiksi. Suhteissa, joissa aiemmin ei ole nähty väkivaltaa, on alettu nähdä väkivaltaisia piirteitä. (Hearn 1999, 252.)

Väkivalta voi olla myös rakenteellista. Suora väkivalta on yksittäinen tapahtuma, joka voi ketjuuntua tapahtumien sarjaksi, mutta 'rakenteellinen väkivalta' on prosessi. Kun yksi mies lyö vaimoaan, se on suoraa ja fyysistä henkilöiden välistä väkivaltaa. Kun tuhannet miehet vuosittain lyövät puolisoitaan, tyttöystäviään ja entisiä naiskumppaneitaan, niin kyse on miesten

väkivallan yhdestä rakenteellisesta ilmiöstä. Norjalaisen rauhantutkija Johan Galtungin mukaan rakenteellinen väkivalta on poliittisten, taloudellisten ja yhteiskunnallisten rakenteiden tuottamaa ihmisten välistä eriarvoisuutta. Se ilmenee totalitaarisina hallintoina sekä taloudellisena ja sosiaalisena eriarvoisuutena, sortona ja riistona sekä alakulttuurien ja etnisten ryhmien tukahduttamisena. (Galtung 1990, 292–294.)

Miesten tuntemiinsa naisiin kohdistamaa väkivaltaa tutkineen professori Jeff Hearnin (1999, 253) mukaan 'rakenteellisesta väkivallasta' esiintyy ainakin viisi erilaista mutta toisiinsa niveltynyttä määritelmää. Rakenteellinen väkivalta pitää sisälleen

- (i) henkilöväkivallan rakenteelliset mallit;
- (ii) yhteiskunnallisten rakenteiden eriarvoisuuden seuraukset (esim. syrjäytyminen, nälänhätä, maailmankaupan vinoutumien seuraukset);
- (iii) valtioiden ja muiden yhteisöjen välisten väkivaltaisuuksien seuraukset (esim. etniset vainot);
- (iv) sosiaalisten insituutioiden (esim. valtion) väkivaltaiset teot ja vaikutukset;
- (v) insituutioiden rakenteiden suhteet silloin, kun ne ovat historiallisesti juurrutettu väkivallan avulla (esim. kapitalismi).

Väkivallan tunnusmerkit täyttää kaikki toiseen ihmiseen tai ihmisryhmään kohdistuva alistava ja pakottava toiminta, jonka ei tarvitse olla fyysistä eikä suoraa tai avointa. Väkivallan tavoite on toisen ihmisen tai ihmisryhmän hallitseminen, kontrollointi ja hyväksikäyttö.

Historiaa tarkasteltaessa näyttää siltä, että väkivalta kuuluu ihmisten tapaan olla yhdessä, sillä sitä on ilmennyt jossain määrin kaikissa ihmisryhmissä kaikkina aikoina. Joitain kult-

tuureja on ollut, joissa väkivalta on lähes tuntematon ilmiö, mutta ne ovat vähemmistöinä. Koska väkivalta yhtäältä näyttää kuuluvan inhimilliseen toimintaan mutta koetaan toisaalta haitalliseksi ilmiöksi, sitä on pyritty ymmärtämään ja selittämään vahinkojen ehkäisemiseksi ja minimoimiseksi. Väkivallan selitysmalleja on jaoteltu monin tavoin (ks. Bandura 1973; Hearn 1998; Lagerspetz 1977; 1998; Lehtonen & Perttu 1999). Yksi tapa on jakaa mallit neljään ryhmään: biologiset, psykologiset, sosiaaliset ja kulttuuriset teorit. Jaottelu ei todellakaan ole ainoa vaan yksi mahdollinen.

Biologiisiin malleihin pohjautuvissa teorioissa väkivallan väitetään johtuvan evoluutiossa ihmiseen kehittyneestä taipumuksesta tai geneettisestä ja hormonaalisesta perimästä. Evoluutiopsykologian mukaan evoluutio on muokannut naisista suojelevia ja elämää säilyttäviä, kun sen sijaan kehityksen kannalta on ollut tarkoituksenmukaista muokata miehistä hyökkääviä (ks. esim. Sarmaja 1994). Sosiaalibiologisissa teorioissa väkivallan syytä on haettu tappajageeneistä, hormonien tai välittäjäaineiden määrästä tai aivojen rakenteesta.

Biologisten selitysmallien tavoin ihminen on nähty ikään kuin oman rakenteensa uhriksi myös monissa psykologisissa teorioissa. Psykoanalyysin kehittäjän Sigmund Freudin mukaan vietit ovat joko seksuaalisia ja pyrkivät yhdistämään elollista tai tuhoavia ja pyrkivät estämään yhdistymisen. Perusviettejä nimetään erokseksi ja aggressioksi. Kaikki muut vietit ovat näiden seoksia. Aggressiivisen vietin tavoitteena on tuhota. Se voi suuntautua ulospäin tai ihmiseen itseensä, minkä takia on puhuttu myös kuoleman, thantoksen tai itsetuhon vietistä. Ongelmana on, että ihminen pyrkii tyydyttämään viettejään ja vietienergian tukahduttaminen häiritsee sielullista tasapainoa. Freudin mielestä hyökkäävyyden patoaminen on ilmeisesti raskain uhraus, minkä yhteisö vaatii jäseniltään, eivätkä kaikki siinä onnistukaan. (Freud 1981, 495, 497–498, 502.) Psykoanalyysi-

sin ohella toinen suosittu psykologinen aggressioteoria on frustraatio-aggressio malli, jonka mukaan väkivaltaisuus johtuu frustraatiosta, joka purkautuu aggressioina. Psykopatologisissa mal-
leissa väkivalta ymmärretään neuroottisena tai patologisena poikkeuskäyttäytymisenä. (Ks. enemmän Lagerspetz 1977; 1998.)

Kolmas käsitys esittää väkivallan kehittyvän oppimisen kautta. Tutkimuksen uranuurtajan Albert Banduran kehittämän teorian mukaan lapsi omaksuu väkivaltaista käyttäytymistä vanhemmiltaan, kavereiltaan, kasvatusinstituutioista, mediasta sekä yleensä ympäristöstä. Ihmiset omaksuvat väkivallan mallien ja vahvistamisen kautta. Kyse on siis väkivaltaan sosiaalistumisesta. (Ks. Bandura 1973.) Näkökulmaa tukevat empiiriset havainnot väkivallan siirtymisestä sukupuolvelta toiselle. Mies omaksuu lapsuuden kodista väkivaltaisen isän mallin, ja naisen lapsuudessaan näkemä äitiin kohdistunut väkivalta lisää riskiä päätyä suhteeseen väkivaltaisen miehen kanssa.

Suomalaisen tutkimuksen mukaan miehistä, joiden isä oli ollut väkivaltainen, 40 %:a oli joskus ollut väkivaltainen puolisoaan kohtaan. Niistä, joiden isä ei ollut ollut väkivaltainen, 14 %:a oli ollut joskus väkivaltainen puolisoaan kohtaan. Naisista, joiden isä oli ollut väkivaltainen, 38 %:a oli joskus joutunut nykyisen puolisonsa väkivallan tai uhkailun kohteeksi. Vastaavasti naisista joiden isä ei ollut ollut väkivaltainen, 22 %:a oli joskus kokenut väkivaltaa nykyisessä parisuhteessa. (Heiskanen & Piispa 1998, 61.) Vaikka lapsena koettu väkivalta korreloi aikuisena koetun tai käytetyn väkivallan kanssa, niin silti yli puolet miehistä ja naisista ei jatka lapsena näkemäänsä ja kokemaansa väkivaltaa. Kyse ei ole väkivallan siirtymisen väistämättömyydestä vaan alttiudesta siirtymä.

Sosiaalisen oppimisen teoriaan pohjautuu myös käsitys väkivallasta kulttuurisena ilmiönä. Patriarkaalinen kulttuuri sisältää väkivaltaa ihannoivan kultin, jossa erityisesti miesten väkivaltaisuutta siirretään perintönä sukupuolvelta toiselle. Femi-

nistisissä teorioissa painottuu miesten historiallinen ylivalta ja naisten sorto. Väkivalta on miesten valta-aseman uusintamisen seurausta. Patriarkaatilla tarkoitan sosiaalisten suhteiden systeemiä, jossa naiset ovat sukupuolisena luokkana miehille alistetussa asemassa².

Yhteenvetona voidaan todeta, että osa väkivaltaisista teoista voidaan selittää johtuvaksi yksilön biologisista tekijöistä; osalla väkivaltarikollisista on patologinen luonnehäiriö; osa väkivallasta johtunee pettymyksistä ja epäoikeudenmukaisesta kohtelusta. Väkivaltaisessa ympäristössä ja osakulttuurissa kasvaminen opettaa lasta ratkaisemaan ongelmia väkivaltaisesti. Väkivalta on myös vallankäytön ilmentymä, erityisesti miesten suhteessa naisiin ja lapsiin. Kaikki selitysmallit ovat oikeassa jossain tietyissä tilanteissa, mutta yksikään niistä ei kykene antamaan edes lähes kattavaa määritelmää siitä, mitä väkivalta on, miten se ilmenee ja mistä se johtuu. Väkivalta on määrittelemisen ja tutkimisen kohteena liukas ja ameebamainen. Väkivalta pakenee käsitteellistämistä ja muuttaa muotoaan kuin muuntautumiskykyinen virus.

Tieteellisessä tutkimuksessa väkivalta ymmärretään yleensä poikkeuksena sivilisoituneesta elämänmenosta, mitä se ei yleisyytensä vuoksi ole. Väkivalta on keskeinen yhteiskunnallinen ongelma. (Ronkainen 1998a, 52.) Ehkä sitä tulisi käsitellä väkivaltaan normaalistumisen prosessin kautta. Ehkä me olemme normalistuneet väkivaltaan siinä määrin, ettemme edes näe sitä kunnolla. Väkivalta on meille viihteen ja rentoutumisen väline. Väkivaltaviihteen välkkeessä me tyhjennämme päämme ja rakastamme. Vaikka väkivaltaviihteen haitallisesta vai-

² Patriarkaatissa sortoa esiintyy kaikilla yhteiskunnan alueilla ja kattaa erilaiset sorron keinot taloudellisista sosiaalisiiin. Patriarkaatit rakentuu hierarkkisesti vallan jakautuessa epätasaisesti myös hallitsevien miesten kesken, minkä takia naisten lisäksi myös osa miehistä syrjäytyy. Patriarkaatin rakenteissa miehiset arvot ja asenteet sekä puhe- ja ajatustavat sekä käytännöt (diskurssit) ovat kuitenkin aina etusijalla naisiin nähden. Patriarkaatit on toiminut keskeisenä analyttisenä käsitteenä niin sanotussa uuden aallon feminismissä 1970-luvulta saakka. (Ks. Koivunen & Liljeström (toim.) 1996.)

kutuksesta keskustellaan lähes lakkaamatta, vielä ei ole esitetty, että kyse olisikin televisio-, elokuva- tai tuotantoyhtiöiden katsojiin suuntaamasta väkivallasta, jonka tavoitteena on taloudellinen hyöty. Ehkä tulevaisuudessa väkivaltaelokuvien levittäjät joutuvat samalla tavoin vastuuseen kuin tupakkayhtiöt näinä päivinä, ja joutuvat korvaamaan valtiolle väkivallan levittämisestä saamansa taloudellisen hyödyn.

Tässä kirjassa pureudun siihen, miten väkivalta liittyy miehiin. Mitä miehet hyötyvät väkivallasta? Kirjan tekstiluennoissa pyrin havainnollistamaan nimenomaan kulttuurista tasoa: miten miesten väkivalta esitetään siedettävänä tai jopa ihannoituna miehisenä ilmiönä. Miten luodaan sellainen kulttuurinen maisema, johon miesten väkivallan yksittäiset teot istuvat kuin puut metsään, ja miten me emme näe metsää puilta?

Yllä esittelemistäni teorioista ei ole kuitenkaan hyötyä, kun pureuden väkivallan kulttuuriseen ilmentymiseen ja väkivallan tekstuaalisiin esityksiin. Mikä merkitys väkivallalla on suomalaisessa kulttuurissa tai miten väkivalta ilmenee teksteissä? Rakennetaanko tai rakentuuko väkivalta tiettyihin käyttäytymismalleihin osittain tai kokonaan kulttuurisen tuotannon kautta? Tämän tarkasteluun tarvitsen Johan Galtungin käsitettä 'kulttuurinen väkivalta'.

Kulttuurista väkivaltaa ovat ne kulttuurin aspektit, joita voidaan käyttää oikeuttamaan suoraa tai rakenteellista väkivaltaa. Näitä elementtejä sisältyy muun muassa uskontoihin, taiteisiin, tieteisiin ja kielijärjestelmiin. Kulttuurinen väkivalta voi ilmetä esimerkiksi valtion johtajan kuvina, julisteina, symboleina tai iskulauseina ja sanontoina. Se voi ilmetä myös oppikirjoissa, runoissa ja tv-sarjoissa. Kulttuurinen väkivalta ei välttämättä saa väkivaltaa näyttämään oikeutetulta mutta ainakin välttämättömältä ja vähemmän väärältä. (Galtung 1990, 291.) Esimerkiksi poikien väkivaltainen nujakointi kuitataan usein toteamalla ”pojat on poikia”. Sanonta ei oikeuta poikien tap-

pelua, mutta lieventää sitä ja liittää väkivallan poikana olemiseen. Sen sijaan tyttöjen vastaavaan nyrkkihippaan koulunpihalla tai leikkikentällä puututaan nopeammin. Kun tyttö lyö, se näkyy räikeämmin. Se erottuu kulttuurisesta kontekstista poikkeamana: koivikossa kasvaa kataja.

Kulttuurista väkivaltaa on myös arvojen kääntäminen päinvastaisiksi: omista syistä tappaminen on väärin, mutta isänmaan puolesta oikein. ”Toinen mekanismi on sumentaa todellisuutta niin, ettemme näe väkivaltaista tekoa tai asiaa tai ainakaan emme ajattele sitä väkivaltaisena.” (Galtung 1990, 292.) Esi-merkiksi uskonnollisten ja etnisten fraasien, symbolien ja kirjoitusten avulla on oikeutettu ja yhä oikeutetaan paljon eri tavoin ilmenevää väkivaltaa.

Miesten ja väkivallan yhteydet

Galtungin käsite kulttuurinen väkivalta on käyttökelpoinen tarkasteltaessa väkivallan representaatioita, kuten kirjallisuuden tai elokuvien väkivaltaesityksiä. Miesten väkivaltaista käyttäytymistä ja väkivaltaisista asenteista tukevaa kulttuurista väkivaltaa olisivat ne patriarkaatin aspektit, jotka antavat miehille oikeuden tuhoavaan käyttäytymiseen ja samalla kätkevät sitä.

Toisaalta Galtungin käsitteen laajuus on ongelmallista. Määrittelyn mukaan mikä tahansa teko tai symboli voi olla väkivaltaa. Koska nuorisokulttuurissa nahkatakki tai tatuointi liitetään kapinallisuuteen ja samalla aggressiivisuuteen, Galtungin määrittelyn mukaan pelkkä nahkatakan käyttö tai tatuointi olisivat kulttuurisia väkivallan tekoja. Määriteltäessä kulttuurista väkivaltaa tulee ottaa huomioon vastaanottajan mahdolliset tavat merkityksellistää tekstiä, asiaa tai ilmiötä sekä ajankohdan yhteiskunnallinen ja kulttuurinen konteksti. Ensimmäi-

seksi haluan kuitenkin perustella, miksi on mielekästä väkivaltaa tutkittaessa keskittyä miehiin.

Poliisin tietoon tulleista väkivaltarikoksista yhdeksässä tapauksessa kymmenestä tekijä on mies. Suomalaisista vangeista 95 prosenttia on miehiä. Naisvankeja oli vuoden 1998 alussa 149, miehiä 2 687. (Oikeustilastollinen vuosikirja 1999, 254.) Perheessä tapahtuva väkivalta on lähes poikkeuksetta miehen fyysistä väkivaltaa naista ja lapsia kohtaan. Naisten väkivaltaisista kuolinsyistä yleisin on perheessä tapahtuva väkivalta, jonka seurauksena kuolee vuosittain 25–30 naista. Naisen turvallisuus 1997 -tutkimuksen perusteella neljä naista kymmenestä on joutunut miehen väkivallan tai väkivallalla uhkailun kohteeksi, yleensä entisen tai nykyisen puolison uhriksi. Perheen ulkopuolellakin tekijä on yleensä tuttu. (Heiskanen & Piispa 1998, 11–12, 58–59.)

Kyse ei ole suomalaisten miesten poikkeuksellisesta taipumuksesta väkivaltaan tai erityisen tulehtuneista ihmissuhteista, vaan ilmiö on tuttu kaikissa kulttuureissa. Eri maissa tehdyissä tutkimuksissa on todettu, että naiseen kohdistuvan väkivallan tekijä on todennäköisimmin mies, johon naisella on seksuaalinen ja läheinen suhde (Hearn 1996a, 22). Sen sijaan mies ei yleensä joudu läheisen naisen pahoinpitelemäksi yksityisessä tilassa, vaan mies joutuu yleensä julkisella paikalla toisen hänelle yleensä puolitutun miehen väkivallan uhriksi (Honkatukia 1997, 114–115).

Vaikka miehet syyllistyvät kaikkialla naisia huomattavasti enemmän väkivaltarikoksiin, Suomelle on tyypillistä väkivaltarikosten kautta surmansa saaneiden suuri määrä. Selvästi Suomea enemmän henkirikollisuutta ilmenee muun muassa Yhdysvalloissa, Etelä- ja Väli-Amerikassa sekä entiseen Neuvostoliittoon kuuluneissa maissa. Suomen tasoa lähellä olevia maita ovat muun muassa Puola ja Bulgaria. Muissa Pohjoismaissa surmia ja tappoja suhteessa väkilukuun on historialli-

sesti tehty vähemmän kuin Suomessa. Väkivaltarikollisuuden piikki tilastoissa korostuu sen takia, että Suomessa on muuta rikollisuutta vähän verrattuna muihin Länsi-Euroopan maihin. (Aromaa 1997, 137.) Suomalainen rikoksen tekijä on tyypillisesti väkivaltarikollinen ja mies. On siis täysi syy kysyä, onko väkivalta suomalaisen mieskulttuurin ja suomalaisten miesten maskuliinisuuksien keskeinen ja tyypillinen piirre.

Tilastotietojen perusteella väkivallan tekijät ovat sukupuoleltaan lähes poikkeuksetta miehiä. Heidän kohteinaan on yhtäläillä miehiä ja naisia, tosin erilaisessa kontekstissa. Väkivaltaan eivät syöllisty ainoastaan yksittäiset miehet, vaan ilmiö on organisoitunut ja institutionalisoitunut ja sillä on pitkä historiallinen tausta. Miehet ovat käyneet heimosotia, kylätappeluja ja maailmansotia. He ovat järjestäytyneet väkivaltaisiin moottoripyöräseuroihin, organisoituneisiin rikollisjärjestöihin ja puolisoitaustisiin taistelujoukkoihin: esimerkiksi käyvät länsimaiden Hells Angelsit, japanilaiset yakuzat, latinalaisen Amerikan kuolemanpartiot, saksalaiset uusnatsit sekä italialaiset, venäläiset ja yhdysvaltalaiset mafiat. Samaan aikaan valtio on monopolisoitunut väkivallan omaan käyttöönsä ja legitimoinut sen tiettyihin instituutioihin, jotka ovat lähes kokonaan miesten hallussa. Tällaisia ovat armeijat ja poliisivoimat, jotka ovat koulutettuja, hyvin aseistettuja ja organisoituja sekä historiallisesti ja juridisesti oikeutettuja yhteiskunnan sisällä aseiden ja räjähteiden kanssa toimivia miesryhmiä tai miesten hallitsemia laitoksia.

Väkivalta on siis miehin ilmiö ja ongelma. Voisikin luulla, että kun sosiaalitieteissä väkivalta on yhä muotoutumaton ja moniin oppiaineisiin hajautunut teema, niin uusi miestutkimus olisi erityisen pontevasti tarkastellut miesten väkivaltaa. Näin ei kuitenkaan ole. Väkivallan tarkastelu miehille ominaisena sukupuolistuneena käyttäytymisenä osana miesten vallankäyttöä ja miesten sosiaalisia muodostumia puuttuu pitkälti

miesten itsensä tekemästä miehiä problematisoivasta tutkimuksesta. Väkivaltaa on käsitelty, mutta ei suinkaan siinä määrin, mitä voisi olettaa, kun ottaa huomioon väkivallan sukupuolisuuteen luonteen. (Hearn 1996, 22–23; 1999, 237.) Kun väkivalta sivuutetaan miesten yhteydessä, se merkitsee miesten patriarkaalisesta vallasta ja kontrollin uusintamisesta tai ainakin sen hiljaista hyväksymistä. Samoin käsitys, että miesten tuntemiinsa naisiin kohdistama väkivalta juontuu naisten ns. henkisestä väkivallasta tai jopa seksuaalisesta väkivallasta, ovat osa naisiin kohdistuvan väkivallan puhe- ja ajattelutapaa eli diskursssia. Edelleen väite, että suomalainen väkivaltatutkimus on keskittynyt miesten tuntemiinsa naisiin kohdistaman väkivallan tutkimukseen, on virheellinen ja osa naisiin kohdistuvan väkivallan diskurssia.

Tutkittaessa väkivaltaa tulisi keskittyä miehiin, mikä ei silti saisi merkitä naisten kokemusten sivuuttamista. Miehiin keskittyminen merkitsee väkivaltaisen käyttäytymisen kohdentamista miesten ongelmaksi, josta usein kärsii myös nainen. Väkivalta on miesten ongelma, joka koskettaa kipeästi myös naisia. Tutkimuksessa tulee ottaa huomioon, että väkivalta merkityksellistyy eri tavoin miehille ja naisille. Hearn toteaa, että väkivallan paikallistamisesta miehiin on miehille erityisiä seureauuksia. Se edellyttää kriittistä suhtautumista itseän ja muihin miehiin. Miesten väkivalta ilmiönä on haaste, johon jokaisen miehen tulee vastata ensinnäkin omalta kohdaltaan: millainen on minun suhteeni väkivaltaan ja olenko käyttänyt tai käyttäkö väkivaltaa ongelmien ratkaisukeinona tai muutoin. Toiseksi, miten suhtaudun muiden miesten tekemään väkivaltaan. Kolmanneksi, miksi miehillä on yhteiskunnallinen valta? Kuinka sukupuolten välisiä sukupuolisopimuksia voidaan muuttaa? (Hearn 1999, 241–242.) Hearnin jäsenyykseen haluan lisätä vielä kaksi kysymystä, jotka leikkaavat näitä eri tasoja. Ensiksi: miksi väkivallan nimeäminen miesten ongelmaksi herättää

niin paljon torjuntaa, vasta-argumentteja ja aggressiota miesten keskuudessa? Toiseksi: miksi naisten ja erityisesti feministien miehiin kohdistama kritiikki torjutaan niin yksiviivaisesti?

Suomalainen väkivaltatutkimus

Sosiaalipsykologi Suvi Ronkainen on tehnyt selvityksen suomalaisesta väkivaltatutkimuksesta. Sen valtavirrasta voidaan erottaa ensinnäkin kriminologinen ja oikeuspsykiatrinen tutkimus, jossa on tarkasteltu väkivaltaa tekijän tai jonkin erityismuuttujan kautta. On analysoitu oikeuspsykologisesti väkivaltatarikollisia, mielentilalausuntoja ja laadittu psyykkisiä profiileja. Samaan suuntaukseen omana lohkonaan lukeutuu alkoholiongelmakäytön liittyminen väkivaltaisuuteen. (Ronkainen 1998b, 7; ks. myös Ronkainen 1998a.) Kriminaalipsykologinen tutkimus selvittää väkivallantekijöiden persoonallisuutta (Lagerspetz 1977, 188).

Toinen pitkälle kehittynyt tutkimussuunta Suomessa on kansainvälisestikin tunnettu aggressioon liittyvä psykologinen ja biologinen tutkimus. Alan uranuurtajia Suomessa ovat Kirsti Lagerspetz, Liisa Keltikangas-Järvinen ja Lea Pulkkinen. Tutkimus on tarkastellut aggressiivisuuden perinnöllisyyttä, aggressiota persoonallisuuden ominaisuutena ja aggression yhteyttä sosioekonomiseen taustaan. (Ronkainen 1998b, 8.)

Näiden kahden suuntauksen lisäksi on tarkasteltu audiovisuaalisen väkivallan, erityisesti television, vaikutusta katsojiin. Lisäksi on kartoitettu sosiaalipoliittisista lähtökohdista perheessä tapahtuvaa väkivaltaa, mutta tämä tutkimus on yleensä ollut jonkin kunnan sosiaalitoimen tai jonkin järjestön tekemää selvitystyötä. Tieteellistä tutkimusta perheessä tapahtuvasta väkivallasta on tehty vähän. (Emt., 9–11.)

Suomalaisessa väkivaltatutkimuksessa tekijän ja uhrin sukupuolta ei ole juuri otettu huomioon. Väkivaltarikolliset on kriminologiassa ja oikeuspsykiatriassa ymmärretty niin itsestään-selvästi mieheksi, ettei sitä ole edes problematisoitu. Ei ole kysytty, miksi törkeät väkivaltateot ovat lähes poikkeuksetta miesten tekemiä tai eroavatko miesten ja naisten väkivaltarikokset tai kohtelu oikeuslaitoksessa toisistaan. Aggressiotutkimuksessa aggressiivisuus on nähty persoonallisuuden piirteenä ja on keskitytty tarkastelemaan sukupuolettomia aggressiivisia ja ei-aggressiivisia henkilöitä. Tutkimuksessa sukupuoli on nähty taustatekijänä, jota on analysoitu melko yksinkertaisesti. (Emt., 7–8.)

Aggressiota ja aggressiivista käyttäytymistä ei myöskään kunnolla ole erotettu väkivallasta. Psykologiassa aggressio tarkoittaa sekä tunnetilaa että toisen ihmisen tahallista häiritsemistä. Väkivalta viittaa puolestaan toisen ihmisen tahalliseen vahingoittamiseen. (Lagerspetz 1998, 19–20.) Näin aggressiotutkimuksessa aggressiivisuutta, aggressiota ja väkivaltaa käytetään usein toistensa synonyymeina, eikä ilmiöiden liittymistä toimijoiden sukupuoleen ole perinteisesti pidetty tärkeänä.

Perhettä käsittelevässä tutkimuksessa on puolestaan unohdettu, että kyse on lähes poikkeuksetta miehen väkivallasta naisia ja lapsia kohtaan. Jo käsite 'perheväkivalta' yhdistää keskenään rinnastamattomia ilmiöitä. Se pitää sisällään yhtä hyvin lasten keskinäisen tappelun kuin sen, että mies surmaa entisen avovaimonsa. Perheväkivalta on kuitenkin keskeinen käsite psykologisessa ammatikäytännöissä ja perheterapiassa. (Ronkainen 1998b, 10–13.) Perheterapeuttisissa puhetavoissa perheväkivalta on nähty perheen sisäisenä kommunikaatio- tai muuna häiriönä eikä suinkaan väkivallan tekijän häiriönä (ks. perheväkivallasta Peltoniemi 1987).

90-luvulla perheväkivalta-käsitteen rinnalle on nostettu termi 'naisiin kohdistuva väkivalta', joka viittaa lähinnä pari-

suhteessa tapahtuvaan naiseen kohdistuvaan miehen väkivaltaan (ks. Lehtonen & Perttu 1999). Samalla kuitenkin käsite perheväkivalta on uuden tiedon ja ymmärryksen valossa alkanut tarkoittaa nimenomaan miehen naiseen ja lapsiin kohdistamaa väkivaltaa, jonka tapahtumapaikka on perhe tai parisuhde. Professori Jeff Hearn käyttää tutkimuksissaan ilmiöstä puolestaan termiä 'miesten tuntemiinsa naisiin kohdistama väkivalta'. Lisäksi käytetään termejä 'vaimojen pahoinpitelyt', 'lähisuhdeväkivalta', 'parisuhdeväkivalta', 'sukupuolittunut väkivalta' ja 'sukupuolistunut väkivalta'. Eri termit rajaavat samaa ilmiötä eri tavoin, ja vanha käsite voidaan määritellä uudelleen vastaamaan paremmin nykytietoa ja -käsitystä. Kyse on eri puhetapojen ja niihin liittyvien uskomusten ja ajattelutapojen välisestä kamppailusta, jota voidaan kutsua myös diskursiiviseksi kamppailuksi. Sen yksi ilmentymä on julkinen väittely. Koska käsitteet avaavat ja sulkevat keskustelun mahdollisuuksia, ei ole samantekevää, millä käsitteillä väkivallan eri muodoista puhutaan. Määrittelykiista on osa väkivallan vastustamisen tai sen oikeuttamisen politiikkaa. (Ks. myös Hearn 1999, 250–254; Ronkainen 1998b, 11–14.)

Sukupuolistunut väkivalta

Suomessa väkivalta on yhdistetty sukupuoleen avoimesti vasta 1990-luvulla. Sara Heinämaan ja Sari Näreén toimittamassa antologiassa *Pahan tyttäret* (1994) käytetään käsitettä 'sukupuolittunut väkivalta', jolla tarkoitetaan väkivallan jakautumista miestekijöihin ja naisuhreihin. Kirjan keskiössä ovat naisvihan ja -halveksunnan eri muodot kuten pahoinpitelyt, ahdistelut, raiskaukset ja noitavainot. Sen sijaan Suvi Ronkainen ehdottaa käsitettä 'sukupuolistunut väkivalta', joka eroaa *Pahan tyttäresä* käytetystä termistä.

Termin sukupuolistunut väkivalta alla viitataan useaan toisiinsa eri tavoin ja eri tasoilla kytköksissä oleviin ilmiöihin. Sitä on puolisoihin ja naisiin kohdistuva väkivalta yleensä, lapsiin kohdistuva väkivalta, perheväkivalta, vanhusten kaltoinkohtelu, seksuaalisen väkivallan eri muodot, kulttuurin ja instituutioiden rakenteisiin sukupuolen kautta kiinnittyvä väkivalta jne. Oleellista on väkivallan, sukupuolen ja seksuaalisuuden kytkeytyminen toisiinsa joko kulttuurisesti, rakenteellisesti tai toimijatasolla. Usein väkivallan yhtenä piirteenä on seksuaalistaminen, se epäsymmetristen merkitysten dynamiikka minkä johdosta naisen seksuaalisuus kytkeytyy mahdollisuuteen häpäistä ja alentaa. Sukupuolistuneessa väkivallassa kyse on väkivallasta, joka syntyy ja saa erikoispiirteensä sukupuolten valtasuhteesta, mikä ei ole staattinen eikä totaalinen. (Ronkainen 1998b, 7–8.)

Sukupuolistunut väkivalta -termin ongelmana on ilmiön rajautuminen koskemaan ainakin mielikuvissa vain miesten väkivaltaa naisia kohtaan. Kuitenkin sukupuolistunutta väkivaltaa on myös sellainen miesten välinen väkivalta, jonka keskeisenä funktiona on todistaa tapahtumaan osallistuvien toimijoiden maskuliininen kyvykkyys tai jossa toimijat puolustavat paikkaansa miesten välisessä järjestyksessä. Naistutkijoiden tarkastelusta rajautuu helposti pois miesten keskinäinen väkivalta ja se, miten väkivaltaa käytetään mieshierarkioiden luomiseen ja uusintamiseen. Koska nämä tilanteet ovat ainakin osittain avoimia vain miehille ja käytänteinä liittyvät vain miesten elämään, niiden tarkasteleminen ei ole naistutkijoiden vaan erityisesti kriittistä miestutkimusta tekevien miesten tehtävä.

Ylipäättään miesten väkivallan tekojen ja kohteiden kirjo on valtaisa. Samoin väkivallan eri muodot henkilöiden välisestä väkivallasta laillisiin ja laittomiin väkivaltaorganisaatioihin rakenteelliseen väkivaltaan patriarkalisesta perheestä maailmankauppaan on saanut Hearnin vaihtamaan termin 'väkivalta' monikolliseen muotoon 'väkivallat'. Hän puhuu miesten väkivalloista tietoisena, että se on uudissana. Väkivallat viittaa hänestä paremmin siihen, ettei ole mitään miesten yhdenlaista väkivaltaa, vaan se on muuttuva ja moninainen ilmiö. (Hearn 1998, 3–6; 1999, 238.)

Itse suosin termiä *miesten väkivalta*, jolla tarkoitan miesten tekemää, miehisiin instituutioihin, mieskulttuuriin ja kulttuuriin maskuliinisuuteen liittyvää väkivaltaa, jonka kohteena ovat miehet, naiset ja lapset sekä ympäristö tai miestekijät itse. Miesten väkivalta on maskuliinisuuteen kytkeytyvää väkivaltaa, minkä takia kyse on Ronkaisen edellä kuvaamasta sukupuolistuneesta väkivallasta. Terminä miesten väkivalta eroaa olennaisesti englanninkielisestä termistä 'male violence', joka voidaan suomentaa miehiseksi väkivallaksi. Male eli urosväkivalta viittaa käsitykseen miesten väkivaltaisuuden biologisesta perustasta tai käsitykseen, että olisi olemassa erityinen miehen väkivallan muoto, jolla on biologis-fysiologis-evolutionaarinen tausta. Sanoudun jyrkästi irti käsityksistä, että miesten taipumus käyttää väkivaltaa johtuu ratkaisevasti testosteronista, geeneistä, kromosomeista, aivoista, evoluutiosta, lihasmassasta, ulkoisista tai sisäisistä sukuelimistä tai mistään vastaavasta.

Koska miesten väkivaltaa luonnehtii tekijän sukupuolen lisäksi sen niveltyminen mieskulttuuriin ja miehisiin instituutioihin, voidaan kysyä, voivatko naiset harjoittaa miesten väkivallan muotoja. Vastaukseni on myönteinen niissä tapauksissa, joissa naisten väkivalta liittyy perinteisesti maskuliiniseksi miellettyihin toimintatapoihin. Esimerkiksi väkivaltaviihteen rep-

resentaatioita on vaikea feminisoida vain sillä, että toimija on ilmiäsuinen nainen, koska väkivaltaviihde tyypillisesti esittää maskuliiniseksi miellettyä toimintaa. Sotilasta tai tappajaa on vaikea esittää feminiinisenä, vaikka näyttelijä olisi nainen. *Terminator II – tuomion päivä* (Cameron 1991) elokuvan naissankari näyttelijä Linda Hamilton ei ole uudenlainen nainen, vaan lihaksineen, hihattomine paitoineen ja aurinkolasineen yksi maskuliininen kommandosankari lisää Hollywoodin loputtomaan maskuliinisten väkivaltasankarien sarjaan. Samoin tyttöjengi, joka kiusaa toisia nuoria kaupungin kaduilla, toteuttaa perinteistä poikajengin väkivallan muotoa, maskuliinista väkivaltaa. Tässä työssä tarkastelen kuitenkin sellaisia miesten väkivallan muotoja, joissa tekijät ovat miehiä, koska se on miesten väkivallan normatiivinen muoto.

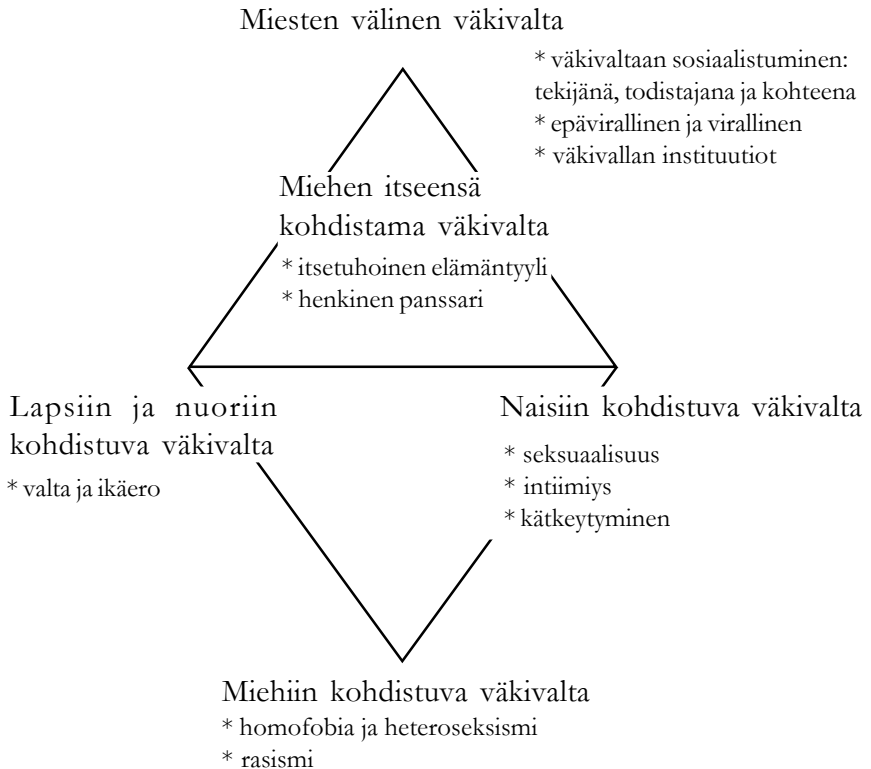
Mitä on miesten väkivalta?

Kanadalainen sosiologi Michael Kaufman (1987) on käsitteellistänyt miesten väkivaltaa triadin avulla. Triadi on kolmio, jossa kukin nurkkaus edellyttää ja tukee kahden muun olemassaoloa. Kaufmanin triadin kulmat ovat naisiin kohdistuva väkivalta, miesten välinen väkivalta ja tekijöihin itseensä kohdistuva väkivalta. Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ei ilmene ilman miesten välisen väkivallan kontekstia ja väkivalta on lopulta myös väkivaltaa miestä itseään kohtaan. Jeff Hearn (1998, 5; 1999, 241) on ehdottanut kolmioon neljättä ulottuvuutta: nuoriin ja erityisesti lapsiin kohdistuvan väkivallan kulmausta.

Kaufmanin ja Hearnin ajatusten pohjalta olen muotoillut kolmiosta kärjellään seisovan neliön, johon olen lisännyt vielä miehiin kohdistuvan väkivallan ja jättänyt miehen itseensä koh-

distaman väkivallan eri väkivallan muotojen keskelle. Tekijä on väkivaltaisuutensa sitoma

Miesten välinen väkivalta

Miesten toisiin miehiin kohdistama väkivalta on väkivallan näkyvin ja hyväksytin muoto kaikissa yhteiskunnissa ja kulttuurituotteissa (elokuvat, kirjallisuus, lelut, musiikki jne.). Miesten ja poikien välinen väkivalta on osa mieheksi kasvamista ja miehenä olemista myös suomalaisessa kulttuurissa. Osittain se on ritualisoitunut poikakulttuuriin ja miesten keskinäisiin ns.

kaveri- tai homososiaalsiin käytäntöihin. Osittain se on kiellettyä mutta suvaittua, osittain kunniaakasta ja tuettua. Miesten ja poikien välistä väkivaltaa tuetaan muun muassa koulujen liikuntatunneilla, urheiluseuroissa tai puolustusvoimissa. Se on myyttien, tarujen ja kertomusten keskeistä ainesta. Pojat kasvavat maailmaan, jossa heidän tulee asennoitua toisiin miehiin potentiaalisina väkivaltaisina vastustajina.

Miesten väkivaltaan ja kilpailuun aina valmis -asenne ilmenee verbaalisesta loukkaamisesta jalkakäytävällä päin kävelemiseen ja etuiluun jonossa. Se on tönimistä ruuhkassa ja vähemmistöjen pilkkaamista. ”Minä ensin, muut sitte, perkele” -asenne³ johtaa liikenneonnettomuuksien ja henkilöväkivallan lisäksi joukkopahoinpitelyihin ja jengisotiin sekä organisoituneena ihmisryhmien, kansojen ja valtioiden välisiin ns. etnisiin puhdistuksiin, vainoihin ja sotiin. Suomen puolustusvoimien olemassaolo perustuu siihen uhkaan, minkä toisten valtioiden ja kansojen miesten oletetaan meille tuottavan.

Miesten välinen väkivalta ja väkivaltainen vallan käyttö ilmenevät myös taloudellisena, sosiaalisena ja poliittisena alistamisena ja sortona. Väkivalta on yksi keino järjestää miesten keskinäistä hierarkiaa. Toinen keino on autoritaarinen vallan käyttö ja hierarkkiset rakenteet, jotka ovat tyypillisiä miesten sosiaalisille suhteille. ”Yhteiskunta, jossa miehillä on ylivalta, ei jakaudu miehiin ja naisiin, vaan menestyviin miehiin ja muihin miehiin, joilla kummallakin on tukijoukkonsa — naiset” (Jokinen 1999a, 19). Miesten sosiaalisten ryhmien ääripäät — huippu ja pohja — ovat kauempana toisistaan kuin naisten. Valta on miehillä ja valta on miehistä, mikä ei tarkoita, että kaikilla miehillä on valtaa. Ja vallan veli on väkivalta.

Yleensä kaikilla miehillä on jotain kokemuksia toisten miesten väkivallasta. Joillain on ollut autoritaarinen, alistava tai vä-

³ Tämä miehisen maailman slogan ei ole omaa keksintöäni, vaan olen lainannut sen Kanerva Eskolalta.

kivaltainen isä. Elämäkertatutkimusten perusteella miehillä on yleensä isistään myönteisten muistojen ohella pelottavia ja väkivaltaisia muistikuvia. Isä on edustanut perheessä rajoja, ja rajoja on piirretty toisinaan ankarasti. Keski-ikäiset miehet ovat lähes järjestään kokeneet isiensä väkivaltaa ja fyysistä kuritusta. (Korhonen 1999, 200–205; ks. myös Siltala 1994.) Nykyään väkivalta ei ole laillinen keino kasvattaa lasta, joten on oletettavaa, etteivät tämän päivän lapset kohtaa väkivaltaa ainakaan kasvatustavaksi verhoituna niin usein.

Monilla miehillä on myös kokemuksia lapsuuden, nuoruuden ja myös aikuisuuden ajalta tappeluun joutumisista tai pahoinpitelyistä. Miesten on pakko oppia pakenemaan ja puolustamaan itseään. Miehet oppivat välttämään tukalia tilanteita tai luovimaan niissä. Mutta väkivalta tai sillä uhatuksi tuleminen jättää jälkeensä epävarmuutta, joka tiivistyy pelkoon, että jokainen toinen mies on mahdollinen nöyryyttäjä, vihollinen ja kilpailija. (Kaufman 1987, 17–18.) Tästä väkivallan pelosta ja miesten keskinäisestä epävarmuudesta ei yleensä puhuta, mutta siihen varustaudutaan (ja siten uusinnetaan) miesten homososiaalisissa liittymissä: jengeissä, kaljabaarien äijäkerhoissa, kabinettien valtaklikeissa, saunasakeissa ja muissa hyvä veli -kerhoissa ja klubeissa. Heteromiesten homososiaaliset liittymät edustavat miehisen etuoikeuden alakulttuuria, jossa patriarkaalista valtaa uusinnetaan. Mutta mieskerhoista miehet myös löytävät turvaa toisistaan toisia miehiä ja mieskerhoja vastaan. Homososiaaliin liittymiin voi liittyä aitoa, läheistä ystävyystä, mutta ei välttämättä. Homososiaalisuus ei automaattisesti ole sama kuin ystävyys, mutta ei se sitä myöskään itsestäänselvästi estä.

Miesten välinen väkivalta on se alue, jossa miehet oppivat väkivallan taidot. Ihminen ei nimittäin osaa lyödä tehokkaasti nyrkillä toista ihmistä harjoittelematta, vaikka evoluutiopsykologit ja vastaavat muuta väittävät (esim. Sarmaja 1996, 17).

Fyysinen väkivalta on sarja tekniikoita, jotka on opeteltava. Samoin on opeteltava ylittämään se vastus, joka inhimillisen olennon vahingoittamiseen liittyy. Uskon, että kaikilla ihmisillä on olemassa vahingoittamisen estävä kynnyks, mutta joillain se on hyvin matala ja toisilla korkea. Taitojen lisäksi miesten välinen väkivalta opettaa miehet katsomaan väkivaltaa ja turturemaan toisten ihmisten ja myös omaan kärsimykseen. Patriarkaalisien miesihanteen mukaan miehen tulee kestää turpaan saaminen ja nuolla haavat omissa oloissaan.

Miehet alkavat opiskella väkivallan taitoja, väkivallan tyyntä todistamista ja väkivallan uhriksi asettumista jo pieninä poikina. Tämä asettaa mielestäni uuteen valoon ajatuksen siitä, että poikaikään kuuluu raju temmeltäminen ja aggressiiviset leikit. Vaikka hardcore-telmiminen ei tietenkään johda suoraan myöhempään väkivaltaiseen käyttäytymiseen, niin miesten väkivaltaa suvaitsevien asenteiden juuret ovat todennäköisesti lapsuudessa koetussa, nähdyssä ja tehdyssä väkivallassa. Ei ole mitenkään itsestään selvää, että väkivalta kuuluu erottamattomasti poikien leikkeihin. Suomen kenties tunnetuimman lastenpsykiatrin Jari Sinkkosen mielestä päiväkodeissa poikia systemaattisesti estetään tappelemasta, kilpailemasta ja leikkimästä sotaleikkejä, mikä hänestä johtaa vaikeuksiin käsitellä rajuja ja aggressiivisiä poikia. Pojilla on päiväkodeissa ikävä olla, kun ei saa tapella, ja he sisäistävät ajatuksen, että poikana olemiseen liittyy jotain väärää ja kelvotonta. (Sinkkonen 1992, 115–116.) Hänestä ”nahistelu, heikinpää, voimien mittely ja joskus jopa rehti tappelu kuuluvat monen tavallisen pojan luontoon. Sen tuomitseminen ja rankaiseminen väkivaltaisuutena kääntyy itseään vastaan.” (Sinkkonen 1998, 30.)

Sinkkonen ei tarkenna, ovatko kaikki pojat hänestä rajuja ja aggressiivisiä vai vain osa, joita kohdellaan kaltoin päiväkodeissa. Samoin Sinkkonen ei eksplikoi mitä ilmeisintä kritiikkinsä kohdetta, eli päiväkotien naistyöntekijöitä. Edelleen avoi-

meksi jää, mitä on ”rehti tappelu”, joka ei ole väkivaltaa. Sinkkonen tosin siteeraa kirjassaan *Yhdessä isän kanssa* (1998) hen- genheimolaistaan evoluutiopsykologi Heikki Sarmajaa (1995, 31–39), jonka mukaan oikeudenmukainen väkivalta, joka ei siis ole väkivaltaa, perustuu koettuun vääryyteen ja sitä ohjaa- vat selvät moraalिसäännöt. Tämä määrittely on ongelmallinen, sillä tokihan väkivallan tekijä kokee tekonsa moraalisesti oi- keutetuksi. Oli sitten kyseessä itsepuolustus, vapaustaistelu tai ns. etninen puhdistus, niin ainahan sitä jokin moraalі on ohjaa- massa.

Sinkkosen (1998, 27) mielestä poikien aggressio juontuu alkuenergiasta, joka sijaitsee energiasäiliössä — mitä ikinä se tarkoittaakin —, ja tämän alkuenergian patoaminen tai vää- rään suuntaan ohjaaminen johtaa poikien levottomuuteen ja väkivaltaan. Näkemyksen voisi sivuuttaa ellei Sinkkosella olisi auktoriteettia lapsipsykiatriassa. Jos miesten väkivaltaa halu- taan aidosti vähentää, ennaltaehkäisevä työ tulisi aloittaa jo lapsuudesta. Minusta on hassunkurista ajatella, että poikien rajut leikit loppuisivat aikuisiässä tai että miesten väkivallalla ja poikien väkivaltaisilla leikeillä ei olisi yhteyttä toisiinsa. En tarkoita, että poikia pitäisi estää leikkimästä esimerkiksi sotaa, mutta en myöskään näe, että se välttämättä kuuluisi poikaikään tai että sitä tulisi tukea tai että tappelemisen vähyys johtaisi psyykkisiin ongelmiin. Päinvastoin, poikia tulisi kasvattaa ag- gression sijasta kommunikoimaan muilla tavoin, ja heille tulisi tarjota muitakin miehen malleja kuin sotilaan, poliisin tai su- persankarin imago. Näitähän kaupallinen viihde ja leluteolli- suus tyrkyttävät lastenhuoneet täyteen. Väkivallan käyttöön tu- lisi mielestäni vetää jyrkkä raja. Sen pitää olla ehdottomasti kiellettyä. Toisen ihmisen tai eläimen vahingoittamista ei tule koskaan hyväksyä. Sodassa, sotavihteessä ja sotaleikeissähän tämä kääntyy pääläelleen: niissä suurin sankari on se, joka va- hingoittaa eniten muita ihmisiä.

Miesten välinen väkivalta toimii väkivallan kouluna, jossa miehet sosiaalistuvat väkivaltaan tekijöinä, näkijöinä ja kohteina. Miehet oppivat, että heidän tulee kyetä tiettyssä tilanteessa väkivaltaan. Samoin he oppivat, että heidän tulee kestää fyysisistä kipua ja myös heihin kohdistuvaa toisten miesten väkivaltaa. Lisäksi miesten välinen väkivalta on ensisijainen kulttuurisesti hyväksytty tapa opetella väkivallan taitoja: lyömistä, potkimista, solvaamista jne. Taitojen lisäksi miehet oppivat voiman ja vallan käytön omien päämääriensä ajamisessa, mikä osaltaan selittää miehisenä pidetyn taipumuksen viedä oma asia väkisin läpi. Sen sijaan naisten on pakko oppia ottamaan muut ihmiset miehiä enemmän huomioon. Samalla he usein oppivat asettumaan toisen asemaan, joustamaan ja neuvottelemaan, mikä ei miesten väkivaltaan sosiaalistumisen kannalta ole mitenkään yllättävää. Miehet oppivat runttaamaan, naiset väistämään.

Samalla, kun miehet oppivat jääräpäisesti puskemaan eteenpäin, he oppivat pitäytymään tunteidensa näyttämisestä, koska tunteiden osoittaminen koetaan heikkoudeksi, passiivisuudeksi ja feminiiniseksi. Samalla kun miehet pelkäävät olevansa heikkoja suhteessa toisiin miehiin, he ovat usein emotionaalisesti riippuvaisia läheisistä naisistaan — yleensä puolisoistaan. (Kaufman 1987, 21–22.) Sen, minkä miehet salaavat toisiltaan ja osittain myös itseltään, he saattavat paljastaa puolisolleen. Tätä miehet eivät voi antaa naisilleen anteeksi: että nämä ovat nähneet heidän heikkoutensa.

Naisiin kohdistuvan väkivallan yksi syy lieenee siinä, miten miehillä tunteiden osoittaminen samastuu heikkouteen ja miten miehet tunnistavat samanaikaisesti olevansa emotionaalisesti riippuvaisia naisista. Tämä ei yksinään selitä väkivaltaa, mutta kun se tapahtuu kulttuurissa, jossa miesten kuuluu olla ns. perheenpää ja leiväntuoja ja jossa ns. kuriton nainen häpäisee miehen, niin miesten tuntemiinsa ja läheisiin naisiin koh-

distama väkivalta on oikeastaan varsin looginen lopputulos. Kyse on kontrollista — sekä naisten että miesten itsensä.

Naisiin kohdistuva väkivalta

Kuvion toinen kanta, naisiin kohdistuva fyysinen ja seksuaalinen väkivalta tai sillä uhkailu, on yleensä läheisen miehen — yleensä puolison tai entisen puolison — tekemää. Se tapahtuu yksityisyydessä ja on luonteeltaan intiimiä, seksuaalisuuteen ja sukupuolisuuteen kietoutunutta ja jää usein tulematta poliisin tai muiden viranomaisten tietoon. Naisiin kohdistuva väkivalta on tyypillinen esimerkki piilorikollisuudesta.

Vuonna 1997 Suomessa käynnistettiin tutkimushanke nimeltään Naisen turvallisuus 1997, jonka tarkoituksena oli selvittää naisiin kohdistuvan väkivallan yleisyyttä. Tilastokeskuksen ja tasa-arvoasiain neuvottelukunnan yhteistyönä toteutettuun kyselytutkimukseen vastasi lähes 5000 18–74-vuotiaasta naista. Tulokset on julkaistu kirjassa nimeltään *Usko, toivo, hakeaus* (Heiskanen & Piispa 1998). Tutkimuksen (mt., 4) mukaan

- * 40 prosenttia naisista on joutunut miehen tekemän fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai uhkailun kohteeksi 15 vuotta täytettyään;
- * 30 prosenttia naisista on joutunut miehen tekemän fyysisen väkivallan kohteeksi 15 vuotta täytettyään;
- * 52 prosenttia on joutunut miehen tekemän sukupuolisen ahdistelun ja häirinnän kohteeksi 15 vuotta täytettyään.

Yllä olevat luvut kertovat naisten väkivallan tai sillä uhkailun kohteeksi joutumisesta joskus elämänsä aikana. Väkivallan yleisyydestä saa paremman kuvan niiden lukujen perusteella, jotka kertovat viimeisen vuoden aikana tapahtuneista

loukkauksista. Niiden perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä siitä, kuinka moni nainen esimerkiksi tänä vuonna joutuu todennäköisesti miehen väkivallan uhriksi. Viimeksi kuluneen vuoden aikana

- * miehen tekemän fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai uhkailun kohteeksi on joutunut 14 prosenttia naisista
- * miehen tekemän fyysisen väkivallan kohteeksi on joutunut 7 prosenttia naisista
- * miehen tekemän sukupuolisen ahdistelun ja häirinnän kohteeksi on joutunut 20 prosenttia naisista

Lukuja voi havainnollistaa siten, että jos huoneessa on 20 naista, niin tilastollisesti heistä viimeksi kuluneen vuoden aikana on joutunut miehen tekemän fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai sillä uhkailun kohteeksi 2–3 naista, fyysisen väkivallan kohteeksi vähintään yksi ja sukupuolisen ahdistelun ja häirinnän kohteeksi neljä naista.

Hätkähdyttävin tulos koski kuitenkin parisuhteessa tapahtuvaa väkivaltaa. Puolet naisista oli kokenut miehen väkivaltaa aikaisemmassa avo- tai avioliitossa. Väkivalta ei edes läheskään aina lopu eroon, vaan 36 prosenttia miehistä jatkoi väkivaltaansa myös eron jälkeen — seurasi, tunkeutui luvatta asuntoon tai kävi käsiksi entisen puolisoonsa. (Emt., 62.)

Tuloksia on sekä kauhisteltu että vähätelty. Joissain kannanotoissa tulokset on leimattu jopa vääristelyiksi, sillä perusteella, että tekijät olisivat feministejä. Pohtimatta tätä argumenttia sen enempää totean, että tutkimus on kuitenkin tehty tilastokeskuksessa, jonka tutkimustuloksia tai -menetelmiä ei muuten ole tavattu epäillä. Lisäksi tulokset eivät ole poikkeuksellisia, vaan Suomi sijoittuu naisiin kohdistuvan väkivallan yleisyydessä läntisten teollisuusmaiden keskikastiin (Heiskanen & Piispa 1998, 7). Vastaavia kyselytutkimuksia on tehty Kana-

dassa, Yhdysvalloissa, Australiassa ja Uudessa-Seelannissa. Otokseltaan suppeampi selvityksiä on tehty useissa muissa maissa.

Naisiin kohdistuvan väkivallan muodot ovat monet. Yleensä väkivallaksi käsitetään lähinnä fyysinen ruumiiseen kohdistuva väkivalta tai sillä uhkaaminen, kuten töniminen, lyöminen tai kuristaminen. Mutta lyömistä edeltää miehen henkinen väkivalta, joka voi olla huorittelua, julkista nöyryyttämistä, uhkailua, kontrolloimista, pelottelemista ja syyttelyä. Uhkailun keinoja ovat myös perheen tai naisen lemmikkieläinten kiduttaminen tai tappaminen, naisen esineiden rikkominen ja vaatteiden repiminen. Naisen liikkumisen kontrolli alkaa yleensä mustasukkaisesti muiden ihmisten tapaamisen estämisestä ja voi edetä jopa naisen lukitsemiseen omaan kotiinsa. Taloudellisia painostamisen keinoja ovat naisen pitäminen rahattomana, viikkorahan antaminen ja naisen töihin menemisen estäminen. (Lehtonen & Perttu 1999, 35–39.)

Parisuhteessa miehen väkivaltaa enteilee mustasukkaisuus, joka muuttuu omistamisen haluksi, nimittelyksi, painostamiseksi ja lopulta fyysiseksi väkivallaksi. Siitä ei ole tietoa, kuinka moni mies tai pari kykenee katkaisemaan väkivallan kierteen. Se tiedetään, että jos väkivallan kierre pääsee alkamaan, sitä ei yleensä kyetä itse lopettamaan (ks. Perttu 1999, 30–31).

Väkivaltaisesti käyttäytyvä mies on äärimmäisen riippuvainen naisesta. Nainen on hänelle tarpeiden kohde, jota hän ei kunnioita ihmisenä. Hän näkee naisen omaisuutena ja tarpeiden tyydyttäjänä, joka on häntä varten olemassa. Hän odottaa naiselta tyydytystä, kuuliaisuutta ja palveluja, tarvittaessa myös seksipalveluja. Usein väkivaltaan liittyy mustasukkaisuutta, omistushalua ja itsekeskeisyyttä. Tyypillistä on, ettei mies kykene ottamaan vastuuta teoistaan eikä tunteistaan. Hän ulkoistaa oman väkivaltaisuutensa syyt-

tämällä olosuhteita, stressiä, naisen käyttäytymistä, ”huonoa päivää”, alkoholia tai muita itsensä ulkopuolella olevia asioita. (Perttu, Mononen-Mikkilä, Rauhala & Särkkälä 1999, 20.)

Seksuaalista väkivaltaa on miesten tapa huomautella tuntemattomille naisille näiden ulkonäöstä tai epätoivottu vihelty ja huutelu. Sitä on myös takapuolelle taputtelu ja kaikki muu ei-toivottu koskettelu, kähmiminen ja kypälöinti. Edelleen seksuaalista väkivaltaa on esim. parisuhteessa tapahtuva jatkuva toisen osapuolen ulkonäön pilkkaaminen, joka aiheuttaa itsetunnon menetystä ja alemmuuden tunnetta. Seksuaalista väkivaltaa on pakottaminen yhdyntään esimerkiksi vetoamalla aviovaimon velvollisuuksiin tai omiin tarpeisiin. Yleisin seksuaalisen väkivallan muoto on raiskaus, joista useimmat tapahtuvat kotioiloissa. Raiskauksia Suomessa ilmoitetaan poliisille nelisen sataa vuodessa, mutta poliisi arvioi niiden määrän kymmenkertaiseksi. On myös esitetty, että raiskauksia tapahtuisi Suomessa jopa 10 000 vuodessa. Raiskaus on myös yksi miesten homososiaalinen tapa osoittaa miesten välistä miessidosta. Kyse on joukkoraiskauksesta, joka voi toimia miesten sidoksen merkinä, initiaationa miesryhmään, naisvihan ilmentyjänä tai yhtenä sodankäynnin keinona. Joukkoraiskausta tulisi miesten homososiaalisuuden yhteydessä tarkastella enemmän, sillä se ilmenee muun muassa yhtenä seksuaalisuuden muotona ainakin Yhdysvaltojen teinijengeissä (ks. Sikes 1999) sekä myös jossain määrin kanadalaisten miesjääkiekkoilijoiden taivoissa kohdella ”bändäreitä” (ks. Kuure 1999) ja edelleen myös Suomessa heteromiehille suunnatussa sallitussa pornografiasa. Gangbang-videoita eli joukkopano- tai joukkoraiskaus-videoita on mahdollista lainata kaikista pornovideoita vuokraavista liikkeistä.

Edellä mainitut naisiin kohdistuvat miesten väkivallan muodot ovat vain osa naisiin kohdistuvaa yhteiskunnallista ja kulttuurista sortoa ja rakenteellista väkivaltaa, ts. patriarkaalista vallan käyttöä. Taloudellista sortoa on naisvaltaisten alojen väheksyntä ja naisten miehiä alhaisempi tulotaso kaikilla koulutustasoilla. Sosiaalista sortoa on naisten marginalisointi ja sivuuttaminen päätöksenteossa. Kulttuurista naisiin kohdistuvaa väkivaltaa on esim. kaikkialta pursuava pornografinen kuvasto ja elokuvissa, mainoksissa jne toistuvat naisten pahoinpitelyt. Ylipäättään miesten naisiin kohdistama väkivalta ja viha, jonka naiset myös osittain sisäistävät, on niin yleistä, tavanomaista ja arkista, että siitä on tullut normaalina pidetty tapa kohdella naisia suomalaisessa yhteiskunnassa.

Se, mikä perinteisesti (=patriarkalisesti) on maskuliinista, on valta naisista. Naisiin kohdistuva väkivalta on yksi miesten käyttämä vallan muoto ja este sukupuolten välisen tasa-arvon kehittymiselle. Myös parisuhteessa tapahtuvassa väkivallassa kyse on pohjimmiltaan naisen kontrolloimisesta ja alistamisesta. Siinä ei ole kyse ensisijaisesti perhedynamiikasta, miehen kyvyttömyydestä kontrolloida raivoaan tai vastaavasta. Kyse on vallasta.

Naisiin kohdistuvan väkivallan erityispiirteet ovat

- (i) *piiloutuminen julkisuudelta*, eli se ei tule poliisin tai muiden viranomaisten tietoon, minkä takia väkivalta jatkuu vuosia ja aiheuttaa fyysisten vammojen lisäksi vakavia psyykkisiä vaurioita.
- (ii) Naisiin kohdistuva väkivalta niveltyy tyypillisesti läheisiin ihmissuhteisiin, minkä takia se on luonteeltaan *in-tiimiä* ja kietoutuu monisyisesti ihmissuhteisiin ja seksuaalisuuteen. Myös väkivallan tekijän ja uhrin välinen läheinen suhde on omiaan aiheuttamaan pitkäaikaisia traumaattisia oireita.

(iii) Naisiin kohdistuvan *väkivallan paikka on sukupuoli ja seksuaalisuus*, kun se miehellä on tyypillisesti ei-sukupuolinen ja ei-seksuaalinen ruumiin pinta. Tämän takia miehet ja naiset ovat myös väkivallan uhreina eri asemassa. Naiset pelkäävät yleensä, että heidät raiskataan väkivaltaisesti, mitä miehet eivät pelkää, koska niin ei yleensä tapahdu. Tämän takia naisten väkivallan pelko muovaa heidän miinuuttaan, subjektiuttaan, ja saa heidät välttämään illalla ja yöllä ulkona liikkumista tai kanttamaan tiettyjä katuja, kortteleita ja paikkoja. Pelko saattaa rajoittaa naisten elämää niin paljon, että he käytännössä elävät valtiossa, jossa heillä on iltaisin ja öisin ulkonaliikkumiskielto. Pelon ilmapiiiriä lietsoo edelleen julkisuudessa värikkäästi käsitellyt yksittäiset, raa'at naiset kohdistuneet väkivallan teot.

Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ei tule käsitellä yksilökeskeisenä ongelmana, vaan yhteiskunnallisena ja yleisenä ongelmana, koska väkivalta on osa sukupuolten eriarvoisuutta. Lisäksi monet naiset pelkäävät kaikkia miehiä sen takia, että osa miehistä on erittäin vaarallisia naisille.

Lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta

Naisiin kohdistuvan väkivallan käsite pitää usein sisällään myös lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan. ”Isän väkivaltaisuus lapsiaan kohtaan on yksi vaimoon kohdistuvan väkivallan osa. Se on tapa heikentää naista äitinä ja vaimona.” (Lehtonen & Perttu 1999, 94.) Nainen voi kokea, ettei hän kykene suojelemaan lapsiaan, minkä takia hän on huono äiti. Lasten kärsimys onkin hänen syytään eikä väkivaltaisen miehen. Samoin mies voi käyttää lapsia hyväkseen tilanteessa, jossa nainen ei enää välitä itseensä kohdistuvasta väkivallasta, mutta lasten pahoinpitely yhä vaikuttaa.

Lapsia ja nuoria käytetään vielä väkivaltaisen parisuhteen päättymisen jälkeenkin vallan ja kontrollin välineinä. Julkisuu-
dessa puhutaan mielellään lapsen oikeudesta tavata isäänsä van-
hempien eron jälkeen, mutta kun eron syy on ollut väkivalta,
tulisi puhua siitä, onko väkivaltaisella isällä oikeutta tavata las-
taan. Onko se turvallista lapselle? Miten se vaikuttaa äidin ja
lapsen suhteeseen? Lehtonen ja Perttu (1999, 57) huomautta-
vat, että ”Lastensuojelussa olisi korkea aika miettiä, onko vai-
moaan kohtaan väkivaltaisesti käyttäytyvä mies ’hyvä isä’ lap-
silleen, vaikka hän ei suoranaisesti pahoinpitelisi näitä.” Jokai-
nen tilanne tulisi arvioida erikseen, mutta uhrin turvallisuus ja
oikeudet on poikkeuksetta pidettävä ensisijaisina.

Arviot naisten ja miesten suhteellisista osuuksista lasten
laiminlyöjinä ja pahoinpitelijöinä vaihtelevat melkoisesti tutki-
muksesta toiseen. Niissä tulisi ottaa kuitenkin huomioon nais-
ten merkittävästi miehiä suurempi osuus yksihuoltajina ja kas-
vattajina myös perheessä. Lisäksi perheissä, joissa on havaittu
isän tai äidin lapsiin kohdistamaa väkivaltaa, isän äitiin koh-
distama väkivalta jää usein huomiotta. (Lehtonen & Perttu
1999, 93.) Tämä voi tarkoittaa sitä, että miehensä pahoinpite-
lemä nainen laiminlyö helpommin lastaan kuin sellainen nai-
nen, joka elää turvallisessa parisuhteessa.

Hearnin ehdotus lisätä Kaufmanin triadiin lapsiin ja nuo-
riin kohdistuvan väkivallan ulottuvuus lisää entisestään vä-
kivallan ilmenemismuotojen vaihtelua ja tekee ilmiöstä vielä-
kin vaikeamman hahmottaa. Toisaalta se tarjoaa mahdollisuu-
den tarkastella miesten väkivaltaa ja valtaa suhteessa ikään.

Miehiin kohdistuva väkivalta

Kuviossa miesten keskinäinen väkivalta muodostaa tavallaan
pystyakselin, josta olen käsitellyt ensimmäisen kuvion ylimmän

miesten välisen väkivallan muodon. Siitä kannattaa mielestäni erotella sellainen miesten keskinäinen väkivalta, joka on mies-vähemmistöihin kohdistuvaa väkivaltaista vainoa, ennakkoluuloja ja syrjintää.

Homofobia, jota käsittelen tarkemmin luvun viisi alla, on toisiin miehiin kohdistuvaa irrationaalista kammoa ja pelkoa, joka ilmenee usein väkivaltaisena vainoamisena. Homoviha on läheistä sukua naisvihalle. Kumpikin perustuu heteromiesten tarpeelle vahvistaa omaa identiteettiään halveksimalla feminiinistä, jollaiseksi kaikki ei-heteroseksuaalinen maskuliinisuus yleensä nimitään. Homofobian yhteiskunnallinen ja rakenteellinen ilmentymä on heteroseksismi, jossa vainotaan tasapuolisesti kaikkea mitä milloinkin pidetään ei-normatiivisena heteroseksuaalisena tai sukupuolisena käyttäytymisenä.

Homofobian sukulainen on rasismi, jossa pelko ja viha kohdistuu valtakulttuurista eroaviin etnisiin, uskonnollisiin tai poliittisiin ryhmiin. Miehiin kohdistuva väkivalta eroaa miesten välisestä siinä, että edellinen on nimenomaan vähemmistöjen ja toiseuksin pelkoa ja vihaa, mikä ilmenee väkivaltana. Jälkimmäinen on taas miesten sisäistä ja välistä väkivaltaa. Miehiin kohdistuvaa väkivaltaa Suomessa on muun muassa homojen ja muiden ei-heteroseksuaalisten miesten syrjintä sekä edelleen mustalaisten, saamelaisten, maahanmuuttajien, paluumuuttajien ja maan kantaväestöstä erottuvien ulkomaalaisten turistien vainoaminen.

Miehen itseensä kohdistama väkivalta

Mieheen itseensä kohdistama väkivalta tulee mielestäni sijoittaa näiden eri väkivallan muotojen keskelle eikä suinkaan yhdeksi miesten väkivallan kuvion kannaksi. Tekijä on väkivaltansa sitoma, sen keskellä. Michael Kaufman käsittelee mies-

ten itseensä kohdistamaa väkivaltaa psykoanalyttisesta kehyksestä käsin. Hänen mukaansa maskuliinisen egon rakenteeksi tulee sisäistetty väkivalta, mikä perustuu tunteiden, passiivisuuden jne tukahduttamiseen. Repressio ilmenee itseinhona, syyllisyytenä ja naisiin, homoseksuaaleihin ja vähemmistöihin kohdistuvana vihana. (Kaufman 1987, 22–23.)

Puuttumatta sen enempää Kaufmanin psykoanalyttiseen näkemykseen miesten itseensä kohdistamaa väkivaltaa voidaan käytännön tasolla ymmärtää kuluttavana elämäntyylinä, epäterveellisinä ravintotottumuksina ja oman terveytensä laiminlyöntinä, minkä ilmentymiä ovat muun muassa alkoholismi, yletön tupakointi ja työneuroosi. Mies uhraa oman hyvinvointinsa uran tai työnantajan tähden. Mieheen itseensä kohdistamaa väkivaltaa on edelleen turhien riskinottojen ja äärimmäisten keinojen ihannointi. Monista miehistä ja myös naisista on miehekästä vaarantaa oma terveys ja henki jossain älyttömässä tempauksessa tai käyttää oman näkemyksenä ajamiseen vaarallisia keinoja kuten pitkää nälkälakkoa. Jälkimmäiseen turvautuvat tyypillisesti vaihtoehtoliikkeiden miehet: totaalikieläytyjät, eläinten- ja ympäristönsuojelijat jne. Älyttömiä tempauksia kutsutaan joskus miehuuskokeiksi, ja ne vievät miehiä vuorten huipuille, merien pohjaan, lumiaavikoille ja vaarallista vauhtia liikkuviin kulkuneuvoihin.

Itseensä kohdistuvaa väkivaltaa on myös omien tunteiden, tarpeiden ja halujen tukahduttaminen ja niistä etääntyminen. Sen sijaan, että mies kuuntelisi itseään, hän touhuu kaikkialla ja hukkuu oman tekemisensä meluun. Jos mieheltä kysyy, miltä tuntuu, hän sanoo, että ”ihan ookoo”, ja sitten hän menee kapkaan, juo päänsä täyteen ja pahoinpitelee jonkun, eikä kuukaan ymmärrä miksi. Niin tavallinen ja terve mies.

Miehille on ominaista kehittää panssari itsensä ja omien tunteidensa väliin. Miehet voivat kokea tunteensa tai kehonsa oman itsensä vihollisina. Tunteet samastuvat heikkouteen, pas-

siivisuuteen ja feminiinisyyteen ja ne pyritään torjumaan tai ne ulkoistetaan toisaalle. Esimerkiksi oman seksuaalisuuden epävarmuudesta kumpuava naisiin kohdistuva seksuaalinen väkivalta pyritään yleensä siirtämään naisten syyksi. Naisten väitetään käyttävän miehiin seksuaalista valtaa, minkä seurauksena miehet pahoinpitelevät tai raiskaavat heidät. Kyse on siis siitä, että miehet siirtävät vääräksi kokemansa halun objektin syyksi ja rankaisevat objektia (siis naista) halun aiheuttamisesta.

Väkivallan muotojen keskinäiset suhteet

Kesällä 1999 sain niin sanotun vihakirjeen eräältä Aamulehden lukijalta. Hänen mukaansa naiset käyttävät seksiä vallan välineenä. He viettelevät miehen seksuaalisuuden avulla ja sen jälkeen kieltäytyvät seksistä esimerkiksi parisuhteessa, minkä takia naiset eivät ole sorretussa asemassa vaan päinvastoin. Naiset sortavat miehiä. Tämä on mahdollista kirjoittajan mukaan siksi, että normaali mies ei normaalissa tilanteessa kykene vastustamaan naisen seksuaalista vetovoimaa. Tämän takia miehet raiskaavat ja pahoinpitelevät naisia. Kuittasin kirjeen tavallisena häiriintyneen miehen vihan purkauksena, joka ei edes suuntautunut minuun, vaan oli osoitus varsin vaarallisesta naisvihasta. Mutta vihakirje alkaa näyttämään toisenlaiselta, kun sen rinnalla lukee arvostettujen mieskirjailijoiden ja -ajattelijoiden tekstejä.

Miespapiin ja perheneuvojan Matti Kurosen mielestä seksuaalisuus on alue, jolla miestä käytetään hyväksi.

Miestä käytetään seksuaaliobjektina. Koko seksiteollisuuden epäinhimillisyyttä kirjastuu siinä, että mies joutuu maksamaan pääsystä omiin unelmiinsa. Yhdyn kaikella koke-

muksellani siihen Martti Lindqvistin ajatukseen, että pornossa paljastuu miehen kaikkein lapsenomaisin ja liikuttavin fantasia, haave siitä, että joku moralisoimatta ja motkottamatta suostuisi vain olemaan miestä varten kuin lelu. Pienet tytöt saavat rauhassa leikkiä nukeilla ja isot tytöt pojilla, mutta miehen pitää maksaa siitä, että nukke pukeutuisi hänen fantasiansa mukaan ja tekisi hyvää — ja vähän pahaa — vaikka pyynnöstä, mutta ehdoitta ja nöyryyttämättä. (Kuronen 1995, 100; ks. myös 1979, 97.)

Myös toisen suomalaisen miesajattelijan Hannu Mäkelän mukaan sukupuolten epätasa-arvossa miehet ovat sorretti osapuoli. Esseessä ”Miehen tie” (1995, 16) hän kirjoittaa, että tasa-arvo on ”loogisesti mahdoton” käsite muun muassa siksi, että keski-ikäiset miehet matelevat nuorten ja kauniiden naisten edessä. Ei siis ihme, että hänen mukaansa

Lähtökohta väkivaltakierteen pysäyttämiseksi on se, että miehellä on aina oikeus käyttää väkivaltaa naista kohtaan, jos nainen sanallisesti loukkaa miestä. Nyrkkisääntönä väkivallan käytössä pitää olla vanha naistenvälinen pettämistä koskeva sananlasku: hyvältä mieheltä pitää peittää toinen silmä, huonolta molemmat. Se tarvitsee muuttaa vain miesmuotoon: hyvältä vaimolta pitää lyödä toinen silmä mustaksi, huonolta molemmat. (Mäkelä 1995, 18–19.)

Vihakirjeen kirjoittaja, mieskirjailija ja miespappi ovat siis yhtä mieltä siitä, että miehiä sorretaan. Kaksi ensinmainittua näkee myös miesten naisiin kohdistaman väkivallan oikeutettuna keinona puolustautua tätä sortoa vastaan. Käy niin, että väkivallan uhri onkin pahoinpitelyn varsinainen syyllinen ja mies, eli pahoinpitelijä, on uhri, jonka nainen pakottaa lyömään itseään. Ei ihme, että nämä miehet ovat yhtä mieltä siitäkin,

että miehet eivät olisi väkivaltaisia toisiaan kohtaan, jos naiset eivät heitä siihen pakottaisi.

Siviilitilastojen mukaan yhtä väkivaltaisesti kuollutta naista kohti kymmenen miestä tappaa toisensa. Useimmissa tapauksissa näiden miesten kuolemien taakse kätkeytyy eläväksi jäävä nainen, jonka aseena ovat olleet joko solvaukset tai vielä tehokkaammat aseet eli kyyneleet. Yleistäen voikin sanoa, että joka kerran kun nainen itkee, hänellä on mahdollisuus saada mies tappamaan toinen mies ja usein hän siinä myös onnistuu. (Mäkelä 1995, 19.)

Kaikki maailman sodat ovat suuria Pohjan sotia, joissa nainen, Louhi, vaatii mieheltä näyttöä miehisyystään, jolla puolestaan on vain hyötykäyttöä vain naisille (Kuronen 1979, 61).

Patriarkaatti ei merkitse vain miesten ylivaltaa naisista ja naisten sortoa; se merkitsee myös naisten syyllistämistä tästä sorrosta. Naiset ovat syyllisiä myös hallitsevan miesluokan ongelmiin. Nainen on sekä uhri että syyllinen uhriuteensa. Naisten syyllistämisessä näkyy miesten väkivallan muotojen yhteydet. Nainen nimetään syylliseksi miesten toisiin miehiin kohdistamaan väkivaltaan (näyttö miehisydestä naiselle, kyyneleet?), miehen itseensä kohdistamaan väkivaltaan (jälleen näyttö) sekä vielä naiseen kohdistuvaan väkivaltaan (vastaus naisten seksuaaliseen ja/tai henkiseen väkivaltaan). Miesten lapsiin kohdistamaa väkivaltaa ei ole vielä kokonaan yritetty siirtää naisten aiheuttamaksi, mutta Mäkelä esittää, että esimerkiksi incestissä on kyse naisten miehiin kohdistamasta vainosta:

Näin on käynyt aikamme julmimmassa naisleikissä, inses-tikiistelyissä, jonka tarkoitus tuntuu olevan selvä ja joh-donmukainen. Lyömällä isää suoraan jalkojen väliin saa-daan hänet laillisesti pois lastensa luota ja vielä vankilaan, mikäli mahdollista. Ja tämä tapahtuu katkeroituneiden nais-ten johtamissa ”tutkimuksissa”, joissa lapsilta kiristetään äidin hylkäämisen pelolla ”todisteita”. Menetelmä on sama kuin inkvisitiossa, paitsi että siinä sentään kidutettiin vain aikuisia. (Mäkelä 1995, 14–15.)

Miesten väkivaltaisuutta pyritään siis siirtämään naisten syyksi. Lisäksi väkivaltojen tavat ovat keinojen kautta yhtey-dessä toisiinsa. Lapsiin kohdistuva väkivalta on naisiin kohdis-tuvaa väkivaltaa. Oman itsensä vahingoittaminen tai sillä uh-kaaminen voi olla naiseen ja lapsiin kohdistuvia väkivallante-koja esimerkiksi painostuskeinoina. Joissain tapauksissa mies saattaa ennen itsemurhaansa tappaa vaimonsa ja lapsensa. Tä-hän suhtaudutaan julkisuudessa ajatuksella ’laajennettu itse-murha’, eikä suinkaan itsemurhaa edeltävänä murhien sarjana.

Miesten väkivaltojen yhteyksiä tarkasteltaessa tulee ottaa huomioon vielä väkivallan jakautuminen viralliseen ja epävi-ralliseen. Jälkimmäistä edustaa erityisesti henkilöiden välinen väkivalta, miesten väkivaltaiset harrastukset ja pienehköjen miesryhmien katuterrori tai jengiväkivalta. Tällainen väkivalta on tyypillisesti järjestäytymätöntä, fyysistä tai verbaalista, avoin-ta ja ihmisten tai pienten ihmisryhmien välistä. *Epävirallinen väkivalta* voi olla lainvastaista, mutta ei välttämättä. Sitä usein paheksutaan, mutta siedetään. Siihen ei suoranaisesti keho-te-ta, mutta toisaalta sen ymmärretään kuuluvan miehisyyteen, kunnes raja tulee vastaan. Silloin siihen puututaan. Itse asiassa lakeja voidaan lukea siten, että ongelma ei ole miesten väkival-ta, vaan se, miten väkivalta kyetään pitämään säädetyissä, sie-detyissä rajoissa. Niin kauan kuin miehet eivät ole liian väki-

valtaisia tai toimivat sääntöjen mukaan, kuten urheilussa, siihen ei katsota olevan syytä puuttua.

Miesten väkivallan säätelemiseksi miehet ovat järjestäytyneet erilaisiksi kurinpito-, rangaistus- ja valvontalaitoksiksi. Miesten epävirallista väkivaltaa kontrolloi siis miesten *virallinen väkivaltakoneisto*, kuten turvapalvelu, poliisi, vankila ja armeija. Nämä edustavat miesten väkivallan virallista, hyväksyttyä ja laillistettua puolta.

Miesten väkivalta ilmiönä jakautuu siis kahteen osaan. Yhtäällä on laillinen suvaittu ja jopa ihannoitu väkivalta; toisaalla laitton ja epävirallinen väkivalta, joka sekin lohkeaa kahteen. Myös laitton voi olla siedettyä ja hyväksyttyä tai sietämättömyyttä ja kiellettyä. Joka tapauksessa väkivalta ei ole yksiselitteinen ilmiö, josta voitaisiin pojille antaa toimintasäännöt. Pojan sosialisointi yksi tehtävä on oppia väkivallan tuntemattomat ja kirjoittamattomat säännöt, jotka myös muuttuvat ajan myötä.

Miesten tekemien erilaisten väkivaltaisuuksien keskinäisten yhteyksien näkeminen edellyttää laajaa ja monipuolista näkemystä miesten väkivallan muodoista. (Hearn 1999, 241.) Miesten väkivallat voivat vaikuttaa täysin erilaisilta — kuten moderni sota ja lasten piekseminen —, mutta kyse on silti miesten sukupuolisesta toiminnasta, sukupuolistuneesta väkivallasta. Miesten väkivaltaa tulisi tarkastella sekä yksittäisten ilmene-
mismuotojen että kokonaisuuden kannalta, sekä tekijän että uhrin kannalta ja vieläpä sekä teoreettisesti että käytännön läheisesti. Kun nämä kolme sekä/että mahdollisuutta luovat tarkastelun lähtökohdan raameja, niin miesten väkivaltaa voidaan analysoida

- i) yksittäisinä väkivallantekoina tai tekojen sarjoina
- ii) väkivaltaa sisältävinä ja miesten väkivaltaa oikeuttavina yhteiskunnallisina rakenteina.

Väkivaltaan normaalistuminen

Väkivallasta kamppaillaan jatkuvasti. Siitä puhutaan, sitä tutkitaan, sitä määritellään, sitä pyritään ehkäisemään, siitä ran- gaistaan, sitä käytetään rankaisuna. Väkivallasta järjestetään yleisötilaisuuksia, tieteellisiä seminaareja, Suomen Akatemia rahoittaa sen tutkimusta. Tämä kaikki voidaan käsitteellistää väkivallasta käytäväksi diskursiiviseksi kamppailuksi. Väkival- lan diskurssi tarkoittaa tiettyä puhe- ja ajattelutapaa väkival- lasta. Feministinen väkivallan diskurssi puhuu ennen kaikkea miehen väkivallasta naisia ja lapsia kohtaan. Sotilaallinen dis- kurssi puhuu väkivallasta sodan yhteydessä. Perheterapeutti- nen väkivallan diskurssi puhuu väkivallasta perhedynamiikan yhteydessä. Nyrkkeilydiskurssissa urheiluväkivalta ei ole väki- valtaa vaan jaloa kamppailua.

Jokainen väkivallan diskurssi sisältää käsityksen siitä, mis- tä väkivalta johtuu, kuka on syyllinen, kuka uhri, mikä on vä- kivaltaa ja mikä ei, miten siihen voidaan vaikuttaa jne. Diskur- siivinen kamppailu merkitsee sitä neuvottelua, ajatustenvaih- toa ja väittelyä siitä, kuka on oikeassa ja miten väkivallasta tulee puhua. Perheessä tapahtuvasta väkivallasta puhuttiin 70– 80-luvulla perhedynaamisen diskurssin käsittein. Tuolloin per- heväkivalta-diskurssi oli ns. hallitseva eli hegemoninen henki- löväkivallan diskurssi. 90-luvulla puhe sukupuolistuneesta vä- kivallasta on haastanut aiemman hegemonisen diskurssin, ja käynnissä on diskursiivinen kamppailu hallitsevasta asemasta. Myös tämä kirja on osa tuota kamppailua.

Kulttuurituotteet edustavat osaltaan väkivallasta käytävää kamppailua tai neuvottelua siitä, mitä se on, mistä se johtuu ja mikä on väkivaltaa. Kulttuurituotteita ovat kirjat, elokuvat, musiikki, arkkitehtuuri jne. Näissä tuotteissa väkivaltaa tarjoil- laan eri tavoin. Joissain sitä pohditaan ja kyseenalaistetaan, jois- sain se toimii dramaturgian välineenä, joissain sillä mässäillään.

Väkivaltaviihde leviää joka tapauksessa kaikkien ulottuville ja voidaan sanoa, että väkivalta koskettaa kaikkia ihmisiä viimeistään sitä kuvaavien eli representoivien kulttuurituotteiden muodossa. Täten väkivalta on hyvin suosittu tapa rentoutua.

Väkivaltaa representoivat kulttuurituotteet ovat osa väkivallan kulttuuria. Itse asiassa ne ovat väkivallan kulttuurin näkyvin ja tunnetuin osa. Viihde tai mainonta ei tee kenestäkään väkivaltaista, mutta jatkuva väkivaltakuvaston toisto totuttaa ja turruttaa väkivaltaan. Yksittäiset väkivaltatekstit voivat toimia myös sysääjänä väkivallan tekoihin. Ne voivat esimerkiksi inspiroida väkivallan tekijää ja opettaa uusia väkivallan keinoja. Mutta viihde tarvitsee muita tekijöitä tukeakseen väkivaltakasvatustaan. Niitä ovat osakulttuurit, syrjäytyminen ja väkivaltainen kasvatus. Mutta väkivallan representaatioiden takia väkivallasta tulee osa ihmisten arkipäivää, sen kuvastoa ja sen tekstejä. Kulttuurituotteet muokkaavat ihmisten asenteita, uskomuksia ja käsityksiä väkivallasta.

Seuraavassa luvussa tarkastelen yhtä kulttuurituotetta, yhtä tekstiä, esimerkkinä siitä, miten kriittisen miestutkimuksen positiosta käsin voidaan maskuliinisuutta ja väkivaltaa tarkastella nimenomaan kaunokirjallisuudessa. Olen valinnut luku-kohteeksi *Kaleralan*, koska eepoksen vaikutus suomalaisuuteen ja suomalaiseen kulttuuriin on ollut ja on yhä merkittävä. *Kalerala* on elävää ja uusiutuvaa perinnettä, joka kaipaa alati uusia tulkintoja — myös maskuliinisuuksien kannalta.

2. Kalevalan Lemminkäinen ja Kullervo

Kun Tiera ei vielä mene, sanoo Tieran vaimo:

Kun se sinun sotasi ja ryöstösi on sinulle enemmän nainen kuin minä niin mene ja ota se. Elä sen kanssa! (Haavikko 1982, 121.)

Aina se oli isäskin lähdössä eli tulossa, eikä äsken tullut, kohta lähtevä mies taloa rakenna, Lemmingin äiti valitti. Niin ne ovat nämä miehet kuin liekkejä, jotka eivät pysy tulisijassa, ne ovat huoneessa kulkevaisia tulenliekkejä, ulos tahtovat, miekan tahtovat. Ja kun ne tulevat, retkiltänsä, niin tubkaa on niillä mieli ja sielu täynnä. Eivät ne puhu, äiti puhuu ensin kuin pojallensa, mutta sitten vain Kyllikille, kertoo omaa elämänsä tällä tavalla, kertoo myös sen ettei Kyllikin elämä Lemmingin kanssa tule olemaan hyvä. (Haavikko 1982, 77.)

Elias Lönnrotin *Kalevalan* toinen laitos *Unsi Kalevala* ilmestyi vuonna 1849 neljätoista vuotta *Vanhan Kalevalan* jälkeen. Tässä luvussa tarkastelen nimenomaan *Untta Kalevalaa*. Eepos pohjautuu 1700–1800-luvulla Itä-Suomesta kerättyihin kansanlaulajien laulamiin runoihin. Näiden runojen pohjalta Lönnrot koosti yhtenäisen taide-epoksen, jolle hän antoi nimeksi *Kalevala*.

Kalevala koostuu 50 runosta, ja siinä on yhteensä 22 795 säettä. Vertailun vuoksi todettakoon, että kreikkalaisessa runoelmassa *Odysseia* (n. 650 eaa) on 12 110 säettä. Koska *Kalevala* on siis varsin mittava runoepos, olen rajannut tutkimuskohteeni Lemminkäisestä ja Kullervosta kertoviin runoihin ja niistä tehtyihin tulkintoihin. Minä siis sekä luen kyseisiä runoja että käyn dialogia niistä tehtyjen aiempien tulkintojen kanssa. Tavoitteena on päästä käsiksi siihen kulttuuriseen kytkökseen, jossa myyttisten miessankarien esittämän (representoiman) maskuliinisuuden väkivaltaisuus niveltyy suomalaiseen elämään. Kalevalaiset maskuliinisuudet koostuvat sekä runoista että niistä tehdyistä tulkintoista. Myytti on kulttuurin omaksuma viijaileva puhetapa, joka kätkee historiallisuutensa ja esiintyy luonnollisen kehityksen tuloksena (Barthes 1994, 173). Myytti syntyy tekstin ja tulkinnan vuorovaikutuksesta, ja sen sisältämät representaatiot kurottuvat teksteistä ihmisten arkeen.

Aluksi esittelen Lönnrotin työtä. Sen jälkeen käyn läpi Lemminkäisestä ja Kullervosta tehtyjä tulkintoja. Runojen analyysin aloitan tarkastelemalla sankarien suorittamia ansiotehtäviä, joita runoperinteen mukaisesti on kolme tehtävää sarjaa kohden. Tehtävät ymmärrän sankarien miehuuskokeiksi. Sitten käyn läpi henkilöiden maskuliinisuutta demonstroivia esineitä, joita kutsun miehen merkeiksi. Tämän jälkeen pohdin äidin ja pojan symbioottisen suhteen merkitystä sankareille. Kyse on *Kalevalan* teksti- ja diskurssianalyttisesta luennasta kriittisen miestutkimuksen konseptiossa

Tohtori Lönnrotin leikkauspöytä

Kalevalaa lukiessa on syytä muistaa, että eepoksen rakenne, juoni ja henkilökuvat pohjautuvat Lönnrotin intuitiiviseen näemykseen kansanrunoista. Lönnrot on ainakin eeposta koosta-

essaan uskonut, että kansanrunoissa oli kyse yhtenäisen mytologian fragmenteista ja historiallisista tapahtumista. (Kuusi 1977, 30.) Hän ei kuitenkaan väittänyt koonneensa uudelleen kadonnutta muinaisajan yhtenäiseeposta. Tällainen tulkinta on peräisin muilta tutkijoilta. Lönnrot pöinvastoin totesi, että runoista olisi saanut koottua ainakin seitsemän erilaista *Kalevalaa*. (Kaukonen 1979, 186–187; Kuusi & Anttonen 1985, 93–94.) Kansanrunoudentutkijat vakuuttuivat itse jo 1880-luvulla siitä, ettei kadonnutta yhtenäiseeposta ole koskaan ollutkaan (Kuusi 1977, 30). Silti vielä 1920–30-luvulla nationalistiset tutkijat pitivät tarkoituksellisesti yllä käsitystä *Kalevalasta* kadonneena kansaneepoksena, jossa suomalaisen miehen perinteiseksi tehtäväksi määrittöy idän vallan vastustaminen miekka kädessä (Apo 1998). Käsitys *Kalevalasta* Lönnrotin löytämänä muinaisena yhtenäiseepoksena ei ole kadonnut vielä uuden vuosituhannen alussakaan.

Lönnrot järjesti runot yhtenäiseen kertovaan muotoon säilyttäen teokseen mahdollisimman paljon kerättyä runomateriaalia liittämällä yhteen runoon paloja useista eri toisinnöista. Samalla hän paranteli runojen tyyliä ja korjasi mittavirheitä. Hän piti itseään viimeisenä ja kenties taitavimpana runonlajajana, joka ei eeposta koostaessaan tehnyt väkivaltaa niiden alkuperäiselle intentiölle. (Kuusi & Anttonen 1985, 86–97; ks. Kaukonen 1956 ja 1979.)¹

Kyse ei ole siis kadonneesta tarinasta Suomen kansan kultajaalalta, vaan Lönnrotin konstruoimasta eepoksesta, jonka esikuvina toimivat klassiset eepokset kuten Homeroksen *Odysseia* sekä islantilaiset *Edda-runot*. *Kalevalaan* vaikuttivat vahvasti myös 1800-luvun alun nationalistiset virtaukset. Osa kirjalli-

¹ Lönnrotin ”leikkaa ja liimaa” -metodista löytyy havaintoesimerkkejä esim. *Kalevalalippaasta* (Kuusi & Anttonen 1985, 56–58) ja Kaukoselta (1979, 79–81). Kansalliseepoksen kasvamista Lemminkäisen pienoisorunoelmasta (1833) *Uudeksi Kalevaksi* (1849) kuvaavat mm. Kaukonen (1979); Kuusi & Anttonen (1985, 86–97); Laitinen (1981, 187–194).

suustieteilijöistä on tulkinnut *Kalevalan* yksinomaan Lönnrotin kirjalliseksi tuotteeksi, mutta tällainen rajausta ei tee oikeutta kansanrunoilijoille, joita ilman teosta ei olisi kirjoitettu. Säkeistä on vain noin kaksi prosenttia Lönnrotin itse sepittämiä, muut tulevat kansanrunoista. *Kalevala* on Lönnrotin kollaasiteos, mutta hän ei sitä kirjoittanut.

Kalevala on itsenäisen Suomen kulttuuriin kenties eniten vaikuttanut yksittäinen kirjallinen tuote *Raamatun* ohella. Folkloristiikan professori Satu Apon mukaan *Kalevalan* ja *Kantelettarin* kautta suomalaiset saivat todisteen kansanhengestä sekä oman kielen, kansaa yhdistävän myyttisen menneisyyden, Ruotsista erottuvan historian, muinaisuskonnon ja sivistyksen perinnön (Apo 1998). Kalevalaisen mytologian tulkinnat eri aikoina heijastelevat sitä, miten suomalaiset ovat *Kalevalan* kokeneet. Sen tähden *Kalevala* on merkittävä tutkimuskohde selvitetessä ”suomalaisen identiteetin kehitystä ja suomalaisen kulttuurin historiaa 1800- ja 1900-luvuilla” (Pentikäinen 1989, 270). Tärkeää on selvittää, miten ja mistä *Kalevala* on tehty, mutta tärkeää on myös selvittää, miten sitä on eri aikoina tulkittu ja käytetty (Kaukonen 1979, 188–189; Kuusi 1985, 8; ks. Anttonen 1999; Mäkinen 1990, 212).²

En kuitenkaan tutki suomalaista mytologiaa, kansanuskkoa tai muinaisuskkoa. En yritä lukea *Kalevalasta* suomalaisen miehen hengenlaatua tai jotain ’alku- tai perussuomalaisuutta’, suomalaisen miehen muuttumatonta kansanluonnetta. En yritä konstruoida myyttien pohjalta metakertomusta suomalaisen miehen kollektiivisesta piilotajunnasta tai identiteetistä. Sen sijaan luen kahta tarinalinjaa, kalevalaista maskuliinisuuden representaatiota, joihin on kiinnittynyt myyttistä merkitysainesta.

² Kansanrunoustutkimuksen metodisista ongelmista ja kehitymisestä sekä tutkimuksen suuntauksista 1970-luvulle saakka ks. Kuusi (1977, 38–54); nationalistisista ja poliittisista tendesseistä ks. Wilson (1985; 1987); feministisistä tulkinnoista ja tutkijoiden 1990-luvun lähestymistavoista ks. Nenola & Timonen (toim. 1990) sekä Siikala & Vakimo (eds.1994) sekä Piela, Knuuttila ja Kupiainen (toim. 1999).

Etusijalle asettava, perinteinen lukutapa *Kalevalasta* koostuu Lönnrotin rakentamista lukusuosituksista, kouluopetuksesta ja kanonisoidusta eepoksen tulkinnasta. Tästä poiketen asetan runot uusiin yhteyksiin ja tarkastelen kansallista myyttiä kolmannen vuosituhannen miehen näkökulmasta. Kun erittelen metaforia, aiheita ja aiheita ja kun tutkin toistorakenteita ja kertomuksen tapahtumasekvenssien järjestymistä kansanrunoista eepokseksi, pohdin samalla, miten Lemminkäinen ja Kullervo selviävät ristiriidoista, pettymyksistä ja masennuksista? Minkälainen suhde heillä on isäänsä ja äitiinsä, omaan itseensä ja naiseen? Miten Lemminkäisen ja Kullervon myytit vaikuttavat suomalaisten miesten maskuliinisuuksiin?

1990-luvulla kalevalatutkimus on tarkastellut sukupuoli-kuvausta, erityisesti naiskuvia, Lönnrotin työmenetelmiä, runoperinteen merkitystä sitä vaalineelle yhteisölle ja perinteen siirtymistä sukupolvelta toiselle, yhteisöllisten kontekstien ja käytäntöjen vaikutusta runoihin, mitan muuttumista sekä runojen uusintamisen keinoja, esittämistä ja merkitysten muodostumista (Siikala 1994, 15; Siikala & Vakimo 1994, 8). *Kalevalan* pyhä koskemattomuus on kyseenalaistettu, ja eeposta on tulkittu perinteestä poiketen (ks. Piela, Knuuttila & Kupiainen toim. 1999). Nykyään on

vallalla sellainen lukutapa, että samanaikaisesti pidetään silmällä sitä, mitä teksti konstruoi (nimet, roolit, teot, näytämöt, episodit, juonen), ja sitä miten narratiivi kertovana muotona nostaa henkilöhahmot irti tekstin pinnasta ja vielä sitäkin, mitä ne tuottavat ympärilleen (Knuuttila 1999, 21).

Kalevalan uutta tuleamista enteili vuonna 1996 CD-ROM:ina julkaistu *HyperKalevala*. Tutkimuksen lisäksi eepos on innoittanut uusia taiteentekijöitä. Kristian Huitulan piirtämä osittai-

nen sarjakuvaversio ilmestyi 1998 ja Gene Kurkijärven piirtämä *Kullervo* odottaa kustantamista. Kuvataiteen lisäksi kalevalainen mytologia on innostanut suomalaisia muusikoita rockista kansanlauluun, kuten CMX-yhtyettä ja Värttinää. *Uuden Kalevalan* 150-vuotisjuhlavuonna 1999 eeposta sovellettiin hypertekstin lisäksi live-roolipeliksi ja multimediasi vuoden päätapauksessa Väinönlieskoissa. Vuoden aikana järjestettiin noin 500 tapahtumaa eepoksen kunniaksi. Lisäksi *Kalevalaa* on kirjoitettu uusiksi, kuten tekee Juha Ruusuvuori romaanissaan *Lemminkäisen laulu* (1999). Mainittakoon vielä, että *Kalevalaa* on mahdollista lukea jo 47 kielellä ja eepoksen perinteen vaalimiseksi toimii Suomessa puolisen tusinaa eri instituuttia.

Syntyneet sankareiksi?

Aluksi esittelen Lemminkäisestä ja Kullervosta tehdyt suosituimmat tulkinnat. Näistä tulkinnoista muodostunee virallinen kalevaladiskurssi. Sen tavoitteena oli 1800-luvulta aina talvi- ja jatkosotaan saakka suomalaisuuden tuottaminen, yhtenäisen kansa, oma kieli, oma historia ja oma mytologia. Kokemukseni mukaan sitä opetettiin ainakin vielä 80-luvulla Järvenpään lukiossa Uudellamaalla. Luon kokovartalokuvan sankareista, jonka jälkeen luen *Kalevalaa* kriittisen miestutkimuksen näkökulmasta. Keskityn sekä maskuliinisuuden rakentamiseen että väkivallan ja maskuliinisuuden yhteyteen, ja pyrin osoittamaan mahdollisesti muita aiemmissa tulkinnoissa sivuutettuja runojen elementtejä.

Lieto Lemminkäinen

Eeposta koostaessaan Lönnrot keskitti tapahtumia pääsankarien ympärille yhdistelemällä säkeitä eri toisinoista ja jopa eri runoista ja runolajeista. Tavoitteena oli selkeys ja draamallinen jännite. Tämän takia *Kalevalassa* seikkailevaa Lemminkäistä ei sellaisenaan esiinny kansanrunoissa, vaan hahmo on kolmen sankarin synteesi. (Kuusi ja Anttonen 1985, 90–97.)

Vaikka hahmot ovat Lönnrotin luomia, hän ei kokenut tekevänsä väkivaltaa runojen alkuperälle, koska hän mielsi itsensä viimeiseksi runonlaulajaksi, joka osasi enemmän runoja kuin parhaimmatkaan runonlaulajat. Sitä paitsi henkilöt ja tapahtumat olivat sekoittuneet jo eri runonlaulajien suissa. *Kalevalan* esipuheessa Lönnrot totesi henkilöhahmojen nimistä:

Ei ainoastansa järestyksessä, vaan usein nimissäki, eroavat eri laulajoilta ja eri paikoilta saadut runot toisistansa. Yksi laulaa Väinämöisestä, minkä toinen Ilmarisesta, kolmas Lemminkäisestä; yksi Lemminkäisestä, minkä toinen Kullervosta eli Joukahaisesta. Kullervon siassa veronvientiätkallansa (35: 69–358) on toisilla Tuiretuinen, Tuurikinen, Lemminkäinen eli vanha Väinön poika. (Lönnrot 1928, I.)

Kalevalan Lemminkäinen on siis Lönnrotin intuitiivinen näkemys kyseisestä tietäjästä ja sankarista, ja hahmo on saanut eepoksessa keskeisemmän sijan kuin kansanrunoissa (Turunen 1981, 174). Lemminkäinen on samaani, semeikka, seikkailija ja soturi. Aimo Turunen (1981, 173) määrittelee kirjassaan *Kalevalan sanat ja niiden taustat* Lemminkäisen yhdeksi pääsankariksi ja Väinämöisen jälkeen merkittävimmäksi tietäjäksi.

Kalevalassa Lemminkäinen ryöstää Saaren neidon Kyllikin ja hylkää hänet, kun neito rikkoo parin tekemän valan. Sankari

lähtee Pohjolaan kosimaan Pohjan neitoa, jonka saadakseen hän pyydystää Hiiden hirven ja valjastaa Hiiden tulisen ruunan, mutta joutuu salamurhatuksi Tuonelan joella. Äiti haravoi paikansa kappaleet joesta ja herättää hänet henkiin. Pohjolan neito naitetaan seppä Ilmariselle, mutta Lemminkäistä ei kutsuta Pohjolan häihin. Tästä suivaantuneena hän lähtee juhliin kutsumattomana, selviää matkan vaaroista, mellastaa Pohjolassa ja tappaa paikan isännän. Hän muuntuu kotkaksi ja pakenee. Äitinsä neuvosta hän jatkaa pakomatkaansa Saareen, jossa viettelee kylän naiset ja joutuu pakenemaan mustasukkaisia kylän miehiä. Hän löytää kotitalonsa poltettuna ja äitinsä piilopirtistä. Lemminkäinen lähtee Tieran kanssa kostoretkelle Pohjolaan, mistä vaivoin selviytyy hengissä osallistuakseen vielä lopuksi Sammon ryöstöön.

Sankarit, joista kertovista runoista Lemminkäinen on koottu, ovat samaani, Ahti Saarelainen ja Kaukomieli. Samaenin roolissa Lemminkäinen matkustaa vastoinikäymisten kautta tuonpuoleiseen, kuolee ja äiti herättää henkiin. Kansanrunoudessa Lemminkäisen virressä onkin kyse vaarallisesta matkasta Pohjolaan, Päivölään, Pimentolaan tai Luotolaan. Matkalla samaani selviää useista vaaroista ja perillä osoittaa maagisen mahtinsa. Kansanrunon virteen Lönnrot kytki jatkoksi kuvauksen Lemminkäisen surmasta ja suistumisesta Tuonelan jokeen. Tätä virttä on verrattu Balder-, Kristus- ja Osiris-myyteihin. (Kuusi ja Anttonen 1985, 129–130.)

Toinen Lemminkäisestä löytyvä hahmo on kansanrunojen Ahti Saarelainen, jonka kansanrunoudentutkijat Matti Kuusi ja Pertti Anttonen tulkitsevat *Kalevala-lippaassa* vain Lemminkäisen lisänimeksi. Kansanrunoissa nimi esiintyy Ahdin ja Kyllikin runossa, jossa ”miehen kaipuu merelle ja sotaan sivuuttaa hänen naisenkaipuunsa”. (Kuusi & Anttonen 1985, 121.) Aihelma on kuitenkin olennainen osa *Kalevalan* lemminkäistarua, sillä sankari joutuu lupaamaan vaimolleen, ettei enää sodi, jos

tämä pysyy kuuliaisesti kotona. Lemminkäinen joutuu siis valitsemaan sodan ja naisen välillä. Kun Kyllikki pettää oman valansa, miehelle tarjoutuu tilaisuus rikkoa oma valansa ja lähteä Pohjolaan, matkalle, jonka päätteeksi hän tunnetusti molskahtaa Tuonelan jokeen.

Kolmas Lemminkäisen syntyhahmo on kansanrunoissa esiintyvä Kaukomieli, Kauko tai Kaukamoinen. Tämän humalainen rähinöinti Pohjolan tai Päivölän pidoissa, isännän surmaaminen kaksintaistelussa ja pako sisältyvät *Kalevalaan* episodina, jossa Lemminkäinen murhaa Pohjolan isännän ja pakenee Saareen. Kaukamaisen epiteettinä esiintyy kansanrunoissa *kaunis*, joka liittyy osuvasti Lemminkäisen rooliin naissankarina. (Kuusi & Anttonen 1985, 127.)

Lemminkäinen on vanha itämerensuomalainen miehennimi, deminutiivimuoto sanasta *lempi* eli 'rakkaus' tai 'lempeys'. Suomessa olivat käytössä miehen nimet *Lempi*, *Lemmäs*, *Lemminkäinen* ja *Lemmitty*; Virossa esimerkiksi *Lembitu*, *Lembito* ja *Lembitus*; liivin 1200-luvun asiakirjoissa esiintyy *Hoelempe* eli 'Hyvälempi' ja *Caughelemme* eli 'Kaukalempi'. Nimi eri versioineen oli käytössä vielä 1500-luvulla Inkerissä ja Inarin lappalaisilla. Viime vuosisadan puolivälissä nimi oli varsin harvinaisen ja se miellettiin enemmän naisen nimeksi, mihin vaikutti ilmeisesti Suomen suurruhtinaskunnassa käytetty venäläinen naisennimi *Ljubov* eli 'rakkaus' tai 'lemmitty'. (Haavio 1967, 252; Suomalainen nimikirja 1984, 104–105; Turunen 1981, 173.)

Kalevalassa Lemminkäiseen liitetty epiteetti ei kuitenkaan ole *kaunis* tai *komea* vaan *lieto*. Lönnrot analysoi sanan juontuvan siitä, että Lemminkäisen isä kuoli varhain sodassa. Poika kasvoi äitinsä hoidossa. Lönnrotin mielestä äiti ilmeisesti valitti pojalleen kummankin kovaa kohtaloa, köyhyyttä ja samalla poikaansa liedotteli eli surkutteli, josta tulee lisänimi *lieto*. Epiteetti merkitsee siis turvatonta ja vaivaista. (Lönnrot 1990, 70.)³

Toisaalta merestä puhuttaessa sanaa *lieto* käytettiin merkityksessä 'vajottava' ja 'upottava' (emt., 177), minkä tulkitsen Lemminkäisen luonteen kevytmielisyyden ja vastuuttomuuden metaforaksi. Ilmaus *lieto Lemminkäinen* viittaa siis turvattomaan, kovia kokeneeseen ja kevytmieliseen mieheen.

Miehet ovat tutkimuksissaan nimenneet Lemminkäiselle myönteiseksi piirteeksi nimenomaan kyvyn vietellä naisia, mikä sellaisenaan ei tule yhdestäkään sankarin kolmesta mallihahmosta. Ennemmin samaanin, Saarelaisen ja Kaukomielen donjuanmaisuus tiivistyy Lönnrotin Lemminkäisessä tai ehkä vielä enemmän miespuolisten kansanrunoutentutkijoiden tulkitsemassa Lemminkäisessä, virallisen ja hallitsevan kalevaladiskurssin sankarissa.

Martti Haavio (1967, 236) vertaa Lemminkäistä kansainväliseen don Juanin hahmoon ja Aimo Turunen (1981, 173) kirjoittaa Lemminkäisen olevan ”huikentelevainen naistenhurmaaja”. Kansainvälisesti tunnettu eepostutkija Albert B. Lord on huomauttanut, ettei Lemminkäinen kykene kontrolloimaan tunteitaan. Lordista ”olennainen piirre Lemminkäistä käsittelevissä kerrontamalleissa on, että hän tämän tästä joutuu pakenemaan intohimoisen luonteensa seuraamuksia” (Lord 1987, 258).

Lönnrotin mukaan Lemminkäinen on

pulska, mustahivuksellinen, juoneva, voimakas mies ja muuten moninaisilla tiedoilla ja taidoilla hyvin rustattu uros, jopa vaimen taisiki itsensä urosten sulhoksi verrata ja syrjäläisiltä nimitettää millon veitikäksi, millon verrattomaksi pojaksi ja jumalaksiki, joka nimi sillon oli tapana muillenko yleville tietäjille antaa (Lönnrot 1990, 70–71).

³ Kalevalaisessa kielessä sanat *vaiva* tai *vaivainen* saavat puolestaan useita merkityksiä. *Vaiva* tarkoittaa 'tuskaa', 'ikävää', 'kovia kokenutta' ja 'kärsinyttä'. Adjektiivina se merkitsee 'kurjaa', 'raukkaa' tai 'viheliäistä'. *Vaiva* toimii myös äidin epiteettinä. (Turunen 1981, 365–366.)

Liedosta tai turvattomasta pojasta kasvaa Lönnrotin (1990, 70) sanoin ”jalo, kaunis, pitkä, verevä mies, jonka vertoja harvassa löyttiin ja jota aikoinansa työtötkin kyllä hartahilla silmillä lienevät katselleet”. Toisaalta sankari on myös kevytmielinen, ylpeä mahdollistaan, kerskaileva ja harkitsematon (emt., 180). Eepoksen englanniksi kääntänyt Francis Peabody Magoun (1982, 395–396) kuvailee Lemminkäistä ilmauksilla *lover boy* ja *ladies’ man*.

don Juanina Lemminkäinen ei tyydy vain viettelemään naisia, vaan hän on miehuudestaan ylpeä macho, joka haluaa mitellä voimiaan toisten miesten kanssa väkivaltaisesti. Turusen (1981, 173) mukaan Lemminkäinen on ”etevä soturi, jonka mieli ehtimiseen palaa sotaan sekkailuihin”. Sankari ei ole kuitenkaan mikä tahansa sotasankari, vaan hän omaa kalevalaiselle sankarille ominaisia samaanin laulutaitoja eli kykyä loitsimiseen. Lemminkäinen on eepoksen yksi huomattavimmista tietäjistä, jonka Pohjolan matkat ovat kansanrunoissa kertoneet vertauskuvallisesti samaanin matkoista alisiin maailmoihin.

Kansanrunoudentutkija Matti Kuusi esitti vuonna 1963 tulkinnan, että Lemminkäisestä kertovat runot pohjautuvat muinaissuomalaiseen samanismiin. Viittauksia samaanirunouteen ovat yksityiskohtainen kuvaus vaarallisesta matkasta Päivölään, Luotolaan ja Pohjolaan, joka itse asiassa merkitsee tuonpuoleista. Perillä samaani juo käärmeoluen ja käy kilpalaulannan eli loitsii toisen tietäjän kanssa. Virren eli runon sankari kukistaa kilpailijansa. Kuusi toteakin Lemminkäisen virren olevan elinvoimaisin myöhäispakanallisista samaanirunoista; Lemminkäinen on korosteinen samaanilahmo, jonka repliikeissä kuuluu ”aitoa shamaanin itsetuntoa ja sanonnan viikinkiaikaista luistoa”. (Kuusi 1963, 253–254.)

Kansanperinteessä Pohjola, Päivölä, Hiitola tai Luotola merkitsevätkin yleensä Tuonela eivätkä suinkaan maantieteellistä paikkaa, kuten Lönnrot on asian esittänyt *Kalevalassa*. Si-

ten Lemminkäisen virren Päivölän pidot juhlittiin tuonpuoleisessa. Mutta mistä ovat peräisin yksityiskohtaiset kuvaukset matkan vaaroista? Uno Harva esitti vuonna 1945, että runoissa on nähtävissä keskiaikaisen visiokirjallisuuden vaikutus ja uskomukset todellisista piinapaikoista, joissa kuolleita kurmootetaan ja puhdistetaan. Esimerkiksi Pietarin Ilmestyskirjassa noin vuodelta 150 puhuttiin haudantakaisesta piinapaikasta, jossa hehkuu tulisia, teräviä kiviä. Kansanrunouden alunperin varsin neutraali Tuonela olisi keskiajan visioissa muuttunut kokoelmaksi hirvittäviä piinapesiä. (Harva 1945, 222–224.) Sinänsä viehättävä tulkinta kurmootuksen kauhuista lieenee liian lennokas, mihin *Kalevalan* yhteydessä on erittäin helppo luisahtaa.

Esimerkiksi Kaarle Krohn esitti 1900-luvun alkupuolella Lemminkäisen surmarunon olevan kristillinen legenda. Hän näki Kristus-motiivien toistuvan lemminkäisrunoissa. Samoin Krohn vertasi Edda-runoston Balder-tarua Lemminkäisen surmarunoon, minkä ovat tehneet monet muutkin tutkijat. Balder on muinaisskandinaavisen mytologian kaunein ja lempein pääjumala, jonka surmaa mistelinvesalla sokea Höder, kuten Lemminkäisen surmaa ilmeisesti käärmenuolella pohjolan sokea karjapaimen. Kuitenkin Balderin ja Lemminkäisen tarut ovat Krohnista liian kaukana ajallisesti ja paikallisesti toisistaan. (Krohn 1910, 577–584).

Sen sijaan Martti Haavion tulkintaa Lemminkäisestä ei aika tai paikka kahlitse. Hänestä lemminkäisvirren alkuosa perustuu muinaiseen egybtiläiseen novelliin ja loppuosa faarao Osiriksesta kertovaan myyttiin, joka on peräisin 3000-luvulta ekr. Tarut ovat kulkeutuneet Suomeen vaeltavien laulajien esittämänä Venäjän kautta. (Haavio 1967, 248–261.)

Näistä varsin huikeista tulkinnoista huolimatta voidaan todeta, että Lemminkäisen tarussa ovat näkyvissä yhteydet kansainvälisiin myytteihin ja myyttisiin motiiveihin. Samaten

runoissa yhdistyvät muinaissuomalainen samaanirunous, sen jälkeen syntynyt viikinkiaikainen sankarirunous ja vielä venäläinen kansansadusto. (Kuusi 1977, 50; Pentikäinen 1989, 248.) Lemminkäisessä representoituu kaksi stereotyyppistä maskuliinisuutta. Yhtäältä Lemminkäinen on miehisyydestään ylpeä ja tarkka macho; toisaalta donjuan, joka viettelee naisen toisensa perään kiinnittymättä heihin emotionaalisesti.

1900-luvun lopun kritiikki on ottanut aiempaa enemmän huomioon Lemminkäisen vastuuttomuuden ja väkivaltaisuuden, mutta myös tämä tulkinta juontaa juurensa jo 1800-luvulle. Kaarle Krohn luonnehti vuonna 1885 Lemminkäisen olevan ”suurisuinen kerskailija” ja ”puolikasvuinen poika”, joka ”syöksee sinne, tänne, minne häntä hetken oikku ajaa”. Julius Krohn täydensi tätä kuvaa vuonna 1909 listaamalla hahmon ominaisuuksiksi ”oluenhimo, kursailemattomuus, äkkipikaisuus, tappelunhalu”. (Knuuttila 1999, 16–17.) 50-luvulla Lemminkäiskuvaa täydensi vielä Väinö Kaukonen, joka totesi Lemminkäisen olevan luonteeltaan niin ylimielinen ja hurjapäinen, ettei edes kuolema saa häntä talttumaan (Kaukonen 1956, 481). Lemminkäisen kohtalon synnä on hänen kevytmielisyytensä, huima- ja vihapäisyytensä sekä kaikkia halveksiva ylimielisyys ja uhma (emt., 468–469).

Vaikka Lemminkäisen representoiman sankarin ominaisuuksiksi oli jo todettu ylimielisyys, väkivaltaisuus, juopottelu ja vastuuttomuus, niin vasta naistutkijat osasivat yhdistää nämä piirteet sukupuoleen — siihen, miten ne tuottavat tekstuaalista kuvaa ja mielikuvaa tietystä maskuliinisuudesta. Folkloristiikan tutkija Patricia E. Sawin pitää Lemminkäistä kaikkien mahdollisten mieheen liitettävien kielteisten piirteiden tekstuaalisena ruumiillistumana.

Viikinkiaikaisten sankaritarujen pohjalta työskennellyt Lönnrot tuntuu luoneen yhden hahmon, jossa yhdistyvät

kaikki mahdolliset aggressiivisen uroksen negatiiviset ominaisuudet: kevytmielisyys, verenhimoisuus, uskottomuus, juoppous ja seksuaalinen hillittömyys (Sawin 1990, 53).

Kirjallisuudentutkija Sinikka Tuohimaa on kiinnittänyt huomiota erityisesti Lemminkäisen ja tämän äidin läheiseen suhteeseen. Sota ja seikkailuretkien välillä sankari palaa aina äitinsä luo pyytämään lohdutusta, neuvoa ja apua. Lemminkäinen ei retkillään kaipaa vaimoaan vaan äitiään. Samaten äiti noutaa sankarin Tuonelasta ja herättää henkiin. Äidin rakkaus kumoaa jopa kuoleman. (Tuohimaa 1988, 50–51.)

Juha Pentikäinen ottaa huomioon Lemminkäisen miltei oidipaalisen suhteen äitiinsä, mutta seikkaileva samaani näyttäytyy tutkijalle yhä traagisena sankarina (Pentikäinen 1989, 249). Psykoanalyttikko Tor-Björn Hägglundin mielestä *Kalevalan* henkilöhahmot eivät ole jumalia tai edes myyttisiä sankareita, vaan he kuvastavat nuoruusiän oidipuskompleksin eri muotoja. Lemminkäisen taru on myytti miehestä, joka elää äidin kanssa häntä ihailevassa fallisnarsistisessa liitossa. Äiti ja poika muodostavat symbioosin, jossa isää ei tarvita ja jota isä ei uhkaa. Sankarin taistelu ja naistenvallotusvimma kuvastaa myytin oidipaalista ainesta. (Hägglund 1990, 47–52.)

Onko Lemminkäinen kohtalon kaltoin kolhima kulttuuriheeros, vai representoituuko hahmossa miehen vastuuttomuus ja kyvyttömyys empatiaan sekä kulttuurisesti ihannoitu väkivaltainen miessankari? Onko Lemminkäinen traaginen, oidipaalinen vai koominen sankari? Näihin kysymyksiin vastaan analyysiluvuissa, mutta ennen sitä on syytä tutustua luvun toiseen sankariin: Kullervoon.

Kullervo, Kalervon poika, sinisukka äijön lapsi

Kullervosta kertovat runot muodostavat itsenäisen kokonaisuuden *Kalevalassa*, jonka hahmottuminen oli suurin muutos *Unden* ja *Vanhan Kalevalan* välillä (Pentikäinen 1989, 62). Kullervon tarina alkaa Untamon ja Kalervon välisen veljesvihan kärjistymisestä verilöylyksi, jossa Kalervon suku hävitetään. Joukkosurmasta selviää vain yksi raskaana oleva nainen, joka vankeudessa synnyttää Kullervon. Tämä selviää lapsena Untamon surmayrityksistä, tekee nuorena tuhotöitä ja vannoo kostoa, minkä takia hänet myydään orjaksi seppä Ilmariselle.

Sepän vaimo leipoo Kullervon eväsleipään kiven, johon pojan isältä perimän veitsen terä katkeaa. Kostoksi Kullervo ajaa karjan suohon, nostaa pedot emäntää vastaan ja pakenee. Hän löytää kuolleeksi luulemansa vanhemmat ja viettelee tytön, joka osoittautuu sisareksi ja joka sukurutsan takia tekee itsemurhan. Kullervo päättää kostaa Untamon suvulle ja lähtee sotaretkelle muiden estelyistä huolimatta. Hän surmaa Untamon suvun ja palaa kotiinsa, josta löytää perheensä kuolleen. Lopuksi hän tekee itsemurhan.

Kullervo-runoelman runkona on ollut Kalevanpojan runo, jonka toisintoja on kerätty Inkeristä ja Laatokan-Karjalasta. Tosin Kullervo ei yleensä ole näiden runojen sankari. Lönnrothin rakentaessa runoelmaa ongelmaksi nousi eri toisintojen väliset erot. Joidenkin versioiden mukaan Untamo surmasi Kullervon perheen lukuunottamatta äitiä, joka vietiin raskaana vankeuteen. Sen sijaan joissain toisinnoissa Kullervo hyvästelee vanhempansa lähtiessään sotaan. Vanhemmat siis pakenivat Untamon joukkoja. Toinen poikkeavuuksia sisältänyt kohta liittyy sisaren viettelyä ja häpäisemistä kuvaavaan episodiin. Päähenkilönä joissain toisinnoissa esiintyy Kullervon lisäksi Lemminkäinen eli vanhan Väinön poika, Tuurikkinen, Tuiretuinen.

(Pentikäinen 1989, 62–63.) Kalevanpojan runon on arveltu pohjautuvan länsisuomalaiseen sukuriita-aiheiseen kansantariinaan, mutta aihe on tuttu myös Virossa. Runoon on liittynyt jatkoksi Väkevän pojan satu, tarina vahvasta miehestä, joka tekee työt nurinkurisesti eli pilaa kaiken. Kansantarinan loppuun Lönnrot on liittänyt vielä kivisen kakun ja paimenen koston motiivit, jotka ovat peittäneet alleen alkuperäistä verikoston aiheita. (Kuusi ja Anttonen 1985, 127; Turunen 1981, 139.)

Lönnrot sekotti tarinaan vielä lukuisia elementtejä eri kertomatarunoista. Niiden päähenkilönä esiintyy erityisesti pohjoisilla runoalueilla Kullervo, Kalervon poika, sinisukka äijön lapsi. Runoja, joilla on vain viitteellinen yhteys tai ei mitään yhteyttä alkuperäisiin Kullervo-runoihin, ovat sukurutsausta käsittelevät virret (Sisaren turmelus, Tuurikkaisten runo) sekä sotaanlähtöön liittyvät kertauslaulut (Itketkö sinä minua ja Kuolinsanommat). Kullervon itsemurhan Lönnrot nappasi laatokankarjalaisen Kirstin ja Riion pojan runon kohtauksesta. Ei siis ihme, että monet tutkijat ovat pitäneet 2196-säkeistä Kullervo-pienoiseeposta nimenomaan viimeisen runonlaulajan Lönnrotin luovan kyvyn huippusaavutuksena. (Kuusi ja Anttonen 1985, 127–128; Turunen 1981, 139–140.)

Kullervon hahmossa on nähty enemmän kompleksisuutta kuin yleensä kansanrunojen päähenkilöissä, ja Kullervo on askarruttanut tutkijoita ja kiehtonut taiteilijoita. *Kalevalaan* sisältyvän pienoisepoksen ensimmäiset toisinnot kirjoitti Aleksis Kivi vuosina 1859 ja 1864. Hänen *Kullervo*-näytelmissään päähenkilö näyttäytyy Hiien hengen manaamana yksinäisenä kostajana. Hiisi tarkoittaa kalevalaisessa metafysiikassa pahaa, ihmistä vihaavaa haltijaa, joka hallitsee vaarallisia eläimiä (Kaukonen 1956, 469). Hiisi voi olla myös kammottava paikka. Kristinuskon vaikutuksesta Hiisi alkoi merkitä myös paholaista ja helvettiä. (Turunen 1981, 48.)

J.H. Erkko (1865) tulkitsi Kullervon työväen ja orjien vapaustaistelijaksi, joka johtaa joukot Untamon porvarillisuutta vastaan. Paavo Haavikolle (1989) Kullervo on kohtalon nujertama poika, joka on aikuisen itsensä isä. Kullervo-myytti on kirjoittanut myös muun muassa Akseli Gallen-Kallelan sivelintä ja Jean Sibeliuksen nuottikynää.

Tutkijat ovat yksissä miehin pitäneet Kullervo-runoelmaa antiikin kreikkalaisten murhenäytelmien veroisena kohtalodraamana. Fredrik Cygnaeus tulkitsi Kullervon traagillisen syväksi ja jättimäisen uljaaksi suuruudeksi jo vuonna 1853. Hän ei tuominut Kullervon väkivaltaisuutta, vaan luonnehti sankarin olevan ”kostonnautinnosta juopunut väkivallantekijä”. Hänen onnettomuutensa syynä on se, että ”luonto on luonut hänet sankariksi, mutta kohtalo alentanut hänet orjaksi”. Kullervo kaipaa tunnustusta, mutta saa osakseen vain ivaa. Hänen sankaritahtonsa sekä sydämensä palava tarve rakastaa ja olla rakastettu murskautuu ympäröivän yhteisön tylyyn kovuuteen ja orjan alhaiseen pakkotyöhön. (Cygnaeus 1907, 16 & 38–40.)

Fr. Peranderin mukaan Kullervon traagisuus nousee siitä, että hänen elämänsä ainoa tarkoitus on kostaa (Turunen 1981, 139). Väinö Kaukosen mukaan Kullervo on lapsuudestaan saakka onnettomien olosuhteiden uhri. Kullervo kerää tunnolleen ylivoimaisen syyllisyyden taakan ja vetää omaistensa päälle jumalien leppymättömän vihan ja koston. Untamon ja Kalervon sukujen tuho ja Kullervon elämänvaellus on kalevalaisessa maailmanhistoriassa ainutlaatuinen jylhä murhenäytelmä. (Kaukonen 1956, 491–492.)

Albert B. Lordista runoelman traagisuus pohjautuu ennustukseen Kullervon sankarillisesta elämästä, mikä ei pidä paikkansa hänen todellisen elämäntarinansa kanssa (Lord 1987, 245). Juha Pentikäinen huomioi Kullervon itsetuhoisuuden. Hän kirjoittaa, että sankarille ”ominainen kuoleman etsintä,

jatkuva kuolemalle itsensä alttiiksi pano, päättyy itsetuhoon”. (Pentikäinen 1989, 64).

Sawinin tulkinta poikkeaa aiemmista, sillä hänestä Kullervo ei ole niinkään traaginen hahmo, vaan ennemmin jälkeenyäännyt poika, joka ”ei välttämättä ole täysin vastuunalainen teoistaan, koska hän on lapsena pahoinpidelty ja siitä häiriintynyt”. Tutkija näkee sekä Kullervon että Lemminkäisen toiminnan uhkana muille ihmisille, erityisesti naisille. (Sawin 1990, 58.)

Lemminkäisen ja Kullervon tulkinnoissa väkivaltaa, seikkailunhalua ja suhdetta naiseen on joko ylistetty tai ne on nähty hahmojen kielteisinä piirteinä. *Kalevalan* maskuliinisuuksia ovat kritisoineet erityisesti naiset, jotka pohjaavat luentansa feministiseen teoriaan. Minä luen tekstejä myös feministisestä viitekehyksestä mutta kriittisen miestutkimuksen näkökulmasta.

Miehuuskokeet

Kulttuurinen maskuliinisuus on käsite, joka viittaa tietyssä kulttuurissa yhteisesti jaettuun käsitykseen siitä, mikä on maskuliinista. Suomessa maskuliinista ovat esimerkiksi heteroseksuaalisuus, fyysinen voima tai ns. rationaalisuus. Kulttuurinen maskuliinisuus ei silti ole jotain, jonka poika saa automaattisesti aikuiseksi mieheksi varttuessaan, vaan kulttuurinen maskuliinisuus on ansaittava ja sitä on myös todistettava.

Maskuliinisuus ansaitaan osittain ikäsidonnaisten initiaatioiden eli siirtymäriittien kautta. Niitä ovat muun muassa ripikoulu, autokoulu ja asepalvelus. Se ei yleensä riitä, vaan todellinen miehuus, kulttuurinen maskuliinisuus, on ansaittava erityisten ansiotehtävien tai suoritusten eli miehuuskokeiden avulla. Tehtävät vaihtelevat miehen mukaan, mutta keskeistä on, että suorituksessa miehen fyysinen tai henkinen hyvinvoin-

ti joutuu harkitusti vaaraan ja mies joutuu sietämään fyysistä tai henkistä kipua. Tämän ajatellaan todistavan miehen maskuliinista kuntoa. Miehuuskokeita voivat olla esimerkiksi vaaralliset ja rasittavat harrastukset, hengenvaaralliset tempaukset tai väkivallan teot. Osa miehistä loukkaantuu tai jopa kuolee näissä kokeissa, minkä takia erityisesti nuoria miehiä voi ajatella ainakin osittain maskuliinisen mystiikan tai machismon uhreiksi tekijyyden ohella.

Miehuuskokeet viehättävät nykyään myös yhä useampia naisia, jotka myös toteuttavat ja läpäisevät niitä esimerkiksi armeijassa tai vaarallisten harrastusten parissa. Kuitenkin vaaraan antautuminen ja fyysisen kivun sietäminen aikuisen sukupuoli-identiteetin osoittamiseksi on patriarkaatissa perinteisesti miehuuteen kuuluva tekijä (ks. initiaatiosta Badinter 1993, 104–139.) Patriarkaatissa naisten kypsyystyöt liittyvät huolehtimiseen, hoivaamiseen ja äitiyteen. Tytön odotetaan huolehtivan pikkuveljestään, mutta hänen ei oleteta ”ottavansa kunniakkaasti turpiinsa puolustaessaan pikkuveljeä naapurin rämäpäiltä”, kuten isoveljeltä voidaan odottaa. Miehuus- ja naiseuskokeet ovat siis erilaisia, eikä nainen voi miehuuskokeen avulla todistaa olevansa sukukypsä nainen, kuten ei mieskään voi todistaa naiseuskokeen avulla macho-miehuuttaan. Pojan on pakko ansaita maskuliinisuus ja sen takia hänen on pakko selviytyä kokeesta. Tytölle miehuuskoe on vapaaehtoinen lisä.

Miehuuskokeet ovat suosittuja aiheita, teemoja ja motiiveja erityisesti miehiksi miellettyissä lajityypeissä, kuten seikkailu-, toiminta-, jännitys-, väkivalta-, sota-, erä-, western-, matka- ja sci-fi-lajeissa. Isyyttä ei kerrontaperinteessä eikä miesten elämässä mielletä yleensä miehuuskokeeksi, vaikka luulisi, että hyvä isä on miehistä parhain. Ainakaan näin ei ole suomalaisessa kulttuurissa ja kulttuurisissa teksteissä. Yleensä isä on poissa: töissä, sodassa tai kuollut. Jos isä on läsnä, hän on vaiti; jos isä puhuu, hän moittii. Tilanne on kuitenkin muutoksessa,

sillä maskuliinisuuden arvioiminen uudelleen koskee myös isyyttä. Siitä on alkanut muotoutua riittä, jossa mies kasvaa täyteen aikuisuuteen ja on kykenevä huolehtimaan toisesta ihmisestä. Suomalaisen isyyden ja maskuliinisuuden tutkijan Jouko Huttusen mielestä vastuullinen isyys voisi olla tie radikaalisti uuteen mieheyteen (Huttunen 1994, 48, 58 & 62).⁴

Korkeakirjallisuudesta epos lienee kaikkein maskuliinisin laji. Niitä on kirjoitettu aikana, jolloin lähinnä vain miehillä on ollut mahdollisuus ja oikeus kirjoittaa kirjallisuutta. Tällöin eeposten keskeiseksi materiaaliksi muodostuivat myyttiset seikkailut, matkat ja väkivalta, jotka yhä ovat tyypillisiä eeppiselle kerronnalle sekä miehille genreille. Eepoksille on kuitenkin ominaista, että väkivallan taiturina esiintyvän sankarin suhde väkivaltaan on komplisoitunut; pürre, joka puuttuu nykyviihteen sankareilta (Connell 1987, 249). *Kalevala* ei tee tästä poikkeusta. Eepoksen tarina ja juoni rakentuvat keskeisesti mies-sankarien jatkuville ansiotehtäväsarjoille, joissa he kertomuksen tapahtumatasolla tavoittelevat jotakin objektia, kuten Pohjolan tytärtä tai Sampoa, mutta joissa yhtälailla on kyse sankarien maskuliinisuuden osoittamisesta ja uusintamisesta.

Lemminkäisen ansiotehtäväsarjat

Lemminkäinen suorittaa miehuuskokeensa yleensä Pohjolassa. Ensimmäisellä matkalla hän kosii Pohjolan tytärtä ja saa tämän äidiltä, Louhelta, suoritettavakseen kosiotehtävien sarjan. Toinen matka Pohjolaan merkitsee toista miehuuskokeiden sarjaa.

⁴ Suomessa on 90-luvulla pohdittu isän ja pojan välistä suhdetta (Huttunen 1990; Huttunen & Alander-Valtonen 1992) sekä uudenlaista isyyttä, jossa vastuu kodista ja lapsista jakautuu vanhempien kesken tasapuolisesti (Huttunen 1994; 1998; 1999). On puhuttu myös isyyden vallankumouksesta, joka ei mullistanut kotitöiden jakoa, vaan on merkinnyt isänä olemisen korostumista miehen kokemusmaailmassa (Tigerstedt 1994; 1996).

Tällä kertaa Pohjolan häihin kuokkimaan lähtevän Lemminkäisen on selvítettävä jo matkan varrella kohtaamansa vastukset eli surmat, joista hän selviää nokkeluutensa ja loitsimistaitojensa avulla. Runossa korostuvat sankarin samaanitaidot ja tiedot sekä hänen itsevarmuutensa.

Pohjolan tupaan tultuaan kuokkavieras käyttäytyy ylimielisesti, haastaa riitaa isännän kanssa ja saa juodakseen käärmeolutta. Miehet aloittavat tasaväkisen kilpalaulannan. Pohjolan isäntä haastaa Lemminkäisen miekkataisteluun. Tämä pihamaalla käytävä kamppailu on ainoa aseellinen kaksintaistelu, jota eepoksessa kuvataan⁵. Lemminkäinen tappaa Pohjolan isännän ja iskee tämän pään seipääseen, mistä kylän väki Louhea myöten närkästyvät. He yrittävät tehdä hänelle saman, minkä sankari teki Pohjolan isännälle. Tämä taloa ympäröivä miesten päillä varustettu seiväsrinki on muuten toistuva motiivi eurooppalaisessa kirjallisuudessa (ks. Haavio 1967, 243). Murha ja ylimielinen pään seivästäminen osoittavat Lemminkäisen kompetenssin väkivaltaiseen miehuuteen.

Lemminkäisrunoihin sisältyy Pohjolan isännän murhan lisäksi muutoinkin eksplisiittistä väkivallan ihannoitua sekä väkivallan ja mieheyden liittämistä toisiinsa. Lemminkäisrunoissa miehen tapa ratkaista konfliktit ovat uhma ja väkivaltaan turvautuminen. Kun Kyllikki käy kylillä ja rikkoo valansa, Lemminkäinen saa syyn rikkoa oman valansa. Hän lähtee suinpäin Pohjolaan miekka vyöllä hakemaan itselleen uutta vaimoa, vaikka häntä varoittelevat sekä äiti että nykyinen vaimo.

Sawin väittää, että *Kalevalassa* korostuu Kyllikin teko ja kertomus asemoi tämän avioliiton rikkojaksi. Sen sijaan Lemminkäisen väkivaltaisuutta ja vaatimusta, ettei vaimo saa olla tekemisissä ikäistensä naisten kanssa, kertomus ei kyseenalais-

⁵ Muutoin miehet mittaavat toisiaan laulamalla, minkä on tulkittu tarkoittavan samaanien välistä kilpalaulantaa, loitsimista. *Kalevalan* tunnetuin kilpalaulanta on kolmannessa runossa, jossa Väinämöinen laulaa Joukahaisen suohon.

ta. Lönnrotin versiossa Kyllikkiä arvioidaan miehisestä näkökulmasta, ”josta katsoen hänen tarpeensa naisseuraan on trivi-aali mutta Lemminkäisen halu aiheuttomaan sodankäyntiin ihailtava”. (Sawin 1990, 57.) Sawinin tulkinta on ymmärrettävä, mutta hän kärjistää liaksi ja tulkitsee Kyllikin ”kylillä käymisen” hakeutumiseksi ikäistensä nuorten naisten seuraan. Ilmaisan voidaan tulkita tarkoittavan myös aviopetosta.

Lähtiessään kotoa Lemminkäinen iskee harjan seinään ja sanoo:

”Silloin on hukka Lemminkäistä,
tuho poikoa pätöistä,
kun suka verin valuvi,
harja hurmehin loruvi.” (12:209–212).

Kaukosen mukaan kyse on sekä suojelevan taian lausumisesta että ”ihmisten kohtaloita ohjaavien yliluonnollisten olen-tojen” uhmaamisesta (Kaukonen 1956, 468). Tämä miehisen pateettinen teko osoittautuu myöhemmin järkeväksi, sillä Lemminkäiselle käy Pohjolassa ikävästi. Hänet paloitellaan Tuone-laan jokeen ja äiti joutuu haravoimaan poikansa kokoon.

Samanlaista päämäärätöntä, itsetuhoista uhoa on 29. runossa, kun Lemminkäinen palaa Saaresta, jossa on piileskellyt tekemänsä miestapon seurauksia. Pohjolan joukot ovat kosta-neet Lemminkäisen murhan polttamalla hänen kotitalonsa. Lemminkäinen itkee äitiään, mutta löytää tämän pillopirtistä. Kyllikkiä, vaimoaan, sankari ei itke tai kaipaa. Ylipäättään ky-seistä naista ei runossa edes mainita. Löydettyään äitinsä Lem-minkäinen lupaa rakentaa uuden tuvan, mutta sitä ennen hän-nen on poltettava Pohjolan tuvat ja hävitettävä koko Pohjolan väki maan päältä.

Kiireenvilkkua Lemminkäinen lähteekin kostoretkelle, joka on jälleen päättävä hänen tuhoonsa. Lemminkäinen on *Kaleva-*

lan suurin sotaheeros, viikinkiaikainen soturi, mutta silti hänen sotamatkansa päättyvät sankarin kuolemaan (kosiomatka Pohjolaan)⁶, maanpakoon (kutsumattomana vieraana Pohjolan häihin) tai hän epäonnistuu jo menomatkalla ja pelastuu vain väkivoin takaisin kotiin (kostomatka Pohjolaan)⁷. Lemminkäinen on kenties eepoksen sotasankari, mutta hänen sodankäyntitaitonsa osoittautuvat vähintäänkin kyseenalaisiksi.

Lemminkäisen toimintaa lietsova uhma horjuu vain kolmesti. Ensimmäisen kerran hän nöyrytyy hiihtäessään Hiiden hirveä. Kaukosen tulkinnan mukaan suksien särkyminen on Hiiden väen kosto Lemminkäisen ylimielisestä asenteesta. Kalevalaisessa maailmanjärjestyksessä metafyyminen maailma puutuu fyysisen maailman tapahtumiin palauttaakseen järjestyksen. Suksien särkyminen on varoitus Lemminkäiselle. Täten 13. runo on ”kuvaus Lemminkäisen uhmasta ja rangaistuksesta”. Sankari turvautuu ylijumalan apuun ja saa uudet, ehommät suukset. Samaten hän pyytää apua metsän haltioilta, joille hän myös uhraa, ja saakin näiden avulla hirven kiinni. Mutta luonnekuvansa mukaisesti Lemminkäinen unohtaa kärsimänsä nöyryytyksen ja tulee taas korskeaksi. (Kaukonen 1956, 469–470.)

Seuraavan rangaistuksen ja nöyrytymisen Lemminkäinen kokee Tuonelan joella. Siellä hänet ampuu sokea karjapaimen, jota sankari on syyttänyt seksuaalitabujen rikkomisesta: sisarensa raiskaamisesta ja hevosiin sekaantumisesta. Lemminkäinen joutuu sovittamaan herjan kuolemalla, josta äiti hänet pelastaa. Kolmannen kerran Lemminkäinen tajuaa tekojensa seuraamukset murhattuaan Pohjolan isännän. Hän saapuu Pohjolaan ylimielisesti ja käyttäytyy humalaisen itsevarmasti, mutta

⁶Sankariepiikassa tyypillinen sankari kuolee nuorena, koska maine on tärkeämpää kuin elämä (Niemi 1980, 33). Mutta *Kalevala* ei ole varsinaista sankariepiikkaa eikä Lemminkäisen anneta jäädä kuolleeksi.

⁷Pohjolan emäntä loitsii kovan pakkasen, joka jäädyttää Lemminkäisen sotapurren mereen. Lemminkäinen ja hänen sotatoverinsa Tiera pelastuvat paleltumiskuolemalta sankarin loitsimistaidon ansiosta. (30:123–316.)

kaksintaistelun jälkeen hänen mielenrauhansa järkkyy ja hän pelästyy. Itseluottamuksensa menettäneenä Lemminkäinen pakenee Pohjolasta kotkaksi muuttuneena. Hän ilmeisesti tajuaa tehneensä pahan teon, *pillan* (Kaukonen 1956, 483), josta häneen liittyvä epiteetti *pillopoika* lienee tullut. Jälleen poika turvautuu äitiinsä, joka Kaukosen mukaan nöyryyttää häntä ”aluksi monilla tarpeettomilla kysymyksillään ja sitten soveltumattomilla piilonehdotuksillaan, mutta lopuksi lähettää hänet turvaan” (Kaukonen 1956, 483).

Lemminkäisen teot henkivät uhmaa, maskuliinista itsetuntoa ja ylimielisyyttä, mutta tarinan tapahtumat ja niissä esiintyvät henkilöt rankaisevat miestä uhoamisesta. Hän ei kuitenkaan kykene ottamaan oppia tekojensa seurauksista, vaan hän toistaa virheensä jääräpäisen päättäväisesti kerran toisensa jälkeen.

Joutava uros, mies mitätön

Vaikka Lemminkäinen ei opi virheistään, lukijaa opetetaan. Sankaria kuvataan yhtäältä ihannoidusti mutta toisaalta runot asemoivat hänet huvittaviin ja noloihin tilanteisiin. Samoin kertomuksen henkilöt ja kertoja kritisoivat Lemminkäistä.

Lemminkäistarinan aluksi sankari lähtee kosimaan Saaren neitiä Kyllikkiä, jota useat miehet ovat turhaan tavoitelleet. Kyllikki on rikkaasta ja ylhäisemmästä suvusta. Hän on myös itsenäinen, vahva ja naiseudestaan ylpeä nainen, joka haluaa itsensä veroisen puolison. Koska Kyllikki näin asemoidaan Lemminkäisen yläpuolelle ja vaikeasti saatavaksi, hän on kalevalaiselle semeikalle mitä mainioin tavoittelun kohde. Kyllikin saaminen toimii Lemminkäisen ensimmäisenä miehuuskokeena.

Mutta kun *Kalevalan* suurin naistenmies saapuu Saaren kylään, hän ensimmäiseksi ajaa päin veräjää ja kaataa rekensä,

mistä kylän naiset saavat aiheen nauraa tätä suurenmoista kosijaa ja suomalaista don Juania. Lemminkäinen ei asialle nauraskele, vaan päättää kostaa. Hänet palkataan paimeneksi, jonka jälkeen hän ”kävi päivät paimenessa, / yöt on impien iloissa” (11:145–146). Lemminkäinen onnistuukin viettelemään kaikki muut Saaren naiset paitsi yhden, Kyllikin, jota hän varsinaisesti tuli kosimaan. Kun Lemminkäinen ei yrityksissään onnistu, hän ryöstää Kyllikin rekeensä ja pakenee Saarelta. Kotona hän kertoo äidilleen:

Lausui lieto Lemminkäinen,
sanan virkkoi, noin nimesi:
”Piti naiset naurellani,
kostoa pyhäiset pilkan,
naurannoistansa minulle.
Sain parahan korjahani
tuon asetin taljalleni,
liitin liistehyisilleni,
alle viltin vierähytin.
Sillä maksoin naisten naurun,
piikojen ilopiännän.” (11:353–362.)

Lemminkäisen toiminnan motiivina ei ole siis hänen ylenpalttinen seksuaalinen viriiliytensä, vaan halu kostaa tai nujertaa naisen tahto. Sama asenne naisiin näkyy suhteessa Kyllikkiin ja Pohjolan neitoon. Kumpaakin näistä hän kosii, koska nämä runojen mukaan ovat aiemmin kieltäytyneet muiden miesten kosinnoista. Lemminkäinen haluaa vaimoksi aina sen naisen, jota muutkin miehet tavoittelevat. Mutta tavoitteleeko Lemminkäinen varsinaisesti naista vai toisten miesten hyväksyntää ja arvostusta? Kenties sankarin tavoite onkin Väinämöisen kateus eikä suinkaan puoliso.

Neidonryöstö ei hurmaa neitoa. Kyllikki surkuttelee reessä joutuneensa

”miehelle mitättömälle,
suojihin soankävijän,
aina tuiman tappelijan!” (11:242–244)

Lemminkäisen kosion hän oli aiemmin torjunut toteamalla:

”Enkä huoli huitukoille,
huitukoille, haitukoille;
mie tahon tasaisen varren
tasaiselle varrelleni,
tahon muo’on muhkeamman
muhke’ille muo’oilleni
sekä kasvon kaunihimman
kaunihille kasvoilleni.” (11:179–186.)

Ruma, ailahtelevainen riitapukari Lemminkäinen on kaiken kukkuraksi köyhä. Lemminkäisen kodista Kyllikki sen nähdessään toteaa:

”Tupa tuolla tuulottavi,
nälkäraunio näkyvi.
Kenen onpi tuo tupanen,
kenen koti kunnottoman?” (11:331–334).

Kyllikki ei jää ainoaksi naiseksi, joka mitätöi *Kalevalan* samaania ja semeikkaa. Lemminkäisen äiti toteaa pojalleen, että tämä sai Kyllikistä itseään paremman ja suvultaan suuremman vaimon (11:401–402). Sama solvaaminen jatkuu Pohjolassa,

kun Lemminkäinen kosii itselleen toista vaimoa. Pohjolan emäntä toteaa:

”Enpä anna tyttöäni
miehille mitättömille,
urohille joutaville.” (13:24–26).

Louhi antaa kuitenkin Lemminkäiselle kosiotehtäviä, jotka ovat mahdottomia suorittaa. Silti sankari onnistuu kahdessa ensimmäisessä, mutta kuolee ampuessaan joutsenta Tuonelan joelta. Sulhassankarin kuolema kesken tehtäväsarjan on erittäin epätavallista epiikassa. Lemminkäinen ei edes kuole urhoollisessa taistelussa toista sankaria vastaan, vaan hänet surmaa kylän suurin surkimus: ”märkähattu karjanpaimen” (12:477), jota Lemminkäinen on syyttänyt seksuaalitabujen rikkomisesta, sukurutsasta ja sodomiasta. Runossa sankarin matka Tuonelaan ei ole erityisen ylväs:

Meni lieto Lemminkäinen,
meni koskessa kolisten,
myötävirrassa vilisten (14:441–442).

Kun Lemminkäisen ruumis on viimein kolkannut Tuonelaan, hänen tappionsa viimeistelee Tuonen poika, joka paloittelee hänet miekallaan.

Lemminkäinen ei edes selviä Tuonelan matkasta omien tietäjäkykyjensä ansiosta kuten Väinämöinen, vaan hän tarvitsee pelastajakseen äitinsä. Lord kirjoittaa, ettei Lemminkäinen

ollut kotimatalla, vaan tehtäväsarjan suorittaminen oli kesken. Hänen kosiskelunsa päättyy häpeällisesti ja kuolemaan, hänen äitinsä on näet virvoiteltava hänet henkiin ja

vietävä kotiin. Onpa todella murheellinen kosintaruno!
(Lord 1987, 258.)

Lemminkäisen naisseikkailuja voikin tarkastella hieman toisessa valossa kuin viriilin uroksen kunniakkaina miehuuskokeina. Lemminkäinen vaikuttaa naistenmieheltä, joka ei kuitenkaan saa haluamaansa puolisoa, vaan kuolee, epäonnistuu tai joutuu naurunalaiseksi.

Lemminkäisen epäonniset kosinnat eivät ole yksin hänen ongelmansa, vaan koomisen kosijan kohtalo koettelee kaikkia kalevalaisia sankareita. Teos voidaankin käsittää kosioeepokseksi. Naisten kosiminen toimii tapahtumien katalysaattorina. Vaimon saaminen on toiminnan tärkein motiivi, mikä ”puolestaan liittyy maagisen hedelmällisyyden lähteen, sammon luomiseen” (Sawin 1990, 59). Kuitenkaan *Kalevalan* sankarit eivät onnistu saamaan itselleen naista tai eivät onnistu pitämään vaimojaan. Kosimiset johtavat seikkailuihin, miehuuskokeisiin tai kuolemiin, mutta eivät avio-onneen.

Satu Apon mukaan *Kalevalassa* ei esiinny ainuttakaan lämmintä tai intohimoista molemminpuolista rakkaussuhdetta. Tämä ankea asetelma on korostunut Lönnrotin kokoamistyössä, sillä kansanrunoissa molemminpuolista rakkautta miehen ja naisen välillä esiintyy. Sen sijaan eepoksen miesheerokset ovat kaikki epäonnisia kosijoita. (Apo 1995, 96.)⁸

Poikkeuksellisen tulkinnan *Kalevalasta* esittää Juha Pentikäinen, joka näkee eepoksen nimenomaan Väinämöisen kosi draamana. Tietäjää paremmin kosiotoimissaan onnistuvat Ilmarinen ja Lemminkäinen. (Pentikäinen 1989, 66–69, 184). Tulkinta on outo, sillä Kullervon tapettua Ilmarisen vaimon tämä ryöstää itselleen uuden naisen, joka on kuolleen vaimon nuorempi sisko. Tämän tietäjä taikoo lokiksi. Myös Lemmin-

⁸ *Kalevalasta* kosioeepoksena ks. Apo (1995, 90); Sawin (1990, 51, 59); Lönnrot (1993, 180); Tuohimaa 1988, (47–49, 53–54).

käinen ryöstää vaimon, hylkää hänet ja kuolee uudesta vaimosta kilpaillessaan. Miten Pentikäinen voi tulkita tällaiset toimet onnistuneiksi?

Hillitön voimamies

Kansanrunoissa ja *Kalevalassa* käytetään tyylikeinona toistoa, mikä tulee ilmi Lemminkäisen miehuuskokeiden tehtäväsarjoissa: Louhen antamat kolme tehtävää sulhaskandidaatille, kolme vaaraa matkalla Päivölään. Sama retorinen keino toistuu Kullervon miehuuskokeissa. Niissäkin esiintyy yleensä kolmen koitoksen sarja, josta on selvittävä.

Ensimmäisen kolmen vastuksen sarjan Kullervo kohtaa kolmen kuukauden ikäisenä, kun hän alkaa ääneen hautoa kosta Untamolle. Mies päättää surmata vauvan, mutta mikään ei tehoa. Kullervo yritetään hukuttaa tynnyriin, polttaa roviolla ja hirttää tammeen, mutta sankari ei kuole. (31:105–192.)

Myöhemmin Kullervolle osoitetaan töitä. Aluksi hän joutuu lapsenhoitajaksi, mikä osoittautuu virhearvioinniksi. Nuori mies katkaisee lapsen käden, kaivaa silmän päästä, tappaa lapsen ja lopuksi heittää vielä rievut virtaan sekä polttaa kätken.

Untamo päättää tarjota Kullervolle perinteisempää miehen työtä, mistä jälleen alkaa kolmen tehtävän sarja. Ensiksi Kullervo pistetään kasken kaatamiseen, sitten aidan tekoon ja lopuksi rukiin puintiin. (31:213–354.) Kullervo epäonnistuu kaikissa tehtävissä mutta hyvin erityisellä, lähinnä käänteisellä tavalla. Hän osaa tehdät annetut työt eikä laiskottele, mutta hän tekee töitä liiaksi. Kun hänen täytyy kaataa kaski, hän kaataa jykevän hirsimetsän. Kun hänen pitää tehdä aita, hän tekee tiuhan, reiättömän aidan, joka kohoo pilviin saakka. Kun hänen pitää puida rukiita, hän hakkaa jyvät liuskaksi. Hän on liian

voimakas, liian maskuliininen. Tekee Kullervo mitä tahansa, hän tekee sen kykenemättä säätelämään voimiaan.

Väinö Kaukonen on pyrkinyt rationalisoimaan Kullervon myyttiä. Hän näkee sankarin epäonniset työt tarkoituksellisiksi. Koska Kullervo olettaa Untamon surmanneen hänen isänsä, vanginneen äitinsä, joka on pakomatalla ilmeisesti kuollut (tutkija olettaa äidin paenneen, koska tämä ei enää esiinny tapahtumien kentässä), ja mahdollisesti muistaa lapsuudessaan häneen kohdistuneet murhayritykset, niin sankariin on patoutunut kaunaa ja vihaa. Ne ilmenevät ”ilkitöitten kaltaisena vallattomuutena ja vihanpurkauksina”. (Kaukonen 1956, 486–492.)

Sama tilanne toistuu, kun Kullervo löytää piilopirtistä kuolleiksi luulemansa vanhemmat, jotka pääsivätkin pakoon Untamon joukoilta. Kun edellisen tehtäväsarjan toimeksiantaja oli Untamo, isän veli, pojan omistaja mutta myös kasvatti-isä, niin nyt tehtävät antaa alkuperäinen isä (35:11–266). Sama miehi- sen voiman hillittömyys tuottaa Kullervolle jälleen ongelmia. Kun hän soutaa nuottaa, hän soutaa veneen hangat ja kaaret poikki. Kun hän tarpoo nuottaa, hän tarpoo nuotan sotkuksi ja kalat litteiksi. Kun hänet lähetetään viemään veroja, hän viettelee matkalla tytön, joka osoittautuu kadonneeksi siskoksi. Tämä tekee itsemurhan. Kullervon maskuliinisuuden traagisuus piilee siinä, että hän on liikaa mies ollakseen mies; hän on liian paljon. Kullervo on Kalevan kansan epäonninen ja epäonnistunut macho.

Kullervon luonnekuvan liiallisuutta tai ylettömyyttä konstruoivat myös häneen liitettävät epiteetit *sinisukka* ja *äijön lapsi*. *Sinisukka* esiintyy *Kalevalassa* Kullervon (32:2), metsän emännän (41:65) ja karhun (46:126) hyväilevänä määreenä. *Äijö* puolestaan tarkoittaa varsinaisesti isoisää, mutta kansanrunoissa se esiintyy karhun eufemismina. (Turunen 1981, 306, 403.) Kullervoon liitetään täten karhun hyvitteleviä kiertoilmauksia,

mikä liittyy selkeästi hänen luonteenkuvaansa ja voimiin. Kullervo on kuin karhu: kömpelö ja voimakas, omalla tavallaan hellyyttävä, mutta silti peto.

Miehen merkit

”On mulla tulinen miekka”

Lemminkäisen sotaanlähtöihin liittyy uhoamista ja näytön makua. Naiset yrittävät estää, mutta mies näyttää maskuliinisuutensa pitämällä jääräpäisesti kiinni päätöksestään. Väkivaltaisen kuoleman uhmaaminen erottaa miehen naisista ja lapsista. Kun äiti varoittaa poikaa lähtemästä Pohjolan häihin, tämä vastaa hänelle:

”Ain’ on surmia akoilla,
kaikin paikoin kuolemia;
ei uros hätäile noita,
ei varsin varannekana.” (26:106–110.)

ja ”se on surma naisen surma, / ei ole kuolema urohon” (26:135–136) sekä ”seki on surma lapsen surma, / ei kuolema urohon” (26:251–252). Kuolema erottaa sankarin ei-sankarista, siis naisesta, lapsesta tai ei-maskuliinisesta miehestä. Sama ajatus toistuu myös Kullervo-runoelmassa.

Lemminkäisrunoelma opettaa, että miekka, sotapuku ja väkivaltainen kuolema ovat miehen merkkejä. Vaikka Lemminkäisen omaisuus ei ole suuri eikä hän ole maineikkaasta tai rikkaasta suvusta, ase tekee hänestä merkittävän miehen. Yhdennessätoista runossa, Kyllikin ryöstössä, mies vastaa morsiamen arvosteluun näin:

”Jos en oo su’ulta suuri
enkä korkea ko’ilta,
on mulla tulinen miekka,
säkenevä säilärauta.
Se onpi sukua suurta,
laajoa lajipereä:
onp’ Hiiessä hiottu,
jumaloissa kirkastettu.
Sillä suurennan sukuni,
laajennan lajini kaiken,
miekalla tuliterällä,
säilällä säkenevällä.” (11:276–288.)

Myöhemmin tarkentuu, mitä runossa mainittu ”miekan suuri suku” tarkoittaa.

”Itse käyn isoni miekan,
katson kalvan taattoseni;” (26:333–334).

Sai siitä sotisopansa,
vanhat vainovaattehensa,
isonsa ikuisen miekan,
tuon taaton sotakaverin (26:339–342).

Miekka on siis isältä peritty kalleus, isän vanha kaveri, joka on nyt pojan, Lemminkäisen, uskottu. Nainen pettää, häihin ei kutsuta, uutta tupaa ei kostokiireiltä ehdi rakentaa, mutta isän väkivaltaiseen perintöön voi luottaa. Pojan tarina on paralleeli isän tarinan kanssa. Lemminkäinen on tappeliija kuten isäkin; Lemminkäinen pakenee Saareen, jossa isä piileksi suurina sotavuosina. Kummankin kohtalo on sidottu väkivaltaan, mikä symboloituu runon tulisessa miekassa. Tosin isä ei surmannut Pohjolan isäntää Päivölässä vieraillessaan, mutta hänet otet-

tiinkin runon mukaan hyvin vastaan, toisin kuin häihin kuokkimaan saapunut kerskaileva poikansa.

”Rauta raatajan mukahan”

Kun Lemminkäisen miehuuden merkki on ennen kaikkea isältä peritty tulinen miekka, niin Kullervolla näitä merkkejä on kaksi. Ensin runoelmassa tulee esiin kirves, johon tekstissä tiivistyy Kullervon maskuliinisuuden keskeistä symboliikkaa. Kullervon saatua Untamolta ensimmäisen varsinaisen miehuuskokeen, kasken kaadannan, hän menee sepän luo ja sanoo:

”Oi on seppo veikkoseni!
Taos mulle tapparainen!
Tao kirves miestä myöten,
rauta raatajan mukahan!” (31:248–251).

Replikissä esiintyvä kirveen hellittelymuoto ”tapparainen” viittaa *Kalevalassa* yleensä kirveeseen. Sanan perusmuoto ”tappara” tarkoittaa kuitenkin erityistä kirvestä, nimittäin sotakirvestä¹⁰. Kohdan voi tulkita niin, että Kullervo pyytää seppää takomaan hänelle itsensä kaltaisen sotaosan kirveen ensimmäiseen varsinaiseen miehen työhön.

Myös Fredrik Cygnaeus on huomauttanut Kullervon traagisuutta eritellessään, että ”tavallinen kirves ei hänelle sovi”, vaan kirves on itsetunnon tiivistymä (Cygnaeus 1907, 44–45). Sen avulla Kullervo pyrkii osoittamaan erityisyytensä ja samalla kohoamaan alistetusta orjasta kohtalon hänelle varaamaan sankarin rooliin.

Toinen miehen merkki on puukko, joka on ainoa isältä jäänyt perintöesine. Suomalaisessa kulttuurissa puukolla on eri-

¹⁰ Esimerkiksi kohdissa 17:24, 56; 29:289, 496; 29:493.

tyistä symbolista merkitystä. Puukon on ajateltu siirtävän miehuutta isiltä pojille.¹¹ Sen tähden Kullervolle, joka uskoi isänsä kuolleen ennen hänen syntymäänsä, puukko oli poikkeuksellisen merkittävä esine. Se symboloi kadonnutta isää ja isältä perittävää miehistä voimaa ja etuoikeutta. Kullervolla ei ollut isästään muuta jäljellä kuin puukko. Tämä osaltaan motivoi sankarin ylimitoitettua reaktiota puukon murruttua. Aseen terä nimittäin katkeaa hänen leikatessaan Ilmarisen emännältä saamaansa leipää, jonka sisällä on kivi. Kostoksi Kullervo ajaa karjan suohon ja loitsii metsän pedot emännän kimppuun. Täten hän murhauttaa Pohjolan tyttären, jota *Kalevalan* sankarit eepoksen alkupuolella tavoittelevat.

Lieto Lemminkäisellä ja Kullervolla, Kalervon pojalla miehen merkkeihin liittyy kolme aspektia. Ensinnäkin, ne ovat *väkivallan välineitä*. Toiseksi, ne kirvestä lukuun ottamatta liittyvät *isän perintöön*. Kolmanneksi, ne *johtavat tuhoon*. Lemminkäinen murhaa miekallaan Pohjolan isännän; Kullervo murhaa puukkonsa rikkoutumiseen syyllisen sepän emännän. Kirvestä Kullervo käyttää liian jämerästi, minkä takia Untamo myy hänet Ilmariselle. *Kalevalassa* yhtäältä liitetään maskuliinisuus ja väkivalta toisiinsa ja ihaillaan väkivaltaa, mutta toisaalta varoitetaan isältä pojalle kulkeutuvan väkivaltatradition tuhoisuudesta. Kun Lemminkäinen pyrkii olemaan isänsä veroinen, Kullervo pyrkii olemaan kuvittelemansa isän veroinen. Isä tiivistyy hänellä puukossa ja elää ajatuksessa kostaa Untamolle verityö.

Edellä mainitut elementit näkyvät erityisesti Kullervon sotaan lähdössä, 32. runossa. Kullervon pitkään hautoma kostojatus Untamolle ajoittuu hyvin erikoisesti. Hän on löytänyt kuolleiksi luulemansa vanhemmat, minkä yksistään luulisi kir-

¹¹ Pohjois-Pohjanmaalta on kerätty seuraava kansanviisaus: "Ja sitten kun tyttölapsi syntyy niin sille pistettiin heti silmineula oikeeseen käteen heti syntymäsijalla, että tulee hyvä ompelemaan ja poikalapsi kun oli, niin pantiin puukko käteen" (SKVR XII/2, 7624).

voittavan mielestä ajatuksen kostosta. Lisäkimmokkeena varustautua viimein kostoretkelle on tuntemattoman tytön vietteleminen, tämän paljastuminen kadonneeksi siskoksi ja hänen itsemurhansa. Kun äiti kehottaa häpeämään, Kullervo lietsoo itsensä vihaan. Kukaan perheenjäsenistä ei kannusta Kullervoa veriselle matkalle. Psykoanalyttisesti kyse on syyllisyyden ja häpeän siirtämisestä itsensä ulkopuolelle toiseen kohdistuvaan vihaan. Sen sijaan, että Kullervo kostaisi itselleen, hän kostaa Untamolle.

Kaukonen on tulkinnut olosuhteiden olleen jälleen Kullervolle epäsuotuisat. Vanhemmat löytyvät liian myöhään, eikä sankari onnistu tekemään itsetuntoaan tyydyttäviä tekoja, vaan hänen omallatunnollaan on Ilmarisen emännän murha ja siskon ajaminen itsemurhaan. (Kaukonen 1956, 488.) Nämä tekijät saavat Kullervon hakemaan omaa kuolemaansa sodasta. Kaukonen pahoittelee jälleen Kullervon kovaa kohtaloa, joka ”ei ole hänelle suopea, sillä hän ei löydä näistä taisteluista elämälleen päätekohtaa” (emt., 491). Kuolemaansa etsivä Kullervo päättyy lopulta itsemurhaan, koska kukaan muu ei saa häntä hengiltä.

Lähtiessään sotaan Kullervo vastaa äidin varoituksiin yhtä pateettisesti väkivaltaa ihannoiden kuten Lemminkäinenkin. Kumpikin sankari ylevöittää väkivaltaisen kuoleman. Lemminkäinen erottaa selkeästi soturin kuoleman naisen ja lapsen kuolemasta (26:106–252); Kullervo näkee sodassa kuoleamisen parempana kuin rauhan aikana. Tunnetussa kohdassa Kullervo toteaa:

”En mä silloin suohon sorru
enkä kaaui kankahalle,
korppien kotisijoille,
variksien vainiolle,
kun sorrui sotatiloille,

vaivun vainotanterille.
Somap' on sotahan kuolla,
kaunis miekan kalskehesen!
Sorea sotainen tauti:
äkin poika pois tulevi
potematta pois menevi,
laihtumatta lankeavi.” (36:25–36.)

Nämä *Kalevalan* säkeet ovat kiteytyneet osaksi suomalais-ta soturimyyttiä. Cygnaeus piti runon kohtaa ”rohkeimman urhomielen ihanasti valaisemaa loistokappaletta dityrambisena sotahymninä”, jossa kuvastuu käsitys idealistisesta ja valoisasta sankarikuolemasta (Cygnaeus 1907, 67). Topelius julkaisi osan säkeistä *Maamme*-kirjassaan otsikolla ”Nuori sotamies”. Myöhemmin kansanrunoutentutkijat Kaarle Krohn ja Väinö Salminen ovat tulkinneet säkeiden ilmentävän suomalaista soturihenkeä. (Niemi 1980, 35; Niemi 1988, 54.)

Tutkijat ja kirjailijat eivät ole jostain syystä ottaneet huomioon samassa runossa esiintyvää sodan kritiikkiä. Kullervon pateettinen kuolemaa ja väkivaltaa ihannoiva repliikki on itseasiassa vastaus äidille, joka ironisoi pojan pontevaa sotaan lähtöä:

”Lähet vuohella sotahan,
kaurihilla tappelohon.
Pian vuohi voitetaan,
kauris kaatahan likahan:
tulet koiralla kotihin,
sammakolla saat piha’an.” (36:17–22.)

Esseessä ”Kullervon muodonmuutokset” Juhani Niemi kysyy, mitä voidaan päätellä sellaisen kansan sankaruudesta, joka panee kansanrunoissaan omat sankarinsa palaamaan so-

dasta kotiin ratsunaan koira tai sammakko. Yleensä sankaruus madalletaan parodioimalla vihollisjoukkojen sotilaita ja päälliköitä ”eläimellistävän mielikuvituksen groteskein keinoin”. Kuitenkin suomalainen kansanrunous ironisoi vahvasti myös sankarien sotaanlähtöjä, mikä näkyy sekä Lemminkäisen että Kullervon tarinoissa. (Niemi 1988, 54–55.) Ylipäättään ajatus ”kalevalaisen epiikan sotaista perushengestä” tai *Kalevalan* näkeminen sankarirunoutena on Niemen mukaan osoittautunut virheelliseksi. Vaikka runouden eräissä tuotteissa on kaikuja rautakautisesta viikinkiperinteestä, ne ovat eepoksen hahmoissa sekundaariainesta. (Niemi 1980, 34.)

Äitien aikuiset pojat

Tähän saakka olen käsitellyt Lemminkäiseen ja Kullervoon runoissa ja tutkimuksissa liitettyjä maskuliinisia määreitä. Niitä ovat luonteen kiivaus, taipumus ratkaista konfliktit tuhoisan aggressiivisesti sekä väkivallan ihannointi, joka tiivistyy Lemminkäisen isältään perimään miekkaan, Kullervon isältään perimään puukkoon ja ensimmäiseen työkaluun, järeään kirveeseen. Maskuliinisuutta ja traditionaalista miehuutta osoittavat myös kyky selviytyä ylivoimaisista tehtävistä ja yksinpärjäämisen eetos. Seuraavaksi tarkastelen pojan ja äidin symbioottista sekä pojan ja isän traumaattista suhdetta.

Miehet ovat *Kalevalaa* tutkiessaan keskittyneet innokkaasti runojen historiallisuuteen ja alkuperäisyyteen. Henkilöhahmoja tarkastellessaan miehet ovat pitkälti pitäytyneet kertomuksen toimivissa sankareissa Väinämöisessä, Ilmarisessa, Lemminkäisessä ja Kullervossa. Pohjolan emäntää Louhea on käsitelty lähes poikkeuksetta pahan arkkityypinä. Oman mielenkiintoisen poikkeuksen tutkimuksen fokusoitumisessa tekee Viljo Tarkiaisen naisvihamielinen tutkielma *Aino ja muut Kale-*

valan naiset (1911). Viime vuosina myös naiset ovat alkaneet tarkastella *Kalevalan* naisia ja Lönnrotin naiskuvaa. Itse olen kirjoittanut Louheen ja Ainoon kohdistuvasta väkivallasta otsikolla ”Naisia tohtori Lönnrotin leikkauspöydällä” (Jokinen 1999b).

Parantava, nielevä syli

Sawin (1990, 60) on erotellut Lönnrotin luomista henkilöähahmoista kolme naistyyppiä. Yhden tyyppikategorian muodostavat pojilleen omistautuneet äidit; toiseen kuuluvat kypsät naiset, jotka pitävät kiinni itsenäisyydestään ja ovat miessankarien vastustajia; kolmannen ryhmä, jota Sawin kutsuu jäännöskategoriaksi, muodostavat nuoret naiset, jotka eivät ole täysin moitteettomia mutta eivät täysin pahojakaan.

Kalevalan äideistä ja samalla Lönnrotista Sawin toteaa:

Lönnrotin näkökulmasta naisen ainoa yksiselitteisesti kunniallinen rooli on kansakunnan sankarien synnyttäminen ja tukeminen kaikissa heidän toimissaan, riippumatta niiden väkivaltaisuudesta tai misogyyneisyydestä. Äitejä rohkaistaan kehottamaan poikia rauhaan, mutta heidän myös odotetaan avustavan sotaisia retkiä, jos heidän vastalauseitaan ei kuunnella. (Sawin 1990, 60.)

Satu Apo puolestaan huomauttaa, että Lönnrot kuvaa naisia myönteisimmillään poikien äiteinä. Tyttöjen äidit esiintyvät ambivalentteina tai kielteisinä. Apo esittää neljän positiivisen äidin sarjan, johon kuuluvat Väinämöisen äiti Ilmatar, Lemminkäisen äiti, Kullervon äiti ja Karjalan kuninkaan äiti Marjatta. Heitä yhdistää pojan vuoksi koettu kärsimys. (Apo 1995, 97–98 ja 101–103.)

Kalevalan maailmassa miehet ja naiset ovat sodassa keskenään eikä heistä ole iloa toisilleen, minkä kanssa yhtenevä piirre on äitiyden tuskallisuus. Ajatus sukupuolten yhteensopimattomuudesta esiintyy toki myös folkloressa. Apon mukaan voimakkain parisuhteeseen liittyvä emotio vanhamittaissa kertomarunoudessa on aggressio. Lönnrot poikkeaa näistä eepisten kansanrunojen malleista kahdessa kohdin. Hän korostaa äidin ja pojan suhdetta sekä konstruoi myyttisen Pohjolan emännästä, Louhesta, kansanrunoja selkeämmän miessankarien vihollisen. Miehen ja naisen vihamielinen suhde on siis jostain syystä korostunut Lönnrotin työpöydällä. (Apo 1995, 101–102.)

Kahdella *Kalevalan* naisella on erityistä miessankareihin verrattavaa samanistista tietoa ja valtaa. He ovat Louhi ja Lemminkäisen äiti. Naiset joutuvat kertomuksessa vastakkain, kun Lemminkäisen äiti lähtee hakemaan poikaansa Pohjolasta. Aluksi Louhi valehtelee mutta joutuu lopulta myöntämään, että lähetti sulhaskokelaan Tuonelan joelle, josta Lemminkäisen äiti onkii poikansa ruumiin kappaleet rautaisella haravalla.

Kohtaus Tuonelan joella kohostuu *Kalevalan* ensimmäisen lemminkäisjakson tarinan syntagmassa. Sawin epäilee Lemminkäisen äidin olevan koko länsimaisen kirjallisuuden traditiossa ainoa nainen, joka herättää miehen henkiin (Sawin 1990, 58). Kyse ei toki ole ainoastaan draaman vaatimasta jännitteen kliimaksista, vaan kohtaukseen tiivistyy myyttillinen käsitys äidin rakkauden kaikkivoipaisuudesta, joka on mahtavampi kuin kuolema.

Kaukonen näkee koko ensimmäisen lemminkäisjakson kuvaavan inhimillistä, uhrautuvaa ja voittoisaa äidinrakkautta. Väsymättä äiti neuvoo poikaansa, vaikka tämän ylimielinen käytös johtaa katastrofista toiseen. Pojan joutuessa ongelmiin äiti kuitenkin unohtaa kaiken muun ja pyrkii pelastamaan tämän. (Kaukonen 1956, 471.)

Myös Fredrik Cygnaeus nostaa äitiyden jalustalle ja kirjoittaa Kullervon yhteydessä ihannoivasti siitä äidin rakkaudesta, jonka ”sydämellinen, lämmin, kaikki anteeksiantava tuulahdus seuraa onnettomuudenlasta kaikilla hänen harharetkillään”. Tutkija näkee Kullervon pahimmaksi rikkeeksi siskonsa makaamisen, joka rikkoo äidinrakkauden pyhyyttä vastaan. (Cygnaeus 1907, 23.) Kullervo ei siis toimi tyttöä tai tämän pyhyttä vastaan, vaan loukkaa nimenomaan äitiään.

Kaukonen ja Cygnaeus näyttävät ajattelevan varsin samalla tavalla kuin Lönnrot. Miehet idealisoivat äidin uhrautuvan rakkauden eivätkä huomioi puuttuvaa isää tai sitä, että äidin ja pojan symbioottinen suhde estää poikaa ottamasta vastuuta itsestään. Miehet asemoivat ‘hyvän naisen’ äidiksi, ja äidin tehtävä maailmassa on uhrautua kuolemaa ja tuhoa ihannoivan poikansa puolesta.

’Lemminkäisen äiti Tuonelan joella’ ja ’Lemminkäisen ylösnousemus’ -kohtausten kohosteisuus tarinan syntagmassa pyhittävät äidinrakkauden kaikkivoipaisuutta, mutta toisaalta ne myös kiinnittävät äitiin samanistisia piirteitä. Näin tapahtumat nostavat Lemminkäisen äidin yhdeksi *Kalevalan* päähenkilöksi Väinämöisen, Ilmarisen ja Lemminkäisen rinnalle. Äidin ja miehen samaanikykyjen merkittävin ero on siinä, että miehet käyttävät taitojaan ensisijaisesti omien mutta toisinaan myös heimonsa päämäärien ajamiseksi. Sen sijaan Lemminkäisen äiti käyttää taitojaan ainoastaan poikansa hyväksi.

Ainutlaatuisista *Kalevalan* jumalankaltaisille eeppeille sankareille on se, että heidän joutuessaan ongelmiin, he ensimmäiseksi itkevät ja huutavat äitiään apuun (ks. Kaukonen 1979, 111). Kun Lemminkäinen tuupertuu umpiputken lävistämänä Tuonelan jokeen, hän ei muistele vaimoaan vaan äitiään:

”Oi emoni, kantajani,
vaivan nähnyt vaalijani!

Tietäisitkö, tuntisitko,
miss' on poikasi poloinen,
tokipa rientäen tulisit,
avukseni ennättäisit;
päästäisit pojan poloisen
tältä tieltä kuolemasta,
nuorena nukahtamasta,
verevänä vieremästä.” (14:425–434.)

Samaten Lemminkäisen palattua Saarelta hän ei sure kotinsa raunioilla lainkaan vaimonsa kohtaloa vaan muistelee yksimaan äitiään (29:453–514). Kun Kullervo on matkalla Untamolaan kostamaan, hän saa kuulla perheenjäsentensä vuoronperään kuolevan. Heidän kohtalonsa ei sankaria liikuta, mutta kun Kullervo kuulee äitinsä kuolleen, hän järkyttyy perinjuurin. (36:163–234.)

Äidin syli on tarpeen myös, kun Lemminkäinen palaa toiselta matkaltaan Pohjolasta. Matkaan hän on lähtenyt uhmakkaasti äitinsä varoituksista huolimatta uhoten väkivaltaisen kuoleman miehekkyyttä. Häämatkalla sankari tulee tappaneeksi pitopaikan isännän. Enää Lemminkäinen ei loruile miehen kuniakkaasta kuolemasta sodassa, vaan itkee kovaa itse aikaansaamaansa kohtaloaan äidille. Pohjolan väki vainoaa yksinäistä ja vaivaista Lemminkäisrukkaa, joka valittaa

”Tuli työ, tapahtui seikka
noilla Pohjolan pihoilla:
tapoin pojan pohjolaisen,
itsen Pohjolan isännän.
Nousi Pohjola sotahan,
takaturma tappelohon
vasten vaivaista minua,
yksinäisen ympärille.” (28:157–164.)

Lemminkäisessä sekoittuvat toisiinsa itsesääli, vastuuttomuus ja väkivaltaisuus. Äidin hoivaava rakkaus ja toistuva tuhoavan käyttäytymisen anteeksiantaminen sekä pojan pelastaminen estävät poikaa kasvamasta aikuiseksi. Äidin ylliluonnollisen mahtava syli nielee pojan yritykset irtaantua kodin piiristä vastuulliseksi, aikuiseksi mieheksi. Lisäksi pojalta puuttuu elävä isä, joka korvautuu isän väkivaltaisen perinnön vaalimisena. Tulisessa miekassa on isän jälki; miekka tekee Lemminkäisestä isänsä veroisen miehen.

Suuren miehen surkea poika

Kalevalan naiset kyseenalaistavat Lemminkäisen maskuliinisuuden nimeämällä hänet tuimaksi tappelijaksi ja joutavaksi mättömäksi mieheksi. Kullervon maskuliinisuutta ei ainoastaan kyseenalaisteta, vaan se mitätöidään täydellisesti. Ilmarisen emäntä leipoo kiven Kullervon eväsleipään, minkä takia hän menettää isältään perimänsä puukon. Kullervo kokee tämän pilkan niin loukkaavaksi, että tapattaa emännän.

Miehet mitätöivät Kullervon mieheyden naisia perustellemmin. Asian traagisuutta syventää se, että mitätöijänä toimii ensin Untamo, pojan kasvatti-isä, ja myöhemmin Kalervo, kuolleeksi luultu oma isä. Ensimmäinen mitätöinti tapahtuu 31. runon viime säkeissä. Kullervo on epäonnistunut annetuissa tehtävissä, ja Untamo haluaa pojasta eroon. Hän myy orjansa eli veljenpoikansa tai kasvattipoikansa seppo Ilmariselle mättömästä hinnasta. Hinta ei ole tärkeää, vaan pääseminen eroon Kullervosta, josta ei ole työmieheksi.

Minpä seppo tuosta antoi?
Äijän seppo tuosta antoi:
kaksi kattilarania,

kolme koukun puoliskoa,
viisi viikatekulua,
kuusi kuokan kuoliao
miehestä mitättömästä,
orjasta epäpäästä (31:367–374).

Kullervo ei voi muistaa omaa isäänsä, sillä hänestä on tullut Untamon omaisuutta jo sikiöaikana. Kuitenkin runoelma korostaa sitä, että Kullervo on Kalervon poika, mitä ei korosteta toisen isättömän pojan, Lemminkäisen, kohdalla. Hänen isänsä esiintyy runoissa vain viitteellisesti, eikä hänen menneisyyttään tarkemmin selvitetä. Sen sijaan Kullervon epiteetti ”Kalervon poika” mainitaan runoissa peräti 61 kertaa. Kyseinen retorinen keino painottaa Kullervon kohtalon traagisuutta ja rakentaa vastakohtaisuutta Untamon ja Kalervon välille. Epiteetin toistamisen tehtävänä on muistuttaa, että Untamo tuhosi Kalervon suvun ja alisti Kullervon orjaksi jo ennen tämän syntymää. Samalla toisto lataa jännitettä ja odotusta kohtaukseen, jossa Kullervo viimein kohtaa isänsä.

Kullervo siis varttuu mieheksi siinä luulossa, että Untamo on surmannut hänen isänsä. Kun luulo osoittautuu vääräksi ja poika löytää perheensä hengissä, isä ja poika eivät löydä yhteyttä toisiinsa. Odotettu kohtaaminen kääntyy jälleen Kullervon epäonnistumiseksi. (34:179–246.) Sen sijaan äiti ja poika kykenevät välittömästi keskustelemaan.

Kullervo-runoelmaan sisältyy silti *Kalevalan* ainoa episodi, jossa isä ja poika toimivat täysimittaisina henkilöinä samassa kohtauksessa, toisin sanoen isä ja poika ylipäätään puhuvat toisilleen.¹² Traagista on, että Kullervon isä Kalervo lau-

¹² Muutoin *Kalevalassa* isä esiintyy runon toistorakenteen vaativana formaalisena hahmona, kuten runon omaistenvertailusäkeissä (esim. Aion isä). Isä esiintyy myös diegeettisenä hahmona, kuten Ilmarisen isä, jolle Väinämöinen laulaa kiitokset rituaalisessa kiitosrunossa pitotalon isännälle. Diegeettinen hahmo viittaa kerrottuun henkilöön, sellaiseen, joka on kerronnan ja fokaalisaation kohde, ei sen tuottaja.

suu pojalleen kolme repliikkiä, jotka kaikki sisältävät kielteistä palautetta. Kahdessa ensimmäisessä repliikissä (35:35–40 ja 61–68) isä toteaa, ettei pojasta ole annettu ikinä töihin, ja kolmannessa (36:65–70), ettei sure poikansa mahdollista kuolemaa.

Kullervo-runoelmassa isä ja poika esitetään vastaparina. Isä mitätöi poikansa mieheyttä, joten pojan on kukistettava isänsä tullakseen mieheksi. Kullervon viha Untamoä kohtaan on runoelmassa perusteltua, mutta Kullervon ja Kalervon vihamielinen suhde ei. Apon mukaan kyse on yhteenotosta, jossa Kullervo ei onnistu kukistamaan isäänsä. Hän ilmaisee vihansa, mutta ei vapaudu aggressionsa, depressionsa ja syyllisyytensä taakasta. (Apo 1995, 93–94.) Kun Kullervo lähtee kosioretkelle Untamolaan hän paukauttaa isälleen Kalervolle:

”Enkä itke mie sinua,
kuulisinko kuolleheksi.
Saan minä mokoman taaton:
suun savesta, pään kivistä,
silmät suolta karpaloista,
parran kuivista kuloista,
jalat raian haarukasta,
muun lihan lahosta puusta.” (36:71–80.)

Kullervo ajautuu lopulta itsemurhaan samalla paikalla, jossa myös hänen siskonsa teki itsemurhan. *Kalevalaa* psykoanalyttisen teorian kielellisenä kuvituksena käyttänyt Tor-Björn Hägglund on todennut Kullervon ongelmaksi sen, ettei tämä arvosta ketään, erityisesti isäänsä tai isähahmojaan, eikä kykene ystävystymään kenenkään kanssa, vaan valittaa oman arvons puutetta ja osoitettujen tehtävien vähäpätöisyyttä (Hägglund 1990, 56).

Satu Apo (1995) ja Patricia E. Sawin (1990) painottavat Kullervon elämän traumaattisuutta. Häntä on lapsena pahoin-

pidelty, nuorena nöyryytetty ja miehenä mitätöity. Naistutkijat ovatkin 90-luvulla analysoineet Kullervon representoivan häiriintynyttä, väkivaltaista miestä, joka on vaaraksi itselleen ja muille. Aiemmissa tulkinnoissa Kullervon väkivaltainen ja tuhoava toiminta on tulkittu traagisuudeksi. Tulkintojen erot johtunevat erilaisista näkökulmista ja eri aikakaudesta, mutta myös siitä, että tutkijamiehillä tuntuu olevan taipumus tulkita väkivalta sankarilliseksi ja traagiseksi, kun taas tutkijanaiset näkevät väkivallan helpommin neuroottiseksi ja problemaattiseksi käyttäytymiseksi. Kummassakin tulkintatraditiossa paljastuu kuitenkin Kullervo-myytin psykologinen koskettavuus, minkä takia tarinaa on vaikea analysoida ottamatta huomioon tapahtumien psykologista ulottuvuutta.

Lönnrotin koostama Kullervo-runoelma on yhtäältä kuvaus veljesriidasta, joka alkaa kalavesiä koskevasta kiistelystä ja lopuksi tuhoaa kummankin suvun. Toisaalta runoelmassa on voimakas opetuksellinen tendenssi. Väinö Kaukosen säkeiden alkuperää selvittävään tutkimukseen nojautuen esitän, että Lönnrot on asettanut Väinämöisen suuhun lasten kasvatusta käsittelevän viestin, joka ei ole peräisin kansanrunoista, vaan hänen omasta kynästään. Kullervon kohtalon syyksi esitetään hänen julmat lapsuudenkokemuksensa. (Ks. Kaukonen 1956, 491)

Silloin vanha Väinämöinen,
kunpa kuuli kuolleheksi,
Kullervon kaonneheksi,
sanan virkkoi, noin nimesi:
”Elkötte, etinen kansa,
lasta kaltoin kasvatelko
luona tuhman tuuttajan,
vierahan väsyttelijän!
Lapsi kaltoin kasvattama,

poika tuhmin tuuittama
ei tule älyämähän,
miehen mieltä ottamahan,
vaikka vanhaksi eläisi,
varreltansa vahvistuisi.” (36:351–360.)

Kullervo-runoelmassa tiivistyy *Kalevalaa* leimaava isän ja pojan problemaattinen suhde. Enimmäkseen isät ovat poissa tapahtumien kentästä. He ovat kuolleita tai vaiti. ”Dialogueissa, joita käydään perheenjäsenten välillä, ovat äänessä äiti ja poika, äiti ja tytär sekä veli ja sisar” (Apo 1995, 91). *Kalevalan* isävihan tai puuttuvan isän motiivia vahvistaa symbioottinen äidin ja pojan suhde.

Äidin rakkaudesta kuoleman koiraan

Kullervon äidin kaikkivoipa rakkaus poikaansa huipentuu pienoiseepoksen lopussa. Kun Kullervo on murhannut Ilmarisen emännän, vietellyt sisarensa, löytänyt kuolleeksi luulemansa perheen, hylännyt heidät oman syyllisyytensä ja vihantunteensa tähden, teurastanut Untamon suvun ja palattuaan sodasta löytänyt kotimökin kylmänä, niin vielä silloinkin äidin ääni lohduttaa mullan alta.

Emo hauasta havasi
alta mullan muistuttavi:
”Jäihän multa Musti koira
käyäksesi metsämaille.” (36: 285–288)

Koirasta ei paljoa iloa ole, sillä Kullervo tekee itsemurhan löydettyään metsästä paikan, jossa rakasteli sisarensa kanssa. Kalevalaisen etiikan mukaan sukurutsaus on yksi pahimmista

rikoksista (Kaukonen 1956, 490), joten Kullervon itsemurha samalla paikalla, jossa sukurutsa tapahtui, noudattaa traagisen murhenäytelmän kaavaa. Uskollisen Musti-koiran funktio kerroksessa onkin opastaa Kullervo kohtalokkaalle inestien tahraamalle paikalle, jossa sankari surmaa itsensä ja pienoiseepos voi sulkeutua (vrt. Cygnaeus 1907, 78).

Kullervon tarinassa koira toimii kuoleman merkitsijänä. Loppukohtauksen lisäksi koira tuo kuolemaa jo runoelman alussa. Veljesviha leimahtaa väkivaltaiseksi joukkosurmaksi sen jälkeen, kun ”Kalervaisen kärtsä koira / repi uuhun Untamol-
ta” (31:39–40). Myyttivertailusta innostunut tutkija voikin nähdä Kullervotarun koiran antiikin mytologisena Kerberosena, manalaa vartioivana kolmipäisenä kuoleman koirana tai ylipäätään kuoleman viestinviejänä.

Maskuliinisuutensa toteuttamisessa säännöllisesti epäonnistunut Kullervo lunastaa kuolemallaan ja kuolintavallaan miehisen kunnian. Hän kysyy miekaltaan haluaisiko tämä ”syöä syyllistä lihoa, / viallista verta juoa.” (36:325–326) Miekka vastaa:

”Miks’ en söisi mielelläni,
söisi syyllistä lihoa,
viallista verta joisi?
Syön lihoa syyttömätki,
juon verta viattomanki.” (36:330–334.)

Niinpä Kullervo lyö miekan maahan kahvan varaan, ohjaa terän rintaansa vasten ja voimakkaasti painautuen lävistää itsensä terään. Itsemurhan raaka tapa toteuttaa perinteistä miehuutta. Nykyaikainen versio samasta menetelmästä olisi ampua esimerkiksi haulikolla itseään suuhun. Kullervon teon maskuliinista tendenssiä korostaa lisäksi se, että sankari tekee itsemurhan samalla paikalla kuin siskonsa. Nainen ei toki surmaa

itseään yhtä verisesti ja väkivaltaisesti kuin Kullervo, vaan hän hukuttautuu kuten myös toinen nuori nainen, Aino, tekee *Kalevalan* kolmannessa runossa. Eepoksen sukupuolijärjestelmässä mies ja nainen eivät edes kuollessaan ole samanlaisia, vaan tappavat itsensä eri tavoin.

Palaan vielä *Kalevalassa* esiintyvään äidin ja pojan läheiseen suhteeseen, jonka oppositiona toimii isän ja pojan vihamielinen suhde. Teoksen keskusteluasemia tarkastellut Apo toteaa, että

Äidiltään saavat neuvoja, varoituksia, tukea ja lohdutusta niin Lemminkäinen (runot 11, 12, 15, 26, 28, 29, 30), Kullervo (34, 35 36), Joukahainen (3,6) kuin Väinämöinenkin (5, 47). Jos tekstejä voisi psykoanalysoida, voisi väittää *Kalevalan* kärsivän varsin vahvasta miehisestä äiti-fiksaatiosta. (Apo 1995, 99–100.)

Äidin ja pojan symbioosi ei esiinny ainoastaan Lemminkäisen ja Kullervon tarinoissa, vaan se sisältyy jo teoksen keskeisimmän sankarin ja kalevalaisen kansan kantaisän kuvaukseen. Väinämöisen äiti on Ilman impi, joka tulee raskaaksi tuulesta ja vedestä. Raskausaika on harvinaisen pitkä; Väinämöinen on äitinsä kohdussa peräti 30 vuotta. Väinämöiseltä siis puuttuu isä, ellei tällaiseksi lasketa tuulta ja vettä, mutta suhde äitiin on vähintäänkin symbioottinen.

Suomalainen kulttuuriheeros ja samaani pyrkii teoksessa perustamaan perheen tai ainakin hän aktiivisesti tavoittelee nuorta vaimoa. Hän ei tässä onnistu eikä hän myöskään siitä itselleen perijää. Kuitenkin hänet syrjäyttää eepoksen lopussa kaksiviikkoinen poikavauva, mikä toisintaa eepoksen isän ja pojan vihamielisen suhteen aiheilmaa. Runossa 50 Marjatta tulee raskaaksi puolukasta ja Väinämöinen haluaa tappaa isättömän pojan.

Marjatan kaksiviikkoinen poika kuitenkin äityy puhumaan ja syyttää Väinämöistä naisiin kohdistuvasta julmuudesta. Lapsi kastetaan Karjalan kuninkaaksi, Väinämöinen suuttuu ja lähtee häpeissään pois. Runo on yleensä tulkittu kristinuskon voitoksi pakanajumaluudesta, lapsi on Jeesus, mutta Satu Apo (1995, 94–95) tulkitsee episodin isän ja pojan väliseksi konfliktiksi, joka päättyy pojan voittoon.¹³ Runonlaulajilla oli vielä kolmas tulkinta Väinämöisen lähdöstä. He nimittäin lauloivat sankarin väistyvän Marjatan pojan tieltä, mutta samalla tietäjä ennusti, että häntä vielä tarvitaan (50:491–500).

Miehuuden narunuket

Aiemmissa tulkinnoissa Lemminkäinen on tulkittu *Kalevalan* vastustamattomana naistenmieheksi, seikkailijaksi, soturiksi ja samaaniksi. Miespuoliset tutkijat ovat ihailleet hänen miehuuttaan; he ovat myöntäneet hänen luonteensa ylimielisyyden, mutta nähneet hänet kuitenkin patriarkalisena miesihanteena. Miehen tulee olla valmis sotaan, seikkailuun ja vieraisiin naisiin. Mies on ikuinen poika, jota äiti ja vaimo seikkailujen välissä lohduttavat ja hoivaavat. Kullervoa ovat sekä tutkijat että taiteilijat tulkinneet *Kalevalan* traagisena sankarina, joka ei tuhoudu tekojensa vaan jumalien julmuuden tähden. Tätä kutsun *kanonisoidun lukijan lukupaikaksi*, josta käsin epos rakentaa nationalistista ja maskuliinista suomalaisuutta.

Miehistä poiketen 1980–90-luvun naiset ovat rakentaneet *feministisen lukupaikan*, josta käsin he ovat nähneet *Kalevalan* sankareissa myös kielteisiä piirteitä. Lemminkäinen näyttäytyy Sawinin artikkelissa väkivaltaisen, vastuuttoman ja juopotte luun taipuvaisen miehen perustyyppinä. Hänessä yhdistyvät

¹³ Isävihaa käsittelevät aiheet esiintyvät Kullervon sotaanlähtöä ja kotoa saamaa kuolinsanomaa käsittelevissä kansanrunoissa (SKVR VI/1, 30; SKVR VII/1, 900–930) sekä isätön lapsi -aiheisista runoista (SKVR I/1, 689–698).

”kevytmielisyys, verenhimoisuus, uskottomuus, juoppous ja seksuaalinen hillittömyys” (Sawin 1990, 53). Tuohimaa (1988) ja Apo (1995) ovat korostaneet Kullervon ja Lemminkäisen isättömyyttä ja äitiin takertumista. Esseessään ”Alussa oli nainen?” Kirsti Mäkinen toteaa tyyliä: ”Kalevalan isät ovat heikkoja. Sankarit eivät siitä.” (Mäkinen 1990, 213.)

Apon mukaan asetelma, jossa miessankarien päävastustaja on keski-ikäinen tai vanha nainen ja samaan aikaan tärkeimmät auttajat ovat myös ikääntyneitä naisia (yleensä sankarien äidit), on ainutlaatuinen eurooppalaisessa eeposkirjallisuudessa tai maamme lähialueiden eepisissä kansanrunoudessa. (Apo 1995, 91.) Sankareiden auttajina esiintyy myös muita ikääntyneitä naisia kuin äitejä. Nostettuaan metsän pedot Ilmarisen emäntää vastaan Kullervo samoaa metsässä ja valittaa omaa kohtaloaan, kun yllättäen paikalle saapuu nainen: ”tuli akka vastahansa, / siniviitta viian eukko” (34: 107–108). Siniviitta tarkoittaa metsän emäntää. Akka kertoo Kullervolle, että tämän perhe elää. Nainen jopa tietää piilopirtin paikan. Kullervoa olisi voinut auttaa myös metsän isäntä, mies, mutta näin ei käy.

Lemminkäistä auttaa äidin lisäksi niemellä asuva emäntä. Kun sankari on palaamassa tai paremminkin pakenemassa Saaren miehiä, hänen veneensä uppoaa. Hän ui niemeen, jossa näkee talon. Talossa on emäntä ja hänen tyttärensä. Isäntää ei näy lähimaillakaan, eikä häntä edes mainita runossa. Nainen antaa uuden veneen ja ruokaa. (29: 403–452.) *Kalevalassa* mies ei yleensä auta toista miestä, mutta sankarien onneksi *Kalevalan* maailma on täynnä ikääntyneitä naisia, jotka mielihyvin tarjoavat miessankareille tukea ja apua näiden kohdatessa vaikeuksia.

Luennassani olen päätenyt pitkälti samanlaisiin tulkintoihin kyseisistä sankareista kuin naistutkijat. Mutta ulottuvuus, joka aiemmissa luennoissa on jäänyt huomiotta, on kumman-

kin tarinan katkerasävyinen huumori. Kumpikin sisältää aineksia parodiaan, joka kohdistuu nimenomaan miehuuden kyseenalaistamiseen.

Lemminkäisen taru sisältää aineksia väkivallan ihannoitiin, väkivallan ja miehuuden liittämiseen yhteen; sankarin tapoja ratkaista konfliktit ja frustraatiot ovat turvautuminen väkivaltaan ja lähteminen. Lemminkäinen on isätön poika, joka turvautuu äitiinsä. Mutta samaan aikaan teksti parodioi hänen tolkuttomuuttaan. Tarinan eri henkilöt, erityisesti naiset, eivät puheenvuoroissaan suinkaan ihaile tai tue sankarin tekoja. Ne päinvastoin kyseenalaistetaan ja hänen miehuuttaan epäillään. Samaten tarinan yksittäiset tapahtumat asettavat sankarin ratkaisut ja teot koomiseen valoon. Lemminkäistä ei mielestäni voi käsittää taitavaksi soturiksi tai Pohjolan suureksi donjuaniksi. Hän on poika, joka ei suostu aikuistumaan ja joka pakenee ongelmia väkivaltaan. Vaikeuksiin jouduttuaan hän palaa äitiinsä luo säälimään itseään ja pyytämään apua.

Kullervon tarinaa leimaa liiallisuus. Hänen traagisuutensa ei piile niinkään siinä, että hänet on tarkoitettu sankariksi, mutta kohtalo alentaa orjaksi, vaan traagista on, mitä tapahtumien syntagmassa Kullervon hahmolle tehdään ja mitä hänen ei anneta tehdä. Lönnrot on rakentanut fatalistisen henkilöhahmon, miehuuden narunuken, joka on alisteinen draaman vaatimuksille. Säälimättä Lönnrot tuhoaa Kullervon, ja samalla esittää tämän tuhoutumisen sankarillisena ja miehuullisena. Traagista on, että Kullervon alistuminen ja tuhoutuminen nähdään ihailtavana. Hän joutuu Lemminkäisen tavoin loputtomasti todistamaan maskuliinisuuttaan, mutta mikään ei riitä — koskaan ei ole kyllin hyvä, koskaan ei ole kylliksi mies. Kullervosta kulkee juonne mieskulttuuriin yleensäkin, jossa itsensä tuhoamista on perinteisesti ihannoitu. Idealisointi näkyy muun muassa sellaisissa sanonnoissa, kuin ”viimeiseen mieheen”, ”kaatua saappaat jalassa” ja ”vaikka läpi harmaan kiven”.

Pienoiseepoksen ainoa toivon lähde on Kullervon maskuliinisten määreiden, kuten voiman, liiallisuus. Kullervon tarun parodiset ainekset kohdistuvat lemminkäisrunojen tavoin miehuuden kyseenalaistamiseen. Kun Lemminkäinen on portinpieliin törmäilevä donjuan ja äidin poika, niin Kullervo on kömpelö macho. Kullervon kohtalon parodia huipentuu kohtaukseen, jossa hän palaa kotitupaan. Sankari on sitä ennen vietellyt siskonsa ja ajanut tämän siten itsemurhaan, tappanut Untamon vauvan kehtoonsa, nostanut pedot Ilmarisen emäntää vastaan ja lopulta murhannut koko Untamon suvun. Hän on myös löytänyt kuolleeksi luulemansa vanhemmat ja hylännyt heidät koston tähden. Sodasta palattuaan hän on löytänyt kodin tyhjänä ja perheen kuolleena. Mutta äiti ei vielääkään unohda poikaansa, vaan turpeen alta hän lohduttaa, että jäihän sentään Musti-koira (36:285–288). Tämä ei suruun vaipunutta Kullervoa lohduta, vaan hän syöksyy miekkaansa. Pienoisepos sulkeutuu ja Musti-koira unohdetaan yksin metsään.

Kun tällaista *kriittisen miestutkijan lukupaikkaa* vasten tarkastelee Cygnaeuksen näkemystä Kullervosta suomalaisen kansanhengen esityksenä, toisin sanoen representaationa (1907, 28–31), voi vain ihmetellä, miten me kaikki emme ole jo tuhoutuneet. Samaten kammottavalta tuntuu Juha Pentikäisen tulkinta Kullervo-runoelmasta. Hänen mukaansa

runon keskeisaineksia on suomalaiselle maailmankuvalle ominainen fatalismi. Niinpä ei ole ihme, että hänen henkilöönsä on helppo kenen tahansa suomalaisen samastua elämänsä arjessa ja kriiseissä. (Pentikäinen 1989, 64.)

Edelleen yhdysvaltalainen Patricia E. Sawinin on tehnyt sen johtopäätöksen, että Lönnrot pakotti ”lähderunojen eloisat ja täyteläiset naiset miehisen mielikuvituksen vastakohtaisluokituksiin: nainen on neitsyt tai huora, äiti tai noita.” Hänen

mukaansa kielteiset naiskuvat oikeuttivat miesten väärät teot. ”Mieshahmot ruumiillistivat puolestaan suomalaisia perushyveitä.” (Sawin 1990, 45.)

Tutkijoiden kommentteja tarkasteltaessa voidaan kysyä, kenestä niissä puhutaan. Cygnaeuksen suomalainen kansanhenkilö, Pentikäisen fatalistinen suomalainen ja Sawinin suomalaiset perushyveet ovat sukupuolittuneet maskuliinisiksi. Kyse on suomalaisesta miehestä ja suomalaisen miehen perushyveistä. Niitä ovat kalevalaisten representaatioiden perusteella vastuutomuus, väkivaltaisuus, itsetuho, lähes oidipaalisen läheinen suhde äitiin ja sen parina vihamielisen etäinen suhde isään, kyvyttömyys parisuhteeseen ja maskuliinisuuden ylimitoitettu demonstraatio.

Näiden kolmen edellä mainitun lukupaikan lisäksi runoja voi lukea huvittavina tarinoina suomalaisista reppanoista, junteista ja metsämachoista. Tällainen lukupaikka edustaa *(jälki)modernia hegemonista maskuliinisuutta*, jota rakennetaan muun muassa uusissa miesten elämäntapa- ja trendilehdissä Miesten Gloriassa, Men’s Healthissa, Cosmoksessa (ilmestyi 90-luvun jälkipuoliskolla) ja Slitzissä. Siinä maskuliinisuus toteutuu vain kaupunkikulttuurissa, josta mies lähtee metsään seikkailemaan ja todistamaan miehuuttaan, mutta metsässä eli maalla tai teollisuusmaiden ulkopuolella asuva mies määrittyy lähinnä eläinten sukulaiseksi.

Kullervoon ja Lemminkäiseen rakastuu ja ihastuu puolestaan lukija, joka ihannoii miesten renttumaisuutta, väkivaltaisuutta, voimaa, yllätyksellisyyttä ja seikkailunhalua. Tällaista lukupaikkaa tarjotaan naiselle, joka muutoin omaksuu kulttuurissa *tehostetun feminiinisuuden* (ks. luku 5).

Osa II

Tekstit joissa miehiä tehdään

3. Teoriaa: diskurssit ja representaatiot

What was being said in what was said
(Foucault 1997, 28).

Edellisen luvun Lemminkäisen ja Kullervon tekstianalyysit perustuivat varsin perinteiseen kirjallisuustieteelliseen lähilukuun ja narratologian käsitteistöön. Uutta oli kriittisen mies-tutkimuksen teoreettis-metodologinen tutkimuskehys ja runojen lukeminen yhdessä niistä tehtyjen tulkintojen kanssa. Analysoin sekä runojen konstruoimia maskuliinisuuksia että runoista konstruoituja vaihtoehtoisia maskuliinisuuksia. Tavoitteena oli nähdä teksti kontekstiansa läpi ja toisinpäin.

Samalla tavoin voidaan analysoida muita yksittäisiä tekstejä ja tekstien joukkoja — kirjallisuutta, elokuvia, mainoksia jne. Tässä kirjan osassa analysoin kuitenkin asiatekstejä ja slangia, en yksittäisiä teoksia. Tutkimuskohteena on edelleen maskuliinisuus ja väkivalta, tutkimusaihe on Suomen Puolustusvoimat, tutkimusmateriaali koostuu sotilasteksteistä. Uusi aihe ja uudenlainen tekstimateriaali edellyttää kuitenkin edellisestä luvusta poikkeavaa metodologiaa ja uutta metodista käsitteistöä, vaikka luennan menetelmänä säilyy edelleen lähiluku.

Diskurssiteoria

Diskurssiteoreettinen kielifilosofia

Olen käyttänyt jo aiemmin termiä *diskurssi* ja määritellyt sen puhe- ja ajattelutavaksi. Esimerkiksi tietty väkivallan diskurssi sisältää ajatuksen siitä, mitä väkivalta on ja mistä se johtuu. Termiä diskurssi käytetään myös muulla tavoin. Se voi viitata esimerkiksi ihmisen käyttämiin eri puheenparsiin. *Representaation* olen määritellyt aiemmin esitykseksi tai kuvaukseksi. Tätäkin termiä voidaan käyttää eri tavoin. Mitä esimerkiksi tarkoittaa representaatioiden politiikka?

Koska diskurssin ja representaation käsitteet ovat suosittuja nykyisessä yhteiskuntatieteellisessä ja humanistisessa tutkimuksessa ja koska ne ovat käyttökelpoisia tutkittaessa väkivaltaa, selvitän tässä luvussa käsitteiden eri käyttötapoja ja tapojen traditioita. Luvussa neljä sovellan niitä sotilaallisen diskurssin avaamiseen.

Ensimmäiseksi on hyvä muistaa, että diskurssianalyysi ei muodosta yhtenäistä teoriaa tai metodista käsitteistöä. Ei ole yhtä ja oikeaa diskurssianalyysia. Silti eri diskurssianalyyseja liittyy toisiinsa diskurssin käsite ja yhtäläinen kielifilosofia, joka ei tosin sekään ole käytössä vain diskurssianalyytikoilla. Itse asiassa diskurssianalyysissa ei ole paljoa uutta, vaan se on ennemmin kaatopaikka, jossa monesta suunnasta tulleet tutkijat ja ajattelijat kohtaavat toisensa ja kierrättävät vanhoja ideoita. Vanhoista romuista luodaan myös uusia käsitteitä.

Eri tieteen oppialoissa on kehitetty omaan tieteenalaan sopivaa diskurssianalyyttistä metodologiaa ja käsitteistöä. Diskurssianalyysia voikin luonnehtia ”väljäksi teoreettiseksi viitekehykseksi” (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17). Samaa metodista kaavaa ei voi käyttää loputtomiin, vaan analyysin aineistovetoisuus edellyttää kehittämään menetelmää tutkimuksen vaatimusten mukaan. Tamperelaisen sosiaalipsykolo-

gin Eero Suonisen mielestä ”käsitteiden käsityömainen rakentelu ja kehittäminen kunkin aineiston ja tutkimustehtävän erityisiin tarpeisiin sopii diskurssianalyttiseen tutkimukseen tiukkaa käsitteiden standardoimista paremmin” (Suoninen 1997, 31). Diskurssianalyysia luonnehtii täten väljyys, aineistovetoisuus ja omien ideoiden soveltaminen.

Diskurssianalyttinen kielifilosofia on vastakkainen ajatukselle, että kieli kertoo suoraan, millainen todellisuus on. Tässä ei-diskurssianalyttisessa referentiaalisessa kielikäsitetyksessä

sanojen ja olioiden, kielellisen ja ei-kielellisen väillä vallitsee käännettävyys- tai viittaussuhde, jolloin sanat tarkoittavat tai merkitsevät jotakin muuta, ovat merkkejä jostakin muusta kuin itsestään. Ne ovat ikään kuin kanava kielien ulkoiseen todellisuuteen, jonka ajatellaan olevan olemassa sellaisena kuin se esitetään jo ennen kuin se tulee esitetyksi. (Lehtonen 1998, 158.)

Sen sijaan diskurssianalyysissa ajatellaan, että *kieli ja todellisuus ovat yhtä ja että merkitys ei ole todellisuuden toisintamista kielellä, vaan tulosta diskursiivisesta toiminnasta* (Hall 1992a, 177). Diskurssi on tietylle diskurssille ominaisten sääntöjen rajaamaa ja mahdollistamaa puhetta, ajattelua ja toimintaa tietyssä sosiaalisessa tilanteessa, tiettyinä historiallisena aikana. Diskurssi säätelee sitä ”kuinka ajatuksia voidaan yhdistää toisiinsa: mikä voidaan katsoa jonkin seurauksen syyksi, mikä taas jonkin syyn seuraukseksi” (Lehtonen 1996, 70).

Diskurssin materiaalia ovat kieli tai teksti laajasti ymmärrettyinä. Kieltä ovat kaikki viestinnän systeemit puheesta ruumiinkieleen. Samoin diskurssianalyysi huomioi kielen toiminnallisen funktion. Kielen käytöstä seuraa jotain. Esimerkiksi, kun esimies sanoo alaiselle ”Poistu”, niin siitä seuraa toimintaa: alaisen poistuminen. Tai kun mies pukee mekon päälleen,

se on ainakin kommentti heterodiskurssia vastaan, josta kommentoijaa voidaan esimerkiksi rangaista pidättämisellä tai pahoinpitelyllä.

Mutta diskurssi on vielä muutakin kuin kieltä ja tekstiä ja niistä seuraavia toimintoja. *Diskurssi on kulttuurisesti jaettu ja hyväksytty yleinen merkityssysteemi ja merkityksellistämisen tapa, joka muotoilee puhumansa kohteet.* Tämä tarkoittaa sitä, että samoin kuin lauseella myös diskurssilla on aina objekti — se puhuu jostain. Olennaista on, että diskursiivisen kielikäsitteilyn mukaan kohde on keskeisesti sellainen, jollainen sen sanotaan olevan. Sen sijaan referentiaalisen kielikäsitteilyn mukaan kieli puolueettomasti kuvaa kohdetta. Kyse ei toki ole siitä, että esimerkiksi pellolla nököttävä harmaa lato muuttuisi punaiseksi, kun minä sanon, että se on punainen. Mutta perheessä tapahtuva puolisoitten välinen väkivalta on varsin erilaista silloin, kun puhutaan perheväkivallasta, ja silloin, kun puhutaan naisiin kohdistuvasta väkivallasta. Kuka lyö ketä perheväkivallassa?

Diskurssi muodostuu ja muovautuu siitä, kun yhteisesti jaetut kulttuuriset käsitykset kiinnittyvät toisiinsa diskurssiksi. Tällöin toistuvat merkityksellistämisen tavat vakiintuvat ja muodostavat diskursiivisia sääntöjä ja käytäntöjä sekä diskurssin jatkuvuuden kannalta elintärkeää traditiota ja legitimitettiä sekä myös luonnollistumista ja hegemoniaa. Diskurssissa yhteisesti jaettu käsitys voi esimerkiksi rajata miesten väkivaltaisen käyttäytymisen tietyn miesryhmän tyyppilliseksi käyttäytymiseksi, jolloin sosiaaliset ongelmat johtuvat ”luonnosta” ja ovat mahdottomia poistaa. (Samansuuntainen käsitys esiintyy myös Jokinen & Juhila 1996a, 23–25, 43.)

Kaksi diskurssia

Diskurssianalyysin monista suuntauksista voidaan erotella kaksi tutkimuksellista painopistettä, joita erottaa erilainen tapa määritellä diskurssin käsite. Voidaan puhua diskurssianalyysin kaksoistehtävästä tai kaksoisluonteesta. Pirjo Nikander kirjoittaa artikkelissaan ”Diskursiivista (sosiaali)psykologiaa” (1997, 409), että ”diskursiivisen tutkimuksen kaksoistehtävä rakentuu diskursiivisia käytäntöjä ja resursseja koskevan jaon varaan.”

Diskursiivisten käytäntöjen tutkimus pyrkii ymmärtämään, minkälaista toimintaa puhe ja tekstintuotanto ovat, mitä ihmiset tekevät sanoilla. Diskurssin käsite on avoin ja pitää sisälleen kaikki muodolliset ja epämuodolliset puhetilanteet, kaikki kirjalliset tekstit sekä niissä esiintyvät useat diskurssit. Analyysin kohteena on ihmisten tilannesidonnainen kielenkäyttö ja kielenkäytön säännönmukaisuudet. (Nikander 1997, 409–411.) Diskurssia tarkastellaan ihmisten välisenä vuorovaikutuksena todellisissa sosiaalisissa tilanteissa (Fairclough 1997, 31).

Tamperelaisten sosiaalitieteilijöiden Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen edustama diskurssianalyysi lukeutuu tähän suuntaukseen. Jokinen ja Juhila määrittelevät väitöskirjassaan tutkimusongelmakseen sen,

miten diskurssien merkitykset ovat käytössä eri puhetilanteissa; miten niihin tukeudutaan — miten niitä liitetään puhetilanteittain vaihteleviin merkitysyhteyksiin. Diskurssit eivät siten toistu kokonaisina ja samanlaisina puhetilanteesta toiseen siirryttäessä. (Jokinen & Juhila 1996a, 26.)

Suoninen (1997, 11) puolestaan toteaa tutkivansa ”ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa” muotoutuvia suhteita. Koska kyse on mikrotason diskursseista, tietyistä tavoista puhua

jostain, kutsun niitä jatkossa myös ’puheenparsiksi’.¹ Diskurssiivisten käytäntöjen tutkimus voidaan puolestaan yksinkertaistaa vuorovaikutusten tutkimukseksi.

Tässä työssä käytetty tapa määritellä diskurssi perustuu diskurssitutkimuksen toiseen suuntaukseen. Siinä diskursseja tarkastellaan jälkistrukturalistisen filosofian ja erityisesti Michel Foucault’n kirjoitusten mukaan tekstien kokoelmina ja väitteiden joukkoina, jotka rakentavat käsittelemiään objekteja. Diskurssin voidaan ajatella muodostavan oman resurssinsa tai pankkinsa, jossa säilytetään tietoa tietyistä objekteista. Tietoon lukeutuu väittämien ja määrittelyjen ohella muun muassa kategorioiden systeemejä ja kerronnan säännönmukaisuuksia. (Fairclough 1997, 31; Nikander 1997, 409–410.) Väkivaltatutkimuksen kannalta tietyn väkivaltadiskurssin pankkiin on tallennettuna esimerkiksi hyväksyttävä väkivallan määritelmä, väkivallan syyt, ilmenemismuodot sekä tekijän ja uhrin profiilit. Edelleen siellä on käsitys hyväksyttävistä puhujista ja todennäköisistä vastustajista. Diskurssi on historiallisesti ja alueellisesti kehittynyt ajattelun, kielenkäytön ja toimintatapojen käytäntö, jota yhteiskunnalliset instituutiot vahvistavat, arvottavat ja hierarkisoivat. Foucaultlainen diskurssianalyysi pitää sisällään käsityksen yhteiskunnallisista instituutioista välttämättöminä ehtoina diskurssin muodostumiselle ja säilymiselle.

Diskurssi voidaan siis ymmärtää yksilön puheessa tai kirjoituksessa tuottamaksi vuorovaikutteiseksi puheenparreksi tai foucaultlaisesti laajaksi ajatusten ja ideoiden ideologiseksi muodostumaksi. Tässä tutkimuksessa käyttämäni diskurssin käsite

¹ Osallistuin taannoin maskuliinisuuden tutkimuksen teoriaa ja miesliikettä esittelevän artikkelin kirjoittamiseen, jossa ehdotin diskurssin suomalaiseksi vastineeksi termiä ’puheenparsi’ (Herkman, Jokinen & Lehtimäki 1995, 21). Suomeen en ole keksinyt itse, vaan sitä ehdotti minulle kulttuuriantropologi Marko Ulvila. Diskurssin yleiseksi suomalaiseksi vastineeksi se ei kuitenkaan sovi, koska termi viittaa selkeästi puheaktiin, mutta mikrotason vuorovaikutusten diskurssien erotteluun puheenparsi sopii mainiosti.

liittyy jälkimmäiseen kulttuurintutkimukselliseen ja postrukturalistiseen perinteeseen. Tätä diskurssia voidaan kutsua myös makrodiskurssiksi erotuksena puheenparsista eli mikrodiskursseista.

Vaikka olen tässä käsitellyt diskurssianalyysin kaksoisluonnetta kahtena erilaisena tapana lähestyä diskurssin käsitettä, kyse ei silti ole kahdesta vastakkaisesta koulukunnasta. Kyse on lähinnä erilaisista painotuksista, ja käytännön analyysissa mikro- ja makrotasot usein sekoittuvat. Jokinen ja Juhila (1996a, 20–21, 43) esimerkiksi tarkastelevat diskursseja resursseina, joista yksilöt ammentavat omaan puheeseensa ja muodostavat omia tulkintaresursseja. Tiivistäen: *makrodiskurssit muodostavat tulkintaresursseja, joiden pohjalta yksilöt tuottavat keskustelutilanteissa omia mikrodiskursseja puheisiinsa.*

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että makrodiskurssi muo-
vaa esimerkiksi perheessä tapahtuvan puolisoitten välisen väkivallan vaikka perheväkivallaksi tai naiseen kohdistuvaksi miehen väkivallaksi. Yksittäiset ihmiset tutustuvat näiden makrodiskurssien sisältämiin käsitteisiin ja käsityksiin muun muassa tiedonvälityksen kautta ja he käyttävät niitä keskustellessaan asiasta esimerkiksi työpaikalla tai tuttavien kanssa. Näitä puhetapoja kutsutaan mikrodiskursseiksi eli puheenparsiksi. Omaksuttu makrodiskussi vaikuttaa myös tilanteessa, jossa kohtaa joko omakohtaisesti väkivaltaa tai joku tuttu joutuu väkivaltatilanteeseen. Diskurssit ovat siis puhetta ja ajattelua, mutta niillä on todellisia ja materiaalisia seurauksia. Myös poliisit, poliitikot, vankeinhoitoviranomaiset, perheneuvojat ja muut yhteiskunnalliset toimijat, jotka kohtaavat väkivallan tekijöitä ja uhreja, ovat omaksuneet jonkin diskursiivisen käsityksen väkivallasta, mikä ohjaa heidän suhtautumistaan väkivaltaan.

Kyse on siis kahdesta eri tavasta käsittää samat fyysiset tapahtumat. Miten on mahdollista puhua samoista tapahtumis-

ta eri tavoin ja nimetä jopa tekijä erilailla? Diskurssiteorian mukaan ristiriita ei olekaan siinä, mitä tapahtui, vaan siinä, miten kerrotaan mitä tapahtui ja kuka kertoo.

Kuka puhuu?

Diskurssit ovat ihmisten tuotetta, mutta kaikki diskurssit eivät ole avoimia kaikille. Jokainen diskurssi sisältää säännöt siitä, kuka saa puhua, missä tilanteessa ja millaisten ehtojen vallitessa. Joidenkin puhetta ei noteerata lainkaan, kuten militantin fasistin puhetta pasifistisessa diskurssissa ja päinvastoin.

Diskurssianalyysissa suhtaudutaan kuitenkin varsin välinpitämättömästi puhuviin yksilöihin, ja analyysissa keskitytään puhuvien ihmisten sijasta subjektin ja subjektille tarjotun aseman eli position analyysiin. Diskursiivista puhetta tuottava subjekti ei ole verbaalisen esityksen tietoinen puhuja tai tekstin kirjoittaja, vaan kyse on subjektipositiosta, jota voidaan luonnehtia diskurssin tarjoamaksi paikaksi (Foucault 1997, 115). Asettumalla tarjottuun paikkaan yksilö otetaan diskurssiin mukaan, ja hän voi osallistua diskursiiviseen toimintaan subjektiposition rajaamien mahdollisuuksien mukaan. Positioiden suhde toisiinsa on yleensä hierarkkinen.

Armeijassa käytetyssä makrodiskurssissa alokkaalle tarjottu subjektipositio mahdollistaa huomattavasti rajatun toimintakentän ja puheoikeuden kuin ammattiupseerin omaama diskursiivinen asema. Diskurssissa valta ei kiinnity yksilöihin, vaan tilanteisiin ja positioihin. Tiettyihin diskursseihin ja positioihin liittyy valtaa, jota voidaan saavuttaa ja menettää. Valta ei silti ole kiinteä, hierarkkinen ja pakottava rakenne, vaan sosiaalisesti merkityssysteemeissä tuotettu suostuttelun ja suostumisen sekä alistamisen ja alistumisen diskursiivinen käytäntö. Tuota käytäntöä voidaan kuvata myös sosiaaliseksi verkos-

toksi, jossa valtaa jatkuvasti uusinnetaan käytettäessä sitä. (Foucault 1980, 34–35; Jokinen & Juhila 1991, 33–34.)

Tarkasteltaessa puheoikeutta diskurssissa tarkastellaan subjekteja ja subjektin positioita suhteessa toisiinsa. Tutkimusaineistolta kysytään, kuka saa puhua ja mistä asemasta ja miten eri asemista tuotettu puhe asettuu kokonaisuuteen. Mistä positioista tulee arvovaltaisin puhe? Minkälaisia oikeuksia ja velvollisuuksia eri subjekteille annetaan? Millaiset ovat eri subjektien väliset suhteet? Millä perusteilla ihmiset voivat asettua eri positioihin? (Jokinen & Juhila 1996b, 61.)

Lausumat

Michel Foucault ei tutkinut puheakteja tai vuorovaikutustilanteita, vaan nimenomaan makrotason institutionaalisia käytänteitä, virallista kielenkäyttöä. Ranskalaisteoreetikolle diskurssi koostuu ryhmästä lausumia (*l'énoncé*, engl. *statement*), jotka tarjoavat kielen, jolla voidaan puhua tietystä aiheesta tai ilmiöstä. Samalla lausumat rajaavat puheen mahdollisuuksia. Diskurssi sisältää oman totuutensa ja torjuu muut. (Foucault 1997, 28 & 117; Hall 1992b, 291.)

Foucault ei määrittele sitä, mitä lausumat ovat, vaan sen, mitä ne eivät ole. Ne eivät ole sama asia kuin puhuttu tai kirjoitettu kieli, mutta ne tulevat ilmi kielessä. Ainakin lausumien materiaali on kieltä tai merkkejä. Lausuma yhdistää muodon, sisällön ja toiminnan. Tämä lausuman laeva määrittely merkitsee sitä, että sotilaskielessä sana *asento* merkitsee verbaalista ilmaisuja ja siihen sisältyvää imperatiivista merkitystä, mutta sotilaalliseen diskurssiin kuuluvana lausuma 'asento' sisältää myös toiminnan: spesifin seisomistekniikan. Silti komentosana 'asento' diskursiivisesta käytännöstä ja kontekstista irrotettuna — kasarmin harjoituskentältä, kouluttajan ja koulutettavan

välisestä vuorovaikutuksesta ja sotalaitoksesta — ja siirrettyinä tutkimustekstiin ei enää ole sellainen sotilaalliseen diskursiin lukeutuva lausuma, jolla olisi todellista toiminnallista potentiaalia. Lausumien toiminnallinen funktio saattaa tyhjäntä, kun ne irrotetaan diskursiivisista yhteyksistään, mikä tulee muistaa niitä analysoidessa. (Foucault 1997, 85–86, 110–113.)

Diskurssin tutkiminen on sille ominaisten lausumien sekä niitä säätelevien sääntöjen ja käytäntöjen kuvailua. Tulee kysyä, miksi tässä diskurssissa esiintyy juuri tämä lausuma eikä joku toinen ja miten lausumat saavat aikaan tarkasteltavalle diskurssille ominaisen yhtenäisyyden. Lausuma on Foucault’lle diskurssin ”atomi”, pienin tutkittava hiukkanen. Lausuman analyysi ei silti korvaa väittämien ja lauseiden lingvististä analyysia tai muodostuman kontekstuaalista analyysia, koska lausuma ei ole yhtä kuin lause. Lausumien ohella foucaultlainen diskurssianalyysi tarkastelee myös lausumia sääteleviä diskursiivisia sääntöjä ja käytäntöjä. (Foucault 1997, 27–28, 31, 80 & 108.)

Representaatiot

Representaatio on perinteinen käsite taiteiden tutkimuksessa. Antiikin Kreikassa Aristoteles määritteli taiteet representaatioiden eri muodoiksi. Arkisessa merkityksessä käsite voidaan ymmärtää yksinkertaisesti siten, että esimerkiksi kirjallisuus on elämän representaatiota. Semiotiikassa ja estetiikassa kysymys on siitä, että merkki (sana, kuva, symboli tms.) asetetaan esittämään ja edustamaan jotain muuta kuin mitä se ilmitasolla on. (Mitchell 1990, 11.)

Referentiaalisessa kielikäsitteyksessä tämä on kuitenkin ymmärretty siten, että kielellä on ’kyky tuoda jotain tapahtunutta uudelleen läsnäolevaksi’. Kun Suomen ja Neuvostoliiton

välinen sota 1941–44 on historiassa tapahtunut selkkaus, niin Väinö Linnan *Tuntematon sotilaan* ei ole ajateltu symbolisesti esittävän tuota sotaa, vaan konkreettisesti tuovan sodan uudelleen läsnäolevaksi kielessä. Romaanin on ajateltu olevan lähes ikkuna, josta näkyy jatkosota 'sellaisena kuin se tapahtui', ja tekstin henkilöihin on suhtauduttu kuin oikeisiin veteraaneihin.

Representaatioissa jokin korvaa aina jonkin toisen asian mutta vain symboloimisen kautta. Tämän lisäksi representaatio merkitsee myös 'edustamista'. *Tuntematon sotilas* ei siis vain 'symboloi' vuosien 1941–44 sotaa, vaan se myös 'edustaa' tuon sodan tulkintaa. Linnan romaani esittää sodan tietyllä tavoin. Kirja sisältää fiktiiviseen muotoon puetun tulkinnan sodasta. *Representaatio* ei siis vain näytä jotain uudelleen, vaan se *esittää ja edustaa jotain asiaa tai oliota tietyllä tavoin jollekulle*.

Representaatioiden merkitys muodostuu keskeisesti niissä konteksteissa ja toisten merkkien yhteyksissä, joissa niitä tuotetaan ja kulutetaan. Kun modernistisessa näytelmässä virkamiestä voi representoida pahvilaatikko, niin representaatio purkautuu, kun näytelmä päättyy. Representaatio tulee merkitseväksi tietyssä merkkien verkostossa, joka on kulttuuristen koodien säätelemä systeemi. (Mitchell 1990, 13–14.) Tämä systeemi toisaalta mahdollistaa esittämisen eri muodot, mutta se myös rajaa sitä, mitä voidaan esittää ja miten.

Representaatioiden tuottamisen rajoittamista havainnollistaa kirjallisuutta tai mitä tahansa esittävää taidetta kategorisoivat lajityypilliset konventiot ja koodit. Genre määrittää sitä, mitä aihetta lajityypissä käsitellään ja millä tavoin. Representaatioissa kyse on aina siitä, mitä kuvaukseen sisällytetään ja mitä jätetään pois, mikä on ilmaistu suoraan ja mikä epäsuorasti, mitkä asiat ovat ensisijaisia ja mitkä toissijaisia, mitä tematisoidaan ja mitä ei (Fairclough 1997, 136). Todellisuutta voidaan merkityksellistää diskursseissa ja representaatioiden

avulla, mutta tuo todellisuus rakentuu aina osittaisena ja näyt-
täytyy vain rajatusta näkökulmasta.

Kaikkialla on 'todellisuus'

Diskurssin ja representaation käsitteissä olennaista on kielen ja kuvan suhde todellisuuteen, mutta jos diskurssi ymmärretään vain verbaaliseksi kieleksi ja representaatio tuolla kielellä tuotetuiksi ilmauksiksi tai kuviksi, hukataan helposti diskursiivisen toiminnan materiaaliset ulottuvuudet ja vaikutukset. Diskurssin ja representaation käsitteet auttavat ymmärtämään ja analysoimaan prosessia, jossa symbolinen ja materiaallinen yhdistyvät ja muokkaavat toisiaan; samoin ne auttavat ymmärtämään, miten me ihmiset jäsennämmme itseämme ja ympäröivää maailmaa asettamalla merkkejä edustamaan havaitsemiamme asioita, tapahtumia ja ilmiöitä. Esimerkiksi sana *Jumala* (isolla alkukirjaimella) on kielellinen merkki, joka edustaa jumalaa suomalaisessa kristillisessä makrodiskurssissa. Silti jo lapsille opetetaan, että herran nimeä ei saa turhaan lausua — vaikka kyseessä on vain merkin akustinen muoto. Kielen uskotaan vaikuttavan todellisuuteen.

Diskursiivisena prosessina representaatiot ovat valtaa tuottavaa, ylläpitävää ja järjestävää toimintaa, jolla ihmiset aktiivisesti muokkaavat itseään ja ympäristöään. Sen lisäksi, että fiktiiviset henkilöt ovat tiettyjen asioiden representaatioita, myös ihmiset ja erityisesti asiat, joita heidän ajatellaan edustavan ja esittävän, ovat representaatioita. Tietenkään ihmisen materiaallinen ruumis olomuotona ei ole representaatio, mutta tuo ruumis representoi aina jotain: sosiaalista asemaa, ammattia tai aatetta. Sukupuoli tunnistetaan yleensä ensimmäiseksi ruumiista, ruumiinkielestä ja vaatteista sekä koruista, joilla

tuo ruumis verhotaan. Ihon väri representoi tiettyä mentaliteettia. Brittiläinen elokuvantutkija Richard Dyer kirjoittaa, että

se, kuinka meidät nähdään, määrää osittain sen, kuinka meitä kohdellaan. Samaten se, miten me kohtelemme toisia, perustuu siihen, miten me näemme heidät. Nämä näkemisen tavat perustuvat representaatioihin. (Dyer 1993, 1.)

Koska maskuliinisuutta tuotetaan tietyissä diskursseissa, voidaan tarkastella näitä diskursseja tai diskursseissa tuotettuja representaatioita. Ero on siinä, että edellistä tutkittaessa pyritään hahmottamaan lausumia kuvailemalla diskurssin tuotamien objektien, käsitteiden ja puheen skeemojen muodostumia ja niiden säännönmukaisuuksia (Foucault 1997, 65). Sen sijaan representaatioita tutkittaessa käsitellään diskurssiin sisältyvien ideologioiden ja mentaliteettien materialisoituneita kuvia, tekstejä ja symboleja.²

Edellisessä luvussa luin ja analysoin kalevalaisia miesten representaatioita — maskuliinisuuden esityksiä ja tulkintoja. Jos olisin tehnyt diskurssianalyysia *Kalevalasta*, olisin tarkastellut, mistä objekteista eepoksessa puhutaan, miten ne rakennetaan ja käsitteellistetään, minkälaisia väitteiden kokonaisuuksia ja säännönmukaisuuksia runoissa esiintyy. Analyysin tavoitteena olisi ollut osoittaa teoksesta diskurssi, joka järjestää sen merkityksiä. Todennäköisesti eepoksessa on silti useita diskursseja organisoimassa teksä, koska *Kalevala* ei ole suinkaan yhtenäinen eepos.

²Jotkut tutkijat käsitteellistävät myös puheen skeemat, käsitteet ja laajasti myös diskurssit representaatioiksi. Esimerkiksi Norman Faircloughin mielestä uutistoimittajat saattavat representoida haastattelijansa diskurssia (1997, 105) siinä, missä elokuvakin on representaatio ja samoin tuon elokuvan yksittäiset elementit henkilöistä repliikkeihin. Faircloughin käsittelyssä diskurssi ja representaatio tarkoittavat paikoin samaa ja paikoin 'representoiminen' on kaiken diskursiivisen toiminnan verbi.

Diskurssin ja representaation käsitteissä korostuu esittämisen ja esitettävän välinen kytkös. Elokuvatutkija Anu Koivusen mukaan kummassakin

korostuu itse sanomisen, esittämisen ja ajattelemisen ja tietämisen prosessin merkityksiä tuottava luonne: representaatiot eivät 'heijasta' mitään 'jo' olemassa olevaa todellisuutta vaan aktiivisesti jäsentävät ja tuottavat sitä --- (Koivunen 1996, 52).

Representaatiot ovat todellisuuden kuvia. *Tuntemattoman sotilaan* henkilöhahmot muovaavat meidän käsitystämme siitä, minkälaisia suomalaiset sotilaat olivat toisessa maailmansodassa. Fiktiiviset miehet representoivat todellisia miehiä. Tämä ei olisi mahdollista ellemme tietäisi, että kirjailija Linna osallistui itse sotilaana kyseiseen sotaoperaatioon. Hänen omakohtaisen kokemuksen ajatellaan toimineen elämispohjana, jonka antamasta materiaalista hän on muokannut fiktiivisiä sotilaita. Toisaalta Linnan fiktiivisten sotilaiden muodostumiseen on vaikuttanut kirjailijan tuntema kirjallisuus ja erityisesti sotakirjallisuuden lajityypilliset konventiot. (Ks. Siltala H. 1996)

Tuntemattoman sotilaan representaatiot ovat saaneet vaikutteita siis sekä fiktiivisistä sotilaista että todellisista sotilaisista. Samaten Linnan tuottama korpisoturin representaatio on vaikuttanut myöhempään suomalaiseen sotakirjallisuuteen sekä oletettavasti suomalaisten sotilaiden käsitykseen siitä, millaisia sotilaita heidän tulisi olla. Linnan romaani kirvoitti myös laajan kulttuurikeskustelun siitä, kumpi suomalaisen sotilaan diskurssi on tosi: Runebergin vai Linnan.

Voidaan sanoa, että se 'todellisuus' tai 'maailma', jota representaatiot esittävät, koostuu sekä todellisuuden ilmiöistä että ilmiöiden olemassaolevista esityksistä tai tulkinnoista. Muodostuvalle representaatiolle yhtä relevanttia materiaalia ovat sekä

todellisuus että tuon todellisuuden jo olemassaolevat representaatiot. Tämä ajatus poikkeaa jyrkästi formalismin aloittamasta ja strukturalismiin jatkuneesta tekstin itsenäisyyttä korostaneesta suuntauksesta. Siinä representaatioiden ajatellaan pohjautuvan vain aiempiin representaatioihin. Teksti koostuu vain aiempien tekstien sirpaleista, ja todellisuus muodostuu tekstinä tai kielessä. Kielen ulkopuolelle ei voi päästä, koska siellä ei ole mitään. (Mitchell 1990, 16.)

Maskuliinisuuksien representaatiot

Kirjallisuuden mieskuvia ei ole mielekästä analysoida vertaamalla niitä suoraan miehiin tai soveltamalla ihmispsykologiaa romaanihenkilöiden psykologisointiin. Representaatiot ovat suhteessa todellisuuteen, mutta ne eivät heijasta suoraan todellisuutta. Voidaan kysyä, millaista maskuliinisuutta representaatiot tuottavat ja mikä tuon tuotannon suhde on todellisuuteen. Representointi on yksi useista kulttuurisista käytännöistä, joka tuottaa ihmisiä jakavia kategorioita muun muassa sukupuolen tai seksuaalisuuden avulla.

Erilaiset sosiaalisen erottelun kategoriat — sukupuoli, rotu, heteroseksuaalisuus, homoseksuaalisuus — ovat esimerkkejä diskursiivisesta toiminnasta, jolla on tuntevia materiaalisia seurauksia. ---Kaikki nämä kategoriat kytkeytyvät vallanjakoon, sosiaalisten suhteiden määrittymiseen, materiaalisten resurssien jakautumiseen sekä yksilöiden toimintamahdollisuuksiin. Konkreettisimmillaan ja inttiimmimmillaan ne piirtyvät ruumiiden pintaan merkiten tietty normeiksi, toiset poikkeuksiksi. (Koivunen 1996, 54.)

Kulttuuristen mieskuvien tutkiminen representaatioina ja diskursiivisena tuotantona on mielekästä, koska tällöin tutkitaan diskursseja, joiden manipuloimina miehiksi ruumiillistetut yksilöt jäsentävät kokemuksiaan ja rakentavat identiteettejään.

Tietyn maskuliinisuuden representaatio ei ole silti sama asia kuin fiktiivinen miessankari tai diskurssin tuottama maskuliinisuuden ideaali. Tarzan ei romaanihenkilönä ole representaatio, mutta tuo hahmo representoi tietynlaista maskuliinisuutta ja miehen mallia, jossa yhdistyvät kultivoitunut herrasmies alkuperäiseksi miellettyyn rajuun villimieheen (ks. Tarzanista Löytty 1995). Ainakin länsimaisessa kulttuurissa Tarzanin representaatio kahtia haljennut mies on elinvoimainen. Apinamies on herrasmies.

Toisinaan representaatioita ja ihmistä on vaikea erottaa toisistaan. Yhdysvaltalainen kirjailija Ernest Hemingway tavoittelei elämässään kirjoittamiensa mieshenkilöiden toiminnallista maskuliinisuutta, mikä koitui lopulta hänen tragediakseen. Kilpailullisuus muuttui vainoharhaisuudeksi ja miehuuden tavoittelu itsetuhoksi. (Badinter 1993, 189; Segal 1990, 111–112.) Samoin näyttelijä John Wayne esitti lukuisissa sota- ja lännenelokuvissa yksinpärjäävää, rohkeaa ja voittamatonta miestä. Vaikka representaatiot tuotettiin keskeisesti kulttuurisissa teksteissä, näyttelijä Wayne oli useimpien ihmisten mielissä yhtä hänen elokuvarooliensa tuottamien representaatioiden kanssa.

Viihdeteollisuus uusintaa jatkuvasti maskuliinista hegemoniaa. Yksi Waynen myöhempi versio on ollut Sylvester Stallone, joka on näytellyt Vietnam-sodan veteraania Ramboa ja köyhistä oloista julkisuuteen ponnistavaa nyrkkeilijää Rockya. Miesinitiaatiota ylistävä Ray Raphael toteaa kirjansa *The Men from the Boys* alussa, että monet yhdysvaltalaiset todella uskoivat Waynen edustamaan maskuliinisuuteen, mutta epäilivät Stallonen olevan ennemmin vitsi. Stallone-Rambo-Rockyn uskottavuutta musersi erityisesti se, että Stallonea pelotti mat-

kustaa Länsi-Eurooppaan, vaikka Rambona hän uhmaa koko Vietnamin sotalaitosta ja Rockyna nyrkkeilyn maailmanmestaria. (Raphael 1988, ix.) Todellisuudessa miehet kohtaavat sellaisia vaikeuksia, joista fiktion miehet selviävät kättään kääntämättä.

Tietty sukupuolistava representaatio ei sisällä vain yhtä merkitystä, vaan ennemmin se on merkitysten tihentymä. Siihen liittyy paljon eri ulottuvuuksia ja erilaista merkitystä tuottavaa materiaalia. Toisinaan representaatiosta tavallaan ”irtoaa” jokin tietty merkitystä tuottava esine tai ilmiö, joka alkaa yksinään viittaamaan laajaan representaatioiden tihentymään. Semioottiselle kielelle käännettynä merkitsijästä tulee merkity. Länsimaisessa kulttuurissa aurinkolasit sisältävät ylenpalttista merkityspotentiaalia. Kissalasisit merkitsevät sensuellia ja eroottisesti latautunutta feminiinisyyttä, pilottilasisit yhdysvaltalaisista militarismia, sliipparilasisit suomalaista rock-hörhöä ja neliskulmaiset, mustat muovikehyksiset lasit kultivoitunutta blues-miestä, värikkäät teknolasit kuuluvat trendi-ihmisille. Aurinkolasien kehyksen muotoilu, väri ja linssien peilauskyky ovat tärkeitä alakulttuureja ja tyylejä ilmaisevia merkkejä. Lasit symboloivat asenteita, elämäntyylejä, sosiaalista asemaa ja ideologiaa. Niiden alkuperäinen käyttötarkoitus häikäisysuojana on varsin toissijainen.

Aiemmin käsittelin näyttelijöitä esimerkkinä siitä, miten mies tuottaa tiettyä maskuliinisuuden representaatiota ja hänen oletetaan oikeasti elävän kyseisen representaation mukaan. Suunta voi olla myös toinen. Mies ihastuu johonkin maskuliinisuuteen ja erityisesti siitä tehtyihin representaatioihin niin, että alkaa elää sen mukaan. Nyt todellisuus ei olekaan materiaalia, jota fiktio muokkaa, vaan fiktio on materiaalia, joka ruumiillistuu todellisuudeksi. Esimerkiksi suomalainen nyrkkeilijä Tony Halme on pyrkinyt elämään todeksi ihannoimaansa väkivaltaista maskuliinisuutta ja sen representaatioita. Hän on omak-

sunut väkivaltaviihteen käyttäytymistapoja ja siteeraa elokuvahahmojen repliikkejä. (Halme 1998.) Ongelmallista tieteenkin on, että kun valkokankaalla lyödään, kukaan ei loukkaannu, mutta kun Halme lyö, loukkaantumiselta on vaikea välttyä. Halme ei toki ole ainoa, jota hikisten muskelimiesten representaatiot ihastuttavat. Monet miehet tavoittelevat fyysisesti voimakasta ja väkivaltaista ideaalimaskuliinisuutta kamppailulajien tai kehonrakennuksen avulla.

Representaatioiden tutkimisesta

Maskuliinisuuksien representaatiot tuottavat ideaaleja, jotka muovaavat mieheen liittyviä eroottisia, seksuaalisia ja sukupuolisia käsityksiä, odotuksia ja fantasioita (Hietala, 1993, 125).

Se mitä pidämme ”miehisenä”, saattaa juontua yhtä paljon tavasta, jolla miehisyyttä kuvataan tarinoissa, kuvissa ja joukkoviestimissä kuin jostakin ”ulkopuolisesta” todellisuudessa ennalta olemassa olevasta miehisyyden normista, jota me sitten vain kopioimme kirjallisuudessa ja kuvataiteissa (Morris 1997, 17).

Representaatiot kertovat, mitä me ajattelemme, mutta ne vaikuttavat myös siihen, miten me ajattelemme. Ne sekä edustavat maskuliinisuutta että vaikuttavat maskuliinisuuden toteutumiseen elämässä. Maskuliinisuuksien representaatioita on kulttuurintutkijoiden ja tekstintutkijoiden piirissä tutkittu kolmen lähestymistavan kautta. Ensinnäkin on tarkasteltu genrejä, joissa maskuliinisuuden problematiikka on keskeisesti esillä, toisin sanoen lajeja, joissa kuvataan miehiä ja miesten elämää. Esimerkiksi Markku Soikkeli (1991; 1994) on kirjoittanut Heikki Turusen korvenraivaajasarjasta ja Jussi Parviaisen näytelmistä. Ville Juu-

tinen (1998) on tarkastellut *Terminator*-elokuviissa (Cameron 1984 & 1991) representoituvaa mieskoneen maskuliinisuutta (ks. muskelielokuvien maskuliinisuuksista myös Kangaslahti-Lahti 1982).

Toiseksi, on tutkittu tekstejä, joissa representoidaan heterokulttuurin tyypillisesti miehiin liittyviä ongelmallisia teemoja. Maskuliinisuuden kipeisiin ongelmiin pureutuminen ei silti ole miesten vahva alue, vaan lähes systemaattisella vainulla miehet kiertävät sellaiset teemat kuin pedofilia, inesti, raiskaus, väkivalta jne. Näistä kaikista teemoista löytyisi kuitenkin tekstejä, joiden kautta aiheisiin voisi paneutua. Itse olen *Panssaroidun maskuliinisuuden* tiimoilta julkaissut artikkelit mainonnasta (1995), sotilaallisesta diskurssista (1996) ja naisiin kohdistuvasta väkivallasta *Kalevalassa* (1999b). Lasse Majuri (1999) on tarkastellut vuoden 1999 katsotuinta elokuvaa *Rukajärven tie* (Saarela 1999), joka kertoi jatkosodan yhdestä operaatiosta.

Kolmanneksi, on tutkittu valtavirran heteromaskuliinisuudesta poikkeavia maskuliinisuuksia, kuten homoseksuaalisuuden representaatioita. Esimerkiksi Mark Simpson (1994) on tarkastellut länsimaiseen heterokulttuuriin kätkeytyntä homoerotiikkaa, Juha Herkman (1995) Ralf Königin homosarjakuvaa (1995) ja Eve K. Sedgwick (1985) miesten välistä halua englantilaisessa kirjallisuudessa. Valtavirran mukaan jäävät myös miehet, joiden ruumis vammautuu. Martti Lahti (1994; ks. myös 1992) on pohtinut aihetta elokuvan *Ta-paus Henry* (Nichols 1991) pohjalta.

Maskuliinisuuksien representaatioita tutkittaessa voidaan edetä karkeasti jakaen kahteen suuntaan. Perinteinen tekstin-tutkimus ottaa keskiöön miehen ja maskuliinisuuden tekstissä. Kriittisessä lähestymistavassa representaatioita tutkitaan, jotta voitaisiin sanoa jotain sosiaalisesta todellisuudesta ja maskuliinisuuksista tietyssä ajassa ja paikassa. Tällöin kysytään, miten representaatiot vaikuttavat, mitä ne kertovat kulttuurista ja

miten ne ovat muodostuneet. Tämä kirja lukeutuu tähän suuntaukseen ja seuraavaksi kysyn: Mitä armeijassa pojille tehdään?

4. Sotilaallinen diskurssi

Lupaan käyttäytyä kunnollisesti ja miehekkäästi (*ote suomalaisesta sotilasvalasta*).

I used to talk the Beauty of War; but it is only War in the abstract that is beautiful (*Vera Brittain sit. Miedzian 1992, 54*).

Olen valinnut Suomen puolustusvoimat tutkimuskohteeksi, koska armeija on väkivaltaan avoimesti valmistautuva ja siihen kouluttava yhteiskunnallisesti legitiimi laitos, joka liittää opettamansa väkivaltakäyttäytymisen suoraan miehiin ja miehuuteen. Aseet mielletään maskuliinisiksi, ja sotilaat ovat historian eri aikoina ja eri kulttuurissa lähes poikkeuksetta olleet miehiä. Suomessa armeijalla on asevelvollisuuslakiin kirjattu oikeus kutsua palkattomaan koulutukseensa kaikki suomalaiset miehet. Vuonna 1998 kutsuntaikäisiä miehiä oli runsaat 33 000. Palvelukseen astuu vuosittain yli 80 prosenttia ikäluokasta. Koulutuksesta voi kieltäytyä eettisistä tai uskonnollisista syistä.² On siis syytä olettaa, että armeija olennaisesti muo-
vaa suomalaisen miehen suhtautumista väkivaltaan.

Armeija on instituutio, johon liittyy monia myyttisiä käsityksiä — mm. suomalaisesta miehestä sotilaana —, jotka osaltaan muokkaavat miesten identiteettejä. Myytti suomalaisesta (mies)sotilaasta määrittää yleensä käsitystä suomalaisen sotilaan erityisestä luonteesta ja laadusta, joka erottaa hänet muiden armeijoiden sotilaista. Suomalaisessa sotilasmyytissä mie-

hestä transformoituu sodassa korpisoturi. Myytti on erityisen elinvoimainen talvi- ja jatkosotaa kuvaavassa sotakirjallisuuden genressä, mutta se representoituu muissakin kulttuurisissa teksteissä, mainonnassa ja mediassa.

Tässä luvussa analysoin Suomen puolustusvoimien virallista ja epävirallista *sotilaskieltä*. Tutkin niissä esiintyvää diskursssia ja suomalaisen (mies)sotilaan representaatioita. Samalla tarkastelen armeijaan liittyviä myyttejä. Materiaalisena tutkimuskohteenani ovat puolustusvoimien kolme virallista ohjesääntöä, oppikirja, kaksi sotilasslangisanakirjaa ja 41 epävirallista marssilaulua, joita yhdessä kutsun *sotilasteksteiksi*. Luvun lopussa pyrin erittelemään ja kuvaamaan teksteissä esiintyvän hallitsevan diskurssin lausumia sekä niitä ohjaavia sääntöjä ja käytäntöjä. Tätä diskurssia kutsun *sotilaalliseksi diskurssiksi*.

Sotilastekstit

Varusmiehen käsikirja (VK) jaetaan Suomen puolustusvoimissa varusmiehille peruskoulutuskauden alussa. Peruskoulutuskausi sijoittuu palvelukseen alkuun ja kestää 8,5 viikkoa. Sen tavoitteena on

antaa yhdenmukainen taistelijan peruskoulutus jokaiselle varusmiehelle koko puolustusvoimissa ja opettaa heidät

² Lehtitietojen ja aseistakieltäytyjien liiton antamien tietojen perusteella siviilipalvelukseen hakeutuu 5–6 %:a asevelvollisista. Kutsunnoissa asepalveluksesta kieltäytyy 2–3 %:a miehistä. Kutsuntojen jälkeen ennen palvelukseenastumista kieltäytyy samoin noin 2 %:a ja asepalveluksesta siviilipalvelukseen hakee vielä yksi kolmannes. Armeijapalveluksen kuitenkin keskeyttää lisäksi noin 6 prosenttia. Heistä suurin osa keskeyttää palveluksen sosiaalisista, taloudellisista tai mielenterveydellisistä syistä, mikä on siis eri asia kuin asepalveluksesta kieltäytyminen. Vuonna 1998 siirryttiin käytäntöön, jossa lyhyin aseellinen palvelus on kuusi kuukautta siviilipalveluksen säilyessä 13 kuukautena. Muutos ei vähentänyt siviilipalveluksen suosiota, mutta sen sijaan totaalkieltäytyjien määrä on moninkertaistunut, ja vankiloissa heitä on tätä nykyä reilut kaksikymmentä. (Backman, Nils-Eric 25.10.1998 Helsingin Sanomat; puhelinkestelu aseistakieltäytyjäliiton edustajan kanssa 19.11.1997 & 14.3.2000.)

toimimaan sotilasorganisaatiossa sekä ymmärtämään käskyvaltasuhteiden ja sotilaallisen järjestyksen merkitys joukolle ja sen asettamat velvoitteet yksittäisen sotilaan toiminnalle (VK, 11).

Käsikirjaan on koottu opetuksessa keskeisinä pidettävät asiat. Kirjaa käytetään koulutuksen tukena, ja samalla se toimii varusmiesten itseopiskelun lähteenä ja kertauskirjana. Kirja sisältää tiedot muun muassa yleissotilaallisesta koulutuksesta ja turvallisuuspolitiikasta sekä pohdintoja miehen henkistä kasvusta. Tarkasteleman käsikirja on vuodelta 1993.

Taistelijan opas (TO) on vuodelta 1980. Nimensä mukaisesti se keskittyy taistelu- ja suojautumiskoulutukseen. Se ei ole tarkoitettu varusmiehille, vaan kouluttajien oheislukemiseksi ja aliupseeri- sekä upseerikoulutuksen oppikirjaksi. Käytännössä *Varusmiehen käsikirjan* taistelukoulutusta käsittelevä luku on tiivistelmä oppaan sisällöstä.

Yleinen palveluohjesääntö (YP) sisältää puolustusvoimien palvelukseen liittyviä määräyksiä, jotka on tarkoitettu lähinnä rauhajan palvelusta ja kasarmielämää varten. Lisäksi ohjesäännössä käsitellään tiedotustoimintaa ja sotilaallisia turvallisuusmääräyksiä. Vuonna 1995 tuli voimaan uusi palveluohjesääntö, jossa on otettu huomioon naisten vapaaehtoinen palvelus. Säännöt on numeroitu juoksevasti ja pykälä on kaikkiaan 601 kappaletta. Viitaan niihin merkinnällä 'p' — esimerkiksi merkintä 'YP, p82' tarkoittaa *Yleisen palveluohjesäännön* pykälää 82. Viralliseen sotilaskielen korpukseen tutkimuksessa kuuluu maanpuolustuskorkeakoulun strategian laitoksen dosentin Pekka Visurin oppikirjaksi kirjoittama teos *Turvallisuuspolitiikka ja strategia* (1997).

Yleinen palveluohjesääntö kuuluu puolustusvoimien varsinaisiin ohjesääntöihin, kun taas *Taistelijan opas* ja *Varusmiehen käsikirja* lukeutuvat ohjesääntöhierarkiassa oppaisiin ja käsikirjoi-

hin. Suomen armeijassa on kaikkiaan voimassa yli 250 ohjesääntöä.³ Otoksessani *Yleinen palveluohjesääntö* edustaa dogmaattisinta sotilaskieltä. *Varusmiehen käsikirjassa* ja *Taistelijan oppaassa* ilmenee se virallinen sotilaskieli, jolla varusmiehiä tulisi kouluttaa. Käytännössä koulutuksessa turvaudutaan epäviralliseen sotilaskieleen.

Epävirallisella sotilaskielellä tarkoitetaan sotilasslangia, jota armeijassa asevelvolliset ja ammattisotilaat puhuvat. Tarkasteleman tutkimusaineisto koostuu kahdesta suomalaisen sotilasslangin sanakirjasta sekä joukosta epävirallisia marssilauluja.

Simo Hämäläisen vuonna 1963 julkaiseman *Suomalainen sotilasslangi* -kirjan aineisto käsitti 13 000–14 000 sanalippua, joihin mahtui yli 20 000 sanatietoa. Hämäläinen aloitti sanojen ja sanontojen keruun Kollanjoella talvella 1939. Valtaosan materiaalista hän keräsi jatkosodan aikana ja välittömästi sen jälkeen 1940-luvulla. Varhaisimmat sanatiedot ovat kuitenkin vuodelta 1916. (Hämäläinen 1963, 6–8.)

Hämäläisen lähinnä 40-lukua edustavan slangisanaston rinnalla tarkastelen myös Antti Penttisen julkaisemaa *Sotilasslangin sanakirjaa* vuodelta 1984. Muita sanakirjoja aiheesta ei ole ilmestynyt. Penttinen aloitti slangin keruun varusmiesaikanaan 1971 ja jatkoi keruuta 1978 haastattelemalla ja lähettämällä kyselykirjeitä varuskuntiin. Samaten hän kävi läpi sotilaslehtiä ja kaunokirjallisuutta. Hänen kokoelmansa käsitti noin 15 000 sanalippua, joista löytyy hänen arvionsa mukaan 6 000 erilaista sanatietoa. Penttisen sanakirja on hänen Jyväskylän yliopistoon laaditun suomenkielen pro gradu -työn sanaosasto, minkä takia kirjan alkuun on sisällytetty myös tiivis tutkielma sotilasslangista.

³ Tiedot ohjesäännöistä perustuvat puhelinkeskusteluun majuri Kari Mäkisen kanssa 31.5.1996. Hän johti ainakin tuolloin puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskuksen oppimateriaaliosastoa.

Kolmas epävirallisen sotilaskielen lähteistöni edustaa sotilasslangin tuoreinta materiaalia ja nykyaikaisinta folkloren keräystapaa. Vuosina 1994–95 internetissä oli avoin keskustelulaatikko, johon halukkaat saivat lähettää muistamiaan epävirallisia marssilauluja. Lauluja tuli kaikkiaan 41 nimikettä. Vaikka aineisto ei ole täysin kattava, se edustaa koko itsenäisen Suomen sotalaitoksen historiaa.

Kielen kuviointi

Sotilaspalvelus käsitetään yleensä initiaatioksi, jossa nuoret miehet rakentavat vanhempien miesten johdolla kollektiivisesti aikuisen miehen maskuliinisuutta. Sen sijaan käsitykset siitä, millainen tämä uusi maskuliininen identiteetti tai subjekti luonteeltaan on, vaihtelevat huomattavasti. Sotilaskoulutukseen myönteisesti suhtautuvissa käsityksissä armeijan ymmärretään toimivan rituaalina, joka siirtää pojan lapsuudesta vastuulliseen aikuisuuteen. Tulemalla sotilaaksi mies elää todeksi maskuliinista perintöään. Hän tekee saman minkä hänen isänsä, iso-isänsä ja jopa esi-isänsä. (Raphael 1988, 97.) Armeijan ei tässä tulkinnassa nähdä tuottavan väkivaltaista maskuliinisuutta, vaan miesten varmuutta omasta miehuudestaan.⁴

Kriittisestä näkökulmasta katsottuna armeijassa poika erotetaan siviilielämästä kurin ja alistamisen kautta, ja häntä vaaditaan omaksumaan aggressiivinen maskuliinisuus. Sotalaitos leimaa vääristäen siviilielämän pehmeiden ja riippuvuuden ajaksi, josta poika on väkivalloin erottava. (Ks. Segal 1990, 132–133.) Saksassa 1920–30-luvulla toimineen puolivirallisen palk-

⁴ Yhdysvaltalaisessa mytospoeettisessa miesliikkeessä initiaatio mielletään tärkeäksi rituaaliksi. Koska modernissa yhteiskunnassa ei esiinny traditionaalisia miehiä siirtymärittejä, sen on nähty johtavan miesten kollektiiviseen epävarmuuteen omasta maskuliinisuudestaan. (Ks. esim. Bly 1992; Raphael 1988.)

ka-armeijan Freikorpsin miesten kirjoituksia tutkinut Klaus Theweleit toteaa, että sotilaskoulutus pyrki tuolloin ja pyrkii yhä erottamaan miehet vanhempien holhouksesta. Asepalveluksessa mies syntyy symbolisesti uudelleen. Hänestä tulee armeijan ja valtion sekä oman itsensä poika. Uusi synnyttäjä ei ole enää nainen, vaan mies tai paremminkin miehinen instituutio. Armeijassa sotilas elää eri lainalaisuuksien mukaan kuin siviili. (Theweleit 1989, 237 & 241.)

Samaten William Arkin ja Lynne R. Dobrofsky kiinnittävät artikkelissaan ”Military Socialization and Masculinity” huomiota siihen, että peruskoulutuksen sisältö vaihtelee varsin vähän eri armeijoiden ja aselajien välillä. Peruskoulutuksen tehtävänä ei ole ainoastaan taistelutaitojen opettaminen, vaan tarkoitus on erottaa sotilaat siviilielämästä. Tavoitteena on sotilaallisen kurin ja hierarkian hyväksyttäminen sekä alokkaiden arvojen ja asenteiden muokkaaminen militaristisiksi. (Arkin & Dobrofsky 1978, 57.)

Feministisessä lähestymistavassa sotilaskoulutus on tulkittu keskeiseksi miesvallan ja miesten väkivallan tuottajaksi ja oikeuttajaksi. Armeija on sukupuolittunut instituutio, joka liittää eksplisiittisesti maskuliinisuuden väkivaltaan ja alistaviin hierarkioihin sekä opettaa misogynisia ja autoritaarisia asenteita. Sotakoulutus tuottaa väkivallan ammattilaisia, jotka ovat miehiä. Väkivaltaiset asenteet liittyvät yleensä miehiin. (Segal 1987, 168 & 187–188; 1990, 97–98.)

Armeija pyrkii erottamaan sotilaan siviilistä muokkaamalla miehelle uutta sotilaallista identiteettiä. Uusi kieli on hyvä perusta uudelle identiteetille, sillä käyttämämme kieli ei ole viatonta, vaan se asemoi meidät maailmaan. Kielen avulla me ymmärrämme todellisuutta ja annamme sille merkityksiä. Kielen avulla me käymme dialogia todellisuuden kanssa. Seuraavaksi tarkastelen kahta erilaista sotilaskieltä: virallista ja epävirallista.

Virallinen kieli: käsitteet ja lyhenteet

Armeijan virallista sotilaskieltä voidaan kutsua jargoniksi. Ranskalaisperäinen nimitys 'jargon' tarkoittaa tietyn alan asiantuntijoiden käyttämää ammattikieltä, jossa termit ja käsitteet ovat vakiintuneita eivätkä ne sisällä slangille ominaisia tunnelatauksia. Jargon erottaa asiantuntijat maallikoista. (Penttinen 1984, 12–13.) Diskursiivisena käytäntönä sotilasjargon tekee sotilaista sodankäynnin asiantuntijoita, joiden kannanottoihin on siviilien vaikea puuttua. Kun puolustusvoimien ylikomentaja Gustav Hägglund (1997) perustelee maanpuolustuskurssin avajaispuheessa taisteluhelikopterin hankkimista puolustusopin uusilla tarkennuksilla, siviilien eriävät mielipiteet leimautuvat jo lausuttaessa asiaa ymmärtämättömien ”höpinäksi”: miten siviili voisi ymmärtää sotilasdoktriinia?⁵ Jargon nimeää asioita uudelleen ja omii itselleen kokonaisia ilmiöitä.

Sotilasjargonia leimaavat käsitteet ja lyhenteet. *Taistelijan oppaasta, Varusmiehen käsikirjasta ja Yleisestä palveluohjesäännöstä* löytyvät esimerkiksi käsitteet *etenemismuoto*, *sotilaallinen järjestys*, *tulasema*, *ryömintäbauta*, *katvealue*, *pyyhkäisyala*, *käskyvalta* ja *sotilaskunto*. Käsitteet on yleensä selvitetty lyhyesti ja täsmällisesti. Esimerkiksi ”panssarivaunu on tulivoimainen, vahvasti panssaroitu ja nopeasti liikkuva taisteluväline, jota esiintyy runsaasti taistelukentällä” (TO, 70). ”Esimies, jonka pysyvään käskyvaltaan sotilashenkilö kuuluu virka- tai palveluasemansa johdosta, on viimeksi mainitun **suoranainen esimies**. Välitöntä suoranaista esimiestä sanotaan **lähimmäksi suoranaiseksi esimieheksi**.” (VK, 18.)

Oma käsitteensä on peruskoulutuksen yhteydessä suoritettava 'taistelijan tutkinto' (VK, 3, 11, 94–95). Kyse ei ole siis

⁵ Sotilaallinen doktriini tarkoittaa sotilaallisen maanpuolustuksen periaatteita tai oppia. Doktriini voidaan jakaa strategiseen tasoon, johon lukeutuvat turvallisuuspolitiikka, ulkopolitiikka ja sotilaallinen maanpuolustus, sekä taisteluopin operatiivis-taktiseen tasoon. (Ks. eri maiden doktriineista Visuri 1997, 411–424.)

koulutuksen tavoitteesta, vaan nimenomaan tutkinnosta, jonka alokkaat suorittavat hyväksyttävästi. Termillä 'tutkinto' sotilaskoulutuksen funktiota pyritään muuttamaan. Historiallisesti yleistä asevelvollisuutta on legitimoitu vetoamalla miesten vastuuntuntoon. Asevelvollisuus on liitetty haluun suojella ja elättää omaa perhettä. Armeijasta on pyritty tekemään miehinen velvollisuus. Nykyinen sotilaallinen diskurssi pyrkii esittämään armeijan organisaationa, jossa miehille annettavaa koulutusta voidaan verrata opiskeluun ja siinä saavutettaviin arvosanoihin ja joka sen tähden on arvokasta. Diskurssissa esitetään, että armeijassa opitaan jotain, josta on hyötyä; se ei ole vain tärkeä velvollisuus. Peruskoulutuksen läpäiseminen edellyttää tutkinnon suorittamista ja taistelijan arvon saavuttamista.

Hyväksytty suoritus edellyttää, että koulutettava on selviytynyt hyväksytysti taistelutaitojen ja asekäsitteilytaitojen käytännön kokeesta (painoarvo 45 %), saanut ampu-
maohjelmiston mukaisista ammunnoista vähintään tyydyttävän tuloksen jokaisesta koulutusohjelmaan sisältyneestä amunnasta (painoarvo 35 %) ja selviytynyt hyväksytysti vähintään neljästä marssista (painoarvo 20 %) (VK, 94).

Käsikirjaan sisältyvät lomakepohjia, joiden täyttäminen auttaa varusmiestä seuraamaan edistymistään ”taistelijan peruskurssilla” (VK, 188). Hän voi siis itse tarkkailla, miten edistyy askel askeelta kohti hyväksyttyä taistelijan tutkintoa.

Siviileille käsitteitä hämärämmiksi jäänevät armeijan suositamat lyhenteet, kuten *pstke* (panssarintorjuntakomppania), *YL-PalvO* (Yleinen palveluohjesääntö), *Vup* (vapautettu ulkopalveluksesta), *OulltPsto* (Oulun ilmatorjuntapatteristo), *KVKSKO* (tarkoittaa ilmeisesti kevyttä kertasinkoa ks. VK, 77). Ylipäätään käsitteiden ja lyhenteiden hämärtämää ja tihentämää sotilaskieltä on ulkopuolisen vaikea ymmärtää.

Virallinen kieli: kätkeyt käskyt

Oman kielen ohella yhtenäistä sotilasidentiteettiä pyritään tuottamaan hierarkkisen järjestyksen ja kurin avulla, mikä on yksi keskeinen erottaja siviili- ja sotilaselämän välillä. Armeijassa ihmisten välistä kanssakäymistä määrittävät erityiset 'käskyvaltasuhteet'. "Käskyvallaksi sanotaan oikeutta antaa toista henkilöä velvoittavia käskyjä ja määräyksiä" (YP, p47). Käskyvaltasuhteista muodostuu sotilaallinen kuri, joka tarkoittaa

annettujen käskyjen ja määräysten täsmällistä noudattamista. Sotilasyhteisössä kuri on parhaimmillaan silloin, kun jokainen on sisimmässään vakuuttunut sen välttämättömyydestä, mukautuu sotilaalliseen järjestykseen ja palvelukseen, on työssään oma-aloitteinen sekä asettuu varauksetta esimiestensä johdettavaksi ja luottaa heihin. (YP, p3; myös VK, 17.)

Varusmiehen on siis varauksetta uskottava esimiästään, toteltava häntä ja noudatettava käskyjä täsmällisesti niitä kyseenalaistamatta ja oltava vakuuttunut siitä, että sotilaallinen kuri on välttämätöntä. Kuri ei merkitse vain komentoja ja niiden noudattamista. Kuri näkyy erityisesti sotilaskielen kätkeytyissä käskyissä, joissa sinänsä ei käsketä tekemään mitään, mutta annetaan vain yksi mahdollisuus toimia. *Taistelijan op-
paassa* varusmiesten majoittumista kuvataan näin:

Jokaiselle miehelle *on määrätty* teltassa oma paikkansa. Rep-
pu *pannaan* pään aluseksi, taisteluvyö ja ase *sijoitetaan* re-
pun taakse. Makuualusena on vuodenajan mukaan havuja,
päällystakki, pomppa, telttapatja tms.

Levon aikana miehet *saavat riisua* saappaat ja märät
vaatteet. Taisteluvalmius ei kuitenkaan saa tämän vuoksi

kärsiä, vaan hälytyksen sattuessa *on otettava* mukaan ase, kypärä, taisteluvyö ja jalkineet sekä *syöksyttävä* nopeasti asemaan — tarvittaessa teltan liepeen alitse. Vasta tämän jälkeen *pukeudutaan* tilanteen mukaan. Teltasta poistuttaessa miehellä *on poikkeuksesta* oltava ase mukana.

Telttaan *määrätään* tulivartiomies. Hänen tehtävään on telttakunnan *hälyttäminen*, majoitusalueen vartiomiehen ilmoitusten *välittäminen*, kaminan *lämmittäminen*, kuivumaan asetettujen varusteiden tarkkailu, telttavalaisimen hoito ja nukkuvien *vartioiminen*, etteivät nämä työnny liian lähelle kuumaa kaminaa. (TO, 202, kursivoinnit minun.)

Telttaan majoittumisen ohjeet on sitaatissa muotoiltu siten, että miehiä ohjallaan ilman varsinaisia käskyjä tai käskyntantajia. Varusmies saa tehdä, mitä haluaa, kunhan haluaa, mitä saa. Varusmiehelle ei edes sanota, mitä hänen täytyy tehdä, vaan käskyt on kätkeyty verbien nominalisaation ja passivoinnin avulla asiantiloiksi. Nominalisaatio tarkoittaa prosessia, jossa verbeistä tehdään substantiivisia teonnimiä. ”Nominaalistuksen sijasta voitaisiin puhua tarkemmin verbien substantivoimisesta erotukseksi partisiipinmuodostussäännöistä, jotka ovat myös nominaalistuksia eli adjektivoimisprosesseja.” (Hakulinen & Karlsson 1995, 391.)

Nominalisaatio on yksi lingvistinen tapa tuottaa kuvausta, joka tuntuu kertovan suoraan faktoista. Kieli muuttuu läpinäkyväksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kieli välittää tarinaa asiantiloista, joihin toimijoiden on sopeuduttava. Esimerkiksi sitaatin ensimmäisessä lauseessa ei sanota, että esimies määrää kullekin miehelle oman paikan, vaan ilmoitetaan asiantila ja käytetään verbistä päättynyttä tekemistä ilmaisevaa passiivin II partisiippiä: ”miehelle on määrätty teltassa oma paikkansa”. Kuka paikat määrää ja milloin, millä perusteilla ja voiko paikoista vielä neuvotella eivät enää sisälly kielen mah-

dollisuuksiin. Nominalisaatio häivyttää vastuulliset tekijät, teot ja joskus myös teon kohteet.⁶

Toinen tyypillinen nominalisaatio on päätteen *-minen* käyttäminen. Tulimies ei sitaatissa aktiivisesti vartioi ystäviään, vaan hänen tehtäviinsä kuuluu hoitaa nukkuvien vartioiminen. Nominalisaatiot *hälyttäminen, välittäminen, lämmittäminen* ja *vartioiminen* ovat kaikki verbistä johdettuja substantivointeja, joissa varsinainen toiminta häviää tehtäväksi, joka täytyy hoitaa.

Nominalisoinnin lisäksi verbin passivointi edesauttaa lauseiden aktiivisten puhujien häivyttämistä. Sitaatin verbeistä suurin osa onkin passiivissa, kuten *pannaan, sijoitetaan, pukeudutaan* ja *on otettava*. Koska suomen kielessä passiivissa teon tekijäksi ajatellaan mainitsematon inhimillinen olento tai olentojen ryhmä, kaikissa sitaatin passiiveissa on joku henkilö tai henkilöiden joukko, joka käskyt antaa. Lauseista ei kuitenkaan selviä, onko käskyistä vastuussa teltaan majoittuva 'lähin suoranainen esimies' vai onko miesten nukkumajärjestys, varusteiden paikat ja tulivuorot jaettu aiemmin kenties esikunnassa tai peräti puolustusministeriössä.

Aktiivisten toimijoiden häivyttäminen tekee toiminnasta rutiinia. Miehet eivät kysy, miksi näin tehdään tai mitä tulisi tehdä, koska he majoittuvat, nukkuvat, syöksyvät teltan liepeiden ali, pukeutuvat asemissa, ampuvat ja tarpeen tullen tappavat kyselemättä ja kyseenalaistamatta. Kaikesta tulee luonnollisia asiantiloja, jopa sodasta. Sotilaskoulutus tähtääkin siihen, etteivät miehet kyseenalaista käskyjä ja toimivat tietyissä tilanteissa automaattisesti refleksien varassa. Ongelmallista tietenkin on, että ajatukseen kuuluu, ettei miehillä ole myöskään

⁶ Nominalisaatio on yksi kielellinen tapa manipuloida kuvausta. Me emme sano, että "Kaken sakki teloitti vangin", vaan "teloitustoimenpide suoritettiin rangaistustoimista vastaavan yksikön toimesta." Näin häviävät teot, tekijät ja kohteet. Nuori mies ei aja pikkutyön päälle, vaan tapahtuu kuolemaan johtava liikenneonnettomuus. (Virpi Blomin lähettämästä kirjeestä 1.3.2000.) Nominalisointi ja passivointi tekevät tekstistä abstraktia, autoritaarista ja kyseenalaistamatonta ylhäältä alas päin suuntautuvaa institutionaalista puhetta, joka toimii yhtenä diskursiivisen vallankäytön välineenä.

vastuuta tekemisistään. Vastuun ja vastuuttomuuden kysymyksiin palaan myöhemmin luvussa ”Rationalismi”.

Nominaalimuotojen ja passiivin käyttö mahdollistavat käskyjen antamisen siten, että niiden vastuullinen subjekti katoaa, toiminta on rutiinia ja miesten käyttäytymistä ohjataan ääneen lausumattomien rangaistusten uhalla. Miehellä on teltassa esimerkiksi määrätty oma paikka. Jos näin ei olisi, mies joutuisi todennäköisesti nukkumaan ulkona puskassa tai lumihangesa. Parasta on siis tyytyä vaieten huonoonkin paikkaan. Samoin ”miehet saavat riisua saappaat jalasta”. Koska ne nimenomaan *saa* riisua, on mahdollista, ettei niitä saisi riisua joissain tilanteissa.

Telttaan määrätään myös tulivartiomies, joka vartioi nukkuvia, jotta nämä eivät syyllistyisi omavaltaiseen ja ei-sotilalliseen toimintaan: unissa työntymiseen. Vuoroja ei siis jaeta, eikä tulimies valvo tai pidä huolta nukkujista, vaan hän on heidän vartijansa. Ystävien vartioimisen ohella hän silti hoitaa telttavalaisinta ja tarkkailee varusteita. Miksi ystäviä vartioidaan, mutta esineitä hoidetaan ja tarkkaillaan? Miksi tekstissä ei lue, että tulimies huolehtii, ettei kukaan nukkuessaan liiku liian lähelle kuumaa kaminaa? Onko niin, että sotilastekstien itsessään selvässä hetero-oletuksessa⁷ ihmisten hoitaminen tai tarkkaileminen on miesten kesken liian intiimiä ja eroottista? Jos miehiä kehoitetaan ottamaan huomioon toisensa, se herättää mielikuvan homoeroottisesta ystävyydestä. Heteromiehet eivät huolehdi toisistaan edes sodassa, vaan sielläkin he vartioivat toisiaan.

⁷ Hetero-oletuksella tarkoitan olettamusta, että kaikki ovat heteroja ellei toisin sanota.

Virallinen kieli: kertova subjekti

Koska kieli ei tule toimeen ilman puhuvia ja puhuteltuja sekä kertovia ja kerrottuja subjekteja, ne voidaan erotella myös virallisesta sotilaskielestä, vaikka vastuullinen toimija pyrkii paikoin piiloutumaan. *Taistelijan oppaasta* ja *Varusmiehen käsikirjasta* on mahdollista konstruoida kerrontaa ylläpitävä 'kertova subjekti', joka on varusmiehen todellisen esimiehen tekstuaalinen laajentuma. Kirjallisuustieteilijät Steven Cohan ja Linda M. Shires esittävät kirjassaan *Telling Stories* (1988) mallin tekstin ja kerronnan subjektiviteeteista. 'Puhuva subjekti' viittaa kirjailijaan, 'puhuteltu subjekti' lukijaan. Tekstissä esiintyvät agentit erottuvat 'kertoviin' ja 'kerrottuihin subjekteihin', jotka molemmat lukeutuvat 'kerronnan subjekteihin'. Kun kertoja kertoo, miten henkilö A näkee henkilön B, subjektiviteettien kannalta kyse on siitä, että 'kertova subjekti' kertoo, miten 'kerrottu subjekti' A fokalisoii 'kerrottua subjektia' B:tä. (Cohan & Shires 1988, 104–108.) Miten tämä liittyy käsiteltäviin teksteihin ja sen modaleetteihin?

Sotilastekstien kertovan subjektin ensimmäisenä tehtävänä on pitää yllä kerrontaa eli tuottaa opettavaista kertomusta asepalveluksesta ja sodankäynnistä. Kyseinen kertova subjekti on myös armeijan todellisten esimiesten tekstuaalinen metonymia. Kertova subjekti puhuu tekstin kerrotulle subjektille (edellä olevassa sitaatissa 'mies', yleensä 'varusmies', 'taistelija' jne.) samasta diskursiivisesta paikasta kuin esimies todelliselle varusmiehelle. Samoin kertova subjekti edustaa samoja arvoja, asenteita ja ideologiaa kuin esimiehet. Koska kertova subjekti on instituution tuottama henkilökohtaisista kokemuksista ja intentioista puhdas kategoria, siihen tiivistyy sotalaistoksen ideologia sellaisena kuin armeijan sen haluaa. Kertova

subjekti siis yhtäältä sekä tuottaa kertomusta että sisältää tuon kertomuksen sisältöä rajaavat säännöt.

Kertova subjekti tarjoaa esimiehelle paikan, johon asettua armeijan hierarkiassa ja ennen kaikkea suhteessa koulutettaviin. Kertova subjekti on sotilaallisen diskurssin tuottama tekstuaalinen ideaalipositio. Kerrottu subjekti puolestaan pitää sisällään teksteissä toimivat tekstuaaliset henkilöt, kuten edellä olevassa sitaatissa mies ja tulivartiomies.

Puhuva subjekti on tekstin kirjoittaneen fyysisen henkilön kuulumaton ääni, ja puhuteltu subjekti puolestaan oletetun lukijan lukuasema, josta käsin teksti tulee ymmärretyksi puhuvan subjektin haluamalla tavalla. Sotilasteksteissä puhuva subjekti on sotalaitos, joka ei ole ristiriidassa tekstissä esiintyvän kertovan subjektin kanssa. Jos puhuva ja kertova subjekti ovat ristiriidassa keskenään, kyse on epäluotettavasta kerronnasta. Asiateksti ei tietenkään pyri luomaan epäluotettavuuden tai monitulkintaisuuden vaikutelmaa. Tavoitteena on, että lukija uskoo lukemaansa eli asettuu puhutellun subjektin lukuasemaan.

Virallinen kieli: koodatut termit

Sotilaallisessa diskurssissa esiintyy runsaasti termejä, jotka suppeudestaan huolimatta sisältävät runsaasti informaatiota henkilölle, joka kykenee tunnistamaan ja avaamaan termien koodin. Tavoitteena on, että koodit johtavat määrättyyn käyttäytymiseen. Termeihin koodattu viesti sisältää enemmän, mitä siviili voisi olettaa. Esimerkiksi sanan *lepo* koodi on käsky, joka tarkoittaa asennosta vapauttamista (VK 20) eli tiettyä tapaa seistä ei-asennossa. Kyse ei suinkaan ole kehotuksesta istuutua tai mennä lepäämään, kuten siviili voisi asian helposti tulkita.

Armeijan hierarkia alkaa siitä, kun kaksi sotilasta kohtaa toisensa: ”jos vartiopaikalla on kaksi tai kolme vartiomiestä, on yksi heistä toisten esimies, jolla on käskyvalta muihin” (TO, 222). Tämän takia sotilaiden tulee toisilleen puhuessaan ilmoittaa oma paikkansa hierarkiassa ja tunnistaa toisen sijainti. Diskurssianalyttisesti kyse on diskurssin tarjoamista subjektipositioista.

Varusmiehen käsikirjan mukaan ”sotilashenkilöitä puhutellaan heidän arvojensa mukaisesti.” Puheenvuoro aloitetaan esimerkiksi näin: ”Herra kapteeni, alokas Teräväinen...” Puheen koodia (puhujien sotilasarvot, lausuman muoto) noudattaa puhujien ruumiinkieli. ”Puhuessaan esimiehen kanssa tai esimiehen puhutellessa alainen seisoo asennossa ellei esimies häntä siitä vapauta.” (VK, 19.) Armeijan hierarkkista järjestystä pyritään näin luomaan jokaisessa ihmisten välisessä kohtaamisessa. Asian merkittävydestä sotilaitoksessa kertoo se, että *Yleisessä palveluohjesäännössä* on esitetty 14 puhutteluesimerkkiä varusmiehelle opastukseksi sotilaalliseen puhutteluun (YP, liite 1). Sotilaallisen diskurssin subjektien välinen hierarkia määrittää puheen muodon ja sisällön sekä ruumiin asennot yksityiskohtaisesti.

Kertova subjekti on virallisten sotilastekstien suvereeni auktoriteetti. Se rakentaa valtapositionsa komentavan esimiehen tapaan määräysmuotojen avulla tai esittämällä käskyt asiantiloina, joista ei voi keskustella. Niihin on vain sopeuduttava. Käskyjen vastuulliset toimijat pyritään häivyttämään lausumista. Kielellisinä keinoina käytetään verbin nominaali- ja passiivimuotoja. Auktoriteettia ei ole mahdollista kyseenalaistaa, koska kertova subjekti hallitsee keskeytyksettä kerronnan fokaliisaatiota (näkökulmaa). Kerrotuilla subjekteilla ei ole mahdollisuutta omien tuntemustensa tai näkökulmiensa ilmaisemiseen.

Subjektipositiot on erotettu toisistaan ja asemoitu jyrkkään hierarkiaan, mitä vahvistetaan ja ilmaistaan muun muassa koodisanojen avulla. Sotilastekstien välittämä maailma rakentuu hierarkkisesti ja siinä toimijat liikuttelevat toisiaan tiukan arvoasteikon ja kielellisten koodien mukaan. Koska esimies kertovana subjektina hallitsee täysin virallista kieltä ja virallisia tekstejä, niiden muut toimijat ovat luoneet vastadiskurssiksi epävirallisen sotilaskielen, jossa virallinen kieli alistetaan parodian kohteeksi. Epävirallista sotilaskieltä kutsutaan sotilasslangiksi.

Epävirallinen kieli: seksismi

Termiä 'slangi' käytetään yleensä jonkin ”ammatti-, ikä-, harrastus- tai muun sellaisen ryhmän sanoista ja sanonnoista, jotka eivät kuulu yleiskieleen, ammattikieleen eivätkä murteisiin” (Penttinen 1984, 10). Koska slangisana on aina korvattavissa asiatyylisellä ilmauksella, slangi on tietoista poikkeamista yleiskielestä (Hämäläinen 1963, 5). Slangi rajaa ulkopuoliset ryhmästä ja kasvattaa oman ryhmän yhteishenkeä. Se nimeää todellisuuden uudelleen, usein leikillisesti ja tunnepitoisesti. Slangi ei ole murteen tai yleiskielen tavoin oma kielensä. Siihen ei yleensä kehity omaa lauseoppiaan, vaan se koostuu yksittäisistä sanoista ja sanonnoista. (Penttinen 1984, 7, 10–11.)

Slangi on kuulunut aina kiinteästi sotilaselämään. Se on vaikuttanut myös yleiskielten sanastoon ja jopa kehitysvaiheisiin. Suomessa sotilasslangin aktiiviset käyttäjät ovat varusmiespalvelustaan suorittavat nuoret miehet yksi ikäluokka kerrallaan, noin 30 000 miestä. Lähes kaikki varusmiehet puhuvat sotilasslangia palveluksen aikana, joten kielenkäytöllä on miehiin yhtenäistävä vaikutus. Vaikka slangin käyttö vähenee palveluksen jälkeen, siitä jää huomattava osa miesten passiiviseen

sanavarastoon.⁸ Osa slangista siirtyy kaikkien suomalaisten käyttämiin puhetapoihin. Näin epävirallinen sotilaskieli vaikuttaa koko suomalaiseen yleiskieleen. Penttinen itse toteaa sotilasslangin olevan ”käyttäjä- ja taitajakuntansa puolesta suomen kielen laajimmin hallittu puhutun kielen erikoissanasto.” (Penttinen 1984, 7, 10–11, 16.) Slangi on yleensä vain puhuttua kieltä, mutta sotilasslangilla on myös kirjallista perinnettä kronikoista joukko-osastojen omiin lehtiin (emt., 19).

Yhtenäistävän vaikutuksen ohella kielessä näkyvät kieliyhteisön asenteet ja arvot, jotka pyritään siirtämään kielen uusille käyttäjille. Kieleen koodautuu kaikki se, mikä jokapäiväisessä ympäristössä on keskeistä. (Mantila 1998, 15.) Sotilasslangissa on yhdeksi sanaksi tai sanonnaksi tiivistyneitä kannanottoja muun muassa auktoriteeteista, väkivallasta, naisista, sukupuolten suhteista, rodusta ja miehisyydestä. Niiden omaksuminen on ehtona ryhmän jäsenyydelle. (Penttinen 1984, 11.) Kannanotot kuluvat ja muuttuvat itsestäänselvyyksiksi. Niiden välittämiä asenteita ei enää välttämättä huomata, vaikka ne yhä niihin sisältyvät. ”Sotilasslangi on miesten ehdoilla syntynyttä kieltä, joka lisää ja vahvistaa sukupuolten kielieroja” (ems.) ja sitä kautta myös sukupuolieroa.

Sotilasslangia luonnehditaan yleensä seksistiseksi ja naista halventavaksi. Varusmiehille suunnattuun Ruotuväkeen kirjoittanut Max Mickelsson toteaa sotilasslangin olevan humoristisuuden ohella konservatiivista, sovinistista ja rasistista (1995). Naisalokkaiden tulo armeijaan vuonna 1995 kirvoitti sanomalehdissä — myös yleisönosastoissa — kirjoittelua siitä, että kouluttajien ja varusmiesten tulisi karsia seksististä kielenkäyttöään. Slangia luonnehdittiin naisten verbaaliseksi raiskaamiseksi; sanoihin ja sanontoihin nähtiin tiivistyvän naisvihaa ja -halveksuntaa (esim. Koivula 1995; Mickelsson 1995).

⁸ Penttisen haastattelemissa varusmiehistä (tosin vain 220 miestä) neljä viidestä oletti käyttävänsä sotilasslangin sanoja ja sanontoja myös armeijan jälkeen (1984, 16).

Penttisen sanakirjasta löytyy tyypillinen esimerkki siitä, miten slangi tuottaa sukupuolieroa. Nuoria miehiä koulutetaan seisomaan hymyilemättä toteamalla, että *ei naureta, vaikka verinen vittu lentäisi obi sikari suussa* (Penttinen 1984, 268). Koulutajien tarkoitus lienee miesten itsehillinnän kasvattaminen heitä naurattamalla, sillä kaikkinaisen ilmehtiminen asennossa seistessä on kiellettyä. Henkilökohtaisen asehuoltamisen tärkeyttä voidaan painottaa toteamalla, että *sotilaan morsiamen reikä on rasvattava, ettei se rupea punoittamaan* (emt., 147). Tällainen kielenkäyttö on myös siviilissä mahdollista, mutta edustaa miesten puheen karkeinta aineista.

Varusmiesten käyttämässä slangissa esiintyviä seksuaalisuuteen ja sukupuoleen viittaavia sanoja ovat muun muassa *runkkupuku* (armeijan yöpuku), *norsunvittu* (armeijan karvahattu), *au-äiti* (aliupseeri), *neitilinja* (kevyenä pidetystä sukellusveineentorjuntalinjapalveluksesta), *porttosisu* (Sisu-auto), *vitturätti* (tykistön punainen aselajiliina), *esinabka* (esimies), *satiainen* (joukko-osastontunnus epoletissa, koulutushaaramerkki hihassa), *räkäpäänraiskaaja* (patruunanmurskaaja) ja *valkovuoto* (valkokastike). Henkilökohtaista asetta on kutsuttu *morsiameksi* jo vuonna 1916. Myöhemmät slangisanat liittyvät aseeseen yhä naiseen ja myös kuvastavat suhtautumista naiseen: *avovaimo—nuorikko—kultu—huora*.

Seksistisyyden ja naisvihan lisäksi sotilasslangille on ominaista genitaaleihin ja ulosteisiin liittyvä alatyylinen huumori. Lisäksi slangin keskeinen funktio on halu nähdä todellisuus humoristisena ja väliaikaisena. Slangi muuntelee erityisen innokkaasti virallista sotilaskieltä ja kyseenalaistaa sotalaitosta karnevalisoimalla kielen. Kun virallisessa sotilaskielessä esiintyy *kevyt sinko* ja *raskas sinko*, epävirallisesti on olemassa vain *raskas sinko* ja *helvetin raskas sinko*. Virallisen sotilaskielen ohella sotilasslangi hyödyntää muita slangeja, murteita ja vieraita kieliä. (Penttinen 1984, 10, 12 & 14.)

Seksistinen, ulosteisiin ja genitaaleihin mieltynyt sotilasslangi muistuttaa pitkälti varhaisnuorten poikien härskiä puhetta. Kun slangin ohella tarkastellaan varusmiesten keskuudessa vallitsevaa omalaatuista sotilashuumoria ja kepposkulttuuria, sotilaat alkavat näyttää univormuun puetuilta isokokoisilta pikkupojilta. Sosiologi Gary Alan Finen artikkeli ”The Dirty Play of Little Boys” (1989) käsittelee varhaisnuorten poikien härskiä puhetta ja piloja, kuten pikkueläinten kiduttamista ja naapurin postilaatikkoon virtsaamista sekä seksistisiä vitsejä. Aikuisista käsittämättömältä ja julmalta kiusanteolta vaikuttavan poikakulttuurin tarkoitus on erottaa ryhmä muista, muovata ryhmän yhteishenkeä, koetella aikuisten asettamia rajoja ja toisaalta jäljitellä aikuisten maailmaa. Härskillä puheella ja teoilla hankitaan myös sosiaalista arvontoa kaveriporukassa sekä erotutaan tytöistä ja nuoremmista lapsista. (Fine 1989, 172–177.) Nämä kaikki tekijät näkyvät mielestäni sotilasslangissa ja sotilaiden alakulttuurissa. Tämän takia ajatus asevelvollisuudesta vastuulliseen aikuisuuteen siirtävänä initiaationa alkaa vaikuttaa kyseenalaiselta.

Vaikka sotilasslangin yhteys seksistiseen ja härskiin puheeseen on ilmeinen, slangia tutkinut Antti Penttinen kyseenalaisistaa käsityksen sotilasslangista ”karkeuksien latelemisena, joka leimaa turhautuneisuus ja naisen kaipuu” (Penttinen 1984, 19). Hänen vuoden 1978 noin 2 500 sanan keräelmässään oli ”sukupuolisuuteen ja muihin ruumiintoimintoihin liittyvää alatyylin sanastoa 4,5 prosenttia” (emt., 19–20.) Tulos on yllättävän vähäinen. Erityisesti koska varhaisemmasta Hämmäläisen sotilasslangikirjasta löytyy esimerkiksi hakusanalle ’nainen’ synonyymisanastosta 121 ilmaisu, kuten *akselin rasvauskuppi*, *haalaralavetti*, *kasapanos*, *kenttäbuora*, *tukikohta*, *vitunraamit*, *yhteishyvä* ja *nahka*. Hämmäläisestä poiketen Penttisen synonyymisanaston hakusanat liittyvät lähinnä armeijakoulutukseen ja -elämään. Hakusanaa ’nainen’ ei esiinny lainkaan. Penttisen lähestymis-

tapa vaikuttaisi sukupuoli- ja seksuaalisanastoa väheksyvältä, joten on syytä kysyä, mitkä ilmaukset Penttinen on ylipäättään katsonut liittyvän sukupuolisuuteen — mikä on tietenkin vaikuttanut hänen 4,5 prosentin tulokseensa. Varsinkin kun yleensä kaikissa miesryhmissä syntyneissä slangeissa on paljon seksuaalisuuteen liittyvää sanastoa.

Sukupuoli- ja seksuaalisanaston merkitystä voidaan myös väheksyä. Ilmavoimien teknisen koulun johtajan Pekka Hiltusen mielestä ”miehet puhuessaan koneesta [tyttöystävästään] eivät tarkoita sen kummempaa naisesta, saati että se kertoisi jotain parisuhteen laadusta” (Koivula 1995). Jos sotilaan tyttöystävästään käyttämä halventava ilmaus ei kerro mitään miehen suhtautumisesta naisiin tai parisuhteeseen, niin kertoo se ainakin miehen halusta samastua kielellisesti miesyhteisöön. Kielen omaksumisesta on varsin lyhyt matka asenteiden omaksumiseen.

Penttisen ja Hiltusen kommentit osoittavat, miten hegeemonisen (tässä sotilaallinen) diskurssin sisältämät lausumat muuttuvat essentiaalisesti tosiksi. Niiden tuottama kulttuuri-nen konstruktio peittyy itsestäänselvyyden alle. Sotilasslangin sisältämät sukupuolistuneet ja naista halventavat asenteet muuttuvat luonnollisiksi faktoiksi naisista ja miehistä. Sen sijaan, että slangia käyttävä mies osaisi kiinnittää huomiota slangisana-merkitykseen, hän toteaa, ettei sillä ole merkitystä, vaikka hän valitsee tietyn termin tuottamaan tietyn merkityksen. Sukupuolistuneet ilmaukset imeytyvät osaksi käyttäjänsä ja saattavat muuttua verbaalisesta väkivallasta sukupuolta erottaviksi ja syrjiviksi käyttäytymistavoiksi tai aktuaalisiksi väkivallan teoiksi. Kun nainen on ensin kielessä esineellistetty ja nöyrytetty, todellisen naisen alistaminen käy helpommin ja huomattomammin.

Sotilasslangi on siis ”miesten ehdoilla syntynyttä kieltä” (Penttinen 1984, 11), joka sisältää naisvihamielistä sanastoa.

Se myös ”tarjoaa alokkaille sukupolvien hioman valmiin mallin ja asennoitumistavat” (emt., 15). Vaikka armeijan viralliseksi kielenkäytössä naisiin kehoitetaan suhtautumaan kunnioittavasti sekä rauhan että sodan aikana, epävirallinen kieli, jota käyttävät myös kouluttajat, ironisoi ja kyseenalaistaa tämän armeijan virallisena esittämän kannanoton. Slangi tuottaa asennoitumista, jossa naisiin kohdistuva väkivalta esiintyy hyväksyttävänä ja huvittavana.

Epävirallinen kieli: ”Me ei olla Ne”

Sotilaslangissa keskeistä on erottaa ’meidät’ niistä ’toisista’. ’Me’ merkitsee suomalaista miestä. ’Ne’ ovat hippejä, hinttejä, sivaraita, mustalaisia, ruotsalaisia tai toisen joukko-osaston sotilaita. Vaikka nämä ryhmät muodostuvat lähinnä toisista miehistä, slangissa heitä leimaa feminiinisyys. ’Ne toiset’ ovatkin naisia, akkoja, huoria, ämmiä ja neitejä. Slangin tuottama toiseus ei ole niinkään vihollisen ominaisuus vaan kaikkien naisten ja feminiinisyyden ominaisuus. Toisia ovat naiset yleensä ja erityisesti ne miehet, jotka tuomitaan toiseuteen. Kun mies on toinen, hän on sosiaalisesti nainen.

Vuonna 1995 Helsingin laivastoasemalla Upiniemessä seipitetyssä laulussa esiintyviä toiseuden edustajia ovat ruotsalaiset, naiset, lapset, [vihollis]miehet, sivarit, mustalaiset ja pitkätukat.

Huomenna mennään Tukholmaan
Ruotsista tehdään siirtomaa
Naiset ja lapset tapetaan
lämpimät ruumiit raiskataan
Miehet puukolla kuohitaan
kaupungit napalmilla poltetaan

Meidän napalm polttaa parhaiten
Stokis palaa savuten
Lapset palaa parhaiten
niis' on vettä vähiten

Saapuu lauma sivareita
vanhalla farmari-Mossella
Sivareista pidä en,
lippaan täytän nauraen
Liikkuvat taakse kiskaisen
sivareita sääli en
RK 62 nakuttaa
kuolema korjaa satoaan

Mustalaisia taivasalla
aivan selvästi napalmia vailla
RK 62 nakuttaa
manne napin otsaan saa

Asuu lauma pitkätukkia
vanhassa saippuatehtaassa
Pitkätukista pidä en,
sisään heitän TNT:n
Saippuatehdas jysähtää
pitkätukat alle jää
Pistimellä kierrän suolet ulos,
hangella näkyy taistelun tulos
(Epäviralliset marssilaulut 1995).

Laulua voidaan tulkita kahden ääripään välillä. Se on joko miesryhmän sadistinen toimintafantasia tai sotilaallisen koulutuksen, sotaviihteen, militarismin ja varusmiehen arkipäivän makaaberi parodia. Kun sanoitusta analysoidaan toimintafan-

tasiana, huomataan, ettei naisilla, lapsilla, vihollismiehillä ja oman maan vähemmistöiksi leimatuilla kansalaisilla ole eroa. Kaikki voidaan surmata ja häväästä. Taistelutaitoihin lukeutuvat rynnäkkökiväärin, räjähteiden, puukon ja pistimen käyttö sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden häpäiseminen: naiset ja lapset raiskataan, miehet kuohitaan. Sanoituksessa esiintyy useita sadistisia fantasioita, kuten lämpimien ruumiiden raiskaaminen ja suolien valuminen ulos pistinhaavoista.

Kieli ei ole ikkuna maailmaan — sen avulla ei voida päätellä, että yllä mainitun marssilaulun sanoittajat olisivat pahasti häiriintyneitä psykopaatteja. Kieltä tulkittaessa on muistettava sen sosiaalinen käyttöyhteys. Sotilasslangin yksi tärkeimmistä tehtävistä on tehdä epämiellyttäväksi koettu varusmiespalvelusaika humoristiseksi. Yksi keino on luonnoton liioittelu. Laulun väkivaltafantasia voidaan tulkita sotilaskoulutuksen groteskiksi kuvaukseksi. Koska miehet ovat opettelemassa sodankäyntiä, tehdään sodankäynnistä *Kalevalan* Kullervon tavoin hillitöntä, hurjaa ja mieletöntä. Ei vain tapeta vihollissotilaat, vaan myös lapset, naiset ja summittaisesti joukko muita ihmisiä, jotka lukeutuvat laulun puhuvan ja kertovan subjektin näkökulmasta vähemmistöryhmiin. Ei vain tapeta heitä, vaan vielä raiskataan lämpimät ruumiit, kuohitaan miehet ja levitetään suolet hangelle. Säepari ”Lapset palaa parhaiten / niis’ on vettä vähiten” rikkoo länsimaisen kulttuurin lapsen kohdistuvan väkivallan kiellon tabua ja on ilmauksena groteski.

Laulusta löytyy vielä intertekstuaalisia viittauksia nationalistisiin ja militaristisiin sanontoihin, joilla vuosisadan puolivälissä pyrittiin luomaan maanpuolustushenkeä. Nationalistis-militaristinen sanonta on toisen säkeistön viimeisen rivin ilmaus ”kuolema korjaa satoaan”. Nykyään sotaviitteessä suositut patrioottis-militaristisia sanontoja ovat viittaus aseentaamiseen (”liikkuvat taakse kiskaisen”) ja luodin osumiseen vastustajan otsaan, ikään kuin nappi napsahtaisi luuhun (”man-

ne napin otsaan saa”). Laulun kontekstissa nationalismi ja militarismi parodioituvat — muuttuvat koomisiksi.

Sanoitus liikkuu siis kahden ääripään välillä: psykopaatin tunnustuksesta groteskiin huumoriin. Todennäköisyys on, että suurin osa miehistä ottaa tämänkaltaisen slangin humoristisena, mutta huumorilla on synkkä ulottuvuutensa. Vaikka kieleen suhtautuisi välinpitämättömästi, se vaikuttaa käyttäjäänsä. Mies omaksuu jossain määrin kielen tarjoamia asenteita. Esimerkkilaulun kaltainen slangi tuottaa väkivaltaista, rasisista ja naista halveksivaa maskuliinisuutta. Sanoitusta ei voi ohittaa toteamalla, että se on vain slangin mustaa huumoria, sillä laulun esittämät raa’at tapahtumat ovat todellisuutta sodissa.

Sodankäynnissä esiintyneet naisiin, lapsiin ja miessiviileihin kohdistuneet julmuudet eivät ole poikkeustapauksia, vaan ne ovat elimellinen osa armeijan taistelukoulutusta, tosin epävirallista. Miessoturien historiasta kirjoittanut Barry McCarthy toteaa, että vaikka soturit arvostavat kunniaa ja aseettomien korrektia kohtelua, siviilien ja vankien kiduttaminen, murhaaminen ja raiskaaminen ovat aina kuuluneet sodankäyntiin. Taistelujen rasitukset purkautuvat väkivaltana siviilejä kohtaan ja toisaalta siviileihin suhtaudutaan sotasaaliina. (McCarthy 1994, 106.) Tämä kenties tekee ymmärrettävämmäksi Bosnian sodassa tapahtuneet joukkoraiskaukset⁹. Tämä on ilmiö, joka ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin, mutta sen sijaan tuon käyttäytymistavan diskursiivinen tuottaminen ja oikeuttaminen kuuluvat. Sodankäynnissä penis osoittautuu aseeksi muussakin kuin symbolisessa mielessä. Puhuttaessa Suomen armeijas-

⁹ Naisiin kohdistuneet julmuudet Bosnian sodassa eivät ole ainutlaatuisia sotahistoriassa. Esimerkiksi yhdysvaltalaiset sotilaat syylistyivät Berliinissä vuonna 1945 todistusti 500 raiskaukseen kuukaudessa (Segal 1987, 187). Kun Suomessa tulee vuosittain poliisin tietoon reilut 400 raiskausta vuodessa ja todellisten tapausten arvellaan olevan 6 000–10 000 raiskausta vuodessa, niin voi vain arvella, kuinka laajamittaista raiskaussotaa II-maailmansodan voittaneiden maiden sotilaat kävivät valloitetussa ja nöyryytetyssä Saksassa.

ta tulee huomioida, minkälaisia asenteita ja arvoja asepalveluksessa opittu virallinen ja epävirallinen kielenkäyttö sekä diskurssit pyrkivät juurruttamaan nuoriin miehiin ja miten ne ilmenevät siviilielämässä armeijan jälkeen.

Älä tapa! Tapa!

Sotaan kuuluu kuolema: omien ja vihollisten. Tappaminen ja kuoleminen ovat kuitenkin vastenmielisiä ja pelottavia asioita. Miten sotilaskoulutuksessa puhutaan kuolemasta, tappamisesta ja niihin valmistautumisesta? Erityisesti pyrin löytämään ne sotilaskieleen kuuluvat lausumat, joilla kyetään oikeuttamaan tappaminen tietyissä tilanteissa ja miten tuota kulttuurissa yleensä kiellettyä asiaa voidaan opettaa. Miten opettaa sitä, mikä on kiellettyä ja vielä siten, ettei se enää olekaan tietyssä erityistilanteessa kiellettyä vaan kunniakasta?

Kiertoilmaukset

Sotaan valmistautumisen ja sodankäynnin ongelmana on kuolema — oma ja vihollisen. Tuntematon vastustaja pyrkii tappamaan kaikin mahdollisin keinoin, minkä takia hänet on eliminoitava, mutta toisaalta vihollisen surmaaminen koetaan yleensä vastenmieliseksi. Vaikka uskomus mieheen evoluutiossa kehittyneestä geneettisestä saalistamis- ja tappamisvietistä elää sitkeästi, ihmiset eivät yleensä halua vahingoittaa ketään rauhan tai edes sodan aikana. (Kemp 1990, 186; Miedzian 1992, 26–28; Segal 1987, 179.) Samoin käsitys sodasta miesten jännittävänä ja väkivaltaisena leikkinä on valheellinen. Sodasta ja armeijasta miellyttävinä sotilaiden mieleen jäävät muistot toveruudesta, taisteluista selviytymisistä ja vapaa-ajan ”toilailuis-

ta” eikä suinkaan taistelujen jännittävyys, vaara tai tappamisen riemu. Taisteluista miehet muistavat yleensä pelon ja kauhun. (McCarthy 1994, 107.)

Opaskirjoissa kuoleamisen pelko ja surmaamisen vastenmielisyys on kierretty poistamalla kuoleminen. Varsinkin vältetään mainitsemasta, että sodassa väistämättä kuolee ja haavoittuu myös omia sotilaita, toisin sanoen ystäviä ja tuttuja. *Taistelijan oppaassa* ”puihin ammutut sirpalekranaatit aiheuttavat suuria tappioita” (TO, 71) tai ”kesäaikana napalmia saateetaan käyttää hyvinkin runsaasti” (TO, 75). Kummassakin esimerkissä kuolema kierretään eufemismin avulla. Kranaattien sirpaleet eivät haavoita tai surmaa ketään, vaan ne *aiheuttavat tappioita*. Samoin napalmin käyttötarkoitusta ei oppaassa edes uskalleta verbalisoida, vaan sitä *käytetään kesäaikana runsaasti*. Napalmiahan käytetään polttamaan eläviä ihmisiä hengiltä ja tuhkaamaan materiaalisia kohteita.

Vihollissotilaat tai heidän ohjaamansa ajoneuvot ovat ”maaleja”, jotka ”tuhotaan”. Tekstissä ihminen ja kone rinnastuvat toisiinsa. Sotilas on osa sotakonetta eikä hänellä taistelutilanteessa ole ihmisen arvoa. On siis samaa tuhoaako panssaroidun ajoneuvon vai kymmenen vihollissotilasta. Kukaan ei kuole. Korkeintaan ”tuhotaan vihollisen elävää voimaa” (TO, 143). Ammuttaessa on muistettava, että ”Asennon on oltava sellainen, johon pääsee lihaksia jännittämättä ja jossa on hyvä olla.” (VK, 114). Tällöin amunnasta tulee tarkkaa ja ”läheltä avattu yhtäaikainen tuli yllättää vihollisen ja tulen vaikutus on suuri” (TO, 124). Kuitenkin ”maalialue valittaessa tulee ottaa huomioon myös lähinaapurit. Heidän kanssaan voidaan sopia kuka ampuu mitäkin vihollista.” (TO, 125.)

Kuolema eksplikoituu *Taistelijan oppaassa* ydinräjähdysten yhteydessä. Radioaktiivisesta alkusäteilystä saadut vammat ”pahimmassa tapauksessa johtavat vakavaan sairastumiseen tai kuolemaan” (TO, 84). On silti syytä muistaa, että ”kaikki tu-

hovaikutukset pienenevät etäisyyden kasvaessa” (TO, 83). Ydinräjähdysksen veroisia aseita ovat taistelukaasut, jotka ”aiheuttavat toimintakyvyttömyyttä, vammautumista tai jopa kuoleman” (TO, 88).

Kolmetoista vuotta *Taistelijan opasta* myöhemmin julkaistu *Varusmiehen käsikirja* välttää kuoleman eksplikoinnin myös ydinräjähdysksen yhteydessä: ”pääosan (60–80 %) **säteilypölystä** saat irtoamaan varusteistasi kuten tavallisen pölyn: ravistele, harjaa ja pyyhi rätillä (vast.)” (VK, 100). Oppaassa ydiniskun seurauksia käsitellään viiden sivun verran (TO, 83–87). Kyse ei liene ydiniskun vähättelystä, vaan sen myöntämisestä, ettei niiden tuholta voida tehokkaasti suojautua. Ydinaseiden tuho-voima ja ydinteknologian outous ylittävät myös sotateoreetikkojen käsityskyvyn, eikä niiden suhteen kyetä luomaan toimivaa strategiaa (Visuri 1997, 50).

Kun *Taistelijan oppaassa* kuolemaa ei eksplikoida, vaan se peitetään kiertoilmausten alle, *Varusmiehen käsikirjassa* tämä suuntaus on viety askeleen pidemmälle. Käsikirja esittää, että sota ja siihen liittyvä tappaminen ovat lähinnä matematiikkaa, ja voittaja on se, joka toimii rationaalisimmin. Ei siis liene yllättävää, että käsikirjan ase- ja ampumakoulutusta käsittelevä luku on kirjan laajin. Se käsittää neljänneksen koko tekstistä, yhteensä 50 sivua.

Luku poikkeaa kielellisesti muusta esityksestä vaativuuden ja matemaattisuuden takia. Virkkeissä on alisteisia ja rinnasteisia sivulauseita enemmän kuin tekstissä muutoin, minkä takia virkerakenteet pitenevät ja tulevat monipolvisemmiksi. Tekstijaksossa on myös seitsemän matemaattista kaavioita tai kaavaa, joiden avulla voidaan laskea esimerkiksi vaadittava ennakko ”liikkuvaan maaliin ammuttaessa” tai miten heikko, kohtalainen tai kova tuuli vaikuttavat ammuksen lentorataan (VK, 111).

Virallinen sotilaskieli pyrkii oikeuttamaan itsensä rationaalisen ja myös tieteellisen argumentaation avulla. Ampuminen ei ole mitä tahansa räiskimistä vaan tarkka prosessi, jonka onnistuminen edellyttää ampujan jokaisen lihassäikeen ja hermoradan yhtymistä ideaalisti aseeseen ja jonka toteuttamista on myös tutkittu.

Tähtäävän silmän on pystyttävä toimimaan esteettä. Tätä edistää pään pitäminen suorassa ja tähtääminen molemmat silmät auki. Vapaan silmän sulkeminen vaatii ponnistusta, josta muodostuu jatkuvaa rasitusta. Toisen silmän sulkeminen aiheuttaa painetta silmään ja samalla silmän pupilli suurenee ja aiheuttaa myös tähtäävän silmän pupillin suurentumisen. (VK, 108.)

Polviasennossa ampuja TUKEUTUU KOLMEEN TUKIPISTEESEEN. Ne ovat vasen jalkaterä, oikea polvi ja oikea jalkaterä. Noin 70 % painosta kohdistuu oikean jalkaterän kautta alustaan. Vasemmalle jalalle painosta kohdistuu vain 25 % ja loput 5 % kohdistuu oikealle polvelle. Asennon vakavuus on riippuvainen tukipisteiden keskinäisestä asemasta. (VK, 116.)

Sotilasteksteihin ja siten myös soti-laalliseen diskurssiin sisältyy ajatus, että ampuminen siviilissä ja sodassa on samankaltaisuudesta huolimatta täysin päinvastainen akti. Siviilissä ihmisen ampuminen on aina rikos, joka tutkitaan vaikka ampuja olisi ollut valtion väkivaltamonopolin legitiimi edustaja, kuten poliisi. Sodankäynnissä ampuminen muuttuu rikoksesta ja räiskimisestä sotilaan laadullisen arvioinnin perusteeksi. Hyvä sotilas osuu viholliseen.

Diskurssi onnistuu tarkoituksessaan, jos tekstin lukija omaksuu sen antaman informaation ammunasta ja unohtaa,

että 'maali' tarkoittaa ihmistä tai ajoneuvoa, jossa on ihmisiä. Viralliset sotilastekstit esittävät ihmisen ampumisen loogisesti välttämättömänä ja taitoa vaativana aktina, jota ei voi kyseenalaistaa. Kyse on rationalismista.

Rationalismi

Rationalismi on valistuksen aikana kehittynyt filosofia, jossa tiedon alkuperän ajatellaan perustuvan järkeen ja logiikkaan eikä tunteeseen tai intuition. Rationalistin ihanteina ovat yhtenäisyys, selkeys ja järjestys. Rationalismiin pohjautuvaa valtio-oppia kutsutaan poliittiseksi realismiksi. Siinä sodankäynti nähdään politiikan osana tai välineenä ja sota käsitetään perustelluksi ja järkeväksi tavaksi hoitaa suhteita muihin ihmisryhmiin.¹⁰

Poliittinen realismi käsittää politiikan voima- ja valtakamp-pailuksi. Maailma jakautuu arvovallasta, turvallisuudesta ja resursseista keskenään kilpaileviin valtioihin tai valtioryhmiin. Poliittikka perustuu valtaan ja intresseihin. Koska valtiot käsitetään turvallisuusorganisaatioiksi, sotilaallinen voima on elimellinen osa politiikkaa. Poliittisen realismin klassinen koulu-kunta korostaa toiminnallisuutta ja olettaa, että maailmaa voidaan tarkastella sellaisenaan historiallisen kokemuksen perusteella. Poliittikkaa ei realistien mielestä voida tehdä moraalisin perustein. (Visuri 1997, 97, 203–206, 212.)

Valtioiden turvallisuuspolitiikka ja sotilaallinen strategia ovat olleet ja ovat yhä poliittiseen realismiin sitoutuneita (Visuri 1997, 213), mikä helpottaa väkivallan käyttöä poliittisissa rat-

¹⁰ Poliittisen realismin klassikkona voidaan pitää Niccolò Machiavellin (1469–1527) teosta *Ruhtinas* (1532, suom. 1918), jossa hän kuvaa Italian renessanssijan politiikkaa. Myöhemmin preussilainen upseeri Carl von Clausewitz (1780–1831) yhdisti valtiooppiin sodankäynnin teorian pääteoksessaan *Vom Kriege* (1832–1833; suom. osittain 1992 ja 1998).

kaisuissa. Poliittisessa realismissa päättäjien ”rohkeus” merkitsee rohkeutta tehdä päätöksiä välittämättä toisten ihmisten kärsimyksestä, mitä Miedzian kutsuu mentaaliseksi machismoksi (Miedzian 1992, 28). Tarkastelemissani teksteissä joukkotuhousohaseiden vaikutuksia voidaan kielen tasolla lieventää ilman, että ne maastossa menettävät tehoaan.

Yhdysvaltalainen Carol Cohn on analysoinut ydinasestrategien¹¹ diskurssia, jossa *välillisiksi vahingoiksi* (collateral damage) kutsutaan siviilejä, jotka kuolevat taloudelliseen tai sotilaalliseen kohteeseen hyökätessä. *Siisteiksi pommeiksi* (clean bombs) kutsutaan ydinaseita, joista jää vähemmän ydinlaskeutumaa räjähdysalueelle kuin muista pommeista. (Cohn 1989, 41–42.) Suomalaisessa sotilasjargonissa ’mahdollinen sota’ muuttuu kenraali Hägglundin puheessa myönteisesti latautuneeksi *tulevaisuuden haasteeksi* ja ’uusi tuhoamiseen tarvittava teknologia’ *informaatioyhteiskunnan vaatimukseksi* (Hägglund G. 1997). Puolustusvoimien ylikomentaja sekoittaa taitavasti siviiliyhteiskunnan myönteisesti latautuneita ilmauksia armeijan sotaan oikeuttavaan retoriikkaan.

Rationaalinen ajattelu liitetään kulttuurisissa stereotyyppioissa mieheen (ks. Lloyd 2000). Miesten ymmärtäminen rationaalisina ja naisten emotionaalisina on syväänjuurtunut oletta-
mus patriarkaalisessa ideologiassa. Tiede ja teknologia määrittellään edistyksen maskuliiniseksi moottoreiksi. Patriarkaalinen kulttuuri perustuu järjen ja ruumiin jakoon, jossa maskuliininen auktoriteetti on yhdistetty nimenomaan ruumiittomaan järkeen. Patriarkaatin purkamisen yhtenä edellytyksenä pidetään maskuliinisuuden erottamista rationaalisuudesta. (Connell 1995, 164; Matero 1996, 248.)

¹¹ Antiikin Kreikassa *strategi* tarkoitti armeijan ylipäällikköä ja *strategia* sodankäynnin periaatetta. Nykyään strategien tehtävänä on kehittää poliittisia ja sotilaallista toimista koostuva valtion turvallisuuden takaava strategia. (Ks. käsitteistä Visuri 1997.)

Rationalismin, poliittisen realismin ja militaristisen ideologian yhdistymää voidaan kutsua maskulinismiksi tai patriarkaaliseksi järjestykseksi. Visurin mukaan poliittisessa realismissa poliitikot ajavat idealistisia päämääriä, mutta käytännössä toimia ohjaa realistisena pidetty näkemys, jota perustellaan poliittiselle sisäpiireille realistisella retoriikalla. Retoriikka sisältää kuitenkin usein voimakkaita ideologisia ja affektiivisia näkemyksiä, jotka ovat luonteeltaan irrationaalisia. (Visuri 1997, 213.) Rationaalinen retoriikka peittää siis irrationaaliset näkemykset tai teot. Vaikka von Clausewitzia pidetään länsimaisen sotateorian klassisena nimenä, usein unohdetaan, että jo hän korosti sodan järjetöntä luonnetta. Sodan alettua ihmiset eivät käyttäydy rationaalisesti, mistä johtuu sodan yllätyksellinen ja arvaamaton luonne. (Visuri 1997, 305.)

Rationalisointi on sotilasjargonin tapa kiertää kuolemaan ja tappamiseen liittyviä asioita. Kyse ei ole siis enää yksittäisistä kielikuvista, kuten kiertoilmauksesta ”maalien tuhoaminen”, vaan kyse on koko virallisen sotilaskielen eufemistisesta käytännöstä. Virallinen sotilaskieli onnistuu järkevyyden ja totuuden nimissä hämärtämään sodan todellisuutta sen sijaan, että paljastaisi tuon todellisuuden, kuten voisi olettaa sen tekevän. Eufemistisen käytännön eli kiertoilmausten avulla virallisessa sotilaskielessä voidaan järjetön tuho perustella järkeen vetoamalla. Sotilaallisena operaationa virallinen sotilaskieli valloittaa kielen ja sotilaallistaa sen ilman, että me edes huomaamme sitä. Michittäjät ovat kätkeytyneet, mutta he ovat läsnä.¹²

Sotien jälkeisessä sotilasslangissa ampumiseen ja taistelukoulutukseen liittyvät sanat ja sanonnat noudattavat virallisesta kielestä poikkeavaa käytäntöä. Jargonin tavoin slangi pyrkii nimeämään asiat toisin, mutta rationalisoinnin sijaan slangi tekee asiat tutuiksi tai humoristiksi. Ampumisen sijaan *lojaute-*

¹²Ks. yhdysvaltaisen sotilaallisen diskurssin rationalismista Cohn (1989); Miedzian (1992, 18–38).

taan mällit mäkeen ja truitaillaan. (Penttinen 184, 14.) Kun virallisessa sotilaskielessä tappamisen todellisuus hämärretään rationalismilla ja siitä tehdään operationaalinen kysymys, slangi purkaa sotilaiden pelkoja. Erityisesti sodanaikaisessa sotilaskielessä näkyy ristiriita virallisen ja epävirallisen kielen välillä. Sotilasjargonin operationaalinen kieli kiertää kuoleman, mutta slangiin purkautuu kuoleman ja tappamisen herättämät voimakkaat affektit. Virallisen sotilaskielen 'etulinja' on slangissa muun muassa *ampumarata*, *hermokuoppa*, *lammaskarsinan aita*, *teurashauta*, *valtion pata* ja *vihainen aita* (Hämäläinen 1963, 310).

Sodan aikana slangi purkaa pelkoja, rauhan aikana turhautumia. Epävirallinen sotilaskieli toimii instituution kannalta vaarattomana väylänä, joka kanavoi frustraatioita ja luo yhteishenkeä. ”Sota-aikana todettiin, että yhteenkuuluvuus oman pienryhmän sisällä kohotti taistelutahtoa ja -moraalia enemmän kuin mikään ideologinen tai isänmaallinen palopuhe” (Penttinen 1984, 15). Tämän takia sotalaitosta pilkkaava slangi itseasiassa tukee sotilaskoulutusta eikä sitä pyritä kitkemään pois.

Vihollisen epäinhimillistäminen

Sodankäynnin teoreetikko Johan Keegan on Segalin mukaan todennut, että jos etulinjan sotilaat voivat välttää vihollisen tappamisen, he yleensä niin tekevät (Segal 1987, 179–180). Armeijan pelkona on, että jos sotilas pitää vihollistakin ihmisenä, tappaminen on vaikeaa eikä sotilas kenties kykene täyttämään sotalaitoksen hänelle asettamaa tehtävää (Kemp 1990, 187–188). Vihollisen mahdollinen inhimillisuus torjutaan muun muassa viholliskuvilla. Vihollisen representaatioon liitetään pahuuden, kierouden ja epäinhimillisyyden ulottuvuuksia.

Venäläisiin liitettyä perivihollisuutta tutkineen Heikki Luostarisen mukaan viholliskuvalla ”ymmärretään viholliseen valtiona, maana, kansana ja yksittäisenä ihmisenä liitettyjen (kielteisten) käsitysten kokonaisuutta”. Viholliskuva on tiettyyn kansallisuuteen liitetty kielteinen stereotypia. (Luostarinen 1986, 10.) *Taistelijan oppaassa* ja *Varusmiehen käsikirjassa* ei luoda uhkaavia viholliskuvia, joiden voitaisiin tulkita edustavan selvästi jotain rotua, kansaa, uskontoa tai poliittista suuntaa. Mutta vihollisen inhimillisyys kyseenalaistetaan.

Virallisessa sotilaskielessä kuoleamisen pelkoa ja surmaamisen vastenmielisyyttä torjutaan kiertoilmausten ja ns. rationalisoinnin lisäksi kyseenalaistamalla vihollisihmisen inhimillisyys. Hänet dehumanisoidaan. Tässä hyödynnetään viholliskuvia, joita Suomen puolustusvoimat osaltaan luovat ja pitävät yllä jo rauhan aikana oikeuttaakseen sekä oman olemassaolonsa että puolustusmäärärahasa.

Kuten edellisessä luvussa totesin, elävät vihollissotilaat ja heidän ohjaamansa elottomat ajoneuvot ovat kaikki samanveroisia ’maaleja’. Muutamin paikoin ’maali’ konkretisoituu. Vihollisen hyökätessä ”kiivaalla torjuntatulella tuhotaan jalkautuneet miehet. Sulutteiden läpi päässeet panssarivaunut ja panssaroidut ajoneuvot tuhotaan panssarintorjunta-aseilla.” (TO, 133). Sitaatissa näkyy, miten sotilaallisessa diskurssissa miehet ja kalusto rinnastuvat toisiinsa ja ovat samanlaisia sotakoneen metonymioita. Vihollisen hyökätessä kumpiakin ”tuhotaan”, vaikka suomenkielessä olisi luontevampaa ampua miehiä ja tuhota ajoneuvoa.

Vihollisen persoonattomuutta korostaa kirjojen kuvitus. *Taistelijan oppaassa* sotilas, johon on tarkoitus samastua, on kuvattu vaaleassa, maastopukua muistuttavassa asussa piirrosten etualalla. Vihollinen on lähes poikkeuksetta tumma hahmo, jonka silmiä tai nenää ei ole piirretty ja jota kuvassa ammutaan. *Varusmiehen käsikirjassa* vihollisen visuaaliset esitykset ovat

vähentyneet ja muuttuneet entistä etäännyneimmiksi. Yleensä vihollista edustaa kone, kuten panssarivaunu tai helikopteri. Näin vihollinen muuttuu ihmisestä abstraktiksi käsitteeksi, jolla ei ole ihmisarvoa.

Vaikka vihollinen on etäinen ja epäinhimillinen, hän ei ole tomppele, vaan vastustajan joukot ovat hyvin koulutettuja ja heillä on tehokkaat taisteluvälineet (VK, 67). Heti *Taistelijan oppaan* alussa kerrotaankin, että

Taistelukentällä sodan todellisuus on paljon järkyttävämpi ja raskaampi kuin mitä etukäteen on osattu kuvitella, koska vihollisen häikäilemätön toiminta, taistelujen järkytykset, sodan aiheuttama fyysinen ja psyykinen rasitus ovat uutta ja ennen kokemattonta. Taistelukentällä taistelija joutuu tilanteisiin, joissa vihollinen pyrkii tehokkain taisteluvälinein ja hyvin koulutetuin joukoin häikäilemättömästi murtamaan joukon taistelutahdon ja tuhoamaan vastustajan. Taistelujen nopeus ja häikäilemättömyys perustuvat moottoroitujen joukkojen käyttöön, ---. (TO, 8.)

Sama teksti esiintyy *Varusmiehen käsikirjassa* uudistetussa muodossa sivulla 67, josta alkaa luku ”Taistelukoulutus”. Käsikirjassa oppaan ensimmäinen kappale on poistettu, samoin toisesta kappaleesta ilmaisu ”tehokkain taisteluvälinein ja hyvin koulutetuin joukoin”. Sodan olojen ja erityisesti vihollisen toiminnan *häikäilemättömyys* silti säilyvät tekstin rakenneosana, vaikka sotilaskielessä pyritään välttämään tunteisiin vetoavia tai kuvailevia sanoja.

Koska vihollinen on taitava ja vaarallinen, sen voittaminen on kunniakasta. Heikki Luostarisen mukaan viholliseen liitettyt määreet vaihtelevat jonkin verran kunkin kansan kulttuuristen koodien mukaan, mutta vihollinen leimataan aina röyhkeäksi, petolliseksi ja julmaksi. Se polttaa kirkkoja ja syyllistyy

sodankäynnissään moraalittomiin tekoihin. (Luostarinen 1986, 34.) Myös *Taistelijan oppaan* häikäilemätön vihollinen käyttää epäinhimillisiä sodankäynnin keinoja eikä kunnioita edes vainajia: ”vihollisen jättämiä esineitä, jopa kaatuneita, on varottava, koska ne saattavat olla ansoitettuja” (TO, 76). Luvussa, jossa puolestaan opetetaan miinoittamaan, ei neuvota, miten kuolleet miinoitetaan. Vainajia käyttää hyväkseen yksinomaan sotamoraalista piittaamaton vihollinen.

Kasvoton mutta taitava vihollinen ei hyökkää mistään tietystä ilmansuunnasta tai edusta jotain kansaa tai valtiota. Kuitenkin *Varusmiehen käsikirjan* teksti osaa kertoa, että

vihollinen joutuu meillä sellaisiin maasto- ja sääoloihin, joihin se ei ole tottunut, ja joita se ei tunne, joten omien mahdollisuuksiemme tunteminen ja hyväksikäyttö tasaa-
vat voimasuhteita --- (VK, 67).

Sitaatissa on kyse puolueettomuuteen pyrkivän tendenssin murtumisesta. Vihollista ei tietenkään voida määritellä, koska se olisi ulkopoliittisesti epäkorrektia. Käsikirjassa todetaan silti, että vihollinen joutuu ”meillä sellaisiin maasto- ja sääoloihin, joihin se ei ole tottunut”. Oletettavaa on kuitenkin, että mahdollinen vihollinen on Suomen rajanaapuri tai muu lähimaa, kuten Norja, Ruotsi tai Venäjä tai ehkä korkeintaan Viro, Saksa tai Ahvenanmaan itsenäisyysjoukot. Jos rajanaapuri hyökkää Suomeen, se tuskin kohtaa täysin uudenlaista säätä tai maastoa. Ruotsissakin on talvi, ja Venäjälläkin kasvaa puita.

Sitaatin epälooginen viittaus ”meidän” erityisiin maasto- ja sääolosuhteisiin, tulee ymmärrettäväksi vain Suomen sotahistorian avulla. Luostarinen esittää, että jokainen valtiollinen armeija käyttää hyväkseen historiaa hankkiessaan yhteiskunnallista asemaa ja uskottavuutta. Samoin viholliskuvilla on his-

toriallinen jatkuvuus. Kansan yhtenäisyyttä uusinnetaan ja lujitetaan pitämällä yllä historiallisen perivihollisen kuvaa ja vetoamalla yhteiseen kunniakkaaseen sotahistoriaan. Konteksti, johon Suomen nykyarmeija haluaa itsensä liittää, on toinen maailmansota (Luostarinen 1986, 26; 1994, 117.)

Suomen sotahistorian kenties voitokkaimmat taistelut käytiin talvisodassa, jossa Suomen armeija käytti sitaatissa mainittuja ”maasto- ja sääoloja” ja torjui ylivoimaisen vihollisen. Raatteen tie tai Kollanjoki eivät ole vain nimiä karttalehdellä tai historiankirjoissa, vaan myös myyttisiä paikkoja, joissa suomalaista soturia on tuotettu. Taipaleenjoki on yhtä myyttinen paikka kuin Tuonelan joki. Tätä taustaa vasten ei liene ihme, että *Taistelijan oppaan* motossa siteerataan marsalkka Mannerheimia, joka kehui talvisodan sotilaita suurenmoisiksi satureiksi (TO, 4). Talvi- ja jatkosota eivät nekään ole irrallisia sotia Suomen sotahistoriassa, vaan ne lukeutuvat maastonsa ja vihollisensa perusteella pitkään perinteeseen. 1600-luvulla Itä-Suomen erämaat toimivat hyvänä suojana vihollista vastaan, ja tuo perivihollinen oli jo tuolloin venäläinen (Rantanen 1997, 46).¹³

Talvisodan myyttinen paino hallitsee yhä jopa Suomen virallista puolustuspolitiikkaa, joka rakentuu alueellisen puolustuksen varaan. Sen mukaan sissitoiminta hidastaa vihollisen kulkua rajoilta alkaen ja vastustaja lyödään ennen strategisesti tärkeitä kohteita. (Ks. alueellisesta puolustuksesta VK, 41–48.) Puolustusopin mukaan sissisotaa käydään yhä metsässä, sotilas sotilasta vastaan.¹⁴

¹³ Vrt. Visuri kirjoittaa, että maanpuolustuspolitiikan muotoutumiseen vaikuttaa ratkaisevasti ”Suomen geopolitiittisen ja geostrategisen aseman erityispiirteet” (Visuri 1997, 18). Suomi on metsien peittämä ja järvien sekä soiden halkoma maa, mikä vaikeuttaa joukkojen nopeaa organisointia ja vaikeuttaa suora-ammunta-aseiden käyttöä. Suurvaltojen ase-järjestelmien kannalta Suomi kuuluu erityisolosuhteisiin. Tähän maantieteelliseen seikkaan perustuu osaltaan ajatus, että Suomea voidaan puolustaa alueellisesti, vaikka toisen maailmansodan aikaiset linjapuolustukset eivät ole enää varteenotettavia vaihtoehtoja. (Emt., 110.)

Ryhmän imussa

Virallinen sotilaskieli pyrkii poistamaan tappamisen vastenmielisyyttä ja kuoleman pelkoa käyttämällä kiertoilmauksia, rakentamalla kuvaa sodasta näennäisrationaalisen mystisesti, tuottamalla viholliskuvia ja epäinhimillistämällä viholliset. Epävirallisessa sotilaskielessä kuoleman pelkoa paetaan affektiivisiin ilmauksiin ja makaaberiin huumoriin. Nämä ovat sekä kielen retorisia keinoja että diskursiivisia käytäntöjä vaikuttaa puhuteltuun subjektiin, varusmieheen. Yksi diskursiivinen käytäntö hallita puhuteltua subjektia on ryhmähengen tuottaminen sotilaskoulutuksessa ja sotilaskielissä. Yhteishenki on yhtäältä armeijan keino muokata varusmiehiä otolliseksi koulutukselle, toisaalta sitä pidetään selviytymisen takeena todellisessa sotatilanteessa. Halu kuulua ryhmään ja tuntee itsensä arvostetuksi toimii usein rohkeiden ja myös julmien tekojen kimmokkeena (McCarthy 1994, 107). Tässä luvussa kysyn, miten yhteishenkeä tuotetaan sotilasteksteissä ja sotilaskielissä.

Armeijan perusyksikkö on ryhmä, ei yksittäinen sotilas. Peruskoulutuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena on luoda yhteenkuuluvuuden tunne, joka tekee eron siviili- ja armeijaelä-

¹⁴ Puolustusvoimien edustajat ovat esittäneet julkisuudessa uusia näkemyksiä puolustusopista, koska heidän mukaansa Suomeen kohdistuu uudenlaisia uhkatekijöitä. Uudet uhat torjutaan tietenkin uusilla aseilla. Puolustusvoimien komentaja Hägglund näkee taisteluhelikopterit välttämättöminä, jotta uudet uhat voidaan torjua jo rajalla ja rannikolla (Hägglund 1997). Sotilasliitto Nato havaitsi 'uudet uhat' jo 1990-luvun alkupuolella, jolloin luotiin 'nopean toiminnan joukot' (Visuri 1997, 79). Hägglundin käyttöönottamat termit eivät ilmeisesti perustukaan Suomea uhkaavien uusien tekijöiden uusiin nimityksiin, vaan perustuvat ennemmin kansainvälisessä sotilaskielessä tapahtuneisiin muutoksiin. Puolustusvoimien komentajan on käytettävä ajanmukaista terminologiaa, jotta hän ei vaikuttaisi jälkeensä jääneeltä. Ongelmallisinta on, että kielessä tapahtuneet muutokset ymmärretään tapahtuneiksi fyysisten olioiden maailmassa. Hullunkurisinta asiassa puolestaan on, että 'uusilla uhkilla' tarkoitetaan yleensä talouden ja viestinnän tekniikan kehittymistä, elintasoeroja ja alueellisia konflikteja (Visuri 1997, 348–349, 465). Useimmat näistä uusista uhkista ovat heikosti torjuttavissa Suomen puolustusvoimien uusilla aseilla kuten Hornet-hävittäjillä tai uusilla ohjusjärjestelmillä.

män välille ja näin sosiaalista militaristiseen maailmaan. Armeijan poikkeukselliset olot ovat suotuisat yhteishengelle. Ryhmän jäsenten keskinäistä kiintymystä edistää, kun ryhmään jouდებაan olosuhteiden pakosta (miesten yleinen asevelvollisuus) tai siihen pääseminen on vaikeaa (naisten vapaaehtoinen asepalvelus, erikoisjoukot). Samoin yhteishenkeä luovat ryhmän oppimat erityisaidot, omintakeinen kieli, pieni koko ja tehtävien selkeys. (Ojanen 1993, 169.) Ei siis ihme, että varusmiesryhmät ovat palvelusaikana usein kiinteitä, vaikka toveruus ei jatkuisi siviilissä.

Armeijan erityispiirteenä on vastuun, suunnittelun ja älyllisen toiminnan kasautuminen johtajalle. Koulutuksen tavoitteena on saada ryhmä tekemään kyselemättä, mitä käsketään. Toisena erityisyytenä on ryhmän jäsenten välisten suhteiden sääntely. Vaikka ryhmään pyritään luomaan keskinäistä kiintymystä ja yhteishenkeä, miesten ystävyyden läheisyyttä säädelään todennäköisesti homoseksuaalisuuden pelosta ja virallisesti hyväksyttävän sotilaallisen maskuliinisuuden tuottamisen takia.

Tarkastelemissani teksteissä varusmieheen vedotaan monin eri tavoin, jotta hän ymmärtäisi olevansa ensisijaisesti joukon osa eikä individi. Siisteys ja puhtaus ovat tärkeitä, koska ”huolehtimalla henkilökohtaisesta puhtaudesta sotilas suojelee terveyttään ja auttaa samalla joukon taistelukelpoisuuden säilyttämisessä” (VK, 181). Armeijan ajattelutavan mukaan henkilökohtainen puhtaus takaa ryhmän kyvyn taistella. Suosittu kasvatustekniikka on myös syyllistäminen:

Pukeutumisesi antaa Sinusta itsestäsi ja joukko-osastosi ensimmäisen mielikuvan liikkeussasi sotilaspuvussa. Sinusta riippuu, millaiseksi sen haluat muodostuvan! (VK, 179.)

Sotilaallisissa käytännöissä ryhmähenkeä pyritään luomaan kahden erityisen armeijaominaisen harjoituksen avulla, jotka ovat sulkeisharjoitukset ja marssit. Sulkeisjärjestyksellä tarkoitetaan ”joukon toimintaa ja ryhmitystä, jossa sotilaiden ja ryhmien paikat ovat tarkoin toistensa suhteen määrättyt. Toiminta on täsmällistä ja samanaikaista ja sitä johdetaan määrättyjen komentojen avulla.” Harjoittelun yhtenä tavoitteena on ”luoda joukkoon hyvä henki, yrityshalua ja kyky toimia tehokkaasti yhdessä”. (VK, 30.) Samaten marssien tavoitteeksi määritellään se, ”että koulutettava osaa toimia jalka- ja/tai hiihtomarsseilla joukkonsa jäsenenä, selviytyen taistelukuntonsa säilyttämisen” (VK, 89).

Yksilön asemoiminen ryhmään katsotaan armeijassa niin tärkeäksi, että sotilasrikoksista annetaan ankarampia rangaistuksia, jos varusmiehen ”teko on tehty koolla olevien sotilaiden läsnä ollessa niin, että teolla voi olla kuria ja järjestystä vaarantava vaikutus” (VK, 36).

Kun sotilas on omaksunut armeijan hierarkian ja käskyvaltasuhteet ja hänet on marssien ja sulkeisjärjestyksen avulla liitetty ryhmään ja hän noudattaa kyseenalaistamatta esimiestensä käskyjä, hänen on ”tarvittaessa oltava oma-aloitteinen” (VK, 23). Sodan muuttuvissa oloissa ”oma-aloitteisella toiminnalla on ratkaiseva merkitys” (TO, 189). Ehdoton käskyvaltasuhteiden hyväksyminen ja kyky toimia sodan poikkeuksellisissa oloissa itsenäisesti ovat ristiriitaisia. On samastuttava ryhmään ja säilytettävä oma-aloitteisuus; on alistuttava kuriin ja kyettävä itsenäisyyteen.

Armeijan tuottama maskuliinisuus lohkeaa kahteen osaan: viralliseen ja epäviralliseen sekä saumattomaan niveltymiseen ryhmään ja oma-aloitteisuuteen. Miehen ihanteena on noudattaa kyselemättä sotilaskuria, samastaa itsensä osaksi ryhmää ja ryhmän osaksi armeijaa; samoin miehen ideaaliin kuuluu virallisen sotilaskielen noudattaminen virallisissa tilanteissa. Viral-

lisen miehen ohella sotilaallinen diskurssi pyrkii nivomaan maskuliinisuuteen oma-aloitteisuutta, kuritonta kielen käyttöä, naisten ja vähemmistöryhmien halveksuntaa ja väkivaltaa. Virallisesti sotilaan tulee esiintyä tyylikkäästi ja hallitusti, mutta epävirallisesti annetaan ymmärtää, että koulutukseen sisältyy piilo-opetussuunnitelma, joka on tarkoitettu ”niitä oikeita miehiä” varten.

Sotilaallisen diskurssin representoima maskuliinisuus on ristiriitainen, tulkinnallinen ja kenties mahdoton täyttää. Esimerkiksi sotilaskurin funktio on niveltää mies armeijaan ja tehdä hänestä oma-aloitteinen, mutta Juha Siltalan mukaan hierarkkinen sotilaallinen kuri voi hämärtää ansion suhdetta palkintoon ja estää kurin opetuksellinen ulottuvuuden. Armeijassa rankaistaan mutta ei opeteta parempaa toimintamallia, mitä oppimispsykologiassa pidetään tuloksettomana kasvatusmenetelmänä (Keltinas-Järvinen 1994, 199). Armeijassa rankaisua ei seuraa paremman toimintamallin opettaminen, eikä paremmasta toimintamallista välttämättä seuraa palkintoa. Varusmiehelle ei kehitykään itsekuria, vaan päinvastoin hänen elämänsä hallintansa heikkenee. Kuri on olemassa vain niin kauan kuin joku sitä valvoo. Samalla voi syntyä ajatus siitä, että ”hierarkiassa kivuttaessa pääsee mielivallan alta nousemalla itse sitä harjoittamaan”. (Siltala 1994, 104.)

Kukoistava sota

Sotalaitoksen on uskottavuutensa tähden kyettävä perustelemaan sodan tarpeellisuus. *Varusmiehen käsikirjassa* sodan syitä käsitellään luvussa ’Kirkollinen työ’. Lähtökohtana on metafora ”sodan siemen”, josta todetaan: ”pienimmässäkin riidassa on jo sodan siemen” (VK, 56) ja ”sodan siemen itää myös yhteiskunnan rakenteellisessa väkivallassa” (VK, 57).

Metafora ”sodan siemen” on perinteinen retorinen kielikuva kuvaamaan väkivallan toistuvaa ja väistämätöntä luonnetta. Sen mukaan jokaiseen pieneenkin sanaharkkaan tai jopa sovintoon on kylvetty uuden riidan siemen. Tämän ajattelun mukaan rauhansopimus on uuden sodan alku, koska sopimus tehdään voittajan ehdoilla. Esimerkkinä käy Versaillesin rauhansopimus vuodelta 1918, joka monien tulkintojen mukaan nöyryytti saksalaisia siinä määrin, että loi pohjan natsismin nousulle ja uudelle maailmansodalle. Kyseinen rauhansopimus sisälsi siis jo solmimisvaiheessa riidan alun, uuden sodan siemenen.

Metafora ”sodan siemen” sisältää kuitenkin ristiriidan. Siemen merkitsee uuden kasvun ja kukoistuksen alkua eikä suinkaan toistuvaa tuhoa. Kristillisessä perinteessä siemenet ovat Jeesuksen opetuksen mukaan ”Jumalan sanoja”, joita kylväjä kylvää ja joista suuri osa joutuu hukkaan, mutta osa kasvaa satoa. Luukkaan ja Markuksen evankeliumeissa Jeesus vertaa Jumalan valtakuntaa maahan kaivettuun sinapinsiemeneen, josta pienestä koosta huolimatta kasvaa suuri kasvi. (Luuk., 8:5–15; Mark., 4:3–20; ks. Sinnemäki 1992, 172–173.) Onko siis niin, että sotilaallisissa diskursseissa sota on kukoistuksen kausi, päämäärä, johon valmistaudutaan rauhan aikana? Sota oikeuttaa armeijan olemassaolon; sota antaa merkityksen sotilaiden, koneiden ja ylipäätään koko instituution ylläpidolle. Ilman sodan mahdollisuutta, ilman uutta kukoistusta armeija olisi vain omituinen ja kallis reliikki.

Varusmiehen käsikirjassa sodan syiksi todetaan muun muassa luonnonrikkauksien väheneminen ja niistä kilpaileminen, taloudellisen hyvinvoinnin epätasainen jakautuminen sekä etniset ja uskonnolliset ristiriidat. Sodan siemen itää käsikirjan mukaan yhteiskunnan rakenteellisessa väkivallassa. ”Avoimen väkivallan kynnys madaltuu, kun ihminen kokee jatkuvaa epäoikeudenmukaisuutta”. Tästä ei kuitenkaan päätellä, että ih-

misten ja valtion tulisi toimia aktiivisemmin rakenteellisen väkivallan poistamiseksi. Sen sijaan todetaan, että ”sota on joskus pienempi paha ja välttämätön keino oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi”. Ei siis ihme, että ”ihmiskunta ei ole oppinut omasta historiastaan. Sotia käydään yhä kaikkialla.” (VK, 56–57.)

Visuri toteaa oppikirjassaan *Turvallisuuspolitiikka ja strategia*, että ”yhteiskunnan toiminnan ja yksityisten ihmisten kannalta *rauhanaika* on tuttu normaalitila, joka järkkyy perusteellisesti sodan sattuessa” (Visuri 1997, 300). Jos rauha on yksityisten ihmisten kannalta normaalitila, ja sota poikkeus, niin eikö sotalaitoksen kannalta sota ole normaalitila ja rauha poikkeus. Vaikka ilmaisujen merkityksiä ei pyritettäisi ja yritettäisi nähdä niitä uudella tavoin, on ilmeistä, että sotilaallisessa diskurssissa sotaa vältetään sotaan valmistautumalla. *Varusmiehen käsikirjassa* neuvotaan välttämään väistämätöntä sotaa valmistautumalla sotaan (VK, 56–57). Tavallaan diskurssissa pyritään välttämään jotain tekemällä sitä, mitä vältetään tekemästä.

Sotilaskielessä esiintyy käsite ’oikeudenmukainen puolustautuminen’. Sen mukaan sotalaitos saa puolustaa maata asein, kun tilanne täyttää seuraavat ehdot: armeija sotii laillisen esivallan johdolla, pyrkii palauttamaan rauhan ja estämään vääryyden sekä välttää tarpeetonta hävitystä ja kärsimystä (VK, 57). Potentiaalisen sodan kritiikki ennakoidaan diskriminoimalla mahdolliset arvostelijat:

Osa ihmisistä on päätenyt **pasifismiin** eli aseiden ja voimakkeiden käytöstä kieltäytymiseen. Pasifistisessa ratkaisussa lähimmäisen ja yhteiskunnan etu voi jäädä toisarvoiseksi. (VK, 57).

Hegemonisen diskurssin toiminnalle on ominaista, että kun jotain asiaa tai ilmiötä nimitetään määrätietoisesti joksikin, se lopulta myös alkaa näyttää siltä (Hall 1992b, 293). Kun *Varusmiehen käsikirjassa* pasifismiin liitetään itsekkyyks, pasifistit ja yleensä armeijaan kriittisesti suhtautuvat alkavat näyttää epäisänmaallisilta ja epärealistisilta omaa etuaan ajavilta individualisteilta. Hallitsevan diskurssin määritelmät vaikuttavat tosilta, ja niillä on käytännön vaikutuksia ihmisten elämään (ems.). Ne saavat ihmiset suhtautumaan kielteisesti aseistakieltäytyjiin ja armeijan arvostelijoihin sekä myönteisesti armeijan päämääriin, kuten puolustusmäärärahojen lisäämiseen.

Suomessa sotilaallinen diskurssi, jota käyttävät enimmäkseen armeijan ja virkavallan edustajat, hallitsee sotaan ja rauhaan liittyviä käsityksiä. Esimerkiksi 'maanpuolustustahto' tarkoittaa nimenomaan aseellista puolustusta. Samoin puhe siviilivastarinnasta tai väkivallattomasta vaihtoehdosta leimautuvat epäisänmaalliseksi haihatteluksi. Kommunikaatio eri diskurssien välillä on vaikeaa tai mahdotonta. 'Rauha' tai 'väkivalta' ovat sotilaallisessa diskurssissa eri merkityksissä kuin rauhanliikkeiden käyttämässä diskurssissa.¹⁵ Puolustusvoimien komentaja Hägglund kutsuu maanpuolustuskurssin avajaispuheessa vuonna 1997 mahdollista sotaa "tulevaisuuden haasteeksi" eikä suinkaan katastrofiksi. Se, mikä siviilien kannalta on tuhoisaa, on armeijan kannalta kukoistava uusi näytönpaikka. Kun "informaatioyhteiskunnan vaatimukset" yleensä mielletään tietotekniikan kehittymiseksi ja leviämiseksi yhä laajemmille kansanjoukoille, armeijalle se merkitsee täsmäohjuksia ja miehittämättömiä sotakoneita. (Hägglund G. 1997.) Siviilien ja sotilaiden päämäärät näyttävät olevan vastakkaiset, mihin tiivistyy diskursiivisen kamppailun ydin. Hallitseva diskurssi määrittää totuuden; se, jolla on valta, puhuu totta.

Suomalaisia miessotilaita

Tarkastelemieni sotilastekstien ja -kielten pohjalta voidaan konstruoida erilaisia ideaalisotilaita. Osa on tarkoitettu maliksi sodankäyntiin, osa rauhanaikaan. Teksteissä näille ideaaleille on annettu nimet, joiden avulla miestä asemoidaan sotailokseen ja sotilaalliseen diskurssiin. Ei siis ole yhdentekevää, esiintyykö kerrottu subjekti teksteissä nimellä 'varusmies', 'alokas', 'sotilas', 'sotilashenkilö', 'soturi' vai 'taistelija'. Diskurssianalyttisesti tarjottuja paikkoja voidaan kutsua subjektipositioiksi. Yhteistä niille on kuuluminen samaan diskurssiin mutta myös se, että positiot ovat kaikki sukupuolittuneita. Ne ovat maskuliinisia ja toistavat kulttuurisesti normitettua käsitystä miehestä. Tämä johtuu tietenkin siitä, että Suomessa on ollut voimassa koko itsenäisyyden ajan miesten pakollinen asevelvollisuus. Naisten vapaaehtoisen asepalveluksen voimaantulo vuonna 1995 ei suinkaan muuttanut suomalaisen sotilaan sosiaalista sukupuolta. Naissotilas joutuu ainakin vielä hakemaan paikkaansa armeijassa maskuliinisten positioiden kautta.

Sotalaitos ei kuitenkaan ole unohtanut naisia. Armeijoiden toiminnassa ja sotilaallisissa diskursseissa naisille on pe-

¹⁵ Yhdysvaltaiseen sotateoreetikkojen (defense intellectuals) diskurssiin empiirisesti ja analyyttisesti perehtynyt Carol Cohn toteaa ydinasediskurssin oppimisen tuovan tunteen, että ydinsota tuhoineen on hallussa ja siihen liittyvät tekijät on kaikki omaksuttu, ymmärretty ja opittu. Teknostrategisen diskurssin käyttäjälle tulee tunne, että hän kuuluu aseteknologian ja -problematiikan saloihin perehtyneiden erityisryhmään. Heidän ei tarvitse suhtautua vakavasti maallikoiden tietämättömiin kommentteihin. Cohn huomasi, että jos hän esitti kysymyksiä käyttämättä spesifiä puhetapaa, häntä kohdeltiin tietämättömänä tai vähä-älyisenä. Ongelmaksi tuli, että teknostrategian kielellä ei voi kysyä joitain asioita. Vakavasti otettaviin sanoihin ei kuulunut *peace* (rauha). Sen sijasta Cohn oppi käyttämään sanaa *strategic stability* (strateginen stabiilius). Sana *peace* ei ole diskurssissa täysin suljettu pois, mutta sen käyttäjä leimautuu pehmeäsydämiseksi rauhanaktivistiksi, johon sodan ammattilaisten ei tarvitse suhtautua vakavasti. Artikkelissaan Cohn toteaa myös, että hän ei vain oppinut käyttämään samaa kieltä kuin sotateoreetikot, hän myös alkoi ajatella samalla tavoin. (Cohn 1989, 53, 56, 60.)

rinteisesti tarjottu paikkaa lääkintä-, huolto- ja viihdytysjoukoissa tai aseteollisuudessa. Sodan aikana vaimot, tyttöystävät ja prostituoidut ovat helpottaneet miesten paluuta lomilta takaisin rintamalle. Toisen maailmansodan jälkeen naisille on useissa armeijoissa tarjottu mahdollisuus ase- ja taistelukoulutukseen, mutta naissotilaiden invaasiosta huolimatta naisilla ei ole merkittävää valta-asemaa yhdessäkään armeijassa (Segal 1987, 188, 193). Soturiarvot ja mielikuva sotilaasta liittyvät niin kiinteästi stereotyyppisiin käsityksiin miehuudesta, ettei naisten ole helppo esiintyä uskottavina taistelijoina (McCarthy 1994, 118).

Tässä luvussa tarkastelen virallisessa sotilaskielessä nimettyjä eri sotilaan paikkoja. Kielessä ne esiintyvät kerrottuina subjekteina, diskurssissa subjektipositioina. Lisäksi tarkastelen tekstmateriaalin nimeämätöntä mutta läsnäolevaa representatiota maskuliinisuudesta.

Varusmies ja alokas, sotilashenkilö ja sotilas

Kun mies astuu puolustusvoimien palvelukseen, yleensä vähän alle 20-vuotiaana, hänestä tulee varusmies, jota kutsutaan peruskoulutuskauden ajan alokkaaksi. Suomessa alokasaika kestää 8,5 viikkoa. Termit 'varusmies' ja 'alokas' asemoivat miehen puolustuslaitokseen ja maanpuolustukseen. Ne ilmoittavat paikan, joka miehellä on puolustusvoimien käskyvalasuhteisiin perustuvassa hierarkiassa. Sana 'varusmies' kiinnittää miehen asevelvollisuutta suorittavan subjektin positioon. Sana 'alokas' ilmoittaa varusmiehen erityispaikan, tilan ennen varusmiesvalaa, kun varusmies ei vielä ole sotalaitoksen täysivaltainen jäsen. Käskyvaltasuhteissa hän on vailla valtaa erikoistapauksia lukuunottamatta. Sotilasvala ja alokasaikana suo-

ritettava taistelijan tutkinto pätevöittävät aloon suomalaiseksi sotilaaksi.

Varusmiehen käsikirjassa esiintyvät myös termit 'sotilas' ja 'sotilashenkilö'. Sanat viittaavat varusmiehen tehtävään: sotimiseen. Etymologisesti suomen kielen sana *sota* voidaan johtaa 'sadatteluun', 'kiroilemiseen' ja 'manaamiseen' (Itkonen & Joki 1962, 1084), joita muuten pidetään sotilashenkilöille tyypillisenä tapana puhua. Virallisen sotilaskielen sotilashenkilön voisi olettaa tarkoittavan sotaa käyvää miestä eli sotilasta, mutta näin ei ole. Sotilashenkilö tarkoittaakin rauhanajan sotilasta, joka sotimisen sijasta valmistautuu sotaan. Perustelen tätä sillä, että *Yleisen palveluohjesäännön* kerrottu subjekti on 'sotilashenkilö' ja *Yleinen palveluohjesääntö* on kirjan johdannon mukaan tarkoitettu "lähinnä rauhan ajan palvelusta varten" (YP, johdanto), eikä sääntökirja sisällä ohjeita sodankäyntiä varten.

Sotilashenkilön lisäksi myös sotilas on ennenkin rauhanajan kuin sodan sotilas. *Varusmiehen käsikirjassa* ja *Yleisessä palveluohjesäännössä* sotilaaseen liitettyjä attribuutteja ovat "reipas", "ryhdikäs", "rehellinen", "nuhteeton", "kuuliainen" ja "velvollisuudentuntoinen". Sotilas välttää kiroilemista ja osaa käytöskäytännöt, noudattaa terveitä elämäntapoja, pukeutuu siististi, täyttää annetut käskyt ja säilyttää sotilaskunniansa tahrattomana. Hän myös kannustaa nuorempia ja kokemattomampia sotilastovereitaan. (VK, 17, 23–24; YP, p1, p5, p6.) Sotilaaseen liitetty laadulliset kriteerit painottavat siis pukeutumista ja korrek-tia käyttäytymistä, kun sen sijaan taistelijan määritelmät painottuvat taistelutaitoihin ja luonteen periksiantamattomuuteen. *Varusmiehen käsikirjassa* sotilas kurottuu kohti taistelijaa määritelmässä, jonka mukaan sotilas on sodan 'laillinen taistelija' (VK, 50). Mutta taistelijan määreet ovat yhä toiset kuin sotilaan.

Taistelija

Kun *Varusmiehen käsikirjassa* siirrytään sodankäynnin opettamiseen, mainitsemani termit väistyvät ja tekstin toimija muuttuu taistelijaksi. Kerrotun subjektin kielellinen muodonmuutos tapahtuu havainnollisesti luvun ”Taistelukoulutus” viidennessä kappaleessa:

Jokainen sotilas pelkää ainakin taistelujen alkuvaiheessa. Pelkoa tuntee myös paras taistelija. Pelkoa oppii kuitenkin hallitsemaan. Hyvän taistelijan yhtenä tärkeänä piirteenä on nimenomaan pelon hallitseminen ja taistelutehtävien suorittaminen psyykkisestä paineesta huolimatta. (VK, 67; kursivoinnit minun.)

Kun lauseessa ollaan ”taistelujen alkuvaiheessa” ja toimija pelkää, hän on ”sotilas”. Kertova subjekti lohduttaa häntä, että myös ”paras taistelija” (siis taistelussa karaistunut) tuntee pelkoa. Mutta vaikka taistelija tuntee pelkoa, hän ei pelkää, vaan hallitsee tunteensa. Kun sotilas kykenee tunteidensa kontrolliin, hänestä tulee ”hyvä taistelija”, jonka ”yhtenä tärkeänä piirteenä on nimenomaan pelon hallitseminen”. ”Psyykkisestä paineesta huolimatta” taistelija kykenee sodankäyntiin, joka ei ole summittaista sotimista, vaan taisteluun liittyvien tehtävien suorittamista.

Taistelija ei ole sama asia kuin sotilas tai soturi, vaikka *Taistelijan oppaan* alkusivuilla siteerataan marsalkka Mannerheimia:

Suomen Marsalkka Mannerheim lausui talvisodan miehille
v. 1940: ’OLEN TAISTELLUT MONILLA TANTEREIL-
LA, MUTTA EN OLE VIELÄ NÄHNYT VERTAISIAN-

NE SOTUREITA' Nykypolven sotilas, pyri heidän vertaisekseen! (TO, 4.)

Varusmiehen käsikirjan tekstissä soturi esiintyy vain kerran ja tällöinkin kielteisesti latautuneena: ”Palkkasoturi ei ole laillinen taistelija.” (VK 50). ’Soturi’ liittyyne 1990-luvulla jo vanhentuneeksi koettuun sotaa ihannoivaan militaristiseen ajatteluun ja soturimytologiaan, josta moderni armeija pyrkii sanoutumaan ainakin eksplisiittisesti irti.

Käsikirjan määrittely soturista tuo esiin, että taistelutun-
tilla esiintyy laittomia ja laillisia taistelijoita. Edelliset ovat so-
tureita, jotka sotivat ilmeisesti väärän asian puolesta ja toimi-
vat täten moraalittomasti. Sen sijaan lailliset taistelijat omaa-
vat oikeuden sotimiseen, mikä ei kuulu kaikille. Laillisten omi-
naisuuksia ovat muun muassa kuuluminen varsinaisiin sotavoi-
miin tai vaihtoehtoisesti sotiminen *vastuunalaisen* päällystön alai-
sena, aseiden kantaminen näkyvästi esillä sekä sodan lakien,
tapojen ja oikeussääntöjen noudattaminen (VK, 50–51). Käsiki-
rja ei tarkenna, miten vastuunalainen päällystö toimii, mutta
oletan teksteissä esiintyvien ’esimiesten’ edustavan tätä vas-
tuuta.

Taistelija eroaa alokkaasta, varusmiehestä, sotilaasta ja
soturista. ”Taistelija” on tavallaan arvonimi, jonka suomalaiset
varusmiehet joutuvat ansaitsemaan, mutta myös saavat ansai-
ta suorittamalla taistelijan tutkinnon. Tätä taistelijaa, suoma-
laista sodan ajan sotilasihannetta, *Taistelijan opas* kuvaa ilmauk-
silla ”vastuuntuntoinen”, ”oma-aloitteinen”, ”järjestelmällinen”
ja ”päättäväinen” (TO, 13). Idealisotilas omaa myös ”taiste-
luvälineiden konemaisen varman käyttötaidon” (TO, 13, 179).
Kun tähän vielä lisätään vaatimus, että idealisotilas on sekä
hyvässä fyysisessä että henkisessä kunnossa, niin tekstien esit-
tämä idealisotilas on loogis-rationaalinen, tunteensa hallitse-
va, lihaan valettu kone.

Erityisesti *Taistelijan oppaan* käyttämä ilmaisu ”konemaisen varma käyttötaito” kieli sotilaallisen ajattelun varauksettomasta teknologian ihailusta, jota pidetään rationaalisena ja maskuliinisena. Sotilaallisen ajattelun ideaalina on mies, joka toimii yhtä varmasti ja luotettavasti kuin kone. Konemies on helppo korjata, eikä sitä vaivaa ihmiselle ominaiset tunteet. Se ei pelkää:

Jos panssarivaunu tulee suoraan kohti, eikä miehellä ole panssarintorjuntavälineitä, on kyyristyttävä poteron pohjalle, jossa on suojassa. Panssarivaunun kolinaa ja jyrynää ei saa pelätä. (TO, 137.)

Heikki Luostarinen on tarkastellut tutkimuksessaan *Perivihollinen* Suomen oikeistolehdistön kirjoittelua vuosina 1941–44. Sotien aikaista suomalaista soturia luonnehdittiin muun muassa sanoilla ”sisukas”, ”sitkeä”, ”päättäväinen”, ”jäyhä”, ”kovaa rotua” ja ”jämerä”. Suomalaisen sotilaan erityinen laatu korvasi heidän määrällisen vähyytensä suhteessa puna-armeijaan. (Luostarinen 1986, 389–391.) *Taistelijan oppaan* taistelijan ideaali lukeutuu siis historiallisesti muotoutuneeseen suomalaiseen militaristiseen traditioon, joka on sotaa ihannoiva ja uusintaa suomalaista soturimyyttiä. Sen sijaan *Varusmiehen käsikirjassa* tätä historiallista muotoutumista on pyritty uudistamaan. On tuotettu uudenlaista diskurssia, joka paremmin vastaisi vuosituhannen lopun suomalaismiehen määrittelyjä.

Fyysisen voiman ja täsmällisyyden korostaminen, vaatimus tunteiden hallinnasta sodan poikkeuksellisen raskaissa oloissa sekä miehen alistaminen armeijan hierarkkiseen järjestykseen ja rinnastaminen koneeseen luovat miestä, joka kasvattaa ympärilleen panssaria. Voimasta tulee luonnollisesti maskuliinisuuteen kuuluvaa, ja voimattomuus merkitsee feminiinistä heikoutta tai tuhoutumista. Voimassa on kyse sekä voimasta toi-

seen, jonka äärimuotona on tappaminen, että voimasta omaan itseensä, joka merkitsee itsekuria ja itsensä hallitsemista.

Kun taistelija omaa voimaa itseensä, hänen tulee nähdä itsensä koneeksi, jonka voi piiskata yhä kovempiin suorituksiin, yhä kovempiin ponnistuksiin ja pakottaa sodassa tekoihin, joita hän ei voisi siviilissä kuvitella tekevänsä. Armeijan tarjoama kuva itsestä perustuu toisiin ja omaan itseen kohdistuneeseen väkivallan käyttöön ja panssaroituun maskuliinisuuteen, jota kutsutaan itsekuriksi, mutta joka paikoin hipoo masokismia.

Pikkupoika

Sotilaalliseen diskurssiin on tarttunut erilaista ja eriaikaista ideologista ja diskursiivista aineista, minkä takia ei liene yllätys, että diskurssissa tarjotaan miehelle useita erilaisia paikkoja. 'Alokasta' tarjotaan palvelukseen astuvalle asevelvolliselle, 'sotilasta' ja 'sotilashenkilöä' rauhanajan sotilaalle, 'taistelijaa' sotaa opettelevalle tai käyvälle sotilaalle, 'soturi' on teksteissä esiintyvä sodan 'laiton taistelija', kuten palkkasoturi. Tarkoitus tietenkin on, että koulutettava mies kykenee omaksumaan tilanteen edellyttämän subjektiposition. Mies on 'alokkaana' slangin 'veripää monni', joka rauhanajan 'sotilaasta' muuttuu tarvittaessa sota-ajan 'taistelijaksi'. Seuraavaksi tarkastelen sotilaallisen diskurssin ristiriitaisista elementeistä konstruoitua paikkaa.

Varusmiehen käsikirja ja *Taistelijan opas* korostavat, että suomalainen sotilas on itsenäinen taistelija, joka noudattaa käskyjä. Hänen on "tarvittaessa oltava oma-aloitteinen sekä asetettava varauksetta esimiestensä johdettavaksi" (VK, 23). Armeija vaatii mieheltä ehdotonta kuriin alistumista ja kuuliaisuutta, mutta miehen on samaan aikaan säilytettävä itsenäisyytensä ja

oma-aloitteisuutensa. Mies on kahden tuomarin tuomittavissa: esimiehensä ja itsensä.

Vaatimukset ovat ristiriitaisia, mutta sotilaskurin viesti on selvä: älä ajattele itse, me teemme sen puolestasi. Koska varusmiehen ei tarvitse miettiä tekojensa seuraamuksia, mielekkyyttä tai moraalia, puolustusvoimissa kaikki, mikä ei ole selkeästi kiellettyä, on sallittua. Sotilaiden elämää ohjataan *Yleisen palveluohjesäännön* avulla. Se määrittelee muun muassa tavan kävellä sotilasystävien kanssa. Kahden sotilaan kävellessä rinnakkain nuorempi kulkee vasemmalla puolella, kun sen sijaan kolmesta sotilaasta vanhin ja neljästä kaksi vanhinta kävelee keskellä ja nuorin heidän vasemmalla puolellaan. Vasemmalla kulkeva nuorin kävelijä väistää vastaantulijaa. (YP, p82; myös VK, 21).

Nykyinen palveluohjesääntö otettiin käyttöön naisten vapaaehtoisen asepalvelun tultua voimaan vuonna 1995. Aiempi palveluohjesääntö oli vuodelta 1980. Säännöissä on tapahtunut joitain mielenkiintoisia muutoksia. Kun 80-luvun varusmiehelle katsottiin tarpeelliseksi huomauttaa *Yleisen palveluohjesäännön* IV luvun A8-kohdassa, että varusmiehen on ”harjattava hampaansa vähintään joka aamu ja ilta”, kädet on pestävä ennen ruokailua, ”saunassa on käytävä, mikäli se on mahdollista, vähintään kerran viikossa” ja ”alusvaatteet on vaihdettava yhtä usein” (Yleinen... 1980, IV A8:39.), niin nykyään vain todetaan, että ”sotilaan on kaikissa oloissa huolehdyttävä puhtaudestaan” (YP, p80). Nykyisessä virallisessa sotilaskielessä mieheen suhtaudutaan aiempaa enemmän ajattelevana yksilönä, mutta äärimmäisen yksityiskohtaisia ohjeita annetaan yhä niistä tavoista, jotka ovat merkittäviä sotalaitokselle, kuten sotilaallinen tervehtiminen.

Paikalla oltaessa tehdään asento tervehdittävään päin, vietään oikea käsi ranne suorana, sormet yhdessä ja ojennet-

tuina lyhintä tietä päähineeseen (ohimolle) niin, että etujakeskisormen päät koskettavat päähineen reunaa tai lip-paa silmäkulman yläpuolella tahi ohimoa. Edestäpäin kat-sottuna ei kämmen eikä käden selkä saa näkyä. Oikea kyy-närpää on hiukan olkapäätä alempana. Hartioita ei saa ko-hottaa eikä kiertää. Tervehtiminen lopetetaan viemällä käsi terävästi alas sen jälkeen, kun esimies on vastannut ter-vehtimiseen. (YP, p95.)

Yleisessä palveluohjesäännössä tarvitaan tervehtimis-, puhe- ja kunniantekotilanteita varten kaikkiaan 35 pykälää (YP, p84-119). Voidaan sanoa, että armeijassa tervehtiminen on tärkeä diskurssiivinen käytäntö, jonka ohjaamat fyysiset toiminnot on hallittava sormenpäitä myöten.

Sotilaskuri saattaa siviilistä vaikuttaa koomiselta, mikä saakin suomalaisen taistelija/sotilaan representaation säröile-mään. Hän ei näytäkään enää pelottomalta konemieheltä, vaan ennemmin pikkupojalta, jota esimiehen metonyminen laajen-tuma eli kertova subjekti holhoaa. Tekstuaalinen laajentuma opastaa poikaa myös parisuhteessa. Se kehottaa varusmiestä kysymään tyttöystävältä, morsiamelta tai vaimolta, mitä tämä odottaa yhdessä vietettävältä viikonloppuvapaalta. Samaten poikaa isällisesti rohkaistaan puhumaan avoimesti tunteistaan ja välttämään jatkuvaa armeijakokemusten verbalisointia. (VK, 60–61.)

Pyrkimyksenä tulee olla se, että kaksi ihmistä kulkisi elä-mäntaivalta toisiinsa sitoutuneina, mutta samalla toistaan kunnioittaen ja kuunnellen. Kumpikaan ei ole itseoikeu-tettu ”kapteeni aluksella”, vaan suunnasta ja elämän tär-keistä valinnoista ja ratkaisuista päätetään yhdessä. (VK, 61.)

Käsikirjan tavoite opastaa nuoria miehiä myös parisuhdeasioissa on erittäin kunnioitettavaa, sillä sotalaitoshan tavoittaa lähes kaikki suomalaiset miehet. Sitä paitsi armeijalle on langetettu historiallinen tehtävä ”kasvattaa pojista miehiä”. Tätä ajatusta vasten tuntuu omituiselta, että käsikirjassa ei kuitenkaan puututa rivoon, seksistiseen ja naista halventavaan slangiin. *Yleisessä palveluohjesäännössä* todetaan sentään, että ”kiroilu ja säädytön puhetapa ovat sopimattomia” (YP, p7).

Seksististä puhetapaa pidetään siis virallisesti sopimattomana, mutta ei kiellettyinä, ja koulutuksen yhteydessä se on suosittu retorinen tyylikeino. Seksistinen puhe on usein aggressiivista tai jopa väkivaltaista, mikä tietenkin sopii koulutukseen, jonka tarkoituksena on tuottaa väkivallan ammattilaisia. Tässä mielessä seksistinen ja misogyyminen puhetapa tuovat todennäköisesti tarpeellisenä pidetyn lisän sotilaskoulutukseen. Virallisesti seksistinen puhetapa on torjuttava, koska on vaikeaa perustella, miksi tasa-arvoon pyrkivässä Suomessa on olemassa miehille pakollinen instituutio, jossa järjestelmällisesti tuotetaan tasa-arvon vastaista puhetta ja asenteita.

Pikkupojan vastuuttomuutta tukee myös armeijan ryhmähenkeen yhdistyvä hierarkia. Sotilaista pyritään muokkaamaan yksi joukko, yksi ryhmä, jossa vastuu kasautuu johtajalle. *Varusmiehen käsikirjan* mukaan alaisen on toteutettava täsmällisesti esimiehen hänelle antamat käskyt. Esimies on tällöin yksin vastuussa käskyn täytäntöönpanon seurauksista. (VK, 18.)

Vaikka esimies on selkeästi määritelty vastuulliseksi yksityistään, tilanteen tekee ongelmalliseksi armeijan syvä hierarkisuus. Jokaisella esimiehellä on esimies, jolla on esimies, jolla on esimies ja niin edelleen. Vastuuta voidaan kierrättää komentoketjussa, kunnes kukaan ei ole lopulta vastuussa mistään. Vastuullinen toimija katoaa, mikä kielessä näkyy muun muassa verbin substantivoimisena (nominalisaatio) ja passiivin käytönä, kuten aiemmin osoitin. Kielessä ja armeijan käytännöissä

luodaan vaikutelmaa, että asiat vain tapahtuvat, ja sotilaiden on toimittava tapahtumien vaatimalla tavalla. Sota syttyy, ja sitten soditaan ilman, että kukaan on vastuussa sodan aloittamisesta tai sodassa tehdyistä julmuuksista, kuten siviilien murhasta tai joukkoraiskauksista.

Vastuu sodassa tehdyistä raakuuksista tai vaikka rauhan aikana tehdyistä ympäristövahingoista katoaa armeijan hierarkiaan. Jos alainen (joka on jonkun toisen alaisen esimies) jouuu käskyä täyttäessään ”selvästi rikkomaan lakia tai palvelusvelvollisuuttaan vastaan”, hän voi armeijan käytännön mukaan ilmoittaa siitä ”käskynantajalle” (YP, p75; VK, 18). Jos esimies toistaa käskyn, alaisen on palveluohjesäännön mukaan ”kieltäydettävä täyttämästä sitä” (YP, p75), mutta silloin häntä saatetaan syyttää sotilasrikoksesta (VK, 34). Sen tähden alaisen on oikeusturvansa tähden ilmoitettava tilanteesta ”käskynantajaa lähinnä seuraavalle suoranaiselle esimiehelle” (YP, p75). Mutta jos alainen noudattaa käskyä, jota täyttäessään hän jouuu rikkomaan lakia, vastuu jää esimiehelle — tai esimiehen esimiehelle.

Käytännössä sotilaan kannattaa armeijan sotilaskurin mukaan noudattaa kaikkia käskyjä, koska ne ovat käskyjä. Tätä järkeväksi kutsuttua ajattelutapaa voidaan noudattaa loputtomiin, eivätkä sotilaat aina ole omasta mielestään vastuussa teoistaan. Sotilaiden erityiseen vastuuttomuuden oikeuteen vietosivat esimerkiksi Natsi-Saksan upseerit Nürnbergin oikeudenkäynnissä sekä nykyään Bosnian sodan osapuolet. Virallisessa koulutuksessa vastuullisuutta painottava laitos alkaa näyttää vastuuttomuuden korkeakoululta. Ilmeisesti armeija ei tee pojista miehiä, vaan ennemmin armeijassa miehet taantuvat takaisin lapsuuteen.

Metsäsissi

Taistelijan oppaan esittämä ideaalisotilas on vielä ehyt siinä mielessä, että se on avoimen militaristinen, väkivaltaa ihannoiva ja edustaa perinteisiä sotilaallisia arvoja. Sen sijaan *Varusmiehen käsikirjan* 1990-luvun sotilasideaali yrittää sulattaa itseensä erilaisia perinteitä, vaatimuksia ja ideologioita ja sen esitys sotilaasta on useiden erilaisten odotusten ja näkemysten moniulotteinen vahanukke. Käsikirjan sotilasideaali suomalaisesta sotilaasta ja miehestä esitetään käsikirjan loppupuolella valokuvana (ks. seuraava sivu) (VK 173).

Kuvassa seisoo nuori mies haara-asennossa. Hän katsoo kuvasta ulos, etuviistoon ja ylös oikealle. Hänellä on yllään maastopuku, taisteluvyö, maihinnoususaappaat ja kypärä. Pistimellä varustettu rynnäkkökivääri on painettu rintaa vasten viistosti piippu ylös oikealle samaan suuntaan kuin katse. Valokuvan oikeassa reunassa näkyy männyn kylki ja taustalla on lisää puita. Mies on sijoitettu keskelle kuvaa. Sivun yläreunassa on teksti: ”Toimintavarma ase ja sen käytön tunteva ja siitä huolehtiva taistelija muodostavat ketjussa yhden kiinteän ja luotettavan lenkin.”

Kuvassa niveltyvät toisiinsa mies, taisteluväline, ase ja puut. Taisteluväline ja rynnäkkökivääri tekevät miehestä sotilaan — tai paremminkin taistelijan. Kielellinen teksti sivun yläreunassa vakuuttaa, että mies tuntee aseensa ja ase on toimintavarma. ’Mies ja ase’ yksikkö on valmiina toimintaan puiden ympäröimänä, siis metsässä. Mies tähyää etuoikealle ja ylös, mikä on liikkeeltään eteenpäin menevä, koska liike oikealta vasempaan luetaan perääntyväksi. Tämä johtunee siitä, että me luemme vasemmalta oikealle. Koska liike jatkuu eteenpäin ja viistosti ylös, voidaan sen tulkita merkitsevän kehittymistä, dynaamisuutta, ehkä tulevaisuutta.

Toimintavarma ase ja sen käytön tunteva ja siitä huolehtiva taistelija muodostavat ketjussa yhden kiinteän ja luotettavan lenkin.

'Mies ja ase' liitetään sivun kielellisessä esityksessä kiinteäksi ja luotettavaksi lenkiksi ketjuun, joka viittaa ryhmään, komppaniaan ja sitä laajempiin yksiköihin aina lopulta koko sotalaitokseen ja sen kalustoon. 'Mies ja ase' symboloivat viime kädessä Suomen puolustusvoimia.

Kuva-analyysissa on tärkeää ottaa huomioon, mitä näytetään ja mitä ei. Esimerkiksi mainonnan yhteydessä kannattaa pohtia, mihin markkinoitava tuote liitetään ja mihin sitä ei liitetä. Täten voidaan kysyä, mitä käsikirjan kuvassa ei ole ja mihin sellaiseen miestä ei liitetä, johon hänet voitaisiin liittää? Luontevaa olisi näyttää sotilas sotimassa, mutta tarkoituksenmukaista se ei olisi, koska sellaisen kuvan herättämät konnotaatiot voisivat muistuttaa sodan vaaroista. Sen sijaan mies voisi vain tähdätä tai ampuu jonnekin kaukaisuuteen. Silti hän vain seisoo ja katsoo oikealle ylös tulevaisuuteen. Nuoren miehen luottavainen katse ja rauhallinen asento takaavat katsojalle, että Suomen puolustusta vartioidaan asiantuntevasti. Ampuva mies olisi jo toiminnassa. Hän ei ehtisi puolustaa katsojaa tai hän olisi jo puolustamassa katsojaa, jonka olisi parasta piiloutua väestönsuojaan, ennen kuin kuvan ulkopuolelta vyöryvät vihollislauamat kuikuilevat ikkunan takana. Ampuva sotilas olisi muutoinkin melko hyökkäävä kuva symboloimaan Suomen *puolustusvoimia*.

Kuvassa mies ei myöskään hallitse teknistä sotakonetta, eikä taustalla näy eduskuntatalon pylviä. Sotilasta ei siis yhdistetä osaksi armeijan teknologiaa tai suomalaista kaupunkikulttuuria, vaan kuvan keskeinen retoriikka liittyy triangeliin 'mies, kivääri ja metsä'. Kuva visualisoi virallista puolustusoppia, jonka mukaan vihollisen etenemistä hidastetaan sissihyökkäyksillä ennen lopullista kukistamista (ks. VK, 41–48). Kuvan myyttistä kontekstia voidaan luonnehtia korpisoturin myytiksi. Sen mukaan suomalainen sotilas on poikkeuksellisen taitava taistelija nimenomaan metsässä. Valokuvan puut ovat osa

metsää, joka kuvan merkkijärjestelmässä toimii Suomen valtion ja kansan metonymiana.

Valokuvassa esiintyvä sotilas on myös mies, mistä löytyy kuvan yksi paradigmaattinen ulottuvuus. Sotilaan hänestä tekee erityinen asu ja ase sekä konteksti, joka metonymisesti liittää hänet sotalaitokseen. Kuvan tekstissä sotilaallisuus merkitsee miehuutta, ts. sotilas on merkitsijä ja merkittynä on miehuus. Sotilaallinen diskurssi siirtää militaristisia arvoja ja asenteita maskuliinisuuteen. Kuva kertoo, että suomalaisen miehen tulee olla valmis puolustamaan maataan tarpeen vaatiessa ase kädessä. Puolustautuminen on kuitenkin mahdollista vain laillisen hallituksen ylläpitämässä armeijassa.

Diskursiivinen muodostuma

Lopuksi luonnehdin sotilastekstien pohjalta konstruoitavaa sotilaallista diskurssia tai paremminkin niitä lausumien ryhmiä, joita kyseisessä diskursiivisessa muodostumassa esiintyy. On kuitenkin muistettava, että diskurssianalyttinen luenta ei ole koskaan lopullinen tai ainoa oikea tulkinta, vaan nimenomaan tietyn lukijan tekemä tulkinta. Samoin diskursiivinen muodostuma ei ole kiinteä rakenne, vaan diskurssi muuttaa muotoaan ja kehittää uusia lausumia. (Ks. Foucault 1997, 199–205.)

Lisäksi myös suomalaisella sotilaallisella diskurssilla on pitkä historiallinen tausta ja sen juonteet tunkeutuvat eri kulttuurialueille sekoittuen muihin sotilaallisiin diskursseihin. Tämän takia edes osittain kattavan Foucault'laisen tiedon arkeologisen luennan suorittamiseksi olisi tutkittava runsaampaa ja ajallisesti monipuolisempaa tekstien joukkoa. Mutta oma fokukseni ei olekaan tietyn diskurssin analysoiminen, vaan maskuliinisuuksien väkivaltaiset representaatiot.

Toivon, että tämä rajallinen diskurssianalyttinen luenta saisi jatkoa kattavammasta suomalaisen sotalaitoksen analyysistä. Mielestäni on demokratialle vaarallista, että suomalaisen yhteiskunnan kaikkein väkivaltaisinta ja aseistautuneinta instituutiota tutkitaan vain laitoksen sisältä käsin. Hegemonisen diskurssin sisältä ei voida kyseistä diskurssia kyseenalaistaa, vaan kritiikki edellyttää toisenlaista diskursiivista asemoitumista ja tutkimuskohteesta erottuvaa retoriikkaa.

Suomalaisen sotilaallisen diskurssin institutionaalinen paikka on sotalaitos, joka konkretisoituu varuskuntina, esikuntina ja puolustusministeriönä. Diskurssilla on täysin omintakeiset ja muusta yhteiskunnallisesta toiminnasta erottuvat käytäntönsä, joita ovat muun muassa ase- ja ampumaharjoitukset, yhtenäinen asu sekä erityiset kävely- ja seisomistekniikat. Diskurssissa käytetään myös erityisiä ilmauksen tapoja, spesifejä kielellisiä lausumia, joita olen tässä luvussa analysoinut. Sotilaallinen diskurssi ilmenee erityisesti sotilaskielissä, jotka kehittyvät sotalaitoksessa sotilaskoulutuksen yhteydessä ja joiden käyttäjinä ovat enimmäkseen sotilaat.

Tosimiesten tosisota

Militarismia voidaan pitää ajattelutapana, jossa sota nähdään ankaruudesta ja kauheudesta huolimatta hohdokkaana ja kunniaakkaana ja jossa sota käsitetään jännittävän miehekkääksi seikkailuksi. Tällaiselle ajattelulle ovat ominaista perinteisesti miehuuteen liitetyt arvot: kovuus, kompetenssi väkivaltaan, yksinpärjäämisen eetos sekoittuneena kaverisosiaalisuuteen, tunteiden hallinta, järkevyyt ja päättäväisyys. Ajattelun kolme arvostetuinta hyvettä ovat kunnia, rohkeus ja velvollisuuden-tunto. Näitä piirteitä ovat idealisoineet perinteisesti eri kulttuurien ammattisotilaat ja sotilasluokat kuten japanilaiset sa-

murait ja suomalaiset jääkärit. Militarismi on kehittynyt, ja sitä uusinnetaan sotilaallisessa diskurssissa.

Feministisessä tutkimusperinteessä militarismilla tarkoitetaan muutakin kuin sotilaallisia arvoja, asenteita ja ajattelua tai sotilaallisten etujen korostamista politiikassa, taloudessa tai sosiaalisessa elämässä. Hilikka Pietilä määrittelee militarismin olevan

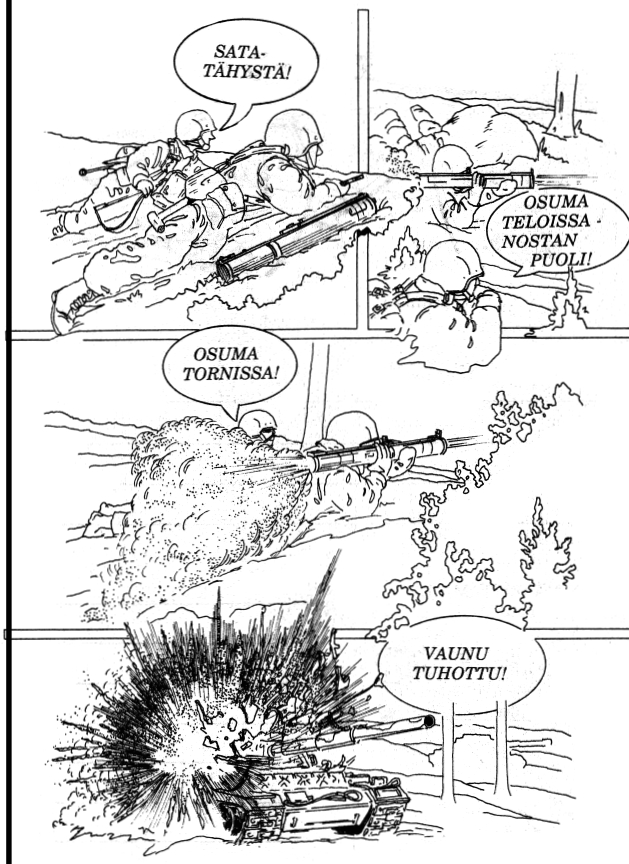
uskomus- ja arvojärjestelmä, ajattelutapa ja toimintamalli, joka liittyy erottamattomasti yhteen patriarkaalisen yhteiskunnan ja kulttuurin kanssa. --- Patriarkaatti tarvitsee militarismia pysyäkseen voimassa ja ilman patriarkaattia militarismilla ei ole mitään legitimizeettiä. (Pietilä 1995, 4.)

Sotilaallisen diskurssin tuottama militaristinen miesihanne on siis keskeisesti patriarkaalinen miesihanne.

Militaristisen sotilasmiehen ominaisuuksiin kuuluvat tunteiden hallinta, velvollisuudentunto ja itsekuuri. Militaristisessa puheessa tiivistyy rationalismiksi nimetty maskuliininen mystiikka, jossa ihaillaan varauksetta teknologiaa. Diskurssissa sekoittuvat kuitenkin sodan esittäminen järkevänä toimintana väkivallan ihannointiin liittyviin tunteellisiin ilmauksiin. Sota on kauheaa, mutta ei niin kauheaa, ettei mies siitä selviytyisi.

’Taistelija’ on pitkälti sotilaallisen diskurssin militarististen aspektien muovaama maskuliinisuuden malli. Militarismi näkyy erityisesti *Taistelijan oppaassa*, mutta pilkahtaa paikoin esiin myös *Varusmiehen käsikirjassa*. Jälkimmäisessä on sivulla 87 panssarivaunun tuhoamista käsittelevä kuvasarja, joka erehdyttävästi muistuttaa Korkeajännitys-nimistä sotasarjakuvaa.

KERTASINKOAMPUJIEN YHTEISTOIMINTA

Sinänsä sarjakuva ja asiateksti voivat esiintyä harmonisesti rinnakkain ja tukea toisiaan, sillä Foucault’n mukaan diskurssi ei muodosta retorista tai muotoon perustuvaa yhtenäisyyttä (Foucault 1997, 46), eikä sotilaallinen diskurssikaan ole yksinomaan sotilastekstien omaisuutta. Diskurssin sisältämä militarismi on tyypillistä sota- ja väkivaltaviitteessä — elokuvissa, kirjallisuudessa, tietokonepeleissä ja sarjakuvissa — mutta nä-

kyy myös *Kalevalassa*. Militarismen selkeä vaikutus oppaaseen muuttaa *Taistelijan opasta* paikoin asiatekstistä sotaviihteeksi. Erikoisen tilanteesta tekee se, että sotaa ihannoivalla viihteellä opetetaan todelliseen sotaan valmistautuvia miehiä. Tilanne on omituinen, mutta ei ainutlaatuinen sotilaallisessa diskurs-
sissa, jossa väkivaltaiseen miesimagoon yhdistyy poikamainen
veijarimaisuus ja vastuuttomuus sekä sotilalta odotettu kyky
toimia itsenäisesti ehdottomaan kuriin alistumalla.

Militarismiin liittyy ajatus, että mieheksi tuleminen mer-
kitsee myös alistumista. Armeijassa poika alistuu kuriin ja jär-
jestykseen sekä fyysiseen ja henkiseen rasitukseen. Kuria ja jär-
jestystä viedään toisinaan äärimmäisyyteen saakka, jolloin kyse
ei ole järjestyksestä eikä kurista, vaan alistamisesta ja alistumi-
sesta, joilla miehuus hankitaan. Mieheksi tulemisen initiaatio
on tyypillisesti ollut initioitavan pahoinpitelyä, nöyryyttämistä
ja alistamista. Siirtymäriiteissä mieheksi on kasvettu ja kasve-
taan yhä häpeän kautta.

Uusi suomalainen mies

Militaristiset arvot ja asenteet tulevat esiin sotaa ihannoivissa
lausumissa eivätkä ne enää sovellu modernin asevelvollisuus-
armeijan tarpeisiin. Diskurssin on kyettävä uudistumaan yh-
teiskunnan ja kulttuurin muuttuessa. *Varusmiehen käsikirjassa*
'taistelija' on vaihdettu 'metsäsissin' ja 'sotilaan' mallikuviiin.
Luostarisen mukaan

armeija pyrkii antamaan itsestään kuvan nykyaikaisena ja
tehokkaana laitoksena, jota leimaa korkea ammattitaito ja
joka pystyy saamaan irti maksimaalisen hyödyn yhteiskun-
nan sille myöntämistä (niukoista) voimavaroista (Luosta-
rinen 1994, 117).

Sotilaallisen diskurssin moderni muoto pyrkii esittämään armeijan mielekästä taistelukoulutusta tarjoavana organisaationa. Lisäksi puolustusvoimat pyrkii olemaan miehen elämään valmistava ja kaikkia suomalaisia miehiä yhdistävä yhteinen kokemus, jonka tarkoitus ei olekaan opettaa sotataitoja vaan elämäntaitoja. Puolustusvoimat vaalii ajatusta, jonka mukaan varusmiespalvelus on se kokemus, joka yhdistää suomalaisia miehiä ja muovaa heidän maskuliinisuuttaan ja erottaa feminiinisydestä.

Varusmiespalvelus ei ole välttämättä ensimmäinen eikä viimeinen elämäkokemus, joka asettaa Sinut kasvotusten itsesi ja elämän todellisuuden kanssa. Tällaiset tilanteet ovat väistämättömiä, mutta myös hyödyllisiä, koska ne voivat auttaa Sinut uuteen kasvuun. Vain pysähtymällä hetkeksi voi pohtia Sinulle tärkeitä asioita ja oppia uutta itsestäsi ja kehittyä uudeksi suomalaiseksi mieheksi. (VK, 60.)

Sitaatissa esiintyy ilmaus *'uusi suomalainen mies'*, joka on saanut 1980–90-luvuilla metaforisen aseman keskusteltaessa sukupuolten välisestä suhteesta. Uudistunut sotilaallinen diskurssi ei sivuuta tätä keskustelua, vaan ottaa siihen osaa esittämällä, että sen tarjoama sotilaallisen miehen malli on yhä tavoiteltava. Diskurssin rakentama maskuliinisuus sisältää aineksia perinteisestä taistelijasta, rauhanajan sotilashenkilöstä sukupuoliproblematiikan tiedostavaan uuteen suomalaiseen mieheen. *Varusmiehen käsikirjassa* on oma luku nimeltään ”Suomalainen mies...” (VK, 59–62).

Diskurssin esittämä *'uusi suomalainen mies'* on oletettavasti rauhanajan *'sotilaan'* tavoin reipas ja ryhdikäs, pukeutuu siististi ja osaa käyttäytyä korrektisti. Hän noudattaa terveitä elämäntapoja ja harrastaa liikuntaa, koska sotilasmiehen vel-

vollisuuksiin kuuluu huolehtia fyysisestä valmiudestaan sodan raskituksiin myös reservissä ja rauhan aikana (YP, p3). Uusi suomalainen mies säilyttää palvelusaikanaan oppimansa taistelutiedot ja -taidot, mikä myös kuuluu hänen velvollisuuksiinsa (ems.). Näiden taitojen lisäksi hän on hyvä heteroseksuaalinen kumppani. Hän ottaa parisuhteessa myös naisen huomioon ja ilmaisee omia tunteitaan. (VK, 59–62.)

Uusi suomalainen mies pitää itsensä kurissa ja arvostaa kaikinpuolista järjestelmällisyyttä. Itsekurin kouluminen alkaa fyysisen raskituksen sietämisestä. Sotilaskoulutuksen ”perusedellytys” on ”hyvä fyysinen suorituskyky”, jota tuotetaan ”nousujohteisella fyysisellä koulutuksella. Kuntohuippu saavutetaan palvelusajan lopulla”. (VK, 151.) Miehiä houkutellaan kuntoilemaan esittämällä heille tavoitteita, jotka *Varusmiehen käsikirjan* mukaan suurin osa varusmiehistä saavuttaa. Esimerkiksi puolustusvoimien keskiarvo 12 minuutin juoksutestissä on 2750 metriä (VK, 154). Tulosten parantaminen vaatii varusmieheltä kamppailua — halua voittaa itsensä. Tätä halua tuotetaan muun muassa taulukoilla, joita täyttämällä varusmies voi seurata kuntonsa paranemista. Varusmies voi myös laskea oman kuntot indeksinsä.

Varusmiehen kuntot indeksi (K, H, T, Hu) koostuu 12 minuutin juoksutestistä ja lihaskuntoluokituksesta (5 lihaskuntotestiä). Indeksillä luetaan VKI-asteikon siitä kohdasta, missä juoksutestituloksen ja lihaskuntoluokkatuloksen kautta kulkeva suora leikkaa ko. asteikon. (VK, 156.)

Fyysisen kunnon hoitaminen nähdään miehen velvollisuudeksi myös palvelun jälkeen (VK, 152; YP, p3), eikä suinkaan henkisen ja ruumiillisen hyvinvoinnin takeeksi.

Käsikirjan jatkuva suora ja verhottu vihjailu sisäiseen kamppailuun fyysisen ja henkisen kunnon sekä taistelutaitojen pa-

rantamiseksi voidaan tulkita siten, että armeijan hierarkia ei ala siitä, kun kaksi sotilashenkilöä kohtaa toisensa, kuten aiemmin totesin, vaan siitä, kun mies omaksuu sotilaskoulutuksen tavoitteet. Hierarkia alkaa miehestä itsestään. Sotilas alistaa itsensä itselleen. Hänen on nähtävä ruumiinsa objektina, jonka suorituskykyä voidaan jatkuvasti lisätä. Uusi suomalainen mies ei salli itsessään fyysistä tai psyykkistä heikkoutta.

Kyse ei silti ole vain sotalaitokselle ominaisesta mieskäsituksesta, vaan kyse on itse asiassa modernista länsimaisesta yksilökäsityksestä. 1800-luvun alusta lähtien yksilön ihanteiksi ovat tulleet sotilasmieheenkin liitetyt piirteet, joita ovat ruumiin, tunteiden ja aistimusten alistaminen järjen kontrolliin sekä jyrkkä subjekti—objekti-jako. Subjektia edustavat ihminen, järki ja maskuliinisuus. Objektia edustavat luonto, tunteet ja feminiinisyys. Tällaisen modernin sivilisoituneen ja kartesiolaisen subjektin itsekurin vaade perustui ulkoisista pakoista vapautuvan yksilön hillintään. Kirkon ja kruunun alaisuudesta ihmisen tuli siirtyä subjektiivisen järjen ja itsehillinnän alaisuuteen. (Lehtonen 1994, 18 & 64.) Sotilaallisessa diskurssissa itsensä alistava mies kuitenkin pysyy sotilaskurin ja sotalaitoksen pakkojen alla. Mies on ulkoisen ja sisäisen vartijan valvoma.

Itsekuria vaatii myös armeijan tapa kouluttaa järjestelmällisyyteen. Hyvän perusyksikön tuntomerkeiksi mainitaan, että valtion omaisuus koetaan yhteiseksi.

Henkilökohtaisten varusteiden ja välineiden joskus pikkutarkaltakin tuntuvat säilytysohjeet *mielletään itsensä kasvatamisena* kaikenpuoliseen järjestelmällisyyteen, mikä on *hyödyksi elämässä myös varusmiespalvelun jälkeen* (VK, 17; kursivoinnit minun).

Armeijan ihanteena on, että mies pitää kaappinsa järjestyksessä ja vuoteensa sijattuna myös siviilissä. Ideaalimies on järjestelmällinen ja siisti.

'Uuden suomalaisen miehen' hyveitä ovat itsekuri, järjestelmällisyys, hyvä fyysinen ja henkinen kunto; hän on hyvä heteroseksuaalinen partneri, hän omaa hyvät käytöstavat, pukeutuu siististi ja haluaa puolustaa maataan aseellisesti. Diskurssin 'uusi mies' on monista myönteisistä ulottuvuuksistaan huolimatta samanlainen kuin perinteinen patriarkaalinen miesideali. Siihen on ainoastaan tuotu viimeaikaisen sukupuolikeskustelun innoittamana uutta ilmiä, kuten puhuminen tunteista ja uudet seurustelutaidot. Ytimeltään sotilasmiehen ideali on yhä panssaroitu ja väkivaltainen maskuliinisuus.

Sotilaallinen diskurssi pyrkii siis samaan aikaan

- (i) säilyttämään perinteiset sotilasammattien arvot, joita ovat velvollisuus, kunnia ja isänmaa;
- (ii) välttämään väkivallan ihannointia, kansalliskiihkoa ja maskuliinista ylemmydentunnetta, joista ammattisotilaita on arvosteltu; ja vielä
- (iii) rakentamaan 'uutta suomalaista miestä', jossa yhdistyvät rauhanajan miessiviili ja sodanajan sotilas.

Ei siis ihme, että sotilaallisesta diskurssista tulee hajanainen. Siinä esiintyy sellaisia lausumien ryhmittymiä, jotka ovat keskenään ristiriitaisia. Kuitenkin diskurssin jokin teema tai objekti liittyy sen hajanaisiin lausumiin yhdeksi muodostumaksi. Foucault'laisessa arkeologisessa diskurssianalyysissä tuleekin löytää diskurssin näennäistä hajanaisuutta kokoava yhtenäisyys (Foucault 1997, 34–37).

Faktuaalistamisstrategiat

Olen aikaisemmin kirjoittanut artikkelissa ”Teksit joissa miehiä tehdään”, että sotilaallinen ideologia harsii kokoon moninaisten diskurssien joukkoa ja muovaa käytäntöä, jota voidaan kutsua sotilaalliseksi diskursiiviseksi muodostumaksi (Jokinen 1996, 26). Tässä on paikallaan tarkentaa aiemmin esitettyjä väitteitä ja käsitteitä. Ensinnäkin, yhdestä sotilaallisesta diskurssista voidaan puhua, vaikka lausumien ryhmänä se on hyvin heterogeeninen. Toiseksi, diskurssi koostuu useista puhe-, kirjoitus- ja ajattelutavoista, jotka ovat keskenään ristiriitaisia. Kyse ei ole kuitenkaan eri diskursseista, joista muodostuisi ideologian kokoama diskurssien muodostuma, vaan kyse on toisistaan eroavista mutta sisäisesti yhtenäisistä kentistä tai alueista. Sotilaallinen diskurssi omaksuu lausumia toisista hallitsevista ja myös haastavista diskursseista ja käyttää niitä omiin tarkoituksiinsa. Tätä kutsun Kirsi Juhilan (1996) käyttöön ottaman termin mukaisesti faktuaalistamisstrategiaksi.

Faktuaalistamisstrategiassa kyse on siitä, kuinka kieli ja sen representoima tieto argumentoivat asiantiloja ja tapahtumia essentiaalisesti tosiksi. Termi sopii mainiosti sotilastekstien kaltaisen asiaproosan analyysiin, sillä asiaproosa pyrkii faktuaaliseen eikä suinkaan esteettiseen kielenkäyttöön. Faktuaalisesti käytetyn sotilaskielen on helpompi ”saada kuulijat vakuuttuneiksi kuvatun asiantilan tapahtuman todenperäisyydestä” (Juhila 1996, 132) kuin metaforisesti käytetyn sanataiteen. Faktuaalistamisstrategia pyrkii niin suureen tiedon totuusarvoon, että strategian esittämän tiedon versio vaikuttaa ainoalta oikealta ja itsestään selvältä. ”Sanotulla ja totuudella ei näytä olevan eroa vaan asiat saadaan näyttämään kiistattomilta tosiasioilta” (ems.). Sotilaallinen diskurssi faktualisoi itsensä ainoaksi oikeaksi tiedoksi sodasta ja rauhasta, sotalaitoksesta ja sotilaista.

Aiemmin käsittelemäni militarismi ja uusi suomalainen mies määrittyvät siis sotilaalliseen diskurssiin lukeutuviksi faktuaalistamisstrategioiksi. Militarismi edustaa vanhaa sotaa tai sotilaallisuutta ihannoivaa strategiaa. Jälkimmäinen on modernin armeijan uusi tapa tuottaa sotalaitosta oikeuttavaa ja todelta kuulostavaa puhetta ja käytäntöä. Näiden lisäksi olen erotellut sotilaallisesta diskurssista neljä muuta faktuaalistamisstrategiaa, jotka ovat nationalistinen, kristillinen, opetuksellinen ja seksistinen strategia.

Nationalismi

Huomio, että kansallisen asevelvollisuusarmeijan käsikirjassa ja muissa sotilasteksteissä esiintyy *nationalistinen faktuaalistamisstrategia*, ei ole tietenkään yllättävä tutkimustulos. Suomen puolustusvoimien olemassaolo perustuu sen isänmaalliseksi miellettyyn tehtävään: maanpuolustukseen. Se, että maanpuolustus on yhtä kuin aseellinen maanpuolustus ja että muut mahdollisuudet saadaan näyttämään maanpetturuudelta, on diskurssiivisesti tuotettua. Sotilaallisen diskurssin ideologiset vaikutukset tavallaan valuvat puheeseen isänmaallisuudesta tai maanpuolustuksesta.

Nationalistinen puhe sotilasteksteissä perustuu yhä 'pyhään kolminaisuuteen', joka muodostuu kodista, uskonnosta ja isänmaasta. Sotilastekstien vihollinen ei edusta tiettyä rotua, kansaa, uskontoa tai poliittista suuntaa, mutta diskurssin nationalistinen puheenparsi rakentaa toiseuden, jonka kautta 'meitä' suomalaisia ja 'niitä' vihollisia voidaan kuvata. 'Me ja ne' binariteetti rakentuu diskurssissa siten, että 'meidät' esitetään yhtenäisenä, rationaalisena, hyvänä ja kristinuskon Jumalaan uskovana kansana; 'ne' edustavat moneutta, hämähäyryttä, kataluutta, väärää Jumalaa ja pahuutta. 'Me' positioon liitettävät

määreet ovat samoja, mitä liitetään maskuliinisuuteen; 'ne' position määreet ovat usein feminiinisiä. Tämän takia sotilaallisen diskurssin yhteydessä esiintyvä nationalistisuus on maskuliinista ja rakentaa osaltaan tarkastelemieni tekstien maskuliinisuutta. Diskurssi sisältää väitteen, että suomalaisen miehen historiallinen tehtävä on puolustaa Suomea 'niiltä'.

Kristillinen faktuaalistamisstrategia

Koska sota on brutaalia, sivistymätöntä, irrationaalista ja taloudellisesti kannattamatonta, sen legitimointi ei ole helppoa. Tämän takia sotilaallinen diskurssi yrittää oikeuttaa sotaa monin tavoin. Sota nähdään rationaalisena, miehisenä ja isänmaallisena. Sota esitetään myös kristillisenä aktina. *Varusmiehen käsikirjan* luku "Kirkollinen työ" (VK, 53–66) käsittelee kirkon työtä puolustusvoimissa kolme sivua, sodan syitä kolme sivua, uuden miehen mallia neljä sivua, elämäntarkoitusta kaksi sivua ja varusmiespalveluksen henkistä tilinpäätöstä kaksi sivua. Luvussa kehittyy tekstien *kristillinen faktuaalistamisstrategia*. Se on keskeisin eettinen puhetapa, jolla sodankäyntiä perustellaan.

Kristillisen faktuaalistamisstrategian pyrkimyksenä on lanseerata lausumia kristillisestä diskurssista, jota tuotetaan lähinnä kirkkolaitoksessa ja jonka legitiimejä puhujia ovat kirkollisissa toimissa olevat henkilöt. Kun sotilaallinen diskurssi imuroi lausumia kristillisestä diskurssista, se saa ainakin osittain niihin sisältyvän valmiin legitimitietin. Kristillinen diskurssi on nimittäin yksi hegemoninen diskurssi Suomessa. *Varusmiehen käsikirjassa* todetaan luvussa "Kirkollinen työ":

pääosa kristillisistä kirkoista, Suomen evankelis-luterilainen kirkko mukaanlukien, on päätynyt näkemykseen

oikeutetusta puolustamisesta. Sen mukaan laillisella hallituksella on oikeus pitää asevoimia ja puolustautua tarvittaessa myös asein. (VK, 57.)

Aseistakieltäytyjä joutuu kyseenalaistamaan kristillisen kirkon, Suomen laillisen hallituksen ja puolustusvoimien esittämät näkemykset oikeudesta pitää asevoimia ja käydä puolustussotia. Samalla hän kyseenalaistaa kasvatustituutioiden opetuksen, uskonnollisen perinnön ja kulttuurihistorian. Aseistakieltäytyminen ei merkitse vain armeijan vastaista kannanottoa, vaan samalla yksilö sanoutuu irti keskeisistä hegemonisista diskursseista.

Sotilaallisen diskurssin kristillinen puhe välttää ottamasta kantaa sellaisiin kristillisiin hyveisiin kuin anteeksianto, väkivallan välttäminen, rauha ja rakkaus. Vaikka kristillisyyttä on pyritty niveltämään osaksi diskurssin kokonaisuutta, se ei luontevasti sovellu oikeuttamaan tuhoamista ja tappamista. Tätä olen käsitellyt aiemmin purkaessani metaforaa ’sodan siemen’.

Opetuksen faktuaalistamisstrategia

Virallisissa sotilasteksteissä pyritään antamaan tietoa johdonmukaisesti, epäsentimentalisesti ja selkeästi. Niissä pyritään luomaan vaikutelma tieteellisyydestä, totuudellisuudesta ja tietenkin loogisesta ja järkevästä etenemisestä. Kutsun esitystapaa opetuksen faktuaalistamisstrategiaksi, ja sitä edustavat erityisesti kaaviot, taulukot ja tunteiden ilmaisu välttävä kielenkäyttö. Opetuksen strategia pyrkii luomaan vaikutelman diskurssin asiantuntevuudesta, täsmällisyydestä ja vallasta.

Seksismi

Epävirallinen, lähinnä puhuttu sotilaskieli sisältää sellaisia ilmauksia, joita ei ainakaan helpolla voi havaita virallisesta sotilaskielestä. Slangin sisältämä naisten halveksunta voidaan tulkita **seksistiseksi** puheeksi. Sotilasslangi rakentuu virallisen sotilaskielen pohjalta mutta myös muista slangeista, ja koska sotilaat ovat miehiä, sotilasslangin keskeisinä rakenneosina toimivat muut miesyhteisöissä käytetyt puhetavat. Sotilasslangi ja sen seksistinen puhe ovat osa maskuliinista vallankäyttöä, joka luo osaltaan sukupuolten välistä polarisaatiota ja patriarkaalista sukupuolieroa. Armeija tuottaa kulttuurista maskuliinisuutta. Sillä ei ole väliä, onko kyseessä militaristinen 'taistelija', ryhdikäs 'sotilas' tai 'uusi suomalainen mies', näihin maskuliinisuuksiin liittyy epävirallisen sotilaskielen käytäntöjen kautta naisiin kohdistuva verbaalinen väkivalta ja alistaminen.

Luvun lopuksi

Nykyaikainen sotilaallinen diskurssi on ristiriitaisten lausumien yhteenliittymä, jossa risteilee historiallisesti eri aikoina kehittyneitä juonteita. Tarkastelemastani tekstikorpuksesta erotelin kuusi faktuaalistamisstrategiaa, jotka ovat

- (i) militarismi
- (ii) uuden suomalaisen miehen faktuaalistamisstrategia
- (iii) nationalismi
- (iv) kristillinen faktuaalistamisstrategia
- (v) opetuksen faktuaalistamisstrategia
- (vi) seksismi.

Eri faktuaalistamisstrategioiden avulla sotilaallinen diskurssi pyrkii

- (i) *säilyttämään* perinteiset sotilasammattin arvot, joita ovat velvollisuus, kunnia ja isänmaa;
- (ii) *välttämään* väkivallan ihannointia, kansalliskiihkoa ja maskuliinista ylemmyydentunnetta, joista ammattisotilaita on arvosteltu;
- (iii) *rakentamaan* 'uutta suomalaista miestä', jossa yhdistyvät rauhanajan miessiviili ja väkivallanajan miessotilas.

Samalla kun sotilaallinen diskurssi säilyttää, välttää ja rakentaa, se tuottaa yhteiskunnallisesti legitiimiä käsitystä maailmasta, jossa sotilaallista voimaa tarvitaan ja jossa maskuliinisuus ja väkivalta liittyvät essentiaalisesti toisiinsa. Koska sotilaallinen diskurssi on hallitsevassa asemassa, sen tuottamat käsitykset leviävät ja vaikuttavat suomalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Diskurssi oikeuttaa miesten "luonnolliseksi" ymmärrettyjä väkivaltaisista asenteista, kieltä (myös ruumiin kieltä), passiivista väkivaltaa ja joissain tapauksissa väkivaltaista käyttäytymistä.

Kun diskurssista tulee hegemoninen, se lähestyy instituutioksi kutsuttavaa laitosta. Institutionalisoituminen edelleen hämärtää muodostelman diskursiivista luonnetta, mikä saa diskurssin näyttämään itsestäänselvältä. (Jokinen & Juhila 1996b, 55.) Sotilaallinen diskurssi on institutionalisoitunut siinä määrin, että sillä on jopa oma edustajansa valtioneuvostossa.

Sotilaallista maskuliinisuuksien representaatioista erottelevin sotilastekstien toimijoiden perusteella neljä erilaista sotilaan mieskuvaa:

- (i) rauhanajan sotilas;
- (ii) sodanajan taistelija;

- (iii) ristiitaisten vaatimusten halkaisema ja holhottava pik-kupoika;
- (iv) modernin sotalaitoksen korpisoturina esiintyvä metsä-sissi, jossa yhdistyy rauhan sotilas sodanajan taistelijaan.

Luvun alussa erittelin virallisen sotilaskielen ja epävirallisen sotilaskielen kuviointia. Totesin, että sotilasjargon suosii käsitteitä ja lyhenteitä; kielestä pyritään häivyttämään vastuulliset toimijat verbien nominalisointien ja passivointien avulla; kieli sisältää erityisiä termejä, joihin on koodattu huomattava määrä informaatiota; tappamista ja kuolemista pyritään välttämään kiertoilmausten avulla; jargon suosii rationaalisuutta, mutta kääntää sen maskuliiniseksi mystiikaksi, jonka avulla on mahdollista hämärtää sodan todellisuutta. Epävirallinen sotilaskieli on seksististä, naisvihamielistä, ja siinä on paljon genitaaleihin ja ulosteisiin liittyvää sanastoa. Slangi on miesten ehdoilla syntynyt kieltä, jossa toiseudeksi määrittyä feminiiniä.

Sotilaskielten keskeinen funktio on luoda sotilaille oma retorinen alueensa, joka erottaa heidät siviileistä. Tämä edesauttaa varusmiestä omaksumaan virallisen ja epävirallisen kielen väkivaltaisista, rasistisista ja naisvihamielisistä asenteista sekä militarismista ja hegemonista maskuliinisuutta.

Osa III

Mistä on miehet tehty?

5. Mies

Miehen pitäisi olla toisaalta vähän macho, muttei liian macho. Toisaalta ei voi olla ihan nössökään. Elämästä tulee hullunpyörä. (Antti Raivio Helsingin Sanomissa 19.7.1992 sit. Siltala 1994, 259.)

Ei se ole synty, että on mies, mutta se vie nopeasti syntiin, että ajattelee kuin mies.

Tähän mennessä olen tarkastellut sanataiteen ja siitä tehtyjen tulkintojen rakentamaa maskuliinisuuden ja väkivallan välistä kytköstä (luku 2) sekä diskurssia, joka avoimesti puhuu maskuliinisuuden ja väkivallan yhteydestä (luku 4). Seuraavaksi tarkastelen väkivallan semiotiikkaa, eli merkkioppia. Kysymys kuuluu, miten miehet ”pukeutuvat” väkivaltaan? Miten miehet merkitsevät itsensä väkivallan merkein ja miksi? Kyse on siitä, miten väkivalta voi toimia maskuliinisuuden rakenteena ilman, että mies varsinaisesti toimii väkivaltaisesti tai uhkaa sillä.

Lisensiaatintutkimuksessani tulin siihen tulokseen, että väkivalta liittyy kaikkiin eri maskuliinisuuksiin ja sitä kautta kaikkiin miehiin. Silti suurin osa miehistä ei syyllisty väkivaltarikoksiin elämänsä aikana, eikä suurin osa miehistä käytä raakaa väkivaltaa keinojensa ajamiseksi. Suurin osa miehistä pyrkii elämään väkivallatonta elämää. Silti väkivalta liittyy kaikkiin miehiin. Tutkimuksen keskeinen tulos oli, että miesten väkivallan tyypillisin ilmentymä on väkivallan potentiaalisuus erotuksena väkivallasta tai sillä uhkaamisesta. Potentiaalinen

väkivalta on väkivallan eksplikoiomatonta (ei-avointa), passiivista läsnäoloa. Väkivallalla uhkaaminenhan on puolestaan väkivallan mahdollisuuden avointa osoittamista. Väkivallan potentiaalin ja maskuliinisuuden kytköksen takia naiset pelkäävät kaikkia miehiä sukupuolen perusteella tietyissä olosuhteissa. Naiset kokevat helposti raiskauksen uhkaa, vain sen takia, että heidän perässään kävelee tuntematon mies tai miesjoukko.

Väkivallan potentiaalia voidaan rakentaa myös pukeutumalla samoin kuin ne miehet, jotka tunnetusti ovat väkivaltaisia. Mutta miesten väkivallan merkkikielen, väkivallan semiotiikan, ymmärtämiseen tarvitaan käsitystä siitä, miten sukupuoli rakentuu. Mitä sukupuoli on?

Miehen sukupuoli

Nainen ja mies erotetaan kahdeksi toisistaan selvästi eroavaksi ja vastakkaiseksi sukupuoleksi, mitä perustellaan biologisella jaolla. Kahden erilaisen ruumiin — tai paremminkin ruumiskonstruktion — uskotaan tuottavan kaksi erilaista ihmisyyden kategoriaa. Kahden ruumiin on uskottu johtavan kahteen erilaiseen mentaliteettiin. Esimerkiksi miesten naista yleisempää taipumusta väkivaltaan on selitetty sillä, että miehet ovat keskimäärin naisia suurempia fyysiseltä kooltaan, minkä takia miehillä on enemmän ”turpaanvetovoimaa”, kuten evoluutiopsykologi Heikki Sarmaja (1996) asian ilmaisee. Sukupuolieroja onkin tutkittu ja mitattu jo 1890-luvulta saakka, mutta tutkimustulosten perusteella ei ole voitu osoittaa, että yksilön ruumiin sisäisen tai ulkoisen fysiologian ja asenteiden, luonteen, kävelytyylin tms. välillä olisi jokin selvä kausaaliiteetti (Connell 1995, 21). Sukupuolten väliset psykologiset erot ovat pieniä ja johtuvat enemmän kulttuurisista kuin biologisista tekijöistä.

Jos koko korreloi väkivallan kanssa, niin pitkät ja isokoiset miehet olisivat väkivaltaisempia kuin lyhyet ja kevytrakenteiset miehet. Samoin suomalaiset miehet olisivat biologiansa takia väkivaltaisempia kuin suomalaisia pienemmät japanilaiset miehet tai miehet, jotka ovat jääneet aliravitsemuksen takia pienikokoisiksi. Puute ja nälkä johtaisivat siis kohtalonomaiseen pasifismiin. Näin esitettynä biologian ja sosiaalisen välinen kausaliteetti näyttää naurettavalta, mutta silti suuri osa ihmisistä uskoo, että sukupuolten psykologiset, taloudelliset yms. erot voidaan perustella biologialla.

Sukupuolten eroa tarkasteltaessa kannattaa biologiaa tarkemmin katsoa sukupuoli- ja seksuaali-identiteetteihin sekä sukupuolistaviin ja seksualisoiviin merkkeihin ja käytäntöihin. Sukupuoli sijaitsee biologiseen ruumiin lisäksi puheessa ja ajattelussa sekä ruumiin sukupuolisessa pinnassa — iholla, vaatteissa, eleissä, ilmeissä ja tyyliässä. Sukupuoli kirjoittautuu ruumiiseen ja ruumiin pinnalle, mutta niitä kumpaakin voidaan hämärtää, sekoittaa ja jopa vaihtaa. (Palin 1996, 237–239; Ruotsalainen 1995, 313–316.) Ruumiin pinnalle kirjoittautuva miehen sukupuoli voidaan vaihtaa naisen sukupuoleksi vaatteiden ja meikin avulla alle tunnissa.

Kathy Schwichtenbergin mukaan sukupuoli tulisi käsittää kulttuurin koodaamaksi sosiaaliseksi performanssiksi ja tyyliksi eikä niinkään biologian tai edes identiteetin alueeksi. Sukupuoliset pelit ja leikit korostavat ”sukupuolen haurautta, sen luonnetta puhtaasti keinotekoisena tuotteena”. (Schwichtenberg 1995, 73.) Erityisesti ristiinpukeutuminen tai drag painottaa eroilla leikittelyä aina kaksinkertaiseen käänteisyyteen saakka. Dragista kirjoittaessaan Schwichtenberg siteeraa Esther Newtonia:

drag sanoo: ’Näytän feminiiniseltä, mutta sisäpuolelta [ruumiiltani] olen maskuliininen.’ Samaan aikaan se symbolisoi

aivan käänteistä tilaa: 'Näytän mieheltä, mutta sisäiseltä olemukseltani [minuudeltani] olen nainen. (Schwichtenberg 1995, 73–74.)

Sukupuolella leikittely on suosittua rock- ja pop-kulttuurissa. Schwichtenbergin mukaan Madonna ylittää ja sotkee naisellisuuden ja miehyyden tyylioppia. Musiikkivideoissa laulajan ruumis toimii tutkijan mielestä lavasteena, jossa hän muun muassa kommentoi kulttuurista mieskatsetta, jonka kohteeksi naisen ulkonäkö joutuu. Madonna on itsensäpaljastaja, joka peilaa tirkistelijän katsetta. Video *Material Girl* viittaa Marilyn Monroeen elokuvallisena konstruktiona; *Open Your Heart* on rakennettu peepshown muotoon, jossa Madonna on striptease-tanssija. Naisellisuuden korostaminen sekä paljastaa miehisen katseen että purkaa feminiinisyyden kulttuurista määrittelyä ja osoittaa, että naisellisuus on vain sosiaalisesti rakennettu strategia. Tuloksena on naisellisuutta kommentoiva ”metafeminiinisyys, joka tekee sukupuolesta vain ylinäytellyn tyylin.” Videossa *Express Yourself* lesboidentiteettiä esittävä Madonna tanssii miehen puvussa. Videon kuvasto viittaa sekä sadomasokismiin että homomiesten pornografiaan. Madonnan ristiinpukeutuminen parodioi sukupuolta korostamalla naisellisuutta naisellistetussa miehisydessä. Ruumis esitetään tavallaan monen sukupuolistetun heijastuman kautta sukupuolen itsekritiikinä. (Schwichtenberg 1995, 72–74.)

Sukupuoli ei ainoastaan leikkaa ihmisyyttä halki vaan viiltaa kaikkea inhimillistä toimintaa. Miehiseksi tai naiselliseksi mielletään eri genitaalien, pukeutumisen ja luonteen lisäksi muun muassa kävelemistyyli tai hiusten pituus. Maskuliiniseksi tai feminiiniseksi mielletään eri värit, pelit, urheilulajit, eläimet ja sanat ja jopa huonekalut, kasvit, äänet ja kulkuneuvot.

Sukupuolierottelun ja kaikkialle ulottuvan sukupuolistamisen kyllästävässä kulttuurissamme esimerkiksi ihmisen tun-

teet ja yksilön kyky tunnistaa niitä ovat leimautuneet feminiineiksi, koska naisia pidetään tunneihmisinä ja miehiä järki-ihmisinä. Seurauksena on, että miehen tunteet ymmärretään hänen naiselliseksi puolekseen. Niinpä voidaan triviaalisti todeta pohjoisamerikkalaisen mytopoeettisen miesliikkeen gurun Robert Blyn tapaan, että ”tietävästi jokaisen miehen sisässä on nainen ja jokaisen naisen sisässä mies” (Bly 1992, 114). Suomalaisen miesten elämänkertoja tutkinut J.P. Roos on Juha Siltalan mukaan todennut vuonna 1993 seminaariesitelmässään, että ”sovinto itsessä olevan feminiinisen elementin kanssa poistaisi suomalaisen miehen kärsimyksen ja muuttaisi synkkää kansanluonnetta” (Siltala 1994, 322). Kumpikin toteamus osaltaan uusintaa käsitystä sukupuolten jyrkästä vastakohtaisuudesta ja todellisuuden sukupuolisesta jaosta.

Sen sijaan, että inhimillinen toiminta nimitettäisiin joko miehiseksi tai naiselliseksi, maskuliinisuus tai feminiinisyys voitaisiin nähdä laajempänä kuin mihin kulttuuriset stereotypiat antavat tilaa. Kenties miehen herkkyyys ei ole hänen feminiininen puolensa, vaan kyse on maskuliinisesta herkkyydestä. Ehkä miesten ei tule Elisabeth Badinterin *Mikä on mies?* -kirjassa lausumasta kehotuksesta huolimatta löytää piilevää naiseuttaan osallistuakseen äidin ohella lasten hoivaamiseen ja antaakseen peilausta varten myönteisen miesruumiinkuvan (Badinter 1993, 246–251). Kenties kyse on miehisen ’reteestä’ hoivavietistä eikä lihasmassan poimuihin kätkeytyneestä naisellisuudesta.

Päivi Lappalainen kirjoittaa samasta asiasta Julia Kristevan maternaalista subjektia käsittelevässä artikkelissaan:

Kristeva tuo esille tarkemman näkemyksen biseksuaalisuudesta. Vaikka kummallakin sukupuolella on joitakin toisen sukupuolen piirteitä, niin piirteet eivät ole symmetrisiä: miehellä on feminiininen puoli, joka ei ole naisen femi-

niinisyyttä, ja vastaavasti naisella on maskuliininen puoli, joka ei ole miehen maskuliinisuutta. (Lappalainen 1996, 103.)

Mies ja nainen eroavat toisistaan, mutta missä määrin erojen perusteena ovat biologiset ja kulttuuriset tekijät tai kenties yksilöiden eri psyykkiset ja perinnölliset tekijät, ei voida täsmällisesti sanoa. Sukupuoli ei selity yksinomaan biologisten tai sosiaalisten mallien avulla eikä kausaalisten tekijöiden avulla, mutta sukupuoli ei myöskään ole valinnainen teko tai tyyli (Ruotsalainen 1995, 311). Silti ruumista ei pääse pakoon. Ihminen on aina jommassakummassa ruumiissa ja ruumiskonstruktiossa, myös sukupuolenkorjausleikkauksen jälkeen. Samoin voidaan puhua miehille tai naisille ominaisesta ja tyyppillisestä käytäytymisestä tai puheenparsista, mutta ne ovat tyyppisyyksiä, joiden perusta on tietyn kulttuurin historiallisessa tavassa määrittellä kaksi eri sukupuolta eikä suinkaan biologiassa. Kun sukupuoli ymmärretään identifikaation ja performanssin alueeksi, eikä tietyntyypin ruumiskonstruktion nimeksi, on aiheellista puhua ainakin mies-, nais- ja transsukupuolista.

Ajatus ihmisten jakautumisesta itsestään selvästi kahteen sukupuoleen on triviaali myös sen takia, että puhe biologisesta on sosiaalisesti tuotettua. Toisin sanoen, me emme voi puhua biologisesta erosta kuin sosiaalisesti järjestyneiden puheenparsien ja diskurssin rajaamana ja mahdollistamana. Otetaan ajatuskoe: Mihin sinä ajattelet biologisen sukupuolen eron perustuvan? Tänä päivänä sukupuoliero perustellaan usein biologiaan perustuen geneettisesti. Miehen kromosomikaava on XY ja naisen XX. Ajatus, että ero juontuu ruumiin sisälle ei ole uusi, mutta perusteet ovat vaihtuneet. Antiikissa naiseus johdettiin kohdusta. Mikroskoopin keksimisen jälkeen sukupuolieron tuottivat sukurauhaset. Tämän jälkeen eroa on perusteltu myös hormonien, aivorakenteen ja evoluution avulla. (Ruotsalainen

1995, 310.) Sukupuolieron pysyväksi väitetyn ja olemuksellinen eron paikka on siis liukuva, minkä luulisi hämmentävän biologian puolesta puhujia ja vievän perustan heidän argumenteiltaan.

Biologinen sukupuoli rakentuu siis osaltaan tiedon, vallan ja kielen järjestelmissä. Biologinen perusta on tukenut eri aikoina erilaisia kulttuurisia sukupuolikonstruktioita. (Koivunen & Liljeström 1996, 22.) Tämän jälkeen voidaan kysyä, miten sukupuolesta voidaan ylipäätään puhua. Sukupuoli on biologiaa, sosiaalista oppimista, ruumiin pintaa ja kulttuurisia odotuksia. Suvi Ronkaisen kirjoittaa, ettei sukupuoli-identiteetti kiinnity meihin ilman toimintaa. Jotta me kiinnittyisimme identiteetteihin, tarvitaan symbolisesti tärkeitä tekoja, jotka liittävät meidät sukupuolisiin kategorioihin. Identiteetin nimeämisen hetkellä me ”hyväksymme itseämme kuvaamaan sosiaalisen kategorian, jolla on jo jokin sisältö.” (Ronkainen 1997, 35.) Sukupuoli on toimintaa: toiminnan tuote.

Toimintaa: maskuliinisuus

Kulttuurinen maskuliinisuus

Minkälaisia odotuksia mieheen kohdistuu suomalaisessa kulttuurissa ja minkälaisia miesideaaleja ja stereotypioita näistä odotuksista muovautuu? Minkälaisia kulttuurisia maskuliinisuuksia miesten oletetaan toteuttavan elämässään? Miesten väkivallasta kirjoittaneen Myriam Miedzianin mielestä mieheksi käsitetään korostunut kilpailunhalu, tunne-elämän kylmyys, itsekontrolli, kovuus, taipumus etsiä seikkailua ja tappelua sekä vallanhalu (Miedzian 1992, xx-xxiii). Mieheen liitettyjä stereotypioita ovat aggressiivisuus, itsenäisyys, järkiperäisyys, aktiivisuus, älykkyys ja voimakkuus (Forward & Torres 1989, 143; Grönfors 1994, 67). Huolimatta siitä, ovatko olettamuk-

set miesten ja naisten erilaisista persoonallisuuden piirteistä tosia tai epätosia, kulttuurin tarjoama maskuliinisuuden malli edellyttää miehen olevan voimakas, riippumaton, haavoittumaton, hallitseva ja epätunteellinen (Forward & Torres 1989, 132).

Länsimaisen kulttuurin miesideaali voidaan jakaa viiteen odotukseen tai aspektiin:

- (i) Mies on fyysisesti voimakas, ja hän on fyysiseltä kooltaan naista suurempi.
- (ii) Mies menestyy yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti. Hän kykenee elättämään perheensä, ja hänellä on poliittista tai sosiaalista valtaa.
- (iii) Mies on luonteeltaan vakaa ja järkkymätön, mikä ilmenee päättäväisyytenä, kriisitilanteiden hallintana ja rationaalisuutena.
- (iv) Mies kykenee puolustamaan itseään, naistaan, lapsiaan, omaisuuttaan ja yhteisöään sekä henkisiltä että fyysisiltä hyökkäyksiltä.
- (v) Mies on synnynnäisesti heteroseksuaali. Rakastajana hän on väsymätön puurtaja.

Miehen kohdistuvissa kulttuurisissa odotuksissa miehen sukupuoli rakentuu erosta naisen sukupuoleen. Mies ja maskuliinisuus ovat kaikkea sitä, mitä nainen ja feminiinisyys eivät ole, ja tämän eron nähdään pohjautuvan biologiaan (ks. Badinter 1993, 57–58; Skeggs 1993, 17, 22). Siten mieheyteen liitetävistä attribuuteista tulee luonnollisia, normaaleja ja jopa määräviä normeja. Kyse ei ole kuitenkaan perimästä tai evoluution muovaamasta mieheydestä, jonka poikalapsi omaisi jo synnytyessään. Miehenä oleminen on jotain, joka omaksutaan sosiaalisatiossa sitä mukaa, kun poika tunnistaa ja oppii miehuuden kulttuurisia odotuksia. Kulttuurinen maskuliinisuus ansaitaan pitkälti suorittamalla miehuuskokeita ja läpäisemällä miehisiä

siirtymäriittejä, kuten kirjoitin luvun kaksi alla luvussa ”Miehuuskokeet”. Miehuus ei kuitenkin säily, vaan se vaatii jatkuvaa näyttöä. Miehen elämä voi olla sarja miehuuskokeita. Ehkä autoilija Mika Häkkinen todistaa miehuutensa katsojille, ystävilleen, vaimolleen tai itselleen joka kerta, kun hän lähtee hengenvaaralliseen formulakilpaan.

Kulttuurinen maskuliinisuus, miehuus, on ristiriitainen ilmiö. Yhtäältä sen odotetaan lankeavan luonnostaan miehille, mutta toisaalta miehet joutuvat ansaitsemaan miehuuden, mikä sekään ei riitä, vaan miehuus täytyy ansaita yhä uudelleen ja uudelleen erityisissä miehuuskokeissa. Ja edelleen: kun nainen läpäisee miehuuskokeen tai -kokeet, niin hän ei ansaitse kulttuurista maskuliinisuutta, vaan jonkin erityisen mutta yhä marginaalisen aseman maskuliinisuuksien hierarkiassa. Onko suomalaisille miehille jokin tietty kansallisesti ominainen tapa ansaita sukupuolitettu maskuliinisuus, ja miten naiset ansaitsevat feminiinisyiden?

Yksi vastausvaihtoehto löytyy Matti Kortteisen tutkimuksesta *Kunnian kenttä* (1992), jossa hän toteaa suomalaisten miesten ja naisten ansaitsevan ihmisarvonsa työn kautta mutta eri tavoin, ts. työ sekä antaa arvon että sukupuolittaa arvon saajan mieheksi tai naiseksi. Kortteinen haastatteli koneistajamiehiä ja analysoi pankkitoiminaisten elämäkertoja ja havaitsi, että materiaalisissa toistui sama tarinatyyppi. Sen mukaan työ on kovaa riippumatta siitä, kuka puhuu, mistä työstä on kysymys ja missä elämänvaiheessa kertoja on. Nuoret ja vanhat, miehet ja naiset kertoivat tarinaa, jossa elämä yleensä ja työ erityisesti on kovaa, selviäminen pakollista, ja kertoja on ylpeä selviytymisestään. Vaikka puhujan elämäntilanne ei ulkopuolisesta näyttäisi erityisen ankaralta, kertojan kokemusmaailmassa on toisin. Jos kertoja merkityksellistää työnsä kovaksi, näin hän sen myös kokee. Työn kulttuurisen määrittymisen takia puhujan on kerrottava tätä tarinaa, muutoin hän herättää epäilyksen sii-

tä, minkälainen motiivi henkilöllä on toimia poikkeavasti. Jos työ ei ole kovaa, puhuja ei ole uskottava. Hän ei ole avoin eikä aito. (Kortteinen 1992, 44–45.)

Suomalaisille miehille ja naisille työ on se kulttuurinen muoto, jonka avulla ihmisarvo hankitaan, mutta tarinoissa on erojakin. Naisten kertomuksia leimaa loputon uhrautuminen toisten eteen, ja miesten kertomuksia kova riskinotto omalla terveydellä. Kumpikin tarina edellyttää uhria, tuloksena on selviytyminen ja palkintona kunnia. Sitä ei kysytä, mitä järkeä on uhrautua selviytyäkseen. Kun naiset uhrautuvat toisten eteen, miehet kokevat, että heidän on uhrauduttava osoittaakseen yksilöllinen autonomiansa, joka on miehen kunnian edellytys. Tähän asetelmaan liittyy miesten ja naisten elämäkokemusten keskeisin ero. Kun nainen on suhteessa yhteisöön, mies elää eksistentiaalisessa yksinäisyydessä ja kokee kamppailevansa yksin koko universumia vastaan. Ulkoiset uhat kohdistuvat oman mieheyden menettämiseen, mikä tarkoittaa autonomian, kyvykkyyden ja sosiaalisen aseman menettämistä. Palkintona on kunniakas selviytyminen, vaikka fyysisen kunnan hinnalla. (Kortteinen 1992, 47 & 60–61.)

Kortteisen tulokset tukevat miestutkijoiden esittämiä näkemyksiä. Mutta miten näin kuluttava elämäntapa voi säilyä ja uusiintua sukupolvesta toiseen? Miten miehet saadaan omaksumaan kulttuurin antamia maskuliinisia määreitä? Ja ennen kaikkea: Miten useimmat miehet omaksuvat käsityksen, jonka mukaan maskuliinisuus kuuluu luonnostaan miehelle, mutta silti se on kulttuurisesti tuotettava, ansaittava ja yhä uudelleen todistettava miehuuskokeiden avulla, vaikka mies menettäisi siinä terveytensä tai jopa elämänsä? Voidaanko ajatella, että väkivalta on yksi miehuuskokeiden keskeinen instrumentti, jolla maskuliinisuutta hankitaan ja todistetaan?

Hegemoninen maskuliinisuus

Kulttuurinen maskuliinisuus on tietystä kulttuurissa hyväksytty tapa osoittaa olevansa mies. Tästä voidaan käyttää myös sanaa *miehuus*, jonka attribuutti on miehuullinen. Miehen esittämä miehuus on representaatio, samalla tavoin kuin Uno Turhapuron miehuus tai Tapio Rautavaaran julkinen imago ovat representaatiota. Kulttuurinen maskuliinisuus määrittää, miten mies kävelee, puhuu ja pukeutuu, ja edelleen, miten mies ajattelee, tuntee ja rakastelee. Tärkeintä on, ettei herätä epäilystä miehuudestaan. Kulttuurisesti hyväksyttyjä tapoja olla mies esiintyy kuitenkin samanaikaisesti useita, vaikka niissä on tiettyjä ehdottomia määreitä. Esimerkiksi Suomessa miehet eivät käytä hameita, ovat heteroita ja suhtautuvat naisiin epäluuloisesti tai halveksuen. Mies voi omaksua myös useita maskuliinisuuksia ja kirjoittaa oman esityksensä. Kulttuurisesta maskuliinisuudesta eli miehuudesta poiketen kutsun yksilön itsensä neuvottelemaa ja näyttelemää maskuliinisuutta *mieheydeksi*. Omaa maskuliinisuuttaan, omaa mieheyttään demonstroivat erityisen selkeästi butch-lesbot, ts. maskuliiniset lesbot. Mieheys ei ole siis sidoksissa biologiaan, mutta miehuus on.

Jos mies voi valita monista maskuliinisuuksista ja tuottaa mieheytensä itse, niin mihin kulttuuri häntä pakottaa, mikä on miehen kriisi ja miten miesten maskuliininen valta on ylipäättään mahdollinen? Kirjallisuudentutkijan Markku Soikkelin (1996, 18) mukaan miehen kriisissä kyse on siitä, että ”miesten yhteiskunnallisiin rooleihin on yhä vaikeampi liittää biologisia miehuuden tunnusmerkkejä.” Mutta miksi miehet eivät muuta kulttuurista maskuliinisuutta?

Vastaukseksi on esitetty *'hegemonisen maskuliinisuuden'* käsitettä, joka selittää mieheen kohdistuvat patriarkaaliset paineet ja monien maskuliinisuuksien samanaikaisen esiintymisen sekä patriarkaatin säilymisen. Termin ottivat käyttöön sosiologit Tim

Carrigan, R.W. Connell ja John Lee vuonna 1985 artikkelissaan ”Toward a New Sociology of Masculinity”. Connell on kehittänyt käsitettä edelleen tutkimuksissaan *Gender and Power* (1987, 183–186) ja *Masculinities* (1995). Termi on saanut hyväksytyn aseman kriittisessä maskuliinisuuden ja miesten tutkimuksessa, mutta sitä on myös ahkerasti kritisoitu.¹

Hegemonian käsite on peräisin Antonio Gramscin luokkasuhteiden analyysistä ja viittaa tietyn luokan johtoasemaan ja vallankäyttöön. *Vankilavihkoissaan* (1975, suom. 1979, 1982) Gramsci luonnehti hegemoniaa muun muassa Ranskan vallankumouksen avulla. Maassa esiintyi 1700-luvulla neljä luokkaa: aatelisto, porvaristo, talonpoikaisto ja proletariaatti. Näistä aatelisto käytti valtaa, mutta porvaristolla oli alisteisten luokkien kiistaton johtoasema. Porvaristo muodosti poliittisen hegemonian. Vallankumouksen jälkeen porvaristolla oli hegemonia sekä johtavana luokkana että valtaa käyttävänä luokkana. (Mäntylä 1986, 62.)

Gramscille hegemonia merkitsi siis sekä johtoasemaa että vallankäyttöä, jotka ovat voimassa joko samanaikaisesti tai osittain. Johtoasemana hegemonia merkitsee tietyn luokan hyväksyttyä johtoasemaa, vaikka valtaa käyttävä luokka olisi toinen. (Mäntylä 1986, 63 & 72.) Hegemoniaan vallankäyttönä sisältyy ihmisten sosiaalistaminen ideologiaan, joka oikeuttaa johtavan luokan toiminnan (emt., 82). Hegemonia sisältää yhtenäisen käsityksen todellisuudesta. Hegemoninen luokka käyttää valtaa enemmän johtamisen kuin määräysvallan kautta (Gramsci 1979, 47 & 129–130), mutta sillä on pakkokeinot käytettävissään, jos se niitä tarvitsee (Gramsci 1982, 126).

Gramscilais-connellilainen hegemoninen maskuliinisuus ei tarkoita sellaista valtaa pitävien miesten luokkaa, joka pakkokeinoin ja väkivaltaa käyttäen alistaa muut miehet ja naiset al-

¹ Ks. suomalaisesta keskustelusta Sipilä (1994, 19–21); Lehtonen (1995, 32–33); Herkman, Jokinen & Lehtimäki (1995, 18–21); Soikkeli (1996, 16–17).

leen. Hegemoninen maskuliinisuus sekoittuu kaikkiin maskuliinisuuksiin, ja viittaa yleisesti hyväksyttyyn ja tuettuun patriarkaaliseen käsitykseen miehen sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Vaikka hegemonia ei jaa miehiä tiukasti luokkiin, kuten luokkayhteiskunnassa tapahtuu, niin miehillä on toki eri määrä hegemoniaa patriarkaatissa. Alistetuilla miehillä on vähiten tai ei ollenkaan valtaa ja siihen liittyviä merkkejä, ja mitä ylemmäs patriarkaatin valtarakennetta nousee sitä enemmän hegemoniaa esiintyy. Samoin maskuliinisuuden hegemonia voi esiintyä eri tavoin. Yhdistävä nimittäjä on valta, mutta valtaakin voi olla esimerkiksi taloudellista, poliittista, sosiaalista tai fyysistä. Bill Gates ei ole fyysisesti pelottava, mutta taloudellista valtaa hänellä on sitäkin enemmän. Sosiaalisesti, taloudellisesti ja poliittisesti syrjäytyneellä miehellä ei voi olla oikein muuta valtaa kuin fyysinen väkivalta, mutta hänkin saa jotain hegemoniasta maskuliinisuudesta. Fyysisen vallan avulla hän voi hallita perhettään ja lähipiiriään. Heterokulttuurin syrjityimmät miehet ovat homoseksuaaleja, mutta myös homomacho voi saada hegemonisesta maskuliinisuudesta sellaisia etuja, joita naisen on vaikeata tavoittaa.

Hegemoninen maskuliinisuus tarkoittaa ensinnäkin miehiä yhteensuostuttavaa käytäntöä, toiseksi tietyn maskuliinisuuden ideaalien johtavaa asemaa kulttuurissa ja kolmanneksi tietyn miesluokan johtavaa ja hallitsevaa asemaa suhteessa miesten enemmistöön ja kaikkiin naisiin. Määrittelyn toiseen kohtaan liittyy vielä hegemonian harjoittama suostuttelu. Miehiä suostutellaan, houkutellaan ja joskus myös pakotetaan omaksumaan hegemonisen maskuliinisuuden ideaalit. Jos mies ei kykene niitä täyttämään, hän ainakin kannattaa hegemoniaa ja pyrkii toteuttamaan sen ihanteita. Miehet tukevat hegemoniaa, koska se takaa tai ainakin lupaa josain määrin kaikille miehille sukupuoleen perustuvaa valtaa.

Miestä ja maskuliinisuutta käsittelevissä tutkimuksissa on esitetty muitakin termejä, joilla on pyritty vastaamaan siihen,

miten patriarkaallinen maskuliinisuuden valta-asema säilyy maskuliinisuuksien muuttuessa. Voidaan ajatella, että patriarkaatissa esiintyy oppirakennelma, jonka mukaan miehuus on muuttumaton ja luonnollinen ja perustuu biologiaan. Oppirakennelmaa voidaan kutsua maskulinistiseksi ideologiaksi tai maskulinismiksi (Brittan 1989, 3–6; Lehtonen 1995, 26–27), maskuliiniseksi mystiikaksi (Miedzian 1992) tai maskuliiniseksi myytiksi (Easthope 1989). Näissä ismeissä miehuus käsitetään (miestutkimuksen monista maskuliinisuuksista poiketen) yhdeksi ja yhteiseksi. Brittanin (1989, 4) mukaan ”maskulinismi on ideologia, joka oikeuttaa ja luonnollistaa miesten vallan”. Myös miesten väkivallan perusteleminen johtuvaksi biologias-
ta, evoluutiosta tai muusta vastaavasta ovat maskulinismin, maskuliinisen myytin tai mystiikan ja maskuliinisuuden hegemonian ilmentymiä. Tavoitteena on oikeuttaa biologian avulla miesten väkivalta ja vallan käyttö.

Eri termeissä on kyse siis samasta asiasta: siitä, miten osa miehistä saa yhteiskunnassa vallan ja hyvinvoinnin aseman ja miten he legitimoivat ja uusintavat sosiaalisia suhteita tukeakseen valta-asemaansa. Vaikka miesten enemmistö ei täytä hegemonisen maskuliinisuuden vaateita, he tukevat hegemoniaa ja sen esittämää miehen ihannetta, koska se takaa tai ainakin lupaa myös heille valtaa (Carrigan, Connell & Lee, 1985, 592). Jos he eivät tavoita muuta hegemonisesta maskuliinisuudesta, niin ainakin periaatteessa naista paremman taloudellisen, juridisen ja sosiaalisen aseman yhteiskunnassa. Connellin ’hegemoninen maskuliinisuus’, Brittanin ’maskulinismi’ tai Easthopen ’maskuliininen myytti’ pyrkivät kaikki käsitteellistämään sen, miten patriarkaatissa valta pysyy miehillä, vaikka miehen mallit, roolit tai maskuliinisuudet muuttuvat historian kuluessa ja ajoittain jopa lomittuvat feminiinisyyksien kanssa.

Ne, joilla on eniten institutionaalista valtaa, eivät välttämättä ole hegemonisen maskuliinisuuden näkyvimpiä kantajia

julkisuudessa ja päinvastoin. Yhteiskunnallisen tai taloudellisen vallan käyttäjät saattavat olla henkilöinä hyvinkin kaukana hegemonisesta maskuliinisuuden ideaalista. Sen sijaan julkisuudessa esiintyvä henkilö voi luoda hegemonisen maskuliinisen mediakuvan itsestään ilman, että hänellä on todellista valtaa. Ilmeisesti hegemonisen maskuliinisuuden vaatimukset ovat niin mahdottomia, ettei niitä voi tavoittaa kuin fiktion tai lähes fiktiivisiksi luokiteltavien julkisten mielikuvien kautta. Tällöin hegemoninen maskuliinisuus on kulttuurinen ikoni, jota teksti- tai mediatutkimuksissa kutsutaan usein hypermaskuliinisuudeksi.

Hegemoniseen maskuliinisuuteen tiivistyy länsimaisen miesideaalin viisi odotusta. Vallan lisäksi niitä ovat voima, menestys, tunteiden hallinta ja heteroseksuaalisuus. Väkivalta on voiman, menestyksen ja vallan instrumentti. Väkivalta ei ole ideaali, mutta se on hyväksytty keino saavuttaa ideaali. Hegemonisessa maskuliinisuudessa ei silti ole kyse kiinteästi rajautuvasta diskursiivisesta asemasta, persoonallisuustypistä tai miehen sukupuoliroolista.

’Hegemoninen maskuliinisuus’ ei ole kiinteärajainen luonnetyyppe, joka esiintyisi aina ja kaikkialla samanlaisena. Enemmän kyse on siitä, miten sukupuolisuhteissa tuotetaan hallitseva asema tietylle maskuliinisuudelle — asema, josta käydään jatkuvaa kamppailua. --- Hegemoninen maskuliinisuus voidaan määritellä sukupuolikäytäntöjen konfiguraatioksi, joka tarjoaa hetkellisen ja ruumiillisen ratkaisun ongelmaan patriarkatin oikeutuksesta sekä takaa (tai jonka oletetaan takaavan) miesten hallitsevan ja naisten alisteisen aseman. (Connell 1995, 76–77.)

Feminiinisyydet

Suuri osa naisista tukee maskuliinisuuden hegemoniaa. He odottavat poikiensa, miespariensa, sukulais- ja ystävämiesten täyttävän hegemonisen maskuliinisuuden määreitä. Naisella itsellä on ainakin kaksi mahdollisuutta sopeutua hegemoniseen maskuliinisuuteen ja patriarkaattiin. Ensinnäkin hän voi mukautua patriarkaalisiin odotuksiin ja omaksua 'tehostetun feminiinisyyden' (emphasized femininity),² joka tarkoittaa kulttuurisen feminiinisyyden tehostettua esittämistä. Nainen hankkii suosiota ja valtaa ulkonäkönsä, pukeutumisensa, ehostuksen ja käyttäytymisen avulla. Näin toimivat esimerkiksi mallit, missit tai monet mediassa esiintyvät naiset. (Connell 1987, 186–187.) Esimerkiksi Kata Kärkkäisen ja Linda Lampeniuksen ura julkisuudessa perustuu pitkälti miestä varten näytteille asetetun ruumiin suosioon. Toiseksi, nainen voi myös valita jonkin muun hegemonista maskuliinisuutta tukevan feminiinisen position, kuten perinteisen äidin roolin.

Jos nainen haluaa yleensä miehille kuuluvaksi miellettyä poliittista tai taloudellista valtaa, joka ei perustu tehostetun feminiinisyyteen, hänen on omaksuttava hegemonisen maskuliinisuuden asenteet, arvot ja käytöstavat. Naisen on läpäistävä miehuuskokeita, mutta vielä paremmin kuin miehet. Hänen on oltava vielä ”kovempi” kuin yksikään hänen kanssaan kilpaileva mies. Jos hän saa valtaa, hän on jo alkanut osoittaa maskuliinisuutensa, koska valtaa saavat vain ”oikeat miehet”. Toisinaan naisen menestymistä auttaa se, että hän kykenee yhdis-

² Jorma Sipilä on suomentanut Connellin termin 'korostetuksi feminiinisyudeksi' (1994, 23), mutta kirjallisuudentutkija Jussi Ojajarvi ehdottaa sanaksi 'tehostettua feminiinisyttä', joka ensinnäkin viittaa kulttuurisen feminiinisyyden tehostetusti ehostettuun ulkoasuun sekä välttää sekaannuksen niin sanotun radikaalifeminismin suosiman feminiinisyyden korostamisen kanssa. Korostetussa mutta feministisessä feminiinisydessä naisia kehoitetaan ottamaan haltuunsa kulttuurinen feminiinisyys ja määrittelemään se itse uudelleen. (Ojajarvi 1998, 92.)

tämään perinteiseen maskuliinisuuteen feminiinisyyttä. Hän on uudenlainen, tuore mies. Britannian entisen pääministerin Margaret Thatcherin suosion perusta oli siinä tavassa, jolla hän yhdisti tiukan ja konservatiivisen oikeistopoliittisen miesjohtajan mallin naisellisuuteen. Thatcherin julkisuuskuvaa muokattiin systemaattisesti ja harkitusti. Hän oli teknisten diskursiivisten käytäntöjen tuote. (Fairclough 1997, 235–236.)

Toisinaan maskuliininen instituutio tarvitsee feminiinistä ehostusta julkisuuskuvan muokkaamiseen. Suomessa toimi 90-luvulla peräkkäin kaksi naispuolustusministeriä, mikä ei muuttanut puolustusvoimien toimintaa. Kumpikin nainen osoitti jakavansa hegemonisen maskuliinisuuden arvomaailman toimiessaan puolustusministerinä. Kun viimeistelin tätä kirjaa tällä 2000, Suomeen valittiin ensimmäinen naispresidentti Tarja Halonen, jolla on mahdollisuus toimia toisin kuin miesedeltäjänsä tai uusintaa miesten tapaa käyttää valtaa. Naisen biologinen sukupuoli ei kuitenkaan välttämättä merkitse erilaista tapaa toimia vallassa tai julkisuudessa, kuten Vesa Heikkinen (1998) osoittaa artikkelissaan ”Miesnainen myy mediassa itseään — mutta mitä se kielimiehelle kuuluu?” Heikkinen analysoi Leena Harkimon ja Outi Siimeksen mediaimagoa.

Naisen kolmas mahdollisuus on, ettei hän sopeudu hegemoniseen maskuliinisuuteen eikä patriarkaattiin. Näin toimivat naiset esimerkiksi eri naisliikkeissä, joissa naiseuden representaatioita, seksuaalisuutta ja sukupuolta määritellään uudelleen hegemoniasta riippumattomasti. Tähän uudelleen määrittelyyn ja uusiin representaatioihin viittaa termi ’representaatioiden politiikka’. Feminismi horjuttaa patriarkaatin perusteita ja liittyy monin tavoin myös muihin yhteiskuntaa kyseenalaistaviin liikkeisiin, kuten ympäristö- ja rauhanliikkeisiin sekä anarkismiin.

Kannattajat, marginalisoidut ja alistetut

Suuri osa miehistä ei saavuta hegemonista maskuliinisuutta kuin osittain. Miehet, jotka aktiivisesti tavoittelevat hegemonisen maskuliinisuuden piirteitä, mutta eivät onnistu niitä saavuttamaan, ovat Connellin terminologiassa 'rikoskumppaneita' (complicity). Nämä hegemonisen maskuliinisuuden *seuraajat ja kannattajat* tukevat varauksetta maskuliinisuuden hegemonista projektia, koska siihen sisältyy lupaus hallitsevasta asemasta ainakin periaatteessa suhteessa naisiin ja toisiin miehiin. (Connell 1995, 79.) Eroa voi havainnollistaa esimerkiksi urheilusankarista, jossa hegemoninen maskuliinisuus ruumiillistuu, ja yli-painoisesta urheilua paljon seuraavasta miehestä, joka nivoo oman maskuliinisuutensa fyysisesti suorituskykyisiin urheilijoihin ilman, että kykenee samaan itse.

Hegemonista asemaa eivät saavuta myöskään ne miehet, jotka marginalisoituvat patriarkaatissa. Nämä miehet voivat tavoitella hegemonista maskuliinisuutta tai vastustaa sitä. Keskeistä on heidän rajautumisensa sosiaalisen kentän reunaan, vaikka keskenään he voivat olla hyvinkin erilaisia. *Marginalisoituneista maskuliinisuuksista* Connell käyttää esimerkkinä sekä ympäristöliikkeiden miehiä että moottoripyöräjengiläisiä. Näistä edelliset vastustavat kapitalistista, hallitsevaa maskuliinisuutta, kun taas jälkimmäiset jakavat varauksetta sen hegemonisen miesideaalin ja demonstroivat perinteistä maskuliinisuutta tiettyissä alakulttuureissa, mutta heiltä puuttuu todellista yhteiskunnallista valtaa. (Ks. Connell 1995, 93–142.) Marginalisoi-tuihin maskuliinisuuksiin kuuluu myös etnisen vähemmistön edustaja, joka kohoo enemmistön miessankariksi ja maskuliiniseksi ikoniksi, mutta ei saa valtakulttuurin miehen statusta. Näin on tapahtunut osalle yhdysvaltalaisia mustia urheilijoita. (Emt., 81.)

Hegemonialle suoraan *alisteisten miesten maskuliinisuuksien* ytimen muodostavat homoseksuaalit (ks. emt., 143–163). Connellin mukaan mikään muu miesten välinen suhde ei ole niin symbolisesti jännitteinen kuin hetero- ja homomiesten välinen suhde. Patriarkaalisessa kulttuurissa homous selittyy yksinkertaisesti maskuliinisuuden puutteena. (Emt., 143.) Kuitenkin myös homomiehillä on maskuliinista valtaa. Vaikka hegemoniseen maskuliinisuuteen kuuluu olennaisesti pakollinen heteroseksuaalisuus ja siitä poikkeava mies määrittyy aina anomaliaksi, niin yksittäinen homomies voi uhmata kulttuurisia määreitä ja sosiaalisesti samastua hyvinkin perinteiseen, patriarkaaliseen käsitykseen heteromiehestä sukupuolisena olentona. Homomies voi himoita miestä seksuaalisesti mutta sosiaalisesti samastua miesten ylivaltaan naisista. Homomiehellä voi olla samalla tavoin hegemoniseen maskuliinisuuteen kuuluvaa taloudellista, sosiaalista ja poliittista valtaa kuin heteromiehellä, mutta julkisesti hän joutuu esiintymään heterona. Hegemoniseen maskuliinisuuteen kuuluu olennaisena osana julkituotu, normatiiviseksi mielletty heteroseksuaalisuus, joka ilmenee patriarkaatissa heteroseksistisenä oppirakennelmana.

Homoseksuaalisuus siihen liittyvine homokulttuureineen, elämäntyyleineen ja identiteetteineen on haaste hegemoniselle maskuliinisuudelle. Seuraavaksi tarkastelen 'homon' merkitystä kulttuurisen maskuliinisuuden rakentumiselle. Jos patriarkaalisisissa määrittelyissä homous on maskuliinisuuden puutetta, niin heterous edellyttää maskuliinisuuden riittämistä.

Homot ja 'homot'

Hegemonisten tai sitä tavoittelevien ja kannattavien miesten maskuliinisuuksia leimaa yhdistävänä piirteenä miesten välinen ystävyys tai sidoksisuus. Miehet ovat keskenään tovereita,

kumppaneita ja veriveljiä. He ovat lojaaleja toisilleen ja antavat vaikka henkensä miesyhteisönsä puolesta. Ystävyys tai sidoksisuuden toinen puoli on pelko leimautumisesta homoseksuaaliksi, mikä riistäisi miehen aseman miesyhteisössä ja syrjäyttäisi hänet alisteiseen asemaan. Saman sukupuolen läheisistä tai läheisiksi ymmärretyistä sosiaalisista sidoksista käytetään termiä homososiaalisuus, jota ei tule sekoittaa homoseksuaalisuuteen.

Homososiaalisuus

Miehet muokkaavat käsitystä sukupuolestaan paitsi tekemällä eroa naisellisuuteen ja feminiinisyyteen myös vertaamalla itseään toisiin miehiin. Keskenään kilpailevat tai kisailevat miehet muodostavat ryhmiä, joihin kehittyy hierarkioita ja joista toiset ovat miehekkäämpiä kuin toiset. Tällaisia homososiaalisia ryhmiä pidetään miehille tyypillisenä tapana vahvistaa omaa maskuliinisuuttaan. Ryhmissä miehet kilpailevat keskenään sekä pyrkivät luomaan keskinäistä veljeyden tunnetta uhkaavana koettua feminiinisyyttä vastaan.

Sosiologi Tommi Hoikkala käyttää ilmiöstä nimitystä 'kaverisosiaalisuus'. Hän kirjoittaa 1990-luvun suomalaisten nuorten miesten toimivan mielellään yhdessä. Toimintaa punoo yhteen verbaalinen kilpailu ja kisailu sekä jonkin objektin työstäminen. Tällainen miesporukkaa yhdistävä kohde voi olla esine, asia tai idea, kuten auto, jalkapallo tai poliittinen aate. (Hoikkala 1996a, 5; 1996b, 365–366.) Hoikkala näkee poikien ja miesten kaverisosiaaliset liittymät varauksettoman myönteisenä ilmiönä. Tutkija ei tunnu huomioivan ilmiön kielteisiä piirteitä. Suomalaista häpeää tutkineen psykohistorioitsija Juha Siltalan mukaan kilpailuun, eriarvoisuuteen ja aggressiiviseen näyttämisen pakkoon perustuva hierarkkinen ryhmittymä ei

edistä läheisten ja kestävien ihmissuhteiden kehittymistä (Siltala 1994, 330). Samaten miesporukkaa yhteenliittäviä mutta kielteistä tai väkivaltaista käyttäytymistä lietsovia objekteja voivat olla vihattu etninen vähemmistö tai naiset sukupuolensa edustajina.

Marianne Liljeström on kirjoittanut miesten homososiaalisuuden liittyemisestä heteroseksuaaliseen kulttuuriin. Hän kirjoittaa suomalaisen sukupuolijärjestelmän tuottavan heterosuhteutunutta todellisuutta, jossa heteroseksuaalisuus on ensinnäkin normatiivisesti ensisijainen muihin seksuaalisuuksiin nähden. Toiseksi, heterosuhteutuneessa todellisuudessa ”normit, ajatusrakenteet ja ajattelun muodot määrittävät naisen miehellet”. Nainen on ontologisesti olemassa miestä varten. Mies voi olla naista varten vain tilapäisesti. Miehen tehtävä yhteiskunnan rakentajana ei määrity suhteessa naiseen, kun sen sijaan naisen tehtävä määrittyy aina suhteessa mieheen. Tämän takia heterosuhteutunut ’miesten maailma’ on myös homosuhteutunut. Homososiaalisuuden valta naamioituu miesten väliseksi yhteisymmärrykseksi, joka on institutionalisoitunut kulttuuriin. (Liljeström 1996, 131.)

Hierarkkinen ja dikotominen sukupuolijärjestelmä rakentuu näin ensisijaisesti miesten välisille suhteille, kaupoille ja liittoutumille. Heterosuhteutuneisuuden tarkoituksena on taata miehille ylläpito, hoivaa ja tukea naisten taholta. (Ems.)

Tämä tarkoittaa, että miesten ja naisten väliset heterosuhteet ovat vain peite miesten välisten homososiaalisten suhteiden ensisijaisuudelle (ems.). Todettakoon varmuudeksi vielä, että Liljeström ei tässä yhteydessä kirjoita homososiaalisuuden ja miesten ystävyysvälistä yhteydestä, vaan homososiaalisuuden ilmenemisestä sukupuolijärjestelmässä.

Miesten jokapäiväisessä arkipuheessa kaverisosiaaliset porukat mielletään usein naisista vapaaksi alueeksi, johon kykenevät vain keskenään toverilliset miehet mutta eivät ”ka-teelliset ja keskenään riitelevät naiset” (Herkman, Jokinen & Lehtimäki 1995, 16). Kun tätä ajatusta vertaa Liljeströmin analyysiin, niin homososiaalisuudessa olisikin kyse jostain muus-ta. Kaveriporukat ovatkin patriarkaatin ydin, miehisen vallan-käytön alue, jonka verhona toimii korostunut heteroseksuaali-nen käyttäytyminen. Miehen on näytettävä yhtäältä toisille mie-hille kykenevänsä saamaan naisia heterokumppaneiksi ja toi-saalta miehen on näytettävä, ettei hän aseta naisia kuitenkaan miesten edelle ystävinä. Naiset ovat olemassa vain täyttämään tiettyjä tarpeita, muutoin he ovat arvottomia. Naisten seksua-alinen haluttavuus ja sosiaalinen arvottomuus näkyy esimer-kiksi poika- ja miesporukoiden naisiin kohdistamana seksuaa-lisena häirintänä, pilkkana ja väkivaltana.

Korostuneeseen heteroseksuaalisuuteen liittyy vielä homo-seksuaalisuuden kielto miesten kesken. Toisen miehen ystävyyt-tä haluava mies ei saa haluta toisen miehen ruumiista, jonka seksuaalisuus on olemassa vain homososiaalisuutta tukevaa heteroseksuaalista käyttäytymistä varten. Homososiaalinen heterotodellisuus, homofobia ja misogynia niveltyvät yhteen ja tukevat toisiaan ja ilmenevät ajoittain väkivaltana.

Miesten välistä ystävyyttä tarkasteltaessa tulisi huomioi-da, että on olemassa ystävyyttä sekä miesten välistä sidoksi-suutta, homososiaalisuutta, joka rakentaa patriarkaalista hete-rosuhteutunutta todellisuutta. Miesten välisestä sidoksesta tai homososiaalisuudesta miestutkimuksessa on käytetty termiä male-bond, eli miessidos. Miessidos voi näyttää ystävyydeltä, mutta se voi olla itse asiassa este läheiselle ystävyydelle. Mies-sidos on tiettyjen normien rajaama miesten välisen kumppa-nuuden ja yhteisymmärryksen muoto, joka tukee maskuliinista hegemoniaa. Sidos liittää joukon miehiä yhteen muita miehiä

ja naisia vastaan. Esimerkiksi väkivaltaisissa katujengeissä pojat tai miehet liittyvät yhteen kamppaillessaan toista homoseksuaalista ryhmää vastaan, mutta uhan väistyttyä jäsenten välinen ”nokkimisjärjestys” johtaa helposti keskinäiseen väkivaltaan. On vaikea kutsua ystävyudeksi suhdetta, joka perustuu alistamiseen ja jatkuvaan varuillaoloon. Nämä ilmiöt ja niitä kuvaavat termit sekoittuvat kaikki helposti toisiinsa, mikä vaikeuttaa miesten välisten suhteiden jäsentämistä.

Homofobia, homoimago, heteroseksismi

Homoseksuaalisuus on käsitetty ja käsitetään yhä monesti miehen feminiinisyudeksi, vaikka muun muassa sukupuolentutkimuksessa on osoitettu, ettei seksuaalinen objektivalinta, seksuaaliset käytännöt ja sukupuoli-identiteetti ole seurausta toisistaan. Mies voi pukeutua naiseksi, harjoittaa sadomasokismia ja olla hetero, tai mies voi pukeutua mieheksi, pitäytyä konventionaalisissa ja yleisimmissä seksuaalisissa käytännöissä ja haluta vain toista miestä. Homoseksuaaleihin kohdistuvaa irrationaalista pelkoa ja kammoa kutsutaan ’homofobiaksi’. Heteroseksuaalisuuden määrittelemistä ainoaksi oikeaksi ja normaaliksi seksuaalisuuden muodoksi kutsutaan ’heteroseksismiksi’.

Termin heteroseksismi otti käyttöön yhdysvaltalainen homoliike Gay Liberation. Liikkeessä toimivien miesten mukaan naiset ja homoseksuaalit ovat mieskeskeisen ja heteroseksuaalisen sovinistisen ideologian ja kulttuurin sorrettuja uhreja. (Carrigan, Connell & Lee 1985, 584; Heikkinen 1994, 82–83.) Homomaskuliinisuudet muodostavat heteroseksistisessä, patriarkalisessa kulttuurissa alisteisten maskuliinisuuksien ytimen.

Homoliikkeeseen kuuluvien tutkijoiden teoretisointi on selventänyt, mihin miesten valta naisista perustuu ja mitkä ovat

sen vaikutukset miesten keskinäisen hierarkian järjestymiseen. Homo—hetero-dikotomia toimii keskeisenä perusteena maskuliinisuuden arvottamisessa. Kaikki voiman tai vallan puute sekä kieltäytyminen miesten välisestä kilpailusta leimautuu homoudeksi. (Carrigan, Connell & Lee 1985, 587.) Samaten oman heikkouden tai puutteen myöntäminen ja toisen ihmisen läheisyyden tarve oman identiteetin rakentamisessa leimataan naismaiseksi homoudeksi tai hulluudeksi (Siltala 1994, 466). Tältä perusteelta tulee paremmin ymmärretyksi edellisessä luvussa siteeraamani *Taistelijan oppaan* kohta, jossa annetaan ohjeita teltaan majoittumisesta.

Telttaan määrätään tulivartiomies. Hänen tehtävänä on telttakunnan hälyttäminen, majoitusalueen vartiomiehen ilmoitusten välittäminen, kaminan lämmittäminen, kuivumaan asetettujen varusteiden tarkkailu, telttavalaisimen hoito ja nukkuvien vartioiminen, etteivät nämä työnny liian lähelle kuumaa kaminaa. (TO, 202.)

Tulivartiomies nimenomaan vartioi nukkuvia, eikä suinkaan pidä heistä huolta, kuten valaisemisesta, sillä toisesta miehestä huolehtiminen on liian intiimi-ilmaisu. Se herättää epäilyn miehen homoseksuaalisuudesta = naismaisuudesta = ei-miehekkyydestä = ei-sotilaallisuudesta. Väitteeni sotilaskoulutuksessa esiintyvistä homofobiasta ja heteroseksismistä ei tietenkään perustu vain tähän yhteen oppaan kohtaan, vaan se on yleinen käytäntö armeijassa, jossa miehet ovat läheisessä fyysisessä kosketuksessa toisiinsa ja jossa miesten välistä sidosta korostetaan jo taistelussa selviytymisen takia. Esimiehet ilmeisesti pelkäävät, että läheinen kontakti johtaa sotilaiden homoeroottisiin seikkailuihin. Toisaalta sodassa siitä voisi olla hyötyä, sillä toisiinsa rakastunut taistelupari tekisi taatusti kaikkensa selviytyäkseen kunniakkaasti taisteluista hengissä. Mut-

ta patriarkaalisen heteroarmeijan diskurssissa ei ole tilaa homosotilaalle tai sotilaalliselle homoimagolle.

Heteroseksistisessä ajattelussa miehet jakautuvat oikeisiin heteromiehiin ja naismaisiin homoihin, joilla ei ensisijaisesti edes tarkoiteta seksuaalista identiteettiä, vaan kaikkea mitä pidetään ei-miehekkäänä. Jos mies kieltäytyy miesten keskinäisestä kilpailusta eikä tavoittele valtaa, hän asettaa itsensä alttiiksi leimautua heikoksi ja epäilyttäväksi, potentiaalisesti homoksi. Homo-nimitys merkitsee miehen osaamattomuutta, epäitsenäisyyttä ja naismaisuutta. Homoleima voi milloin tahansa riistää pojan kompetenssin miehenä. (Siltala 1994, 326.) Homoksi leimautumiseen ei tarvitse itse tehdä mitään — ei edes epäonnistua miehuuskokeessa —, sillä homonimityksen perusteeksi riittää, että poika tai mies on toisen miehen halun kohde (Segal 1990, 134). Varmin tae maskuliinisesta kompetenssista on pysyä halun toimijana ja haluta naista mutta vain seksuaalisesti, jotta pysyisi sosiaalisesti lojaalina miesyhteisölle.

Varhaisnuorten poikien rivoa puhetta ja julmia piloja tutkineen sosiologi Gary Alan Finen mukaan poikien puheessa homoleimalla on vähän tekemistä homoseksuaalisen käyttäytymisen välillä. Lähinnä kyse on siitä, että homoksi leimautunut poika on heteroseksuaalisesti kypsymätön, ei osaa eikä tunnista heteroseksististä puhetta eikä ole osoittanut ihailevansa hegemonista maskuliinisuutta. ”Olla homo on yhtä kuin olla vauva tai tyttö.” Homoja alistavassa puheessa puhuja erottaa itsensä kohteesta, leimaamalla toinen homoksi julistetaan omaa heteroutta. (Fine 1989, 175.) Samaan tulokseen on tullut suomalaisten koululaisten homo-nimittelyä tutkinut Jukka Lehtonen. Hänen mukaansa homottelulla on varsin vähän tekemistä homoseksuaaliksi leimaamisen kanssa. Lähinnä homottelu toimii oman heteroseksuaalisuuden vahvistajana. Lisäksi sana *homo* toimii usein vahvikesanana sanojen *vittu* ja *huora* tapaan. (Lehtonen 1999, 126–134.)

Länsimaisessa kulttuurissa homofobia on kehittynyt vasta 1800-luvulla, mutta on ollut siitä lähtien heterokeskeisen sukupuolijärjestelmän ytimessä, ja kehittynyt patriarkaalisen järjestyksen kaikkein konservatiivisimmaksi ja myös säilyvimmäksi osaksi (Sedgwick 1985, 3–5, 114). Homofobia voi olla osa heteroseksismiä, joka jaotellessaan ihmiset heteromiehiin ja muihin toimii miehisen vallan kulmakivenä. Homofobia ilmenee yksilön patologisena käyttäytymisenä, mutta sikiää ja leviää heteroseksististen asenteiden välityksellä. Homofobia ja heteroseksuaalisuuden asettaminen ensisijaiseksi pitävät heteromiehet samassa rintamassa vastustamassa homoja, naisia ja miesten naisellisia pidettyä käyttäytymistä. Maskuliinisuudet, jotka patriarkaalisessa järjestyksessä leimautuvat homoiluksi, ovat hegemoniselle maskuliinisuudelle alisteisessa asemassa. Koska hegemonisen maskuliinisuuden tyypilliset piirteet ovat valta, heteroseksuaalisuus ja kaverisosaalisuus, alisteiseen asemaan liittyy heikkous, homoleima ja naismaisuus

Miehenä esiintymisen taito

Mies esittää tietynlaista maskuliinisuutta. Termi 'mies' viittaa biologiseen viitekehykseen, 'maskuliinisuus' kulttuuris-sosiaaliseen performanssiin, johon liittyy tietyn maskuliinisen tyylin mukaiset asenteet, arvot, puheenparret, alakulttuurit ja niin edelleen. Maskuliinisuutta ei voi kuitenkaan typistää pelkäksi tyyliksi, jonka voi valita, vaan maskuliinisuus muodostuu myös sosialisatiossa ja ruumiin kokemisen kautta oman persoonallisuuden rakenteen rajoittamana ja mahdollistamana. Maskuliinisuus rakentuu tavallaan miehen sisältä ja ulkoa. Ulkoa rakentumisella viitataan yksilöön kohdistuviin kulttuurisiin ja sosiaalisiin odotuksiin. Miehen oletetaan esittävän sellaista maskuliinisuutta, mikä on hyväksyttävää tietyssä ajassa ja paikas-

sa. Ajalla tarkoitan sekä historiallista että ikäkausittaista aikaa; paikalla sekä maantieteellistä että sosiaalista paikkaa. Elää 15-vuotiaana tämän päivän Suomessa on eri asia, kuin mitä oli elää 15-vuotiaana 1600-luvun Suomessa. Tuolloin ei nuorisoa nykymerkityksessä edes ollut. Samoin on eri asia olla teini-ikäinen Euroopassa ja lapsisotilas Afrikassa. Edelleen: mieheen kohdistuu erilaisia odotuksia esimerkiksi sen mukaan, onko hän työntekijä vai työnantaja, isä vai poika, rekkakuski vai malli.

Maskuliinisuus ei ole silti vain tulosta ympäristöön reagoimisesta, vaan miehen maskuliinisuus rakentuu myös suhteesta omaan ruumiiseen ja psyykeeseen. Kärjistetyin esimerkki on mies, joka kokee syntyneensä väärään ruumiiseen: hän on nainen miehen ruumiissa. Maskuliinisuuden kannalta määräävin ruumiinosa miehelle on ilmeisesti penis, jonka kulttuurinen merkitys on paisunut ylettömäksi. Penis muutettuna fallokseksi symboloi kaikkea maskuliinisuuteen liitettyä valtaa, hallintaa ja ylivertaisuutta. Joidenkin psykoanalytikkojen käyttämä termi 'fallinen maskuliinisuus' on rinnastettavissa Connellin käsitteeseen 'hegemoninen maskuliinisuus'. Fallisuuteensa tuudittautunut mies uskoo miehuutensa ylemmyyteen ja kaikki-voipaisuuteen. Alan Duff on kuvannut romaanissaan *Kerran sotureita* miestä, jonka maskuliinisuus rakentuu keskeisesti suhteesta omaan ruumiiseensa, mutta ei niinkään penikseen vaan sen metonymioiksi tulkittaviin käsivarsiin ja nyrkkeihin. Käsi-varsi on hänen falloksensa — miehuutensa ja maskuliinisen valtansa merkitsijä. Henkilönsä Jake Heken kokemusta ruumiistaan Duff kuvailee näin:

Jaken maailma oli fyysinen ja hän tiesi sen itsekin. Hän oletti että melkein kaikki muutkin näkivät asian samoin. Se oli läsnä aina kun hän heräsi, hänen mielensä fyysinen maailma. Hän näki kaikki ihmiset — yleensä miehet — tappelijoina tai hän arvioi heitä tappelijoina, ---.

Jake näki vain oman nyrkkinsä koon, ---. Ja hän piti siitä miten jotkut suonet pullistuivat hänen kädessään, — siinä joka roikkui vapaana istuimella niin että veri virtasi alas ja täytti suonet.

Jake antoi ohjeita ja laittoi kätensä ikkunalle painaen sen lujaa ovea vasten saadakseen vitun suonet ylös. Anna niiden nähdä, sen käsi, sen suonet, helvetin iso nyrkki. Ja ulkona oleville, vaikka hän tavallaan rakastikin niitä, hiton kova katse. Kaiken varalta. (Duff 1995, 57, 63, 67.)

Miehenä esiintymisen taito voidaan tiivistää muotoon: Minä olen sitä, mitä esitän, sillä sitä esitän, mitä olen.

6. Väkivallan merkkioppia

(Smiffy's Temporary Tattoo.
Night Glow. Model TT556B.
Gainsborough, UK.)

Kerran satureita -romaanin perheen isän Jake Heken maailma on fyysinen ja hänen maskuliinisuutensa rakentuu kyvystä pahoinpidellä toisia miehiä, omaa vaimoa ja lapsia. Hänelle maskuliinisuus on lihaksia, lyöntitekniikoita, juopottelua ja perheenpäänä olemista. Heke representoi slummissa asuvaa maorimiestä, joka on työtön, alkoholisoitunut ja väkivaltainen perheenisä. Mutta väkivalta ei ole vain alaluokan miesten keino osoittaa maskuliinisuutta, eikä väkivaltainen tyyli kuulu vain jengiläisille, machoille tai juupoille.

Mies tai nainen voi representoida väkivaltaista maskuliinisuutta ilman, että on väkivaltainen. Hän voi omaksua pukeutumistyyliinsä ja elekielensä esimerkiksi Music Televisionin gangsta-rappareilta, jotka kotimaassaan Yhdysvalloissa antavat esimerkkiä äärimmäisen väkivaltaisille teinien katujengeille. Helsingin asematunnelin mustat maahanmuuttajanuoret saat-

tavat muistuttaa löysissä vaatteissaan, kävelytyylissään ja viuhuvissa käsissään hämmästyttävän paljon yhdysvaltalaisia mus-tia, nuoria jengiläisiä. Silti nämä suomalaiset nuoret saattavat olla kotoisin Afrikan köyhimmiltä alueilta. He vain rakentavat identiteettiään television tarjoaman maskuliinisuuden kautta. Videon musta jengiläinen representoi valtaa ja subjektiutta, jotka kyseenalaistetaan päivittäin suomalaisilta maahanmuut-tajanuorilta uudessa kulttuurissa.

Samoin kuka tahansa mies voi kiinnittää itseensä miesten väkivaltakulttuuria konnotoivia merkkejä. Ne voivat olla nahkavaatteita, maihinnousutakkeja, kenkiä, tatuointeja, rintamerkkejä, päässä pidettäviä huiveja ja pääkallosormuksia. Väki-valtaa konnotoi myös miesten tapa kävellä hartiat huojahdellen, lantio jäykkänä ja polvet ulospäin kääntyneenä. Tällä tavoin western-elokuvissa miehet kävelevät kaksintaisteluihin. Mies-ten väkivallan kulttuuria konnotoivat myös revolverin ja puu-kon tavoin lonkalla kannettava kännykkä, tietäntyyppinen parta ja pitkä tukka, kalju, pilottiaurinkolasit ja moottoripyörä. Yli-päättään lähes kaikkiin miehille ominaisiin ala- ja osakulttuu-reihin liittyy jonkinlaista väkivaltaista merkkikieltä.

Pääkallo merkinä

Ihmisen pääkallo on pelottava. Fyysisenä esineenä se ei ole muuta kuin luunpala, mutta palana luuta se on täysin erilainen kuin esimerkiksi kaksihaarainen kananluu, jota voi käyttää on-neä ennustavana esineenä. Ihmisen pääkallo on aina ollut jon-kun toisen ihmisen pää: sen sisällä on ollut hänen aivonsa, noissa kuopissa näkevät silmät, iho on peittänyt luuta. Mitä hän sa-noisi, jos me käyttäisimme hänen pääkalloaan yöastiana? Pää-kallo on pelottava, mutta niin on jo pelkkä kallon kuva — sen visuaalinen representaatio. Pääkallo on liehunut merirosvojen

lipuissa ja koristanut Gestapon koppelakkia. Pääkallon kuvia on jo vuosikymmeniä tatuoitu väkivallan merkkeinä miesten ja naisten nahkoihin.

Pääkallo oppaana lähden tekemään selkoa miesten väkivallan merkkikielestä: Miten jotkut merkit saavat väkivaltaista merkityspotentiaalia? Miten merkeistä tulee väkivaltaisia myyntejä, joita jotkut miehet elävät todeksi omassa elämässään?

Semiotiikka on diskurssiteorian tavoin onnistunut tuottamaan rikkaan mutta epäloogisen käsitteiden oksiston. Samalla kun haen vastauksia edellä esittämiini väkivallan kysymyksiin, selvitän semiotiikan peruskäsitteistöä. Semiotiikka on erittäin toimiva tapa analysoida mainontaa, visuaalista kieltä ja myös kulttuurisen maskuliinisuuden representaatioiden rakentumista. Erittelen merkin, merkityksen ja myytin rakentumista sekä eri tekstien tapaa tuottaa merkityksiä. Käsitykseni merkityksen tuottamisesta pohjautuu C.S. Peircen ja Ferdinand de Saussuren teorioille, joita seuraavaksi esittelen. Esittelyssä olen hyödyntänyt John Fisksen viestinnätutkimuksen alaan kuuluvaa teosta *Merkkien kieli* (1992, 60–85) ja Jyri Vuorisen taiteen semiotiikkaan johdattelevaa kirjaa *Taideteos merkinä* (1997).

Semioottisissa merkityksenantomalleissa erotetaan yleensä kolme rakenteellista osaa, jotka ovat (1) merkki, (2) merkitys ja (3) kohde. Merkkejä ovat esimerkiksi sana, kuva tai teko. Merkit viittaavat itsensä ulkopuolella olevaan kohteeseen ja merkin käyttäjät tulkitsevat tätä viittaussuhdetta, toisin sanoen antavat kohteelle tietyn merkityksen. He merkityksellistävät. Yhdysvaltalaisen filosofin C.S. Peircen merkitysmalli on kolmio, jonka kärkinä ovat merkki, tulkinta ja kohde. Kärjet liittyvät kiinteästi toisiinsa, ja kukin niistä voidaan ymmärtää vain yhteydessä toisiinsa. Merkki tulee merkitseväksi vain sillä, että se liittyy todellisuuden kohteeseen ja merkin käyttäjät kykenevät tämän suhteen tulkitsemaan. Peircen mukaan

merkki edustaa jollekulle jotain jossain suhteessa tai ominaisuudessa. Se puhuttelee jotakuta luomalla tämän henkilön mieleen vastaavan merkin tai ehkä jopa kehittyneemmän merkin. Tätä luomusta kutsun ensimmäisen merkin *tulkitsimeksi* (interpretant). Sitä, mitä merkki edustaa, kutsun kohteeksi (object). (Peirce 1965, 135.)

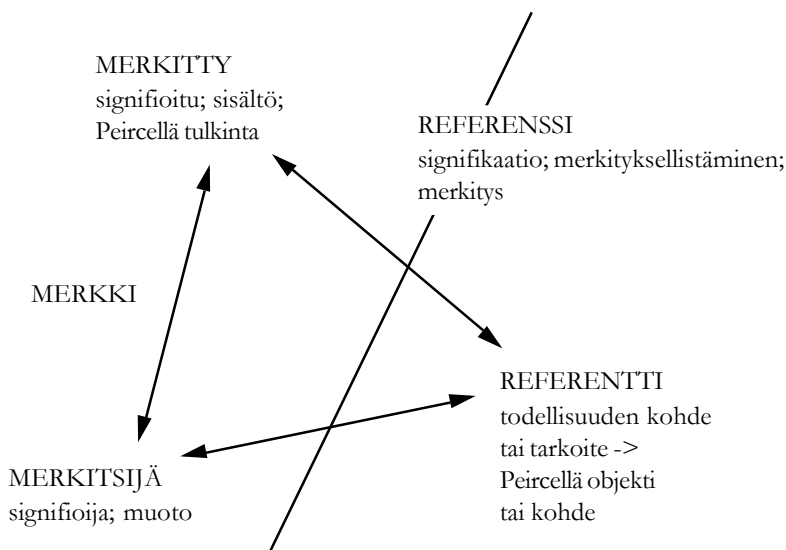
Kielitieteilijä Ferdinand de Saussurea kiinnosti ennenkaikkea kieli järjestelmänä (langue) eikä niinkään kielen käyttö puheena (parole). Saussure pohti, miten sanat merkkeinä rakentuvat ja miten ne liittyvät toisiinsa. Hänen mukaansa merkki rakentuu merkitsijästä (signifioija) ja merkitystä (signifioitu). Merkitsijä on käyttäjän havaitsema merkin materiaallinen muoto kuten sanan visuaalinen ja akustinen muoto. Merkitty on se aineeton käsite tai idea, jota merkki merkitsee. Esimerkiksi sanan 'pääkallo' merkitsijä on kyseisen sanan visuaalinen ja akustinen kuva. Merkittynä on sanan käsite eli pääkallon idea. Kun merkitsijä liittyy merkittyyn, syntyy merkki, joka viittaa todellisuudessa olevaan olioon tai asiaan. Puhuessaan merkitsijän ja merkityn suhteesta ulkoiseen kohteeseensa Saussure käyttää siitä termiä merkityksellistäminen (signifikaatio). Kielitieteilijänä hän ei ollut tästä suhteesta yhtä kiinnostanut kuin Peirce. (Ks. näiden herrojen eroista esim. Vuorinen 1997, 39–57.)

Tässä työssä käytän merkkiteoriaa, joka perustuu sekä Saussuren että Peircen ajatteluun, mutta on joltain osin sovellettua ja yhdistelyä (kuvio 1). Jatkossa käyttämäni käsitteet ovat mallissa versaalilla. Peircen termin 'kohde' tai 'objekti' korvaan termillä 'referentti', koska se mielestäni paremmin kuvaa sitä viittaussuhdetta, joka merkillä on merkin ulkoiseen kohteeseen. Samaten merkin ja referentin välistä suhdetta kutsun jatkossa signifikaation sijasta 'referenssiksi'; merkitsijän ja merkityn sekä merkin ja referentin välisten suhteiden kokonaisuutta 'merki-

tykseksi'. Terminologia ei toki ole omaani vaan semiotiikassa yleisesti käytettyä. Vuorinen tiivistää termien suhteen seuraavasti: "referenssissä määrätään jokin todellisuuden olio esim. puheen tai kuvauksen kohteeksi, ja silloin tuo olio on puheen tai kuvauksen *referenttiä*" (Vuorinen 1997, 45).

Puhuttaessa merkkimalleista on syytä muistaa, että kyse on operatiivisista käsitteistä. Merkistä ei voida erottaa merkitsijää ja merkittyä toisistaan muussa kuin analyttisessä mielessä. Esimerkiksi jos otamme käteen Adidas-urheilukengän, emme voi konkreettisesti osoittaa, missä sen merkitsijä tai merkitty sijaitsevat. Ainoa asia tai ilmiö, jota voidaan kuluttaa, on itse merkki — esimerkissä Adidas-kenkä.

'Merkitys' muodostuu merkitsijän ja merkityn sekä niiden referentin välillä, toisin sanoen merkin ja referentin välisestä suhteesta. Merkin ilmi- tai perusmerkitystä kutsutaan denotaatioksi ja piilo- tai sivumerkitystä konnotaatioksi¹. Esimerkiksi kun sanan *pääkallo* denotaatio on eläimen lihaton, nahaton ja karvaton kallo, niin sen konnotaatio viittaa kuolemaan ja väki-

kuvio 1

valtaan. Konnotatiiviset merkitykset perustuvat kulttuurisiin konteksteihin. Koska pää symboloi ihmistä, pääkallo symboloi kuollutta ihmistä. Pääkallo konnotoi kuolemaa, jota lakia kunnioittamattomat ihmiset tuovat tullessaan. Tämän pelottelueffektin omivat aiemmin mainitsemani merirosvot pääkallolippuinsa, ja myöhemmin rikolliset jengit ja joidenkin armeijoiden erikoisyksiköt.

Jatkossa kutsun referenttijärjestelmäksi merkin ulkopuolista järjestelmää, joka toimii merkitysten materiaalina (Williamson 1985, 19). Tämä materiaali rakentuu merkin konteksteista, jotka pohjautuvat konnotaatioihin ja myytteihin. Tästä pääsen Barthesin myyttiteoriaan, jossa hän yhdistää merkin ja myytin.

Merkki ja myytti

Moderneja myyttejä tarkastellut Roland Barthes esittelee näkemyksensä merkin ja myytin rakenteesta artikkelissaan ”Myytti tänään”, joka ilmestyi alkujaan ranskaksi vuonna 1957. Barthesin myyttiteorian merkittävin anti on kuvauksessa, miten myytti muuttaa merkin merkitsijäkseen, ts. miten merkin merkityksestä tulee myytin muoto.

Merkin kolmikantaa, jossa ovat merkitsijä—merkitty—merkitys, Barthes kutsuu ensimmäisen asteen semiologiseksi järjestelmäksi. Merkitsijän ja merkityn välinen suhde on näiden korrelaatio ja verbaalisessa kielessä sitä kutsutaan merkiksi. Se voi olla myös konkreettinen entiteetti tai laajemmin merkitys. Ensimmäisen asteen kieltä Barthes kutsuu objektikieleksi (Barthes 1994, 177–179.)

¹ Semioottisissa teorioissa denotaatio-konnotaatio-erottelua voidaan käyttää myös toisenlaisessa merkityksessä ks. tästä Vuorinen (1997, 69–72) ja myös Lehtonen (1996, 108–110).

Myytti on toisen asteen semiologinen järjestelmä ja meta-kieli, josta voidaan erottaa merkin tavoin merkitsijä, merkitty ja merkitys. Myytin rakenteessa ensimmäisen asteen järjestelmän merkitystä tulee toisen asteen merkitsijä. (Ems.) Terminologian kannalta on syytä muistaa, että Barthes ei käytä termejä suinkaan johdonmukaisesti, vaan hänellä risteilevät iloisesti sekaisin merkki, merkitys ja merkitty viitaten kaikki 'merkin' eri puoliin. Laajemmassa mielessä merkki on yhtä kuin merkitys; analyttisessä mielessä merkin merkitys on merkitty. Kuitenkin merkki ja merkitys ovat tulosta kahdesta muusta termistä — merkitsijästä ja merkitystä. Termien visuaalinen ja akustinen samankaltaisuus, sisällön hiuksenhieno ero ja abstrahointi eivät suinkaan selvennä Barthesin muutoinkin kouke-roista ajatuksenjuoksua.

Seuraavalla sivulla oleva malli (kuvio 2) on laadittu Barthesin esityksen pohjalta. Olen lisännyt siihen referentin, denotaation ja konnotaation ulottuvuudet. Samaten termi 'semiologinen' on käsittelyssäni vaihtunut termiin 'semioottinen', jotta pysyisin työssäni kutakuinkin yhtenäisessä terminologiassa.²

² Suomalaisessa keskustelussa on vakiintunut käytäntö, jossa semiotiikka tarkoittaa yleistä merkkioppia, semantiikka on sen osa ja tutkii merkitystä. Semiologia (Saussuren termi) on joko semiotiikan synonyymi tai semiotiikan se osa, joka keskittyy kieleen ja sitä muistuttaviin ihmisten välisen viestinnän muotoihin. (Vuorinen 1997, 39–40, 58.)

Ensimmäisen asteen semioottinen järjestelmä (objektikieli)

MERKKI: piirros pääkallosta

MERKITSIJÄ	MERKITYS	REFERENTTI
piirroksen visuaalinen viesti: tässä on pääkallo	kuolleen olion (ihmisen) kallon käsite	kuollut olio, kuolema

MERKITYS: pääkallo, jonka denotaatio merkitsee kuolleen olion kalloa, mutta konnotaatio merkitsee myös kuolemaa yleensä (kuoleman kulttuurinen symboli)

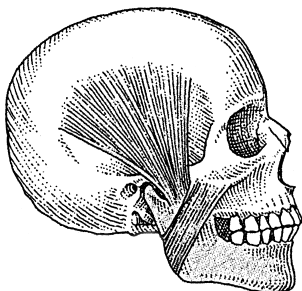
Toisen asteen semioottinen järjestelmä (metakieli)

MERKKI: merirosvojen pääkallolippu

MERKITSIJÄ	MERKITYS	REFERENTTI
* muoto	* käsite	
pääkallolippu + edellisen merkin denotaatio ja konnotaatio	pääkallo merkitsee kuolemaa —> täältä tulee kuolema!	myytti merirosvoista ja lainsuojattomista

MERKITYS (* merkityksenanto): merirosvoja merkitsevä pääkallolippu, mikä konnotoi vastustamatonta väkivaltaa ja laittomuuksia - lainsuojattomien myytti

kuvio 2

Pääkaloppiirros tietokirjassa
(Skeleton 1988).

Merirosvolippu. (Steele
1997).

Barthes nimittää ensimmäisen asteen kolmatta termiä merkitykseksi, joka myytin tasolla nimitään muodoksi. Merkitystä käytetään termiä 'käsite' sekä ensimmäisellä että toisella asteella. Kolmas termi on kahden ensimmäisen välinen suhde. Kielen järjestelmässä sitä kutsutaan 'merkiksi' tai 'merkitykseksi'. Myytin kolmatta termiä kutsutaan erotetuksi merkityksestä 'merkityksenannoksi'. (Barthes 1994, 179.) Merkin ja myytin suhdetta tarkasteltaessa keskeinen kysymys on se, miten merkitys taantuu muodoksi, kielitieteen merkki myytin merkittäjäksi ja mitä vaikutuksia sillä on.

Barthesin mukaan muoto työntää kauemmaksi merkitykseen sisältyvät arvojen järjestelmät kuten historian, maantieteen ja moraalin. Merkitys jättää jälkeensä tyhjän tilan, jonka merkityksenanto täyttää uudelleen. Myytissä merkityksenanto täyttää muodon tyhjentämän merkityksen, mutta merkitys ei katoa kokonaan. Se ei kuole tai tuhoudu. Merkitys köyhtyy ja "menettää arvonsa mutta pitää henkensä, ja tästä myytin muoto saa ravintonsa." (Emt., 180.) "Myytti tekee merkityksistä puhuvia ruumiita" (emt., 193). Muoto juurtuu ja kätkeytyy merkitykseen ja jopa näyttäytyy merkityksenä. Myyttille on ominaista merkityksen ja muodon välinen piiloleikki. (Emt., 181.)

Myytin käsite on ”vaikutin, jonka takia myytti lausutaan julki”. Kun muoto on abstrakti, käsite on täynnä määrättyä tilannetta. Käsitteen avulla myyttiin istutetaan uusi historia. ”Käsitteeseen ei totta puhuaksemme sijoiteta todellisuutta vaan pikemminkin määrätty tieto todellisuudesta.” Tämän takia myytti sisältää määrätyn tiedon todellisuudesta ja uuden historian. Tämä tieto on ”sekavaa ja muodostuu ponnettomista ja rajoittamattomista mielle yhtymistä”. (Emt., 181.)

Ensimmäisen asteen järjestelmän merkitys (merkki) ja toiseen asteen järjestelmän merkityksenanto ovat kahden ensimmäisen termin yhdistelmiä. Ne ovat ainoita, jotka näkyvät kokonaan ja joita voidaan tosiasiaassa kuluttaa. Merkityksenanto on itse myytti, kuten saussurelainen merkki on itse sana. (Emt., 183.)

Koska suhde, joka myytissä liittää toisiinsa muodon ja käsitteen, on pohjimmiltaan vääristymä, myytti on aina jonkin asian näyttämistä toisin. Myytissä ei sinänsä mikään kätkeydy toiseen. Myytti ei pyri piiloutumaan vaan vääristämään. ”Käsite ei ole millään tavoin piilevä muotoon nähden eikä myytin selittäminen edellytä tiedostamatonta.” ”Myytti ei kätke eikä julista mitään vaan vääristää; myytti ei ole vale eikä tunnustus vaan tahtumista sisäänpäin”. Vääristymä on mahdollinen, koska myytin muoto perustuu kielitieteelliseen merkitykseen. (Emt., 183–184, 190.) Merkin merkitys vääristyy myytissä sekä sisältönä että muotona. Pääkalloesimerkissäni tämä tarkoittaa sitä, että merkin denotatiivinen (kuolleen olion kallo) ja konnotatiivinen (kuoleman symboli) merkitys vääristyvät merkittämään kuoleman, ryöstön ja laittomuuksien uhkaa. Pääkallostä tulee väkivaltaisten lainsuojattomien myyttinen merkki.

Barthes kuvaa myytin toimintaa kahdella eri kielikuvalla. Ensimmäistä kutsun kääntöportti-metaforaksi ja toista tuulilasi ja maisema -vertaukseksi. Barthesin jatkuvasti pyörivässä kääntöportissa vuorottelevat myytin merkitysijän merkitys ja

muoto, objektikieli (merkki) ja metakieli (myytti), puhtaasti merkitsevä ja kuvitteleva tietoisuus. Pyörivää vuorottelua ko-koaa yhteen myytin käsite, joka hyödyntää samanaikaisesti jär-jellistä ja imaginaarista, mielivaltaista ja luonnollista merkit-sijää. (Emt., 185.)

Myytissä merkitsijän muoto on tyhjä mutta läsnä ja sen merkitys poissa mutta täysi. Barthes vertaa tätä paradoksia maiseman seuraamiseen tuulilasin läpi. Tuulilasi on läsnä, mut-ta läpinäkyvä (muoto). Maisema on tarkkailijan kosketuksen ulottumattomissa, mutta silti täynnä syvyyttä ja merkityksiä (merkitys). Me voimme autossa istuessamme tarkentaa näköm-me maisemasta tuulilasiin, jolloin näemme lasin mutta emme maisemaa. Jos katsomme maisemaa, emme näe lasia — mikäli se on puhdas. Kun myytin lukija pysähtyy kummastelemaan tätä ristiriitaista lasin ja maiseman vuorottelua, kääntöporttia, myytin monimielisyyttä, lukija vaihtaa positiota; hänestä tulee myytin tulkitsija — mytologi. (Emt., 185.)

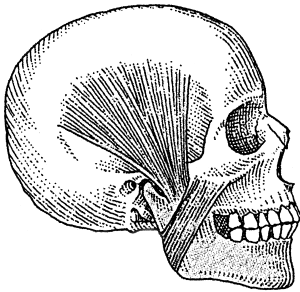
Myyttiä voidaan lukea ainakin kolmella tapaa (emt., 189–192). Palaan pääkalloesimerkkiini.

(1) Jos luen pääkallolipun kallon pelkästään kuoleman sym-bolina, kiistan lipun todellisuuden. Kallon kuva pelkistyy välineeksi. Tätä Barthes kutsuu *kyyniseksi luennaksi*.

(2) Jos taas tulkitsen custom-pyörällä ajavan miehen pää-kallotatuoinnin muinaisten merirosvojen käyttämän mer-kin plagiaatiksi, jonka tarkoitus on siirtää merirosvoja koh-taan tunnettua pelkoa moottoripyöräilijään, luen tatuoin-tia motivoituna alibina. Myytti tuhoutuu paljastuessaan. Tätä voidaan kutsua mytologin *demystifioivaksi luennaksi*.

(3) Jos tulkitsen pääkallotatuoinnin pelkoa tai kunnioitus-ta herättäväksi merkiksi väkivaltaisesta miesmotoristista ja vältän häntä sen takia, kyse on myytin *dynaamisesta luen-nasta*. Myytti ei käytä pääkallon konnotatiivista merkitystä

tehdäkseen kallosta kuoleman symbolisen kuvan vaan esittääkseen väkivaltaisen miehuuden tatuoinnin kantajalleen luonnollisena asiantilana. Tatuoinnin kantaja on syntynyt väkivaltaiseksi tai tatuointi on lähes itsestään ilmestynyt pyöräilijän nahkaan hänen läpäistyään tiettyjä väkivaltaisia initiaatioita. Tatuointi on myyttinen merkki eikä suinkaan tatuojan tekemä taidonnäyte. Barthesin (emt., 190) sanoin: ”Kaikki käy ikään kuin kuva olisi synnyttänyt käsitteen *luonnollisesti* ja ikään kuin merkitsijä olisi antanut merkitylle *perustan*.”

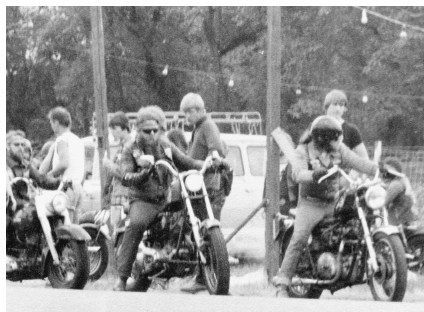
Pääkallopiirros tietokirjassa (Skeleton 1988).

Merirosvolippu. (Steele 1997).

Siirtokuvatatuointi (Smiffy's Temporary Tattoo. TT556B)

Tanskalaisia Helvetin Enkeleitä Roskilden musiikkijuhlilla kesällä 1982 (kuva: Arto Jokinen)

Pääkallotatuoinnin kanssa vastaavanlainen väkivallan merkki on jengiliivi, joka ilmoittaa muille, että sen käyttäjä on 'lainsuojaton' eli 'outlaw'. Hän ei kunniota yhteiskunnan lakeja ja suosii konfliktin ratkaisukeinona väkivaltaa. Sinänsä tämän lain ulkopuolisuuden ilmoittamista jengiliivin avulla muille ihmisille poliisi mukaanlukien voidaan luonnehtia typeryydeksi. Jos aikoo rikkoa lakia, siitä ei kannata informoida summittaisesti kaikkia mahdollisia vastaantulijoita. Jengiliivi toimii myytin merkitsijänä, joka ilmoittaa muille, että 'tässä menee paha kundi'. Samalla merkin käyttäminen velvoittaa olemaan tiettyssä tilanteessa 'paha', ts. väkivaltainen, rikollinen ja lakia kunnioittamaton. Kun mies merkitsee itsensä väkivallan merkeillä, hän yhtäältä saa väkivaltaisen myytin suoman kunnioituksen tai pelottavuuden, mutta samalla hän alistuu myyttille. Hänen on osoitettava olevansa myytin veroinen. Esimerkiksi Helvetin Enkeleihin ei lehtitietojen perusteella hyväksytty helposti. Jengin liivin käyttöoikeus on ansaittava väkivaltaisilla ja laittomilla teoilla. Sama pätee kovan kundin maineeseen, jota on jatkuvasti todistettava.

Kun miehet alkavat elää todeksi väkivaltaista myyttiä ymmärtämättä myytin vääristymää, ajaututaan jengiväkivaltaan, verikostoihin ja raiskauksiin. Esimerkiksi väkivaltaisten moottoripyöräjengien paikallisosastojen perustaminen Suomeen 1990-luvulla toi maahan mukanaan uusia väkivallan muotoja. Talvella 2000 jengiläisiä ammuttiin Kebab-ravintolassa hyvin ei-suomalaiseen tyyliin. Tšekäläisessä mieskulttuurissa on hyväksytty miesten väkivalta, jos tappelijat kohtaavat toisensa silmäkkäin. Mutta jengiväkivalta on usein perinteisesti pelkurimaisena pidettyä väkivaltaa. Jengiläiset ampuvat mielellään aseettomia, takaapäin, pimeässä ja suuren joukon antaman ryhmätuen turvin. Jengiväkivallassa eivät päde perinteiset säännöt: tärkeintä on itse väkivalta, ei tapa, jolla se tehdään.

Sinänsä sillä ei ole väliä, lyökö edestä vai takaa, väkivalta on aina väkivaltaa, eikä miesten väkivaltaa ole aiemminkaan ”reilun pelin” -säännöt pidätelleet, kuten mielellään halutaan uskoa. Puukkojunkkarit kantoivat mukanaan pieniä puukkoja, jotka oli helppo kätkeä kämmenen sisään. Naiset ovat usein fyysisesti heikompia ja kooltaan pienempiä kuin miehet, mutta ei se michiä estä pahoinpitelemästä naisia. Samoin lapset ovat miesten väkivallan edessä puolustuskyvyttömiä. Edelleen: toisia miehiä on perinteisesti pahoinpidelty porukalla, koska se on siten tekijöille turvallisempaa. Muutoinkin väkivaltaa hakevat miehet pyrkivät valitsemaan uhreikseen itseään pienempikokoisia ja turvallisesti pahoinpideltäviä uhreja. Kun miesten väkivallan yhteydessä puhutaan reilusta pelistä, jalosta kamppailusta tai herrasmiessäännöistä, tarkoitus on ainoastaan oikeuttaa epäoikeudenmukainen toiminta. Miesten väkivallan yhteydessä pitäisi ennemmin puhua alistamisesta, nöyryyttämisestä, pelkuruudesta ja oman heikkouden projisoimisesta uhuriin.

Väkivallan merkit ja kontekstit

Mitä tapahtuu, kun näen jalat edellä ajavan motoristin, jonka paljaassa olkapäässä näkyy pääkallo tatuointi ja jolla on yllään jengiliivi? Minä kartan häntä, jotta en joutuisi suukopuun hänen ja hänen ystäviensä kanssa. Miksi? Koska oletan hänet ärsyyntyvän helposti ja osoittavan sen väkivaltaisesti. Miksi? Koska hänellä on tatuointi, moottoripyörä ja jengiliivi. Johtopäätös perusteluineen kuulostaa typerältä, jos ei osaa lukea mainittuja kulttuurisia merkkejä.

Kyseisen motoristin merkit eivät ole pelkästään kuva, esine ja vaatekappale, vaan ne merkitsevät edellä kuvaamaani vä-

kivaltaisen miehen myyttiä. Tämän takia merkit ovat 'väkival-
lan merkkejä'. Ne eivät tietenkään voi tehdä väkivaltaisia te-
koja eivätkä niiden käyttäjät välttämättä edes ole väkivaltai-
sia. Olennaista on kuitenkin merkkien kulttuurinen konteksti.
Koska pääkallo tatuointi tai jengiliivi viittaavat väkivaltaiseen
myyttiin, niistä tulee väkivallan merkkejä. Nämä merkit puo-
lestaan kertovat kulttuurisesta väkivallasta.

Kontekstit muuttavat merkkejä. Ne voivat purkaa osan
merkityksiä ja tuoda mukanaan uusia. Suomalainen rock-yhtye
Sielun veljet julkaisi vuonna 1984 albumin nimeltään "Hei so-
turit". Kannessa oli vihreästä langasta neulottu hymyilevä pää-
kallo pyhimysrengas päällään ja punainen täplä otsassa. Tausta
oli musta. Kuva oli mitä ilmeisemmin villapaidasta.

Albumin musiikki oli raakaa, energistä ja nopeaa rockia; yhtye esiintyi mielellään yläosattomissa ja liikkui lavalla aktiivisesti. Tässä tapauksessa pääkallo ei merkinnyt yhtyettä väkivaltaiseksi, mikä johtuu muusikoiden antamista haastattelulausunnoista, heidän julkisesta väkivallan vastaisesta imagostaan, laulujen sanoista ja pääkallon parodisesta representaatiosta. Kuvan voi määritellä ironisoivan pääkallolipun pääkalloa.

Kontekstit (mm. levyn nimi) ja pääkallon hienoinen muuttaminen purkivat merkkiin liittyvän väkivallan, mutta säilyttivät väkivaltaisiin miesryhmiin liittyvän vapauden ja arkaaisen energisen maskuliinisuuden hohdon. Yhtye representoi väkivallatonta 'väkivaltaista maskuliinisuutta' ja myönteistä machoilua. Kyse oli representaatioiden politiikasta.

Perinteisiä maskuliinisia merkkejä on mahdollista merkityksellistää uudelleen. Niitä voidaan purkaa, niillä voidaan leikkiä, niitä voidaan sumentaa ja hämmentää. Myönteiseksi machoiluksi kutsun sellaista kulttuuriseen maskuliinisuuteen liittyvillä merkeillä harrastettavaa tietoista leikkittelyä, jossa otetaan perinteisiä machomiehuuteen liittyviä merkkejä ja merkityksellistetään ne osittain uudelleen.

Minä esitän sitä, mitä olen, mutta minä esitän, mitä milloinkin, etkä sinä voi täysin tietää, mitä esitän.

7. Lopuksi

Yksistään edellä lukemani kolmen tekstikokonaisuuden perusteella ei toki voi tehdä sitä johtopäätöstä, että väkivalta niveltyy kaikkiin maskuliinisuuksiin. Kyse ei ollut tutkimusmateriaalin perusteella tehdystä johtopäätöksestä, vaan hypoteesista, jota perustelin, havainnollistin ja kuvitin tekstien avulla. Toki on olemassa tekstejä, joissa maskuliinisuuden ja väkivallan kytkös kyseenalaistetaan tai sitä ei esitetä ollenkaan. Kulttuurintutkimuksessa kyse on tendenssien löytämisestä ja hypoteesien esittämisestä, ei määrällisestä tutkimuksesta. Ei olisi mielekästä eikä mahdollista, että lukisin kaikki suomalaiset kirjat, katsoisin kaikki suomalaiset elokuvat, näytelmät ja näytellyt, kuuntelisin kaikki radio-ohjelmat jne., vain sen takia, että voisin sanoa ja kvantitatiivisesti osoittaa, että yleensä väkivalta esitetään maskuliinisena ja liitetään mieheen.

Kalevalaa voi lukea toisin kuin minä. Luvussa ”Miehuuden narunuket” hahmottelin viisi mahdollista tapaa merkityksellistää teosta. Eepoksen kohdalla voisi keskittyä myös vain siinä ilmeneviin väkivallan vastaisiin tekstuaalisiin elementteihin, mutta se ei tekisi tyhjäksi omaa luentaani. Sellaista superluki-

jaa ei ole, jolla olisi kyky tai valta tulkita jonkin tekstin ainoa, aito ja alkuperäinen merkitys siitä yksinkertaisesta syystä, ettei teoksilla ole alkuperäisiä tai ainoita merkityksiä. Teksti voi sisältää etusijaisen ja siitä voidaan konstruoida kanonisoitu tulkinta, mikä ei silti tyhjennä tekstin moniaineeksisuutta. *Kalevala*-luennassa pyrin purkamaan juuri etusijaista ja kanonisoitua tulkintaa, osoittamaan aiemmista tulkinnoista syrjään jääneitä merkitysrakenteita sekä tarkastelemaan Lemminkäisen ja Kullervon tarinoita erityisesti kriittisen miestutkimuksen ja sukupuolistuneen väkivallantutkimuksen konseptioista.

Sotilaallisen diskurssin yhteydessä ei ollut yllättävää se, että muodostumassa väkivalta liitetään maskuliinisuuteen, vaan yllättäviä olivat ne tavat, joilla se tehtiin. Diskurssin leimallisia piirteitä ovat ristiriitaisuus, irrationaalisuus, vastuuttomuus sekä kuoleman ja tappamisen aiheiden varsin naiivi kiertäminen. Kirjan kolmannessa osassa pyrin tarjoamaan välineitä, joilla suomalaisten miesten maskuliinisuuksia voidaan ymmärtää ja analysoida. Vaikka jakso jossain määrin etääntyy kirjan varsinaisesta väkivallan teemasta, halusin säilyttää sen mukana, koska kriittisen miestutkimuksen traditio on Suomessa toistaiseksi ohut. Toivottavasti mieheys, miehuus ja miehet onnistuvat tulevaisuudessa herättämään riittävästi mielenkiintoa, jotta aiheen parissa syntyisi innovatiivista tutkimusta ja asiallista keskustelua.

Tässä kirjassa olen tarkastellut miesten väkivaltaa tekstien kautta. Olen pyrkinyt tavoittamaan sen kulttuurisen tason, jossa väkivalta liitetään maskuliinisuuteen. Tekstit eivät tee väkivaltaisia tekoja, mutta ne sisältävät tietoa väkivallasta, tiedon ja representaation siitä, kuka on väkivaltainen, missä tilanteissa, millä tavoin, mitä siitä seuraa ja miten siihen tulee suhtautua. Tämän päivän tekstit sisältävät erilaista tietoa väkivallasta kuin tekstit sata vuotta sitten. Tänään me voimme uskottavasti kertoa tarinan siitä, miten ihmiskunta tuhoaa itsensä ydinasein.

Mitä tietoa väkivallasta tekstit sisältävät sadan vuoden kuluttua? Tässä mielessä jokainen väkivaltaa kuvaava teksti rakentaa tai purkaa tulevaa ei-tekstuaalista väkivaltaa. Väinö Linnan romaani *Tuntematon sotilas* sisältää tietoa suomalaisesta sotilaasta, joka vaikuttaa suomalaiseen sotilaaseen.

Miesten väkivaltaa voidaan teksteissä ihannoida, mutta sitä voidaan myös kritisoida tai purkaa. Kuitenkin miesten väkivalta esitetään yleensä esteettisenä, ongelmattomana, viihdyttävänä ja nimenomaan maskuliinisena. Väkivalta esitetään miehekkäänä, väkivaltaisuus tekee miehestä — ei ehkä älykästä ja miellyttävää — mutta miehekkään. Ainakaan väkivaltaisuus ei leimaa miestä ’homoksi’ tai naiseksi, kuten tunteiden osoittaminen, muista välittäminen tai väkivallasta kieltäytyminen helposti tekevät.

Tutkimalla tekstejä voidaan tavoittaa se, miten suomalaisessa kulttuurissa miesten väkivaltaa oikeutetaan ja hyväksytetään eli legitimoidaan — miten siitä tehdään normaalia ja miten katsojat/lukijat normalistetaan väkivaltaan. Väkivallan normalisoitumisen ydin on toisto. Samoin väkivallan niveltäminen osaksi maskuliinisuuksien rakennetta tapahtuu toiston kautta. Sen kyseenalaistamaton hyväksyntä tapahtuu myös toistossa. Tämän takia voidaan sanoa, että me elämme väkivallan kulttuurissa, jossa väkivalta on tapa rentoutua ja myös tapa asioida toisten kanssa.

Väkivalta on aina valinta. Se ei ole kohtalo, vaikka valinta ei välttämättä ole aina tietoinen emmekä me suinkaan ole lähtökohdiltamme samalla viivalla. Minun väkivallattomuutta tavoitteleva valintani on ollut paljon helpompi tehdä kuin miehen, jota on lapsena ruumiillisesti kuritettu tai joka on kasvanut sodan keskellä. Pitäisikin pyrkiä siihen, että ihmisillä olisi mahdollisuus valita väkivallattomuus. Miehet ovat väkivallan ongelma, mutta miehet voivat olla myös ratkaisu. Tämän takia on tärkeää, että perheessä ja parisuhteessa väkivaltaa käyttä-

neitä miehiä ja heidän uhrejaan hoidetaan erillään. Perhe- ja parisuhdeterapian soveltumattomuudesta väkivaltaongelman hoitoon kirjoittaneen Virve Nousiainen mukaan yhteiset tapaamiset viestittävät yhteisestä ongelmasta. Erilliset tapaamiset viestittävät erillisestä ongelmasta. Miesten ongelma on väkivalta, uhrien ongelma on itsensä suojaaminen ja toipuminen. (Nousiainen 1996, 26.)

Väkivallan vastaiseen mieskulttuuriin ei silti päästä, ennen kuin maskuliinisuuden ja väkivallan liitos ymmärretään. Miesten tulisi nähdä, miten väkivalta asenteina, ajattelutapoina ja sosiaalisina käytäntöinä liittyy yleensä miehiin. Väkivalta (ja siksi myös sen ehkäiseminen) on kaikkien miesten asia, ei vain niiden, jotka syyllistyvät fyysiseen väkivaltaan. Naisten asia on olla sietämättä ja suvaitsematta miesten ja poikien väkivaltaa. Jokainen ”sormien läpi katsominen” ja muu väkivallan sivuuttaminen viestittää miehille ja pojille, että väkivaltaista maskuliinisuutta kannattaa tavoitella.

Miesten väkivaltaisuus ja väkivallan muodot ovat vakava asia. Suomessa osa miehistä — ei osa naisista, lapsista tai nuorista — pahoinpitelee vuosittain useita kymmeniä ihmisiä hengiltä tai vahingoittaa pysyvästi. Useat kymmenet tuhannet kärsivät vuosittain muutoin miesten väkivaltaisuudesta. Sen tähden toivoisi, että julkinen keskustelu suhtautuisi siihen sillä vakavuudella, jonka aihe ansaitsee. Vaimon hakkaaminen, lapsen raiskaaminen tai toisen miehen kiduttaminen eivät ole mielestäni vitsin väärttejä, vaikka jotkut suomalaiset toimittajat ja kirjailijat niin luulevat. Miesten väkivalta on myös este sukupuolten välisen ja sisäisen tasa-arvon edistymiselle. Suomi on varsin väkivaltainen maa, ja tämä väkivalta on ilmiönä sukupuolittunutta ja sukupuolistunutta, minkä takia on liioiteltua kutsua Suomea tasa-arvon mallimaaksi. Suomalainen väkivalta on lisäksi kätkeytynyttä. Siitä ei haluta keskustella, sitä ei haluta tuoda julkisuuteen, se torjutaan, sitä vähätellään ja sen

yhteydessä valehdellaan. Suomalaiseen mieskulttuuriin kuuluu väkivalta, mikä ei ole yksinomaan kielteinen asia.

Vaikka väkivallasta tulisi pidättäytyä keinona kommunikoida muiden ihmisten kanssa, se ei tarkoita samaa kuin väkivaltaviihteen täydellistä sensuuria, lasten sotaleikkien kieltämistä, väkivaltaisten urheilulajien kriminalisoimista tai väkivaltaisen merkkikielen hylkäämistä. Sen sijaan poikia ja miehiä tulisi opettaa kommunikoidaan, rikkomaan maskuliinisuuden ja väkivallan kytkös sekä vastuullistamaan väkivallan tekijät väkivallastaan. Väkivallan ihannoitiin voidaan myös vaikuttaa jo historian opetuksessa. Suomalainen koulu opettaa lähinnä sotien ja sotapäälliköiden historiaa eikä suinkaan rauhan ja rauhanaktivistien historiaa. Lisäksi väkivallan todellisia asiantuntijoita eivät ole tekijät vaan teon kohteet. Sotauutisten yhteydessä ei pitäisi haastatella maanpuolustuskorkeakoulun asiantuntijoita, joille sota on strateginen peli, vaan sodan kokeneita suomalaisia, kidutettuja maahanmuuttajia ja rauhantutkijoita. Samoin kaikkien niiden, jotka tekevät töitä väkivallan parissa, tutkivat väkivaltaa tai kommentoivat väkivaltatutkimusta tai -työtä julkisuudessa, tulisi tuntee väkivallan seuraukset. Miesten väkivallan asiantuntijoita ovat erityisesti naiset, jotka ovat sitä kokeneet. Tämän takia olisi hyvä tutustua tutkimukseen, jota on tehty naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja/tai väkivaltaa kokeneiden naisten kertomuksiin. Tänä päivänä tämä tieto on helposti saatavilla. 1990-luvun alussa näin ei ollut. Silloin väitettiin, ettei Suomessa juurikaan esiinny miesten naisiin ja lapsiin kohdistamaa väkivaltaa.

Kirjan alussa kirjoitin, että omistan tämän kirjan pojille. Ehkä pitäisi laventaa omistus koskemaan myös tyttöjä. Heissä yhdessä on uusien mieheyksien mahdollisuudet.

Kirjallisuus

Painetut

Ahokas, Pirjo & Lahti, Martti & Sihvonen, Jukka (toim.) 1993: Mieheyden tiellä. Maskuliinisuus ja kulttuuri. Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimusyksikkö, Jyväskylä.

Anttonen, Pertti 1999: Kalevala ja suomalaisuus. — Pertti Anttonen & Matti Kuusi 1999: Kalevala-lipas. Uusi laitos. SKS, Helsinki, 307–319.

Apo, Satu 1995: Äidin poikia ja epäonnisia kosijoita. — Apo 1995: Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Hanki ja jää, Tampere, 89–129.

Apo, Satu 1998: Kalevala — aatteiden selittäjä. Vieraskynä, Helsingin Sanomat 28.2.1998.

Arkin, William & Dobrofsky, Lynne R. 1978: Military Socialization and Masculinity. *Journal of Social Issues*, vol. 34, 1, 151–167.

Aromaa, Kauko 1997: Rikollisuuden kansainvälistä vertailua. — Rikollisuustilanne 1995-1996, 135-142.

Badinter, Elisabeth 1993: Mikä on mies? Suom. Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere. (Ranskankielinen alkuteos 1992).

Bandura, Albert 1973: *Aggression: A Social Learning Analysis*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall.

Barthes, Roland 1994: *Mytologioita*. Suom. Panu Minkkinen. Gaudeamus, Helsinki. (Ranskankielinen alkuteos 1957).

Bly, Robert 1992: *Rautahannu. Matka miehuuteen*. Suom. Leena Nivala. WSOY, Helsinki. (Englanninkielinen alkuteos 1990).

Brittan, Arthur 1989: *Masculinity and Power*. Basil Blackwell, Oxford & New York.

Carrigan, Tim & Connell, R.W. & Lee, John 1985: Toward a New Sociology of Masculinity. *Theory and Society*, vol. 14, 5, 551–604.

Cohan, Steven & Shires, Linda M. 1988: *Telling Stories. A theoretical analysis of narrative fiction*. Routledge, New York and London.

Cohn, Carol 1989: *Sex and Death in the Rational World of Defense Intellectuals*. — Linda Rennie Forcey (ed.) 1989: *Peace: Meanings, Politics, Strategies*. Praeger Publishers, New York, 39–72.

Connell, R.W. 1987: *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Polity Press, Cambridge.

Connell, R.W. 1995: *Masculinities*. Polity Press, Cambridge.

Cygnaeus, Fredrik 1907: *Kalevalan traagillinen aines*. Suom. Viljo Tarkiainen. WSOY, Porvoo. (Ruotsinkielinen alkuteos 1853).

Duff, Alan 1995: *Kerran satureita*. Suom. Tuomas Kilpi. 2. painos. Like, Helsinki. (Englanninkielinen alkuteos 1990).

Dyer, Richard 1993: *The Matter of Images. Essays on Representations*. Routledge, London.

Easthope, Antony 1992: *What a Man's Gotta Do. The Masculine Myth in Popular Culture*. Routledge, New York & London. (1986).

Epäviralliset marssilaulut 1995. Internetistä osoitteesta <http://www.cs.tut.fi/~v137755/marssi.html> (23.1.1995).

Fairclough, Norman 1997: *Miten media puhuu*. Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Vastapaino, Tampere. (Englanninkielinen alkuteos 1995).

Fine, Gary Alan 1989: *The Dirty Play of Little Boys*. — Michael S. Kimmel & Michael A. Messner (eds.) 1989: *Men's Lives*. Macmillan Publishing Company, New York, 171–179. (1986).

Fiske, John 1992: *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen*. Suom. ja toim. Veikko Pietilä, Risto Suikkanen & Timo Uusitupa. Vastapaino, Tampere. (Englanninkielinen alkuteos 1990).

Forward, Susan & Torres, Joan 1989: *Michet, jotka vihaavat naisia — naiset, jotka rakastavat heitä*. Suom. Mirja Rutanen, 2. painos, Weilin+Göös, Helsinki. (Englanninkielinen alkuteos 1986).

Foucault, Michel 1980: Tarkkailla ja rangaista. Suom. Eevi Nivanka. Otava, Helsinki. (Ranskankielinen alkuteos 1975).

Foucault, Michel 1997: *The Archaeology of Knowledge*. Transl. A.M. Sheridan Smith. 7th printed. Pantheon Books, London. (Ranskankielinen alkuteos 1969, englanninkielinen käännös 1972).

Freud, Sigmund 1981: Johdatus psykoanalyysiin. Vuonna 1932 julkaistut luennot. Suom. Erkki Puranen. 3. painos. Gummerus, Jyväskylä, 409–569. (Saksankielinen alkuteos 1940, suomennos 1964).

Galtung, Johan 1990: Cultural Violence. *Journal of Peace Research* 1990, vol. 27, 3, 291–305.

Gramsci, Antonio 1979: Vankilavihkot — valikoima. Toim. Mikael Böök, Suom. Martti Berger, Mikael Böök & Leena Talvio. Kansankulttuuri, Helsinki. (Italiansankielinen alkuteos 1975).

Gramsci, Antonio 1982: Vankilavihkot — valikoima 2. Toim. Mikael Böök, Suom. Martti Berger, Mikael Böök & Leena Talvio. Kansankulttuuri, Helsinki. (Italiansankielinen alkuteos 1975).

Grönfors, Martti 1994: Miehin kulttuuri ja väkivalta. — Sipilä & Tiuhonen (toim.) 1994, 63–76.

Haavikko, Paavo 1982: Rauta-aika. Otava, Helsinki.

Haavio, Martti 1967: Suomalainen mytologia. WSOY, Porvoo-Helsinki.

Hakulinen, Aili & Karlsson, Fred 1995: Nykysuomen lauseoppia. 3. muuttamaton painos. SKS, Helsinki. (1979)

Hall, Stuart 1992a: Poliitiikan ja kulttuurin murroksia. Toim. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Timo Uusitupa ja Lawrence Grossberg. Vastapaino, Tampere 1992.

Hall, Stuart 1992b: *The West and the Rest: Discourse and Power*. — Stuart Hall & Bram Gieben (ed.) 1992: *Formations of Modernity*. Polity, Cambridge, 291–295.

Halme, Tony 1998: Jumala armahtaa — minä en. Revontuli, Tampere.

Harva, Uno 1945: Lemminkäisen matka Päivölän pitoihin. Virittäjä. 49. vskr., Helsinki.

Hearn, Jeff 1996: *Men's Violence to Known Women: Historical, Everyday and Theoretical Constructions by Men.* — Barbara Fawcett, Brid Featherstone, Jeff Hearn & Christine Toft 1996 (ed.): *Violence and Gender Relations. Theories and Interventions.* Sage, London, 22–37.

Hearn, Jeff 1998: *The Violences of Men. How Men Talk About and How Agencies Respond to Men's Violence to Women.* Sage, London.

Hearn, Jeff 1999: Miesten tuntemiinsa naisiin kohdistama väkivalta kriittisen tutkimuksen kohteena. Suom. Arto Jokinen & Liisa Husu. — Jokinen (toim.) 1999, 237–265.

Heikkinen, Teppo 1994: Heteroseksismi ja homojen marginalisointi. — Sipilä & Tiihonen (toim.) 1994, 81–101.

Heikkinen, Vesa 1998: Miesnainen myy mediassa itseään — mutta mitä se kielimiehelle kuuluu? — Heikkinen, Mantila & Varis (toim.) 1998, 94–131

Heikkinen, Vesa & Mantila, Harri & Varis, Markku (toim.) 1998: *Tuppuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista.* SKS, Helsinki.

Heinämaa, Sara & Näre, Sari (toim.) 1994: *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta.* Gaudeamus, Helsinki.

Heiskanen, Markku & Piispa, Minna 1998: Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Tilastokeskus, Helsinki.

Herkman, Juha 1995: Maskuliinisuuden karnevaalit. Mies vapautuu Ralf Königin sarjakuvissa. — Lehtonen (toim.) 1995, 29–45.

Herkman, Juha & Jokinen, Arto & Lehtimäki, Markku 1995: Vanhan Aatamin uudet vaatteen? — Lehtonen (toim.) 1995, 13–28.

Hietala, Veijo 1993: Miksi naiset rakastuvat renttuihin? Miehin ideaalipartneri populaarikulttuurissa. — Ahokas, Lahti & Sihvonen (toim.) 1993, 123–135.

Hoikkala, Tommi 1996a: Esipuhe. — Hoikkala (toim.) 1996, 3–5.

Hoikkala, Tommi 1996b: Lopuksi. Välähdys nuoresta miehestä Suomessa. — Hoikkala (toim.) 1996, 362–368.

Hoikkala, Tommi (toim.) 1996: *Miehenkuvia. Välähdyksiä nuorista miehistä Suomessa.* Gaudeamus, Helsinki.

Honkatukia, Päivi 1997: Naiset ja rikollisuus. — Rikollisuustilanne 1995–1996, 106–116.

Honko, Lauri (toim.) 1987: Kalevala ja maailman eepokset. SKS, Helsinki.

Huttunen, Jouko 1990: Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle. Jyväskylän yliopisto.

Huttunen, Jouko 1994: Isyys ja miehisuus: isä perhepsykologisessa tutkimuksessa. — Juha Virkki (toim.) 1994: Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin. WSOY, Helsinki, 46–66.

Huttunen, Jouko 1998: Isästäkö äidin kaltainen vanhempi. — Leena Laurinen (toim.) 1998: Koti kasvattajana, elämä opettajana. Atena, Jyväskylä.

Huttunen, Jouko 1999: Muuttunut ja muuttuva isyys. — Jokinen (toim.) 1999, 169–193.

Huttunen, Jouko & Alander-Valtonen, Maritta 1992: Poika, poika. Ylen Opetusradio, Helsinki.

Häggglund, Tor-Björn 1990: Oidipus iänikuinen. Kalevalan miesten ja naisten kuvaamana. Psykoterapiasäätiö Monasteri, Oulu.

Hämäläinen, Simo 1963: Suomalainen sotilasslangi. SKS, Helsinki.

Itkonen, Erkki & Joki, Aulis J. 1962: Suomen kielen etymologinen sanakirja III. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

Jokinen, Arto 1995: Potentiaalinen peto. Police-aurinkolasimainoksen maskuliiniset merkit. — Lehtonen (toim.) 1995, 89–102.

Jokinen, Arto 1996: Tekstit joissa miehiä tehdään. Taistelijan oppaan ja Varusmiehen käsikirjan diskurssianalyttinen luenta. Kulttuurintutkimus, 13 vskr., 4, 25–34.

Jokinen, Arto 1999a: Suomalainen miestutkimus ja -liike: muutoksen mahdollisuus? — Jokinen (toim.) 1999, 15–51.

Jokinen, Arto 1999b: Naisia tohtori Lönnrotin leikkauspöydällä. — Piela, Knuuttila & Kupiainen (toim.) 1999, 163–172.

Jokinen, Arto (toim.) 1999: Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja. Tampere University Press, Tampere.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1991: Diskursseja rakentamassa. Näkökulma sosiaalisten käytäntöjen tutkimiseen. Tampereen yliopisto, Sosiaalipoliitiikan laitos, Tampere.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1996a: Intersituationaalisuus ja interaktiivisuus asunnottomuuspuheissa. – Jokinen & Juhila 1996c, 17–49.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1996b: Valtasuhteiden analysoiminen. – Jokinen & Juhila 1996c, 53–78. (Julkaistu alkujaan Jokinen, Juhila & Suoninen 1993)

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 1996c: Merkitykset ja vuorovaikutus – Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta. Tampereen yliopisto, Sosiaalipoliitiikan laitos, Tampere.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993: Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere.

Juhila, Kirsi 1996: Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. – Jokinen & Juhila 1996c, 131–159. (Julkaistu alkujaan Jokinen, Juhila & Suoninen 1993).

Juutinen, Ville 1998: Tasa-arvoinen Terminator — muuttuvaa maskuliinisuutta vai harkittua hämäystä? – Heikkinen, Mantila & Varis (toim.) 1998, 203–227.

Kangasniemi, Hanna & Lahti, Martti 1992: Lihasten ja vallan symbioosit. Stallone, Schwarzenegger ja ruumiillistettu kuva. — Erkki Huhtamo & Martti Lahti (toim.) 1992: Elävän kuvan vuosikirja 1992, 46–59.

Kaufman, Michael 1987: The Construction of Masculinity and the Triad of Men's Violence. — Kaufman (ed.) 1987: Beyond Patriarchy. Essays by Men on Pleasure, Power, and Change. Oxford University Press, Toronto & New York, 1–29.

Kaukonen, Väinö 1956: Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos. SKS, Helsinki.

Kaukonen, Väinö 1979: Lönnrot ja Kalevala. SKS, Helsinki.

Keltikangas-Järvinen, Liisa 1994: Hyvä itsetunto. WSOY, Helsinki.

Kemp, Graham 1990: *The Art of War*. — Paul Smoker, Ruth Davies & Barbara Munske (eds.) 1990: *A Reader in Peace Studies*. Pergamon, Oxford, 182–190.

Knuuttila, Seppo: Sankarien varjot. — Piela, Knuuttila & Kupiainen (toim.) 1999, 10–24.

Koivula, Sirkka 1995: Armeija siistii puhettaan. *Aamulehti* 8.11.1995.

Koivunen, Anu 1996: Sorto. — Koivunen & Liljeström (toim.) 1996, 35–76.

Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne 1996: Kritiikki, visiot, muutos. — Koivunen & Liljeström (toim.) 1996, 9–34.

Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) 1996: *Avainsanat — 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.

Korhonen, Merja 1999: Isyyden muutos. Keski-ikäisten miesten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja.

Kortteinen, Matti 1992: Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hanki ja jää, Tampere.

Krohn, Kaarle 1903–1910: *Kalevan runojen historia*. SKS, Helsinki.

Kuronen, Matti 1979: *Suojelkaa Suomen miestä*. Wsoy, Helsinki.

Kuronen, Matti J. 1995: *Willin miehen teologia*. LK-kirjat, Helsinki.

Kuure, Tapio 1999: Jääkiekkoväkivaltaa. *Nuorisotutkimus*, 17 vskr., 3, s. 50–55.

Kuusi, Matti 1963: *Sydänkalevalainen epiikka ja lyriikka*. — Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus. Toim. Matti Kuusi ja Simo Konsala. SKS ja Otava, Helsinki, 216–272.

Kuusi, Matti 1977: Introduction. — *Finnish Folk Poetry. Epic. An Antology in Finnish and English*. Ed. and transl. by Matti Kuusi, Keith Bosley, Michael Branch. SKS, Helsinki, 21–79.

Kuusi, Matti 1985: *Lipasta avattaessa*. — Kuusi & Anttonen 1985, 7–9.

Kuusi, Matti & Anttonen, Pertti 1985: *Kalevala-lipas*. SKS, Helsinki.

- Lagerspetz, Kirsti 1977: *Aggressio ja sen tutkimus*. Tammi, Helsinki.
- Lagerspetz, Kirsti 1998: *Naisten aggressio*. Helsinki.
- Lahti, Martti 1992: Vajaat ja ylettömät — maskuliinisuus ja miehen ruumis. *Naistutkimus-Kvinnoforskning*, 5 vskr., 2, 6–18.
- Lahti, Martti 1994: Kotia kohti. Vammaisuus ja maskuliinisuus elokuvassa *Tapaus Henry*. — Sipilä & Tiihonen (toim.) 1994, 207–228.
- Laitinen, Kai 1981: *Suomen kirjallisuuden historia*. 2. painos. Otava, Helsinki.
- Lappalainen, Päivi 1996: Rakkaudella. Julia Kristeva ja maternaalinen subjekti. — Päivi Kosonen (toim.) 1996: *Naissubjekti ja postmoderni*. Gaudeamus, Helsinki, 89–110.
- Lehtonen, Jukka 1999: Pojista miehiä koulun heterojärjestyksessä. — Jokinen (toim.) 1999, 121–148.
- Lehtonen, Mikko 1994: Kyklooppi ja kojootti. Subjekti 1600–1900-lukujen kulttuuri- ja kirjallisuusteorioissa. Vastapaino, Tampere.
- Lehtonen, Mikko 1995: Pikku jättiläisiä. Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen. Vastapaino, Tampere.
- Lehtonen, Mikko (toim.) 1995: Aatamin puvussa. Liaanilla Hemingwaysta Königiin. Tampereen yliopisto, Yleinen kirjallisuustiede, Tampere.
- Lehtonen, Mikko 1996: *Merkitysten maailma*. Vastapaino, Tampere.
- Lehtonen, Mikko 1998: Kerron, siis olen. Subjektiviteetti myöhäismodernissa kirjallisuudessa. — Mikko Lehtonen 1998: *Tutkainta vastaan*. Kulttuurin- ja kirjallisuudentutkimuksen dialogeja. SKS, Helsinki, 151–181.
- Lehtonen, Anja & Perttu, Sirkka 1999: Naisiin kohdistuva väkivalta. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Liljeström, Marianne 1996: Sukupuolijärjestelmä. — Koivunen & Liljeström (toim.) 1996, 111–138.
- Lloyd, Genevieve 2000: Michinen järki. ”Mies” ja ”nainen” länsimaaisessa filosofiasa. Suom. Marjo Kylmänen. Vastapaino, Tampere. (Englanninkielinen alkuteos 1984)

Lord, Albert B. 1987: Kalevala, eteläslaavien epiikka ja Homeros. — Honko (toim.) 1987. Suom. Saima-Liisa Laatonen, 239–260.

Luostarinen, Heikki 1986: Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44: tausta ja sisältö. Vastapaino, Tampere.

Luostarinen, Heikki 1994: Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa. Hanki ja jää, Helsinki.

Lönnrot, Elias (koonnut ja toim.) 1928: Kalevala. Uuden Kalevalan 17. painos. SKS, Helsinki. (1849).

Lönnrot, Elias 1928: Alkulause. — Lönnrot (koonnut ja toim.) 1928, I–IX.

Lönnrot, Elias 1990: Muinelmia. Lieto Lemminkäinen. — Valitut teokset 2: Mehiläinen. Toim. Raija Majamaa. SKS, Helsinki, 69–76. (1836).

Lönnrot, Elias 1993: Esipuhe. Kalevala taikka Wanhoja Karjalan Runoja Suomen kansan mui-nosista ajoista. — Valitut teokset 5: Muinaisrunoutta. Toim. Raija Majamaa. SKS, Helsinki, 175–190. (1835).

Löytty, Olli 1995: Tarzan: herras- vai apinamies? — Lehtonen (toim.) 1995, 141–158.

Magoun, Francis Peabody Jr. 1982: The Kalevala or Poems of the Kalevala District. Compiled by Elias Lönnrot, 6th printed. Harvard University Press, Cambridge, Massachusettes & London. (1963)

Majuri, Lasse 1999: Pelastakaa private Perkola, kuningasjätkä kulkureiden. — Jokinen (toim.) 1999, 266–289.

Mantila, Harri 1998: *Jätkät ja jässikät, don juanit ja gentlemannit* eli Perussanakirjan mieskuva. — Heikkinen, Mantila & Varis (toim.) 1998, 15–31.

Matero, Johanna 1996: Tieto. — Koivunen & Liljeström (toim.) 1996, 245–269.

McCarthy, Barry 1994: Warrior Values: A socio-historical survey. — John Archer (ed.) 1994: Male Violence. Routledge, London and New York, 105–120.

Mickelsson, Max 1995: Sovinistisen kielenkäytön on kohta muututtava eli jääkö luutnantti sanattomaksi? *Ruotuväki*, 33 vskr., 18(727).

Miedzian, Myriam 1992: *Boys will be Boys: Breaking the Link between Masculinity and Violence*. 2nd printed. Virago, London. (1991).

Mitchell, W.J.T. 1990: Representation. — Frank Lentricchia & Thomas McLaughlin (ed.) 1990: *Critical Terms for Literary Study*. The University of Chicago, 11–22.

Morris, Pam 1997: Kirjallisuus ja feminismi. Johdatus feministiseen kirjallisuudentutkimukseen. Toim. ja suom. Päivi Lappalainen. Gummerus, Jyväskylä. (Englanninkielinen alkuteos 1993).

Mäkelä, Matti 1995: *Kaksi vaimoa*. 3. painos. Wsoy, Helsinki.

Mäkinen, Kirsti 1990: Alussa oli nainen? — Nenola & Timonen (toim.) 1990, 209–213.

Mäntylä, Jorma 1986: Antonio Gramsci, hegemonia ja journalismi. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos, Tampere.

Nenola, Aili & Timonen, Senni (toim.) 1990: *Louhen sanat*. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. SKS, Helsinki.

Niemi, Juhani 1980: Kullervosta rauhan erakkoon. Sota ja rauha suomalaisessa kirjallisuudessa kansanrunoudesta realismiin sukupolveen. SKS, Helsinki.

Niemi, Juhani 1988: Kullervon muodonmuutokset. — Niemi 1988: *Lamas ja vuohipukki*. Kirjoituksia kirjallisuudesta. Karisto, Hämeenlinna, 52–56.

Nikander, Pirjo 1997: Diskursiivinen käänne (sosiaali)psykologiassa. *Psykologia*, 32 vskr., 6, 404–414.

Nousiainen, Virve 1996: Onko naiselle tilaa — kokemuksia perheväkivallasta ja terapiasta. *Perheterapia*, 3, 20–27.

Oikeustilastollinen vuosikirja 1999. Tilastokeskus, Helsinki.

Ojanen, Markku 1993: Itsetuntemusta etsimässä. Psykologian sovelluksia arkielämässä. Kirjatoimi, Tampere.

Palin, Tutta 1996: Ruumis. — Koivunen & Liljeström (toim.) 1996, 225–244.

Peirce, Charles 1965: *Collected Papers of Charles Sanders Peirce. Vol. II: Elements of Logic*. 3rd printing. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge. (1931–35)

Peltoniemi, Teuvo 1987: *Perheväkivalta*. Otava, Helsinki.

Pentikäinen, Juha 1989: *Kalevalan maailma*. Yliopistopaino, Helsinki.

Penttinen, Antti 1984: *Sotilasslangin sanakirja*. WSOY, Helsinki.

Perttu, Sirkka 1999: *Perheväkivalta auttamistyössä*. *Opas ammattihenkilöstölle. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisuja 21*, Helsinki.

Perttu, Sirkka & Mononen—Mikkilä, Päivi & Rauhala, Riikka & Särkkälä, Päivi 1999: *Päänavaus selviytymiseen. Väkivaltaa kokeneiden naisten käsikirja. Naisten kulttuuriyhdistys*, Helsinki.

Piela, Ulla & Knuuttila, Seppo & Kupiainen, Tarja (toim.) 1999: *Kalevalan hyvät ja hävyttömät*. SKS, Helsinki.

Raamattu: Pyhä Raamattu. Uusi Testamentti kahdennentoista vuonna 1938 pidetyn yleisen kirkolliskokouksen käyttöönotettaman suomennoksen mukaan. Suomen kirkon sisälähetysseura, Pieksämäki 1978.

Rantanen, Päivi 1997: *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. SKS, Helsinki.

Raphael, Ray 1988: *The Men from the Boys. Rites of Passage in Male America*. University of Nebraska Press, Lincoln & London.

Rikollisuustilanne 1995–1996. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.

Ronkainen, Suvi 1997: *Biseksuaalinen kokemus ja biseksuaalinen identiteetti*. — Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen & Maria Socada (toim.) 1997: *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*. Edita, Helsinki, 34–47.

Ronkainen, Suvi 1998a: *Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa*. — Tutkimuksen katveet valokeilassa. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Ronkainen, Suvi 1998b: *Suomalaisuutta tieteellisessä tutkimuksessa ja väkivaltaisuudessa*. — Pirkko Kiviaho (toim.) 1998: *Puheenvuoroja naisiin kohdistuvasta väkivallasta*. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki, 49–54.

Ruotsalainen, Ritva 1995: Kadonnut sukupuoli. *Tiede & Edistys*, 20 vsrk., 4, 310–317.

Sarmaja, Heikki 1996: Turpaanvetoja. — Hoikkala (toim.) 1996, 10–57.

Sawin, Patricia E. 1990: Kalevalan naishahmot Lönnrotin hengentuotteina. Suom. Lotte Tarkka — Nenola & Timonen (toim.) 1990, 45–65.

Schwichtenberg, Kathy 1995: Madonnan postmoderni feminismi — suunta marginaaleista keskustaan. — Leena-Maija Rossi (toim.) 1995: Kuva ja vastakuvat. Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa. Gaudeamus, Helsinki, 66–87. (Englanninkielinen alkuteos 1992).

Sedgwick, Eve Kosofsky 1985: *Between Men. English Literature and Male Homosocial Desire*. Columbia U.P., New York.

Segal, Lynne 1987: *Is the Future Female? Troubled Thoughts on Contemporary Feminism*. Virago, London.

Segal, Lynne 1990: *Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men*. Virago, London.

Siikala, Anna-Leena 1994: Transformations of the Kalevala Epic. — Siikala & Vakimo (eds.) 1994, 15–40.

Siikala, Anna-Leena & Vakimo, Sinikka 1994: Preface. — Siikala & Vakimo (eds.) 1994, 7–14.

Siikala, Anna-Leena & Vakimo, Sinikka (eds.) 1994: *Songs beyond the Kalevala. Transformations of Oral Poetry*. Transl Susan Sinisalo. SKS, Helsinki.

Sikes, Gini 1999: *8 Ball Chicks. Vuosi tyttöjengien väkivaltaisessa maailmassa*. Desura, Helsinki. (Englanninkielinen alkuteos 1997)

Siltala, Heikki 1996: Kolmen rintaman konfliktit. Väinö Linnan Tuntemattoman sotiin, Norman Mailerin *The Naked and The Dead* ja Willi Heinrichin *Das geduldige Fleisch*in tekstienvälisyys. SKS, Helsinki.

Siltala, Juha 1994: *Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan*. Otava, Helsinki.

Simpson, Mark 1994: *Male Impersonators. Men Performing Masculinity*. Cassell, New York.

Sinkkonen, Jari 1992: Pienistä pojista kunnon miehiä. 5. painos. Wsoy, Helsinki. (1990)

Sinkkonen, Jari 1998: Yhdessä isän kanssa. Wsoy, Helsinki.

Sinnemäki, Maunu 1992: Raamatun sitaattisanakirja. 2. painos. Otava, Helsinki.

Sipilä, Jorma 1994: Miestutkimus — säröjä hegemonisessa maskuliinisuudessa. — Sipilä & Tiihonen (toim.) 1994, 17–33.

Sipilä, Jorma & Tiihonen, Arto (toim.) 1994: Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan. Vastapaino, Tampere.

Skeggs, Beverley 1993: Theorizing Masculinity. — Ahokas, Lahti & Sihvonen (toim.) 1993, 13–35.

Skeleton. Eyewitness Guides. Project editor by Sophie Mitchell. Dorling Kindersley & The Natural History Museum, London, 1988.

Soikkeli, Markku 1991: Jumalaksi endorfiinilogiikalla: Jussi Parviaisen näytelmät miestutkimuksen näkökulmasta. — Yrjö Hosiaislouma (toim.) 1991: Hevosien sulkia. 1980-luvun suomalaisen kirjallisuuden tilanteita. Kirjastopalvelu, Helsinki, 133–146.

Soikkeli, Markku 1994: Myytti vallan välineenä. Miehet korvenraivaajat Suomen kirjallisuudessa. — Markku Ihonen & Jaan Undusk (toim.) 1994: Vallan verkot & hengen nerokkuus. Kirjastopalvelu, Helsinki, 46–58.

Soikkeli, Markku 1996: Veljeys, veljeys ja veljeys. Miesten välisen homososiaalisuuden arkkityypit. Kulttuurintutkimus, 13 vsrk., 4, 15–24.

Steele, Philip 1997: Kaikkein hurjimmat merirosvot. Otava, Helsinki.

Suomalainen nimikirja 1984 — Suomen kielen sanakirjat 6. Otava, Helsinki.

Suomen Kansan Vanhat Runot I. Vienan läänin runot 1. Kalevalanaineiset kertovaiset runot. Toisinnot 1-700. Julk. A.R. Niemi. SKS, Helsinki 1908.

Suomen Kansan Vanhat Runot VI. Savon runot 1. Julk. J. Lukkarinen. SKS, Helsinki 1934.

Suomen Kansan Vanhat Runot VII. Raja-Pohjois-Karjalan runot 1. Kalevalanaineiset kertovat runot. Julk. A.R. Niemi. SKS, Helsinki 1929.

Suomen Kansan Vanhat Runot XII. Pohjois-Pohjanmaan runot 2. Toisinnot 4683–8737. Julk. Martti Haavio. SKS, Helsinki 1929

Suoninen, Eero 1997: Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittäjä. Tampereen yliopisto, Tampere.

Tarkiainen, Viljo 1911: Aino ja muut Kalevalan naiset. WSOY, Porvoo.

Theweleit, Klaus 1989: *Male Fantasies*. Vol 2. *Male Bodies: Psychoanalyzing the White Terror*. Trans. Erica Carter and Chris Turner. Polity Press, Cambridge. (Saksankielinen alkuteos 1978).

Tigerstedt, Christoffer 1994: Kotityö ja isyys uusina projekteina? — J.P. Roos & Eeva Peltonen (toim.) 1994: *Miehen elämää*. SKS, Helsinki, 68–85.

Tigerstedt, Christoffer 1996: Isyys. — Hoikkala (toim.) 1996, 262–269.

TO: Taistelijan opas 1980. Käsikirjoitus Kalevi Vuorikari. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Tuohimaa, Sinikka 1988: Naiskuvia Kalevalassa. — Tuohimaa 1988: *Nainen, kieli ja kirjallisuus*. Gaudeamus, Helsinki, 47–58.

Turunen, Aimo 1981: Kalevalan sanat ja niiden taustat. 2. painos. Karjalaisen kulttuurin edistämissektio, Joensuu. (1979).

VK: Varusmiehen käsikirja 1993. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus, Helsinki.

Vuorinen, Jyri 1997: Taideteos merkinä. Johdatus semioottiseen taidekäsitykseen. SKS, Helsinki.

Williamson, Judith 1985: *Decoding Advertisements. Ideology and Meaning in Advertising*. 4th printed. Marion Boyars Publishers Inc, London. (1978).

Wilson, William 1985: Kalevala ja kansallisuusaate. Suom. työryhmä Philip Donner, Pekka Gronow, Terhi Jankko, Sirpa Kurkela, Vesa Kurkela, Matti Lahtinen ja Erkki Pekkila. Työväen Sivistysliitto, Helsinki. (Englanninkielinen alkuteos 1976).

Wilson, William 1987: Kriitikon osittainen katumus: Kalevala, politiikka ja Yhdysvallat. — Honko (toim.) 1987. Suom. Saima-Liisa Laatonen, 404–416.

Visuri, Pekka 1997: Turvallisuuspolitiikka ja strategia. WSOY, Helsinki.

Vuorinen, Jyri 1997: Taideteos merkinä. Johdatus semioottiseen taidekäsitkseen. SKS, Helsinki.

Yleinen palveluohjesääntö 1980. Otettu käyttöön 16.6.1980.

YP: Yleinen palveluohjesääntö 1995. Otettu käyttöön 6.11.1995. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus. Helsinki.

Painamattomat

Alanko, Ismo 1984: Yö erottaa pojasta miehen. — Sielun veljet sanoin eli Tuuli, puhalla läpi pään. Sanoituslehtinen LP-levyltä Hei soturit.

Hägglund, Gustav 1997: Kylmän sodan taisteluhaidoista 2000-luvulle. Avajaispuhe 145. valakunnallisen maanpuolustuskurssin avajaisissa 10.11.1997. Moniste.

Ojajärvi, Jussi 1998: Aikansa näköinen taideteos. Maskuliininen ja postmoderni Kari Kontion *Lajinsa viimeisessä*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, taideaineiden laitos, Tampere.

Pietilä, Hilkka 1995: Patriarkaatti on sotatila. IPRA:n Naiset ja rauha -tutkimusryhmälle laadittu kirjoitus. Moniste.

Vihakirje 1999. Osoitettu ja henkilökohtaisesti tuotu Arto Jokiselle 28.6.1999.

Sana- ja asiahakemisto

Tämä on valikoitu sana- ja asiahakemisto. Tiuhaan esiintyvistä sanoista hakemistoon on merkitty ne esiintymiskerrat, joista on hyötyä termien analyttisen merkityksen ymmärtämisen kannalta (mm. 'maskuliinisuus', 'representaatio'). Joistain termeistä hakemistoon on kirjattu vain ne sivut, joilla termejä määritellään.

denotaatio 235–6, 238, 240

diskurssi 22, 49, 52, 108–121, 128, 134, 140–2, 147, 154, 156, 168–171, 175–6, 184–199, 208, 217, 227

diskursiivinen kamppailu 25, 49, 169,

d. muodostuma 184, 193, 248

diskursiiviset säännöt 110–1, 116, 128, 219

d. käytännöt 110–2, 105, 116, 128, 133, 163, 178, 185

hegemoninen d. 49, 146, 169, 185, 193, 195–6, 198, 248

kalevalad. 56, 60, 248

makrod. 112–4, 118

mikrod. 111–3

puheenparsi 108, 112–3, 194, 208, 228

don Juan, donjuanismi 60–1, 63, 75, 101–2

feminismi 17, 23, 36, 49, 54, 68, 100, 186, 219

feminiini/syys, -syydet 103, 123, 147, 218–9, 206, 211, 216, 218–9

tehostettu feminiinisyys 103, 218

genre, lajityyppi 69–70, 117, 120, 124, 128

heteroseksismi, ks. seksismi

homoerootti/suus, -tiikka 125, 138, 226

homofobia 42 (määritelmä), 224–8

homoseksuaali/suus, -t 43, 121, 125, 64, 215, 221–2, 224–8

homosiaalisuus 30–1, 38, 222–5, 224 (määritelmä)

kiertoilmaus 80, 151–5, 157–8, 163, 199

konnotaatio 183, 232, 235–8, 240–1

koodatut termit 140–3, 199

kriittinen miestutkimus 26, 50, 52, 56, 68, 102, 107, 214, 248

kulttuurinen teksti 63, 69, 122, 128

kätketyt käskyt 135–8

lausuma 115–6, 119, 128, 141, 146, 151, 184–5, 188, 192–3, 195, 197

machismo, macho 61, 63, 69, 156, 203, 215, 231

male-bond, ks. miessidos

maskuliinisuuden representaatiot 121–5, 165, 184, 198

m. hegemonia 122, 214, 218, 224

maskuliinen identiteetti 131

m. mystiikka 186, 199, 216

maskuliini/suus, -suudet 68–70, 80, 83, 92, 103, 228–230 (määritelmä)

alisteiset m. 221, 225

fallinen m. 229
 hegemoninen m. 103, 199, 213–4, 215 (määritelmä), 216–221, 227–9, 246
 hyperm. 17
 ideaalim. 124
 kannattajat 220–1
 kulttuurinen m. 27, 68 (määritelmä), 197, 209–213, 221, 233
 marginalisoidut m. 220
 patriarkaallinen m. 192, 216
 perinteinen m. 192, 219–220, 246
 sotilaallinen m. 164, 198
 väkivaltainen m. 123, 131, 150, 192, 231, 242, 246, 250
 maskulinismi 157, 216
 merkitsijä 234 (määritelmä)
 merkitty 234 (määritelmä)
 merkitys 235 (määritelmä)
 merkki 234 (määritelmä)
 mieheys 70, 92, 210, 212–3 (määritelmä), 248, 251
 miehuus 68–71, 83–4, 87, 97, 99–103, 122, 127, 131, 171, 184–5, 188, 210–1, 213 (määritelmä), 216, 229, 242, 248
 miehuuskokeet 43, 52, 68–78, 74, 78–9, 83, 205, 210–2
 mies 228 (määritelmä), 229–230
 miessidos 38, 224–5 (määritelmä)
 miesten välinen ystävyys 31, 221–5

militaris/mi, -tinen 123, 132, 148–150, 157, 164, 174–5, 181, 184, 186–8, 194, 197

mytopoeettinen miesliike 131, 207

myytti 30, 52 (määritelmä), 54–5, 58, 62, 64, 67, 80, 97, 128, 216, 233, 236–9, 240 (määritelmä), 241–5

soturim. 86, 127–8, 175, 183

myönteinen machoilu 246

nationalis/mi, -tisuus 53–4, 99, 149–150, 194–5, 197,

nominalisaatio 136–8, 179

patriarkaatti 17 (määritelmä), 19, 46, 69, 156, 186, 213, 215–221, 224

pornografia 38–9, 206,

puheenparsi, ks. diskurssi

raiskaussota 150

rationalismi 155–9, 186

referenssi 234–5 (määritelmä)

referentti 234–5 (määritelmä)

referenttijärjestelmä 236 (määritelmä)

represent/aatio, -oiminen 27–8, 50, 52, 34, 102, 108, 116–8 (määritelmä), 119–126, 128, 158, 193, 213, 231–3, 246, 248

representaatioiden politiikka 108, 219, 246

seksismi 42, 142–7, 179, 194, 197, 199, 225 (määritelmä), 226–8

sotilaallinen diskurssi 49, 125, 127–8, 134, 154, 159, 166–170, 176, 184–199, 248

subjekti

kertova s. 139–142, 149, 173, 178

kerrottu s. 139–141, 170, 171–3

puhuva s. 139–140, 149

puhuteltu s. 139–140, 163

subjektipositio 114–5, 141–2, 170–1, 176

toiseu/s, -det 42, 147, 194, 199

viholliskuvat 158–9, 161, 163

väkivallan diskurssi, -t 22, 49, 108, 112

v. kierre 37, 45

v. kultti 16

v. kulttuuri 21, 50, 232, 249

v. potentiaalisuus 13, 30, 203–4, 233

v. representaatiot 19, 50

väkivalta

epävirallinen v. 47–8

henkinen v. 22, 37, 46

kulttuurinen v. 18–9 (määritelmä), 39, 245

lapsiin ja nuoriin kohdistuva v. 20, 24–5, 28–9, 40–1, 46–7, 251

miehen itseensä kohdistama v. 28–9, 42–4, 46, 176

miehiin kohdistuva v. 41–2

miesten v. 13–4, 18–22, 27 (määritelmä), 28–50, 110, 204–5, 216, 233, 243–4, 248–251

miesten välinen v. 20, 26, 28–35, 42, 46, 225

naisiin kohdistuva v. 20, 22, 24–5, 28–9, 34–40, 45–7, 110, 113, 125, 147, 197, 251

perhev. 24–5, 49, 110, 193

rakenteellinen v. 13–4 (määritelmä), 18, 27, 39, 167–8

seksuaalinen v. 22, 35–6, 38, 44, 46

sukupuolistunut v. 21–2, 26 (määritelmä), 27–8, 48–9, 248, 250

sukupuolittunut v. 25 (määritelmä), 26–8, 250

suora v. 13 (määritelmä), 18

virallinen v. 48

väkivaltaviihde 17, 27, 49–50, 69, 124, 187, 251